

809,0
615

GALA GALACTION

OPERE

X

PUBLICISTICĂ

*Ediție îngrijită și note
de
TEODOR VÂRGOLICI*

15760

Carte apărută cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTELOR

ACADEMIA ROMÂNĂ
FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ
„G. CĂLINESCU”
București • 2005

Redactor: DACIANA VLĂDOIU
Tehnoredactor: VASILE CIUCĂ
Tehnoredactare computerizată: CONSTANTIN NIȚĂ

NOTĂ LA VOLUMUL AL X-LEA

Volumul al X-lea al ediției de *Opere*, destinat, în continuare, publicisticii lui Gala Galaction, cuprinde articole apărute în perioada 1931-1959, nereluate de scriitor în nici unul din volumele sale antume. Și de data aceasta m-am bucurat de sprijinul și amabilitatea cu care Doamna Elena Galaction, fiica scriitorului, m-a onorat de-a lungul atâtor ani, punându-mi la dispoziție articolele descoperite în arhiva familiei, decupate din ziarele și revistele în care au apărut, revăzute și corectate de Gala Galaction. În acest volum nu am introdus unele articole din perioada respectivă, precum *De la Constanța la Varna* (*Dimineața*, nr. 9 500, 11 iunie 1933), *Popas la Istanbul* (*Dimineața*, nr. 9501, 12 iunie 1933), *La Patriarhia ecumenică* (*Dimineața*, nr. 9 503, 14 iunie 1933), *Față în față cu visul împlinit* (*Dimineața*, nr. 9504, 15 iunie 1933), *La schitul Sf. Andrei* (*Dimineața*, nr. 9 511, 22 iunie 1933), *Pe coasta răsăriteană* (*Dimineața*, nr. 9 519, 30 iunie 1933), *De la Mănăstirea Vatopedu la Mănăstirea Zografu* (*Dimineața*, nr. 9 524, 5 iulie 1933), *Ștefane, Măria ta, la Zografu tot ai sta!* (*Dimineața*, nr. 9 526, 7 iulie 1937), *Pe coasta apuseană, până la Mănăstirea Rusiconu* (*Dimineața*, nr. 9 528, 9 iulie 1933), *Mănăstirea Sf. Panteleimon* (*Dimineața*, nr. 9 531, 12 iulie 1933), *De la Dafne la Salonic* (*Dimineața*, nr. 1541, 22 iulie 1933), *Povestea se sfârșește* (*Dimineața*, nr. 9546, 27 iulie 1933), *Epilog* (*Dimineața*, nr. 9552, 2 august 1933). Ele au fost reproduse de Gala Galaction în volumul *În grădinile Sf. Antonie* (București, „Vremea”, 1942, apărut sub directa sa îngrijire, pe care l-am inclus integral în volumul al III-lea al ediției de *Opere* (București, Editura Minerva, 1997).

În capitolul final de *Note* am indicat locul și data apariției fiecărui articol. Din imensa activitate publicistică a lui Gala Galaction, desfășurată timp de șase decenii, au mai rămas o serie de articole pe care, ajuns acum la vârsta de peste 75 de ani, nu am mai avut puterea să le copiez cu mâna, precum co-piștii de fericită pomenire din mănăstirile noastre, din îndepărtatele veacuri. Poate că, în viitor, se va ivi un tânăr istoric literar și editor care să dispună de mijloace moderne de transcriere.

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ
București, str. Dem. Dobrescu, nr. 11, sector 1
tel 315.67.54, fax 315.67.51

ISBN 973-7934-60-1

TEODOR VĂRGOLICI

PUBLICISTICĂ

(1931-1959)

LA PRAGUL ANULUI LITERAR 1931

Timp îndelungat, ceea ce se tipărea și se citea în țările române era, aproape în întregime, închinat Bisericii și credinței ortodoxe. Tipografiile domnești și mănăstirești scoteau de sub teascuri cărțile necesare slujbelor dumnezeiești, „viețile sfinților“, predicile și învățăturile marilor dascăli ai creștinătății și, rar de tot, câte-o carte cu caracter mai liber, dar tot din domeniul înțelepciunii și al religiei.

Literatura propriu-zisă, fiica închipuirii și a dorului, trăia jos, în popor, în cântecele lăutarilor de la mesele domnești și în doina cioabanilor de pe plai. S-ar fi zis, pe vremea aceea, că tiparul nu poate să aibă altă menire decât să multiplice, în sânul poporului valah, cuvântul *Sfintei Evanghelii* și cuviincioasa cetanie a tot ceea ce tinde la preamărirea Dumnezeuului unul în Troiță.

Ar fi fost o scoborâre a minunatei născociri a lui Gutenberg, să te puci să tipărești, în loc de *Evanghelie*, *Cazanii* și *Psaltiri*: cine știe ce povești lumești, cu ispite și cu patimi nemântuitoare.

Prin secolul al XVIII-lea, această concepție și această stare au prins să se dezghețe, iar în secolul al XIX-lea dezghețul a venit, deodată, întreg și catastrofal, la fel cu înfricoșatele năboiuri de primăvară.

De unde până aci aci tiparul era numai religios și bisericesc, el a pornit să fie acum grozav de lumeț și de libertin. Tipăriturile creștine au rămas pe socoteala Bisericii și a strictelor ei nevoi rituale. De unde până aci, cartea era numai spre cunoașterea și spre cinstirea Celui Preaînalt, iar cititorii ei erau toți știutorii de slovă ai neamului, de aci încolo cartea se emancipează, ba ajunge chiar atee și cultura noastră românească – multă puțină – uită cu desăvârșire tradițiile veacurilor preacreștine.

Marile noastre izbânzi naționale, din veacul al XIX-lea, sunt patronate de însuflețirii ucenici ai Revoluției Franceze. Kogălnicenii,

Brătienii, Rosetteștii și toți ceilalți minunați apostoli ai redeșteptării și ai introducerii noilor noastre alcătuiți – în frunte cu vecinic vrednicul de pomenire Cuza-Vodă – sunt revoluționari în cuget și în faptă!...

Lunga datină creștină, de până aci, tiparul și tiparnițele pravoslavnice, bucoavnele cucernice, simțirea creștinească, iubirea și calea bisericii... conținesc dintr-o dată în jumătatea a doua a veacului trecut, ca acele fluvii africane, cari dispar fără de urmă, în nisip!

Câți dintre marii noștri scriitori dintre anii 1850-1900, își mai aduc aminte de slava bisericii creștine și de obligațiile unui fiu al bisericii, ajuns cărturar și scriitor, în neamul lui?

Câte dintre poemele și fabulațiile acestor scriitori mai poartă în ele semnul cucerniciei strămoșești, sau, cel puțin, mărturia unor preocupări cari să implice lumea bisericăscă?

Cred că ultimul nostru scriitor creștin, din ultima jumătate a veacului trecut este Ion Heliade Rădulescu. Singurul scriitor de acum 40-50 de ani care mai ia în serios pe preotul ortodox – afară de Ioan Slavici, cel descălicat din Ardeal – este puternicul Caragiale. Dar nuvela lui *Păcat!* este închinată tragediei dintr-o inimă de preot, nu unui apostol sau unui erou al bisericii.

Nici Alecsandri, nici Eminescu, nici măcar Coșbuc... nu mai simt nici o emoțiune deosebită, când trec pe lângă naivele și arhaicele noastre sfinte locașuri, când aud, ridicându-se spre ceruri, din altar, glasul care a întărit și a mângâiat, atâtea veacuri, mult încercata noastră gintă moldo-valahă.

Pe la 1880, 1890, 1898... toate făcliile sunt stinse, toate candelile sunt răsturnate și pe Cerescul Mire nu-l mai așteaptă nimeni, în literatura românească!

Puteau să rămână lucrurile în această dezolată situație? Era firesc ca strămoșii să moară, de istov, în sufletele noastre și inspirația poezilor români, visurile lor, duiosia lor, durerile lor sacre să rupă orice legătură cu trecutul național, cel atât de cucernic și de pravoslavnic?

Ar fi fost o anomalie și o monstruoșitate. Dacă fiii n-au mai semănat cu părinții, era o tainică răzbunare a firei, ca nepoții și strănepoții să se simtă iubitori de frumusețile creștine, să se simtă plini de nostalgie pentru tihnită viață monahală și dornici de revenire la comorile nădejdei în Christos.

Privim – de vreo 25 de ani încoace – cum neliniștea, cum dorul de cele sfinte și mai presus de fire cucerește, încet și felurit, emoțiunea și creațiunea estetică românească.

Era de negândit, în 1897, nu să scoți o revistă de artă, cu serioase ambiții creștine, dar era cu neputință să-ți închipui un articol de simțire creștină, tipărit în prima pagină a unui mare cotidian românesc!

Anii au trecut și lumea s-a schimbat. Azi avem reviste creștine, cu scriitori și cu cititori laici. Azi avem ziare pasionate de probleme bisericăști. Azi avem scriitori, a căror putere și fecunditate – pozitiv sau negativ – au ca punct de plecare și rațiune de a fi: Biserica și Mănăstirea.

Acestea sunt gândurile și constatările cari ne duc, ca de mână, spre fabulele cu caracter creștin, ivite în ultimele zile.

La pragul unui nou an literar, avem dreptul să credem că făclia de curând aprinsă va fi purtată mai departe de cei ce vin – după chipul unui joc păgânesc, din străvechime – dar întru slava din nou biruitoarei sensibilității creștine.

MIHAIL CALOIANU

Ne-a venit profesor de limba latină în cursul superior. Îl cunoșteam de mai-nainte. În cunoșteam de la o conferință pe care o rostise la Ateneu și pe care elevii noștri interni o ascultaseră *in corpore*. Conferința aceea ne dăduse pe față, aproape complet, și marile calități și lipsurile acestui erudit și original profesor al școlii noastre secundare de la sfârșitul veacului trecut.

Mihail Caloianu era doctor în litere și purta pe umerii săi lași slava unei candidaturi, respinse cu nedreptate, la o catedră universitară. Candidase și a doua oară, împreună cu Ioan C. Georgian, la o altă catedră, dar nesuccesul lui, de data aceasta, nu mai părea strămbătățire.

Trecerea acestui dascăl prin anii receptivi și cu durabilă memorie ai adolescenței mele a fost un curios eveniment. Mihail Caloianu nu semăna cu nici unul din ceilalți colegi ai lui și sfârâma desăvârșit tiparele dascălești cu cari eram obișnuiți.

Era în primul an al întâlnirii noastre academice și anume la începutul lui noiembrie. Proaspăt venit între noi și purtând numele de Mihail, profesorul nostru nu putea să scape, în ajunul zilei Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, de urările noastre, legate într-un cuvânt festiv, și de jerba de flori tradițională. Caloianu ne ascultă, încântat, și apoi cu glasul lui de birjar muscal ne spune, în substanță:

– Sunt fericit de frumoasa voastră manifestare. Dar vă rog să știți că eu n-am nici o legătură cu ziua mea patronimică și n-o serbez niciodată. Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril sunt niște patroni din calendarul creștin și din biserica creștină. Nu ne cunoaștem... Eu sunt păgân.

Această uimitoare declarație cădea, în clasa noastră și în incertitudinea suflotească a celor mai mulți dintre noi, ca o brutală și nudă statuă antică, în legătură cu vreuna din *Eglogele* lui Virgiliu. E adevărat că Mihail Caloianu era destul de precaut și fără dispoziții polemice religioase, totuși bonomia lui atee îl puneă într-un evident contrast sufletesc cu celălalt mare dascăl al nostru, cu spiritualistul Ioan C. Georgian. Cred că nu trăiau bine deloc și de câteva ori au stat unul în fața celuilalt plini de dușmănoasă iritare.

Dar Caloianu era totdeauna optimist, voios și nepăsător de gura lumii. Câtă carte știa acest profesor?...Nouă pe vremea aceea ni se părea un Hercule al filologiei clasice și al filosofiei materialiste a istoriei. Fusese, la Paris, elevul celebrilor profesori Bréal și Havet și vrea să ne vâre în cap că, prin generație dascălicească, trebuie să fim și să ne simțim și noi ucenicii acelor învățați.

Cursul lui Mihail Caloianu era un straniu bazar de erudiție. Cred că nici la Facultatea de Litere, din acele zile, nu răsunau mai sus, ca la liceul nostru, teoriile filologice și hiper-criticismul istoric. Profesorul nostru visa, de multă vreme, să lucreze cu elevii săi un dicționar latino-român. Adică o migăloasă și perseverentă îndeletnicire, pentru studenții unui seminar filologic!...

Cum a venit la liceul nostru, ne-a umplut cu mii de fișe și de răsaduri latinești. Dar cine putea să urmărească și să susțină această întreprindere de răbdare germană?... A mai venit, într-o zi, cu o carte uriașă de istoria literaturii latine și a măcelărit-o, în fața noastră, dându-ne fiecăruia câte-un autor, ca să-l pregătim acasă. Păcat de biata carte!...

Stăteam în banca mea – probabil mai liniștit decât colegii – și urmăream și ascultam pe acest profesor neobișnuit. Dar, conform slăbiciunilor mele intime nu mă interesa prea mult eruditul, cât omul curios care ni se destăinuia de pe catedră... Era (după Tănăsescu, acum pensionar) cel mai corpulent dascăl al nostru. Avea un cap de dolicocefal, cu frunte înaltă și boltită. Ochii ageri, neastâmpărați și negri te priveau și te scormoneau dintr-o față palidă, grăsulie și mototolită. Scurt, ro-

bust cu exagerare, spânatec ca un scapet, profesorul nostru avea o forță fizică excepțională... Și pentru că, la 16-17 ani, câți numărăm noi elevii lui, nu prea poți să spui precis dacă ai vrea să fii celebru ca Horațiu sau ca atletul de la circ, din iarna aceea, noi toți admirăm pieptul de bronz și pumnii de boxeur ai savantului nostru profesor.

Ne spuneam unii altora, entuziasmați, următoarea întâmplare, din viața didactică a lui Mihail Caloianu: într-o zi, o promoție mai vechi, de la alt liceu decât al nostru, se hotărăște să facă lui Caloianu un fel de grevă ștregărească și să nu-l lase să intre în clasă...

Cu Mihail Caloianu ajungeau lucrurile și până acolo, elevii lui i se urcau în cap, cum fac puii de cloșcă, cu maica culcușită.

Greviștii intră în clasă și baricadează ușa pe dinăuntru, grămădind pe ea câte bănci au putut. Caloianu, foarte senin și amical, parlamentează prin ușă:

– Vreți să-mi luați ora, cu sila?...Dacă mi-o cereați cu vorbă bună, v-o dădeam, dar așa ce idee nebunească v-a venit?... Dați-vă la o parte din dreptul ușei, să nu lovesc pe vreunul din voi!

Caloianu pune umărul în ușă și toate băncile cad una peste alta, ca niște jucării. Apoi, netulburat ca un zeu, se uită la petulanții săi de elevi, acum înmărmuriți de admirație:

– De ce faceți prostii?...Voi știți că eu mă luptam la Paris, în hală, cu cei mai voinici măcelari și-i azvârleam de nu se vedeau!...

Ai zice că era o adevărată chibzuință a Proniei, în care Caloianu nu credea... Ce ar fi făcut acest profesor atât de accesibil și de lipsit de orice morgă pedagogică, între noi, emancipații săi elevi, dacă n-ar fi fost atlet?...

Când Caloianu pornea din cancelarie, spre clasa noastră, răsuna toată sala: „Mișu!...Mișu!...Mișu!“, dar, odată intrat între noi, ne făceam amabili ca nu știu ce dihanii, până aci pline de lătrat, când răsare între ele un Goliath al speciei.

CEL DIN URMĂ DE LATINEȘTE

Cu aerele sale universitare, cu liberalismul său bun aiurea decât la noi și poate cu un tainic fond de comedie, în toate câte făcea, Mihail Caloianu nu era la loc potrivit, în școala noastră. Dacă era in-

terasant și instructiv pentru câțiva colegi precoci, restul clasei era impermeabil și nu folosea nimic.

Adevăr este că acest profesor sosea la noi după o carieră aproape terminată și după o viață plină de zbucium și de peripeții. Caloianu fusese și mai era încă om bogat. Școala secundară însemnase pentru el o resignare și o capitulare. Ambițiile și strădania lui asediaseră, din capul locului, o catedră universitară. Era prea bogat, ca să se ocupe numai de liceul cu atâtea ore de clasă. (Avea moșie și mari încurcături bănești.) Era prea mândru de învățătura și de doctoratul său în litere ca să se simtă mulțumit între colegii și elevii săi, de școală secundară...

Întocmai așa ca într-o căsnicie, treburile unui profesor nu pot să meargă bine, dacă devotamentul și preocupările lui nu converg, toate, spre specialitatea și spre școlarii lui. Pentru acest cuvânt, vei vedea totdeauna mai mult spor didactic la profesori modești, dar muncitori și concentrați, decât la iluștri savanți, prea împovărați de misiuni și de activitate extraacademică.

Cu toate acestea, Mihail Caloianu era iubit și popular. Poate pentru că înfățișa pentru noi (mici răzvrățiți și mici iconoclaști ai vârstei ingrate) pe profesorul independent și ruinător de tradiție... Clar, nu ne dădeam seama de nimic din toate acestea... Trebuia să treacă vremea, ca sămânța aruncată în tainicul ogor – cu vorba, cu gestul, cu atitudinea – să germineze și să se ridice, până la recoltele și la clarificările de mai târziu.

Aș zice astăzi că Mihail Caloianu era profesorul ispititor care provoca și împingea la manifestări străine de școlaritate pe elevii originali. Uneori, cu astfel de profesori, se pot întâmpla și mistificări. Ca să scapi de lecția pe care n-ai învățat-o și pe care n-a învățat-o nimeni, te ridici, foarte preocupat, și pui profesorului, tobă de carte și iritabil ca un gheizer, o întrebare meșteșugită și piezișă...

Profesorul se pornește, se înfierbântă, și ora trece ca o oră universitară!... Cu dascălul nostru nu aveam nevoie de nici o fraudă. Caloianu era gata să ne explice orice chestiune, din orice domeniu.

Într-o zi, mă scol și-i anunț o interpelare, în legătură cu oda lui Orațiu *Ad Postumum*. Cum este cu puțință, domnule profesor, ca genialul poet latin să nu simtă, în fața înfricoșatului mister al morții, nimic din toate câte simțim noi astăzi și să se mulțumească să spună lui Postumus, despre moarte, acele baliverne mitologice în cari nu mai credea nici paznicul catârilor poetului?

Caloianu, foarte serios, ne-a făcut o lungă conferință asupra filosofiei celor vechi și asupra placidității lor în fața morții. Mai puțin minte concluzia: Voi cei de azi, cu două mii de ani de creștinism în spinare, trebuie să faceți un deosebit efort de simplificare sufletească, spre a înțelege pe acest elev al lui Epicur.

Altă dată – mai târziu – apare în București senzaționalul Sar Péladan și ține o conferință la Ateneu. Taxele de intrare erau prea mari și noi elevii rămânem la ușă. Dar Péladan – generos – ține a doua conferință, adică apare a doua oară la Ateneu, ca să dezlege câteva duzini de întrebări, propuse în scris. Și de adata aceasta sutem și noi acolo.

Profesorul nostru a ascultat pe Péladan.

– Domnule profesor, vă rugăm să ne rezumați conferința lui Péladan și impresiunile dv...

Caloianu se execută, amabil și ironic.

– Băieți, e multă vreme de când am lăsat în urmă cei optsprezece ani ai voștri... Costumele, parfumul, atitudinile și extravaganțele lui Péladan nu sunt pentru vârsta mea...

Și apoi, clar, sagace, la el acasă, ne analizează conferința acestui mare poet care oscila între prooroc și șarlatan. Dar de data aceasta Caloianu ne-a lăsat reci! Fiecare naș își găsește pe nași-său! Péladan supralicitase pe Caloianu și admirația noastră zbura, ca un vârtej de fluturi beți, spre lampadarele aprinse la Ateneu...

Bântuit cum eram de endemice friguri literare, trebuia să mă des-tăinuiesc, într-o zi, profesorului meu. I-am prezentat o întortocheată bucată literară, la care ciocănisem luni întregi și care, acum, era iremediabilă, fiindcă trecuse prin tipar. Caloianu nu se mira de nimic. Mi-a făcut câteva observații subtile și mi-a dorit noroc...

La ultima noastră întâlnire oficială, i-am înfățișat un straniu studiu asupra lui Orațiu. Voi am să spun că am adâncit pe poetul latin și că l-am priceput mai bine. Și apoi am dispărut unul pentru altul. Caloianu s-a bolnăvit, a avut nu știu ce încurcătură, cu oarecare ecou în opiniunea publică (dacă nu și în presă), a pierdut o parte din avere și a lichidat școala... Eu am apucat calea studiilor teologice și am dezertat curțile lui Apollo timp de vreo zece ani.

După aproape două decenii de la frumoasele zile de liceu, ne întâlnim într-un tren accelerat, pe linia București-Buzău. Și aci, între feres-trele largi ale vagonului-restaurant, am trăit amândoi, cu emoțiune, un ceas profund și neuitat recapitulativ. Profesorul meu se ducea la o moșioară pe care o mai avea la pragul Bărăganului. Se simțea și se

mărturisirea obosit, bolnav și gata de ultima eventualitate. I-am făcut și eu o caldă dezvăluire sufletească. I-am dat pe față care a fost partea lui de înrâurire și de contribuție, în înjgheizarea mea intelectuală, cea întoarsă cu fața spre Orientul *Sfintelor Scripturi* și al Mântuitorului...

A fost o întâlnire „in extremis“... Peste câteva săptămâni originalul și păgânul meu profesor era chemat la desăvârșita completare de studii și la desăvârșită inițiere.

CEL DIN URMĂ DE LIMBA ROMÂNĂ

Era în ziua de 5 decembrie, 1890... Liceul nostru „Sf. Sava“ sărbătoarea pe austerul monasticul său patron, potrivit datinei și cuviinței. După serviciul bisericesc (de care nu mai mi-aduc aminte) profesorii și elevii s-au adunat în sala de desen, ca să asculte conferința festivă și să privească pe tânărul și celebrul ministru al Instrucțiunii, Take Ionescu, președintele de onoare al festivității.

Venisem în București din câmpiile Teleormanului, de-abia din vara ce trecuse și eram elev intern la Liceul „Sf. Sava“, de câteva luni... Nu mă deprinsesem încă cu mediul cel nou, eram tăcut, retras, târziu la replică, sfios peste măsură și după părerea celor mai inteligenți dintre camarazi: prostul clasei.

Am intrat și eu, cu toată lumea școlărească, în sala conferinței și am ascultat. Conferențiarul era un dascăl din cursul superior și anume dascălul de limba română, așadar, deocamdată un necunoscut. Era o figură roșcovană și ageră. Pieptăna părul la deal, dar îl tăia scurt și-l lăsa țăpur, ca să nu aibă linie și moliciune de chică poetică. Privea aspru și energic, de lângă obârșiile unui nas acvilin, fără exagerație. Vorbea rar și măsurat, cu oarecare mirăsmă transcarpatină, care sporea greutatea celor spuse...

Dar cum era să-mi dau eu seama în ora aceea, că între ministrul prezident și profesorul conferențiar stă o nevăzută tranșee politică și că în văzduhul sălii noastre, deși cu toate precauțiunile cerute de moment, vibrează un conflict de principii?...

Pe la mijlocul conferinței, profesorul ridică tonul, se înfierbântă și izbucnește: „Acestea vi le spun vouă, elevii noștri... Vouă, îndeosebi, ca să vă intre în cap și să nu le uitați niciodată!...“

Vehemența acestei adrese era surprinzătoare pentru cei mai mulți dintre școlari... Momentul putea să fie penibil, dacă elevii din cursul superior, în frunte cu premiantul clasei a șaptea – iubitul meu văr Demetru Moldoveanu – n-ar fi acoperit, imediat, cu o salvă de aplauze, pe întrepridul conferențiar...

Conferențiarul era veneratul nostru profesor – de peste patru ani – domnul Ioan Bianu, iar Take Ionescu era ministru în cabinetul conservator din anul 1890... Conferința, ținută acum patruzeci și unu de ani, s-a tipărit. Am cetit-o, mai târziu și mi-am dat seama că dascălul avea dreptate... Însă ce dreptate, din lumea aceasta, poate să reziste și să nu cadă prizonieră, măcar câteva ceasuri, sub torentele muzicale, sub vraja de ritm și de imagini, a elocinței unui Take Ionescu?

A fost prima și ultima oară când am auzit pe acest vrăjitor al cuvântului românesc... Poate l-am mai auzit încă o dată, la împărțirea premiilor, în sala Ateneului, dar n-am reținut nimic din câte-a spus. Aici, la „Sf. Sava“, era vorba să eclipseze, sub un vifor de confetti și de serpentine retorice, dreptatea adversarului său politic...

La această dată și cu această împrejurare, am cunoscut pe profesorul Ioan Bianu. Mai târziu, pe catedră, l-am regăsit același serios, crâncen de serios, așezat la vorbă, limpede și românesc la explicații, dar uneori iritabil și mândru ca Oltul, când vine mare... În clasa a cincea, în primul nostru an de școlaritate, am stat câtva nedomirrit... Am de a face cu un dascăl care ne cere buchea cărții și nu admite glose și comentarii, sau nu-l înțelege încă bine?

În această clasă a cincea am ajuns coleg cu un băiat excepțional, deosebit de inteligent, hazliu, colecționar de anecdote, simpatic ca un moldovean ce era și uimitor de elocinte. Era neuitatul Gheorghe Juvara... Intern ca și mine, Gheorghe Juvara era membru în cooperativa noastră de visuri artistice și de pretenții literare. I-a venit rândul să fie ascultat la limba română.

Ceea ce era să se întâmple cu el, era să mă instruiască și pe mine. Ce atitudine va avea severul nostru dascăl, față de felul personal și independent în care Gheorghe Juvara își va debita lecția?

Mînune și încântare!... Colegul nostru ne-a cucerit pe toți și la urmă de tot și pe dascăl! Lucru nemaipomenit: dascălul a început să râdă! Dovada era făcută. Profesorul nostru admitea glosa și comentariul dar... nu de la orișicine.

Mi-a venit și mie rândul la ascultare. Am cucerit aceeași notă maximă (9 era maximum, în clasa cincea) ca și Juvara... Totuși, am-

biția mea mergea mai departe. Așteptam, înfrigurat, proba scrisă... Nota nouă, la oral, mai aveau și alți colegi – frunțașii clasei – Sterian, Duca, Duculescu... Îmi trebuia o afirmare excepțională. D. Ioan Bianu trebuia să știe că între elevii săi există un exemplar, intim și iremediabil torturat de demonul aventurii literare, un incorigibil vânturător de imagini, un viitor client al teascurilor tipografice...

Prilejul a venit. Profesorul ne-a cerut într-o zi să tratăm, în compoziție scrisă, tema: *Ce însemnătate a avut catena Carpaților românești în dezvoltarea și în istoria poporului nostru?*

Acum era momentul să justific de ce citesc atâtea cărți, străine de școală, de ce mă ascund în podul internatului, cu un caiet pe sub tunică, de ce îmi permit luxul să rămân aproape repetent, la algebra!...

Când profesorul ne-a dat rezultatul acestei probe scrise, au ieșit încă vreo doi egali cu mine la notă, dar nu știu cum, mai pe urmă d. Bianu a avut prilej să-mi spună:

– Proba d-tale e cea mai bună!

Firește că nu l-am contrazis și l-am iubit pentru acest cuvânt. Ceea ce este însă remarcabil și ceea ce veți afla altă dată, este că după douăzeci de ani (așadar în 1915) d. Ioan Bianu a spus același lucru, sus, la Academie.

PROFESORUL DE ȘTIINȚELE NATURALE

Am bucuria să-l văd și azi, din când în când, în învălmășagul Capitalei României Mari. Se ține încă bine; e nalt, bine zidit, bine păstrat, și poartă cu vigoare mustața albă, în cinstita iarnă a bătrânețelor ajunse.

Un profesor este și rămâne de-a pururi tată spiritual. Dacă ucenicul este un om cu simțirea intactă, dascălul îi va insufla, toată viața, aceeași cucernicie civilă pe care i-o insuflă părintele trupesc. Nu pot să-l întâlnesc pe d. Sabba Ștefănescu fără să nu simt sărbătoarea de o clipă, cu care cinstim pe autorii noștri pământești.

Mi-a fost profesor de Științele Naturale atât în cursul inferior cât și în cel superior. Eram unul din elevii cei mai de laudă. Dacă nu se va găsi vreun coleg care să protesteze, cred că în clasa a doua am fost cel mai bine notat elev, fiindcă am avut media generală zece (10). Sărguința mea la obiectul d-lui Sabba Ștefănescu avea o expli-

cație curioasă... Nu știu dacă pedagogii și pedagogia mă vor înțelege, dar adevărul e acesta și-l mărturisesc: învățam cu atâta râvnă la Științele Naturale, fiindcă manualele d-lui Sabba Ștefănescu erau pe vremea aceea, pentru mine unul, cele mai atrăgătoare cărți didactice.

Erau tipărite pe o hârtie blondă, cu o literă frumoasă și mângâietoare. Aveau ilustrații bine executate și vesteau în tot felul o tehnică serioasă și cinstită. Mai mult decât simpatica lor înfățișare, aceste manuale învederau, când le citeai, o știință clară și bine agonisită, o bună distribuție a materiei, o expunere luminoasă și universal răzbătătoare, ca o dimineață de primăvară, peste grădina unor harnici grădinari...

*

Ordinea și claritatea cărților didactice, când se întâmpla să fie, mă făceau elev sărguincios. Dimpotrivă! O lene nebiruită, o plictiseală înfricoșată, un „urât“ pustiitor dădeau peste mine când era vorba să învăț după cartea unui autor confuz, șovăielnic, neconvins de ce scrie, pentru că nici el nu-și pricepuse materia și n-o asimilase.

Ce să mai zic de cursurile litografiate!... Au fost plaga vieții mele de școlar. Dacă un profesor e atât te original și de unic în știința sa încât nu-l lasă inima să-și trimită elevii la cărțile unui confrate, atunci trebuie să facă toate sacrificiile din lume și să-și tipărească manuscriptele.

Acum patruzeci de ani, poporul școlilor secundare – pe lângă dezolarea multor cărți didactice – avea norocul manualelor profesorului meu Sabba Ștefănescu.

Au venit, după aceea, alte concepții didactice, alte metode, cred, mai exact, alte „mode“ de învățământ. Ce s-au făcut frumoasele mele manuale de Științele Naturale?

În cursul superior, am intrat într-o situație nouă. Profesorul meu plecase la Paris cu scopuri științifice – pe cari le-a încununat strălucit – și elevul său cel bun, din clasa a doua și a treia, evoluase în chip supărător. Când ne-am reîntâlnit, în clasa a șasea, lumea era alta... Nici azi nu pot să-mi aduc aminte, fără un fior de părere de rău, de dezamăgirea dascălului meu.

Elevul de altădată nu mai era premiant, nu mai merita nota maximă, era bântuit de friguri socialiste, frângea disciplina școlară și începu să arunce, în coșurile redacțiilor, nepânguite fructe literare!...

M-a iertat veneratul meu profesor?... Izbutit-am, până azi, să scriu în această limbă românească – pe care câțiva oameni serioși

sustin că n-o cunosc – izbutit-am să scriu vreo pagină care să-l fi înduplecat și să-i fi smuls amnistia mea?... Uneori o cred, alteori nu.

*

Unde e dreptatea noastră, a celor blestemați să conducem, viața în-treagă, pe fluvii de cerneală, o biată barcă, șubredă, neînțeleasă, de atâtea ori huiduită și lapidată?... Balzac a înveselit, ani de zile, pe un confrate publicist, care dovedea, în hohote, cititorilor francezi, că autorul *Eugeniei Grandet* habar n-are de ce va să zică o frază bine scrisă.

Ce să mai zic eu și alții ca mine!... E destul de onorabil dacă izbutim să descrețim, o clipă, fruntea aleșilor națiunii, dacă nu din Camera, măcar din Senat.

Să ne mângâiem și să ne resignăm. Am făcut tot ce-am putut ca să nu fiu piatră de sminteală nici în fața literatorilor puriști și cano-narhi, nici în fața altora mai mari, intim nenorociți că din cununa lor universală a căzut o petală – una singură! – în ceașca noastră cu lapte. Din atâtea sute de copii înțelepți și ferm înrădăcinați în realitatea vieții, câți a vărsat Liceul „Sf. Sava“, la sfârșitul veacului trecut, a fost să fie și unul zănatic și poet... Adică vrednic de lamentările și de blestemele dezolatei mame din Baudelaire.

Dar buna amintire, dar sentimentele duioase, dar recunoștința sunt, de multe ori, mai ales zestrea sufletească a celor hărăziți visului și i-coanei... Profesorul și directorul meu de altădată, d. Sabba Ștefănescu, trece azi prin galeria mea de onoare, venerat ca un patriarh,

Am fost un copil bizar și am cășunat celui ce-mi voia binele părintești deziluzii. Dar inima copilului înțelegea desăvârșit sentimentele profesorului și-i dădea dreptate, o dreptate din ce în ce mai mult convertită în recunoștință.

I-o mărturisește azi, deplin mișcat, ușor sărbătorește, elevul de acum patruzeci de ani, mai nins ca profesorul.

PROFESORII DE FILOSOFIE

Am început să-i caut de timpuriu... *Psihologia, Logica, Morala...* erau studii din cursul superior. Am auzit de numele lor și am dorit să cunosc împărăția înțelepciunii pure, de prin clasa a treia...

...Într-o zi, am observat, într-o vitrină cu cărți vechi, o cărticică albastră, ieșită de soare... *La profesion de foi du vicair savoyard*. Am cumpărat-o și multe ceasuri, pe ascuns, m-am trudit să biruiesc limba și cuprinsul ei.

Altă dată, tot pe atunci, am luat de la „Socec“, altă carte mai mare, cu copertă galbenă: *La vie de Jésus...* Mă fascinau titlurile cari păreau că făgăduiesc fântâni adânci de filosofie și de destăinuire...

Primii mei dascăli de sinteză au fost Dobrogeanu-Gherea și Eminescu, cel dintâi cu *Criticele* lui, al doilea cu *Sărmanul Dionis*. Dacă este adevărat că începutul filosofiei coincide cu primul fior de bănuială: „Welt ist meine vorstellung“, atunci prima tresărire filosofică am trăit-o, citind și meditând rândurile lui Eminescu... „și totuși dacă privesc mâna mea cu un singur ochi, este mai mică decât dacă o privesc cu amândoi... Cât de mare este ea în sine?“

Când mi-aduc aminte de nestingherita noastră libertate de a ne procura și de a citit orice cărți am fi poftit, nu mai știu dacă s-ar cuveni să glorific sau să cenzurez pe supraveghetorii noștri din internat. O singură dată, un pedagog, zelos și dornic să mă vadă ocupat numai cu studiul, mi-a confiscat o carte: volumul întâi din *Anecdotele* lui Speranță!...

Și ironia lucrurilor a voit ca tot un pedagog să fie cel dintâi care să ne comenteze A.B.C.-ul filosofiei: lumea aceasta este reprezentarea mea. Era după examenele generale, într-o seară prelungă de iunie. Pedagogul nostru, student al Facultății de Filosofie, cu ce mijloace nu mai știu minte, ne-a făcut să înțelegem, întâia oară, că această aeriană profuziune de iriși și de anemone, în amurgul însângerat, este o misterioasă operă de colaborare între noi (celebritatea noastră) și inaccesibilul Lucru-în-sine.

La liceul nostru, fusese dascăl de filosofie, pentru alte promoții mai vechi, un dascăl cu nume mare și decorativ: Laurian. Nu l-am apucat și nu știu nimic despre sistemul, agerimea profesională și personalitatea lui. Când am ajuns eu în clasa a șasea, am găsit profesor de psihologie, pe fostul nostru suplinitor de latinește din clasa a treia, d. Ion Rădulescu-Pogoneanu. Cunoștință simpatcă și caldă, printr-o reciprocă prestare sufletească. Dar d. Rădulescu-Pogoneanu făcea la noi un simplu popas, în calea sa către studii superioare și către catedra universitară de mai târziu.

După câteva luni, a apărut în locul d-sale, un coleg de la filosofie (ca și d-sa, probabil, licențiat) și cu care făcea o interesantă și com-

plimentară pereche. După înfățișarea subțiratică, feminină și discretă a d-lui Rădulescu-Pogoneanu priveam acum, la urmașul d-sale, o natură tropicală și debordantă.

De ce să ne mai ascundem – noul-venit ne-a cucerit. Era sprinten ca argintul viu. Avea o elocință fericită și colorată. Știa să-și presare lecțiile cu detalii și cu invențiuni spirituale cari nu ne permiteau să-l lăsăm singur și să dezertăm cu gândul aiurea. Îi plăcea gluma, era familiar, dar și meșter ca nimeni altul să întoarcă asupra capului unui elev nechibzuit cuvântul impertinent cu care s-ar fi făcut vinovat.

Odată, strigând catalogul, constată că un elev lipsește. Ce-are amicul nostru?

Mihail Pașcanu, alintat și cutezător cum era, răspunde din bancă:

– E bolnav de tuse măgărească, d-le profesor.

– Văd prea bine că vii din camera bolnavului... Ferește-te! E boală contagioasă.

Acest dascăl capabil să aprindă entuziasmul și dragostea elevilor, atrăgător și ca persoană și ca pregătire profesională, elocinte și vibrator, strălucitor de inteligent și făcut pare-că să fie o glorie a învățământului românesc, a cășunat școalei noastre, colegilor, dar mai cu seamă nouă, ucenicilor săi, o ucigașă dezamăgire! A părăsit catedra, s-a despărțit de dascălii săi filosofi și de toată înțelepciunea lor și a intrat în politică!

Îl știți cu toții: este fostul ministru și mare căpteneie în partidul din care face parte d. N.N. Săveanu.

Sunt treizeci de ani de când a ieșit din învățământ. Poate că de-abia își mai aduce aminte de catedra de la „Sf. Sava“ și de elevii de pe atunci. Să nu se supere, dar părerea noastră de rău nu-l absolvă și nu-l va absolvi niciodată. Probabil că plecarea d-lui N.N. Săveanu din lumea dascălească are laturi și capitole de amărăciune pe cari nu le cunosc. Poate că vreodată – Domnul știe când – fostul meu profesor se va spovedi elevului, ajuns preot și duhovnic...

Totuși!... Izbânzile, realizările, justificările și toate dreptățile, pe cari a putut să le aibă și să le dea pe față dascălul meu de filosofie, nu izbutesc și nu vor izbuti să consoleze și să amorțească o deziluzie veche de trei decenii.

Aș fi dorit (cu puterea elevului entuziast), ca minunatele însușiri intelectuale ale scânteietorului și tânărului profesor N.N. Săveanu, să acopere, la bătrânețe, cu renume și cu autoritate, nu un fotoliu ministerial, ci o catedră universitară.

ȘTIȚI CĂ PESTE DOUĂ ZILE VA FI PAȘTELE (Matei 26,2)

Eram călător și priveam prin ferestrele vagonului puzderiile ier-
nii, cernute iarăși și iarăși, peste plaiurile noastre, în aceste zile soco-
tite altădată de primăvară. Era o împerdelare albă, obștească, prin
care așteptata reînverzire a câmpului se ștergea întru deznădejde, iar
înțelesul anotimpurilor murea de-a binelea. Așa au trecut, biciuite de
viforniță, dealurile basarabene, șesurile și stuhăria Prutului, și silu-
eta, cu atâtea biserici, a Iașilor dintre vii. Așa au trecut codrii des-
frunziți și urcători dintre Ciurea și Rebricea.

Peste două ore de dalbe și glaciale năluciri, geamurile s-au luminat
și norii au rămas, în cerul trist, goi de omăt și indeciși... Soarele nu
răzbea de nicăieri. Văile și colindele se perindau pustii. Câteva cărduri
de oi scoase din staule, nu știu pentru ce, rătăceau printre scaieții us-
cați din toamna trecută... Și vagonul meu și trenul întreg, care alerga
spre miazăzi, păreau o întrebare materializată și deznădăjduită, arun-
cată vijelios luminii care nu mai vine, primăverii care ne-a uitat.

Dar atunci mi se arătară ochilor, lângă țândările clare ale unui
zmâc cu trestii, trei, patru... șase, vreo șapte berze!... Vederea lor mi
s-a părut, deodată, minune de necrezut! Așadar, nu mai este mult
până la eliberarea noastră de sub tirania zăpezilor și a spaimelor de
miazănoapte! Pașari scumpe și îmbrăcate cu solia presimțirilor de
vreme bună, fiți bine venite în țara noastră și în sufletele noastre!

Atunci mi-am adus aminte de o altă clipă de înduioșare pe care
am trăit-o, acum vreo câțiva ani, în pământul făgăduinței, lângă ma-
rile movile, unde este îngropat Ierihonul de odinioară, și la picioa-
rele muntelui Carantania. O horă de berze se rotea fără încetare dea-
supra văilor Iordanului și deasupra prăpăstioaselor coaste dintre
Betania lui Lazăr și El-Ghor. Am privit lung și dornic în cerul de pe-
ruzea al Țării Sfinte și-am trimis câmpiei românești, prin solii pri-
măverii, dorul și rugăciunile sufletului meu...

Și atunci mai erau câteva zile până la Paște. Și azi e tot așa... Cu-
nuna sărbătorilor creștinătății vine în dreptul capetelor noastre, căzute
în piept, îmbătrânite și uscate de necazuri. Vremea tristelor socoteli de-
ficitare, termenul de scadență pogoară la vatra noastră, tocmai când
puterile sufletești s-au risipit și vigoarea credințelor străbune a scăzut.
Sărăcia vistieriei a sosit deodată cu veștejirea creștinismului nostru.

În căminul cel mai oropsit și mai nevoiaș credința în Iisus Christos, Dumnezeuul milei și al iubirii de oameni, aprinde făclioara nădejdei de mai bine și a binecuvântărilor de mâine. Dar ce ne aduce Sărbătoarea Învierii acolo unde *Evanghelia* n-are răsunset și Christos este o fantomă din poveștile bătrânilor?

Constatăm azi, în jurul nostru și al dezastrelor noastre felurite și destul de multe proiecte și silințe de îmbunătățire. În stil mare și cu participări numeroase, căutăm să îndreptăm: finanțele, industria, agricultura, sănătatea publică și alte rosturi naționale, atinse de primejdie. Dar întârziară întristător marile inițiative și marile consultațiuni, menite să limpezească domeniul nostru sufletesc și religios.

Mai voim sau nu mai voim să fim creștini? Ne mai interesează ori nu ne interesează recoltele cele duhovnicești, din țara și din neamul românesc? Toți câți cred și vor să răspundă afirmativ sunt datori să fie atenți și gata de acțiune la orice propunere și la orice apel chibzuit, cu tendința să inițieze premenirea și eliberarea noastră morală. Și iată, acum de Sfânta Înviere, avem bucuria să auzim, dintr-o latură a țării, o chemare neașteptată, pentru toți cei ce socotesc ostășii Duhului și ai lui Iisus Christos.

Lumea teologică și bisericească din jurul Mitropoliei unite a Blajului adresează familiei creștine românești o întrebare sugestivă: Nu ar fi oare cu puțință să uităm la un moment durerile și luptele din trecut și să ne adunăm la o consfătuire frățească, menită să aducă mângâieri și consolidare mult încercatei noastre pietăți naționale?

Oricare va fi răspunsul celor ce au căderea și datorita să răspundă acestei sugestiuni, trebuie să observăm că atari preocupări sunt înalt justificate. Când Biserica Mântuitorului este lovită și învăluită de legiunea duhurilor negative, este, fără nici o îndoială, legitimă și sfântă preocuparea străngerii rândurilor celor de aceeași concepțiune morală și religioasă.

Vom vedea, mai târziu, ce răsunset va avea și ce impresiune va produce, asupra reprezentanților Bisericii Ortodoxe, apelul preoților de la Blaj. Deocamdată, această idee generoasă, emisă, în apropierea supremei sărbători a Învierii Domnului și în înghețata atmosferă, din văzduh și din suflete, zboară pe deasupra noastră, atingătoare ca soțiile vestitorilor primăverii.

Peste câteva zile, ne vom ridica pe bieteke noastre picioare paralizate ca să privim slava Golgotei și minunea ridicării din Mormânt! E

frig, e jale multă. e dezordine în cugete și vifore cumplite, dincolo și dincoace de orizont.

Credem, cu neclintire, în Învierea lui Iisus Christos din morți și suntem indestructibil încredințați că mergem, zi cu zi, nu spre neant și spre nimicire, ci spre împărăția superioară, întrevăzută și garantată nouă de *Sfânta Evanghelia*.

Nu numai o dată, în istoria veacurilor creștine și nu numai o dată, în clipele vieții noastre, am văzut marile semne ale apocalipsei Domnului.

Christos a înviat! Christos e viu! Și cu el, iar și iar, toți cei ce și-au dat inima misterului Răscumpărării!

CÂȚIVA SUPLINITORI

Este, totdeauna, un mic eveniment școlar ivirea unui profesor suplinitor. Directorul liceului aduce în clasă pe un necunoscut (care însă are la subțioară catalogul clasei) și anunță și recomandă:

– Domnilor, colegul meu și profesorul dv. X, cerând și obținând un concediu, onoratul minister a binevoit să trimită ca suplinitor pe d. Z, căruia îi veți da aceeași ascultare și același respect ca însuși d-lui profesor titular.

Priveam cu toată luarea-aminte pe noul-venit și căutam să-l descifrez sufletește. Alți colegi, cu alte daruri și cu alte preocupări, pân-deau strigarea catalogului. Mare prilej de petrecere este, pentru elevii neresioși să audă pe profesorul suplinitor cum strigă și cum greșește unele nume, mai dificile, din catalog. S-au perindat în anii mei de școală, la liceul nostru, poate o duzină de suplinitori... unii au stat cu noi mai mult; i-am reținut și i-am evocat. Alții au stat câteva lecții... Au fost umbre cari se risipesc, uneori cu nume cu tot...

Nu am uitat, însă, pe câțiva suplinitori, din cursul superior, figuri vrednice de longevitatea buneii amintiri. Iată, de pildă, pe suplinitorul de științele naturale, profesorul de mai târziu Pandeke, tipul gospodarului didactic, devotat catedrei, serios de-a pururi, părintesc în taina inimii, dar plin de îndemnuri aspre, cu elevii doritori de glume și de zbeguri.

Iată apoi pe suplinitorul de latinește din clasa a cincea, d. Dianu, azi veteran în primele rânduri ale elitei didactice, odinioară, tânăr de-abia revenit de la studiile făcute în străinătate. Traduceam cu

d-sa *Bucolicile* și *Georgicele* lui Virgiliu. Amintirea pe care i-o păstrez acestui dascăl are ceva din farmecul miresemelor iubite în anii adolescenței. Era cel mai urban și mai... occidental dintre toți profesorii tineri. Ne vorbea ca unor oameni mari. Fiecare dintre noi era, la catalog și la lecție, *domnul*... cutare. Inevitabile, fatalele neplăceri, legate de studiul acestei complicate limbi latinești, erau tratate aproape în stilul diplomaților...

– Sunt dezolat că trebuie să constat insuficienta d-tale pregătire, la lecția de azi... Păcat de inteligența d-tale!...

Eram departe de-a ajunge vreodată, la latinește, să provoc com-pătimirea d-lui Dianu. Totuși, o dată, am căzut în ispită și am comis o gravă infracțiune școlară. Am voit, în ziua unei probe scrise, să ajut pe colegul Iorgu Juvara și i-am aruncat un cocoș de hârtie. Profesorul a prins de veste și a pironit, cu ochii, pe podele – unde că-zuse – pasărea ilicită... Nimeni nu s-a atins de ea. Dar dascălul a fost magnanim! Nici o observație!... Lăsa pe infractorul descoperit – să fie pedepsit de propria-i conștiință... Traduceam, în clasa a cincea, pe divinul Virgiliu. Poate că vechea, clasica tradiție cere, pe catedră, când traduci pe poeții latini, un dascăl ca al lui Eminescu: „*uscățiv așa cum este, gârbovit și de nimic...*“

Cu profesorul nostru era o fericită derogare de la datina clasicității. Pedagogia poate că adăpostește undeva vreun paragraf, unde să noteze și să pună în discuțiune ce însemnătate are în școală frumusețea fizică a profesorului.

Dascălul meu acum treizeci și cinci de ani avea norocul să ne evoce frumoasa lume greco-romană cu un cap care n-o contrazicea deloc.

Cel din urmă suplinitor ne-a venit în clasa a șaptea și poate că a fost cel mai tânăr dintre toți... D. Grigore Tăușanu avea mai mult în-fățișarea unui coleg, decât a unui magistru! Și cu toate acestea a putut să adune în amintirea și în inima mea – în galeria dascălilor mei – lumina și importanța unui cadru de onoare.

D. Grigore Tăușanu era profesorul nostru de filosofie, adică – precum era programul prin 1897 – de *Morală*, de *Economie politică* și de alte studii, afluate filosofiei și sociologiei... Aceste materii, cu granițe imprecise și extensibile, erau, pe cât de grele pentru colegii buchiniști, pe atât de bine venite pentru elevii emancipați, dedați lecturilor generale și în curent cu ideile timpului.

În tânărul nostru dascăl am simțit – câțiva dintre noi – un interesant eclectic și un pasionat amic al cărților. Am căutat să-i dăm încredere în

noi și prilej de variate conferințe. Îl ascultam mai mult decât cu interes, îl ascultam cu lăcomie. Dar se cuvenea să-i dovedim că are cui vorbi.

Într-o zi, la *Economia politică*, profesorul ne enumeră concepțiile economice, tratate sau preconizate de specialiști și, neapărat, pome-nește și de concepția marxistă. Când ne întâlnim, la lecția următoare, d. Tăușanu întrebă cine dintre noi vrea să reconstituim ideile ex-puse alaltăieri... Stimulat de lecția profesorului, căutasem un mic tratat francez – probabil o broșură de propagandă, de pe atunci – și rotunjisem cam tot ce se poate spune asupra socialismului, într-un sfert de oră. M-am ridicat din bancă și cu oarecare vibratoare stângă-cie am rezumat pe dascăl și apoi l-am depășit.

Impresiunea făcută asupra profesorului meu și exprimarea ei – mi-aduc aminte de toate ca și cum s-ar fi petrecut ieri – stau și azi, pentru mine, în coloana marilor evenimente sufletești.

Așa m-am întâlnit, decisiv, întâia oară, cu acela care era să-mi fie un amic inalienabil, în lungi decenii, și în același timp, confratele mai mare, ziaristul elegant, cronicarul ineputabil, divers și ager – de toți cunoscutul Petronius.

Succesul meu cu lecția asupra socialismului a fost pentru mine, față cu dascălul meu ca o asigurare împotriva accidentelor de muncă și a incendiului.

O compoziție la *Morală*, asupra subiectului: *Avem ori nu dreptul să ne ridicăm viața?* scrisă destul de antișcolar și de cutezător, nu l-a zdruncinat pe bunul meu profesor din convingerile lui în privința mea, bine și definitiv făcute. O ispravă literară juvenilă (pfața mea la romanul *Poet-Poetă*) iarăși nu l-a tulburat, ci i-a inspirat ideea unei serioase, imparțiale și edificatoare conferințe de clasă.

Și mai știu eu?... Seria, pe de o parte, a generozităților scumpului meu Petronius, pe de alta: a delictelor mele, poate să fie lungă.

Dar ce legătură, între cer și pământ, poate să fie mai trainică și mai înduioșătoare, dacă nu aceea în care intră îngăduința și iertarea!

SERIA A DOUA

Nu eram prea nerăbdător să mă văd înscris student la Universitate și să cunosc alte chipuri dascălești, după cele din liceu. Auzisem de repe-

tate ori această erezie, care câteodată poate să fie și dogmă ortodoxă: în liceu avem profesori cari lasă în urmă pe unii de la Universitate...

Totuși, în toamna anului 1898, la braț cu doi prieteni, cari de atunci încoace au ajuns celebri în lumea literară, am urcat scările luminatei instituții din fața celor trei statui și m-am înscris student la litere și filosofie.

Anul școlar, voi să zic universitar, 1898-1899, a fost, în viața mea suflătoare, un an de mari revizui și de neașteptate noi orientări. Am urmat puține cursuri și mi se pare că în afară de îndatoririle regulamentare. Erau, pe vremea aceea, ascultați de mult popor studentesc, Titu Maiorescu și C. Dimitrescu-Iași. Cel dintâi era model de exactitate academică; al doilea era inexact și sclav nu știu cărei patimi personale ca un artist boem.

Țin minte că am urmărit, lecție cu lecție, pe Titu Maiorescu și – când s-a putut cum s-a putut – și pe C. Dumitrescu-Iași.

Acesta din urmă, pe lângă cursul de istoria filosofiei antice, ținea și un curs de sociologie. Directorul unei reviste literare de pe atunci îmi ceruse să rezumez, pentru dependențele revistei, lecțiile inaugurale ale celor doi maeștri. Nu știu dacă Titu Maiorescu a citit ce am înțeles și cum am înțeles eu lecția sa de deschidere asupra *Filosofiei engleze contemporane*. Colegul său, însă, a fost mai simțitor. S-a interesat cine este recenzentul lecției de deschidere și l-a rugat pe directorul revistei să-mi comunice că dorește să-i urmăresc și să-i notez toate lecțiile pe cari le va face la cursul de sociologie.

Era un început măgulitor. Mai toți „băieții buni” încep așa. Ce poate să-și dorească un student de-abia intrat în Universitate, decât luarea-aminte a unui mare dascăl și perspectiva unui mic secretariat, pe lângă el? Din nefericire, aceste începuturi, bine folosite, sânguincios cultivate, de mai toți studenții serioși, pentru mine unul însemnau o corvoadă greu suportată. Anevoie, cu neplăcere, cu inima răzvrătită, am pândit neregulatele lecții ale lui C. Dimitrescu-Iași.

De ce? Fiindcă gândeam cu totul altfel decât profesorul meu! Mai întâi, mi se părea că sistemul sociologic al dascălului (cine își aduce aminte de el?...) este prea factice și inconsistent. Al doilea, C. Dimitrescu-Iași era francamente un ateu și contactul spiritual cu acest om mi se părea, în acele zile, o reală durere. Nici Titu Maiorescu nu era un mare devot. Într-o împrejurare solemnă și

poate ușor constrângătoare pentru el, Titu Maiorescu a declarat: Sunt liber-cugetător! Dar elegantul elev al lui Schopenhauer, din depărtarea de unde îl priveam eu, știa să apară meditativ, nuanțat, uneori dramatic ca Hamlet, plin de păreri de rău și preotul unui sanctuar în care, spre dezolarea profesorului, Dumnezeu nu voia să se mai complacă...

C. Dimitrescu-Iași era, fără nici un menajament, un ateu ireductibil, jovial, trivial, devotat materiei, pe față și cu brutalitate. Elevii săi, trecând seara târziu, pe sub ferestrele unei case celebre vecine cu Universitatea, puteau să constate, personal, că filosoful materialist își cinstește doctrina cu o copioasă consecutivitate.

Altfel era Titu Maiorescu!... Odată, într-una din lecțiile lui asupra lui John Stuart Mill, ne-a făcut această memorabilă declarație:

– Am fost credincios și practicant până la vârsta de patrușprezece ani. Spre părerea mea de rău, de aci înainte am pierdut credința... Dar și azi o cinstesc, când o văd la alții... Mai mult, fericesc pe acela care o are și o păstrează, biruitoare, în tumultul întrebărilor și problemelor ridicate de filosofie.

Această impresionantă mărturisire era făcută înaintea unei săli arhiple. Câteva sute de studenți și de studente au auzit-o. Dar îmi vine să cred că eu singur am prins-o și am reținut-o, pentru toți ceilalți.

Altă dată, marele dascăl vorbind despre viața engleză și despre religiozitatea anglo-saxonă, ne spunea:

– A merge la biserică, în Anglia, nu numai că este obicei universal, dar pentru oamenii din clasa înaltă este chiar o eleganță... Din păcate, la noi, este cu totul altfel. Dv. dacă, într-o duminică, rugați de cineva din familie, l-ați însoți până la biserică și după aceea v-ați întâlni cu un prieten indiscret, v-ați jena să spuneți de unde veniți...

Cei ce au cunoscut de aproape pe Titu Maiorescu vor citi fără mirare că bătrânul filosof a contribuit și el la îmbarcarea mea pentru continentul teologal. Nu l-am întâlnit la examene, fiindcă am lăsat anul meu de litere și de filosofie să se stingă într-o prematură și nețărmită vacanță. După Paște, n-am mai apărut decât o singură dată, la locul meu, în bancă...

Lecțiile de sociologie ale lui C. Dimitrescu-Iași le-am comprimat într-un lung articol-retoric, artificial, neconvins – și le-am predat directorului revistei *Literatură și artă română*.

Profesorul de sociologie le-a revăzut, le-a cârpit cu câteva benzi de hârtie și, probabil, dezamăgit și plictisit, le-a trimis înapoi revistei, spre publicare. Au apărut.

În toamna anului 1899 m-am înscris la Facultatea de Teologie. C. Dimitrescu-Iași s-a uitat după mine cu un ochi pe jumătate închis și bănuitor. Simpatia de la început s-a convertit cu vremea în indispoziție și în rea-voință.

Am venit iar față în față cu ciudatul pedagog, după câțiva ani, la lecțiile de practică pedagogică. Trebuia să trec prin sudorile unui colocviu. Era pe vremea marilor reforme didactice, menite să scoată din medievalism școala românească. Nu mai știu ce s-o fi întâmplat de atunci încoace.

Colocviul a trecut cum a trecut. Dar niciodată nu m-am dus la direcțiunea liceului pedagogic să văd, în scripte, cum m-a clasificat profesorul pedagog. M-am mulțumit să nu știu nici azi dacă amabilul ateu m-a socotit sau nu capabil să învăț, pe viitorii mei școlari, dogmele religiei creștine.

LA FACULTATEA TEOLOGICĂ DIN BUCUREȘTI

Pe vremea aceea, era lucru necunoscut ca absolvenții de liceu să se înscrie studenți la Facultatea de Teologie.

Cred că eu am fost cel dintâi care am contrazis această tradiție... Mirarea, neîncrederea, bănuiala..., din partea celor născuți și crescuți în curțile seminariilor, m-au urmărit multă vreme, dacă nu cumva mă urmăresc și azi.

Noua lume școlară în care intram se deosebea mult de aceea pe care o părăsisem. Lăsasem în urmă liceul și Facultatea de Litere și Filosofie, ca să vin la cea de teologie (în anul 1899...) Eram, însă, destul de pregătit ca să nu mă păgubească prea greu, sufletește, unele neajunsuri, ale de curând createi și aproape improvizatei facultăți de atunci. Porneam pe o cale nouă, nu din greșală, nici din pripeală, ci după lungi cercetări în inima proprie și în inima unui amic intim, cu care mă înfrățeau aceleași nădejdi și aceleași mistice aspirații. Și fapt este că acest prieten – azi idolul entuziasmelor literare românești – a îmbrăcat haina călugărească, în M-rea Cernica, în aceeași toamnă în care eu m-am înscris student la teologie.

*

Nu este prima oară când vorbesc despre oamenii și instituțiile închinat slujirii lui Dumnezeu în țara noastră. Mari și felurite sunt infirmitățile oamenilor, înfricoșate sunt deficitale instituțiilor!

Totuși, după treizeci și doi de ani de experiență ecleziastică, sunt tot atât de încredințat și de impulsiv în certitudinea că zile clarificate și cucernice stau să pogoare peste plaiurile noastre sufletești. Profesorii mei teologi veneau și ei din susul fluviului național... Erau ai societății și ai bisericii românești, de la sfârșitul veacului trecut.

Mai târziu, când negurile și confuziunea se vor sfâșia, poate că vreun cercetător original va încerca să scrie capitolul învățământului teologic românesc, între anii 1880-1916...

Dascălii mei cei noi se împărțeau în două categorii: unii cari știau ceva carte și alții care pretindeau că știu. Apoi în aceste două categorii distingeam încă două, ceva mai subtile: câțiva vorbeau precum credeau. Cei mai mulți, însă, ni se prezentau într-o ipostază compusă, fardată și fățarnică, în dosul căreia bănuiau că sfânta teologie este supusă la mari torturi și umilințe, dacă nu: tainic răstignită.

Dintre cei cari vorbeau precum credeau era profesorul de limba ebraică. Aceasta era fără îndoială și un veritabil cărturar, ori mai exact fusese în tinerețe, fiindcă acum la bătrânețe nu mai citea nimic. Făcuse studii superioare de teologie prin Germania și – creatorul unei tradiții dezastruoase – le făcuse în facultățile protestante,

Cunoștea limbile clasice, vorbea limba germană și ne preda limba ebraică. Dacă nu e cumva o iluzie a memoriei mele, moșneagul fusese odinioară elevul lui Tischendorf (editorul *Noului Testament* și descoperitorul *Codicelui Sinaitic*).

Dar profesorul meu, măcar că om cu multe cunoștințe, n-avea nici o tragere de inimă, nici pentru limba ebraică, nici pentru Poporul Ales și – ceea ce este și mai grav – nici pentru mesajul divin al acestui popor. De pe atunci, adică de la lecțiile acestui dascăl, s-a ridicat și s-a precizat înaintea cugetului meu această întrebare: Cum poți să primești, să cercetezi și să iubești religia creștină, dacă repudiezi premisele ei, chemarea lui Israel, Legea și Proorocii?

*

Dascălul meu de limba ebraică nu se împiedica în asemenea chestiuni. Nici nu se ostenea măcar să ne pună în față noile teorii

protestante asupra originelor *Pentateucului*. Probabil că nu le studiasse cu dinadinsul niciodată. Vederile lui Wellhausen și ale celorlalți erau și ale lui – cu vârf și îndesat. Dar el dezlega toate problemele literare și exegetice ale *Vechiului Testament* într-un singur fel: printr-o universală, ingenioasă și hilariantă critică negativă! Ceea ce spune Goethe, undeva, despre profesorul său de religie, este apă de flori pe lângă ceea ce își aduc aminte, de la secțiile de limba ebraică, elevii unchiașului Nițulescu.

Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească, dar înrâurirea lui asupra tinerilor leviți ortodocși era de mii de ori mai nimicitoare decât toate arșițele, lăcustele și molimele, despre cari este vorba în profeții *Vechiului Testament!*

Nenorocirea sporea prin faptul că acest profesor era și foarte inteligent și foarte de duh. Ce cauză, cât de mare, cât de sfântă, n-ajunge în primejdie, atunci când dă de un adversar subtil și plin de spirit!

Nițulescu nu se sfia de nimeni, nici de colegi, nici de Mitropolit, nici de Sfântul Sinod. Este una din marile curiozități, pe cari le va colecționa cercetătorul viitor, cum a putut să se mențină în învățământul religios românesc, de la sfârșitul veacului trecut, și la seminar și la teologie, acest îndrăzneț și șugubeț iconoclast.

*

Studentii știau și povesteau multe vorbe tăioase ale unchiașului, multe înfruntări, primite fără crâcnire, de către diferite obraze dascălești și arhieresti. Mai inteligent decât toți ceilalți, mai cunoscător decât ei și „frondeur“ teolog, bătrânul Nițulescu dacă nu se bucura de dragostea teologilor și a sinodalilor se bucura de sfânta frică pe care le-o inspira.

Îl iubeau, însă, studenții!... Și aceasta era încă o mare ciudăție! Studenții iertau negativismul lui teologic, iertau brutalitatea și lipsa de respect față de sfintele arcanе, iertau protestantismul lui, fiindcă... aveau în față pe omul rar, care nu vrea să spună celorlalți decât atâta cât crede și admite el. Stranie prețuire teologală, nu este așa? Ei, totuși, am văzut această bizarerie. Studențimea teologică prețuia pe acest dascăl insurgent fiindcă negativa lui bravură contrasta, biruitoare, cu pretențiosul și fățarnicul obscurantism al câtorva colegi „drept măritori“ și „temători de Dumnezeu“.

Vă aduceți, poate, aminte de celebrul cuvânt al juriconsultului nostru Danielopol: „Domnilor, să nu lăsați dreptul pe mâna proștilor...“

Sărmanul meu Nițulescu, toată viața lui, el a răcnit același lucru – despre teologie.

DUHUL POEZIEI LUI A. TOMA

Voi care începeți să fiți bătrâni și țineți adunate, în sipete, vrafuri de hârtie sau scrisă de mână, flori uscate – vii și fragede acum treizeci sau patruzeci de ani –, odoare cu miresme a căror modă a trecut..., voi ați făcut, uneori, aceeași experiență ca și mine. Ați tulburat tihna acestor lucruri adormite, ați recitat filele, azi palide, ați scos la iveală eșarfele sau panglicile parfumate la sfârșitul veacului trecut.

Ce impresie duioasă și covârșitoare! Ce nostalgică și dulce îmbiere spre zilele cari au fost și nu mai sunt, spre farmecul înmormântat în acești trandafiri defuncți, în aceste pagini prăfuite.

Poezia lui A. Toma – atât de conștiincioasă și de onestă în toată zămislirea ei – mă învăluie, ori de câte ori o citesc, cu această scumpă vrajă a comorilor noastre intime, adunate în anii înfloririlor divulgate și nedivulgate. Așa scriau, așa gândeau, așa ne cinsteau și se cinsteau pe sine poezii noștri, în vremurile acelea!

„O, frate! zvântă-ți plânsul cu sterpele-i revolte:
Spun graiuri din adâncuri, miresme spun prin bolte,
Că nu în multă vreme vom fi secerători...“

Atunci, vreo ciocârlie se va trezi din noapte
Și-mbrățișați ferice vom asculta prin zori:
– Semănători de visuri, recoltele sunt coapte!“

Aceste frumoase stihuri ar putea fi o inscripție pe frontonul templului ridicat de A. Toma. Recunosc, în aceste generoase săvârșiri ale inimii, generația cea mare dintre 1880 și 1900. Am crescut în adierea acestei nobile fanfare. Am învățat, de pe băncile primelor clase secundare, că poetul adevărat este un profet, descendent direct din impetușii tribuni, trimiși odinioară de Dumnezeu poporului ales. Am urmărit, am fremătat, am participat la controversa pusă pătimaș, odinioară, între *arta pentru artă* și *arta generoasă*.

Mă regăsesc în fiecare poezie de A. Toma, așa cum gândeam, simțeam și aș fi scris și eu pe atunci... și regăsesc, la vadul său de clară poezie, toată tinereasca noastră cohortă de pe vremuri, îngenuncheată și aplecată ca să se adape, ca oastea lui Ghedeon, la izvorul Harold, de sub poalele muntelui Ghilbao...

„Iubirea de «aproapele» s-o crești
Iubind prin el «departele» ce vine,
Dar nu uita că înspre ei pășești
Doar pe un drum ce duce-adânc prin tine.“

Cine mai înțelege azi această pură inspirație umanitară! Unde sunt silințele celor cu dorul sacru de a ne face mai buni și de-a readuce, în inimile noastre amăgite, cultul alungatei iubiri de oameni!

Cum s-au schimbat vremurile! Cum a îmbătrânit avântul cel merit să fie veșnic tânăr și idealist! Unde sunt toate aceste sfinte și luminoase preocupări ale inspirațiilor de vârstă noastră și mai mari decât noi!

Citind pe îndelete aceste stihuri ale fratelui Toma – unele scrise poate mai încoace, dar toate pornite din idealismul de altădată – ai vrea să faci din ele un argument și un cap de acuzare împotriva celor ce scriu azi.

Câte idei mari, câtă înaltă simțire, câtă umanitate în această carte a sfiosului și singuraticului nostru prieten!

Pregătindu-ne noi înșine – de multe zile – de o realizare comparativă, mai lungă, îndemnam călduros pe cei ce sunt nemulțumiți cu inspirația perversă sau opiomană de azi, să recitească volumul lui A. Toma, acest breviar al unor ceasuri – apuse de aproape o jumătate de veac – ceasuri de sfântă și mișcătoare codevălmășie sufletească, cu toți fiii visului și ai durerilor mântuitoare.

ÎNCEPUTURI

Câțiva ani am văzut trenul fără să călătoresc cu el... Mama nu putea să dovedească treburile gospodăriei; tata nu avea nevoie de to-vărășia copiilor, în drumurile lui cele lungi, iar copiii se duceau la școală. Nu cugeta nimeni să sporească impresiile, cunoștințele și blazarea timpurie a unor nevârstnici.

Trenul trecea cu coama lui de fum prin zarea ogoarelor moșiei și când tata ne-a adus la Ruși, ca să terminăm clasele primare, trenul se vedea, cu gară cu tot, în fundul uliței noastre, iar fluieratul lui se amesteca cu fluieratul unei mori de foc de lângă noi...

Dar toată lumea rămânea neispitită și roabă treburilor ei... Dascălii mei cei noi, de la oraș, nu s-au gândit niciodată să ne pună în convoi și să facă cu noi o „excursiune științifică“, până la gara de curând creată și până la șiragurile de vagoane, mișcate cu puterea aburului, încătușat de om, în veacul în care ne găseam. Am văzut de atunci încoace gări sămănate în adâncuri de provincie și am constatat un fel de sport special, provincial: Când trebuie să sosească un tren, tot târgul se gătește și iese la gara din capul bulevardului ca să privească, să noteze și să comenteze... Este o deprindere nevinovată care m-a înduioșat adeseori.

În târgul și la gara noastră nu se pomenea așa ceva. Târgoveții mei erau oameni serioși și pozitivi. Românește, bulgărește sau grecește, ei își discutau și-și urmăreau, cu sprâncenele încruntate, afacerile lor; la cafenea, în simigerie ori la oborul de cereale și de tren nu se apropiau decât cu banii în mână.

Întâia oară, când trenul a trecut cu dinadinsul prin gândurile și prin așteptarea mea a fost într-o primăvară de neliniște și de zguduire obștească... Cred că era în luna martie, din anul 1888. Tata era în București, iar Bucureștii fierbeau ca un cazan imens, deasupra jericului politic... Mama era plină de grijă și tulburată de unele vise stranii pe care le visa... Isprăvnicelul și pădurarii veneau în fiecare seară să întrebe dacă a venit boierul... Ce era în București? *Au căzut Roșii și au venit Albii!* Dar ce puteam să văd eu în această veste, care preocupa pe isteții satului, decât un fel de catastrofă cosmică, unde munți de foc și cataracte de sânge se înecau în lapte și în zăpadă!...

Patru zile în șir am mers cu Caraiman vizitiul, la gara Beuca, să așteptăm pe tata... De trei ori, trenul s-a zămislit din zare și a curs pe podișuri ca o omidă uriașă, a oprit o clipă în gară și a plecat, fără să aducă pe cel așteptat... Mă uitam, din fundul trăsुरii, cu inima grea...

– Nu e nici azi!... Hai băieți!...

Și Caraiman atingea caii cu biciul, și porneam către casă, tăcuți, îngândurați...

Dar a venit și pentru mine ziua să mă urc în trenul văzut de departe, atâta vreme, și să plec la Bucureștii cei nalți până la cerul necu-

noscutului și al închipuirii, ca să înnod mai temeinic rostul cărții. Nu știam destulă carte... Trebuia să mai învăț!... Ce voia tata să scoată din mine, n-a avut vreme să mi-o spună, fiindcă după doi ani de la prima mea călătorie cu trenul, el însuși a plecat în suprema călătorie.

Nu poți să uiți niciodată, cu totul, prima ta experiență feroviară. Pomisem din gara Beuca, într-o caldă după-amiază de august și străbăteam fertilele bărăgane din nordul județului nostru. Soarele bătea în ferestrele vagonului și în jilțurile lui, căptușite cu un postav aspru cenușiu, pe care îl vedeam întâia oară.

Urcând în vagon, tata găsisse cunoscuți, cari veneau de la Turnu și de la Ruși și mergeau și ei tot spre București. Unul dintre ei mi-era cunoscut și mie. Era „domnu Izidor“, negustor cu vază și chiriașul nostru din Ruși, în prăvălia căruia fusesem cu părinții mei de multe ori.

Probabil că și tata și chiriașul nostru erau într-un moment de armistițiu, cu nevoile și cu grijile lor pământeste, fiindcă mi-aduc aminte că am auzit din gura tatei următoarea idee, floarea unei stări sufletești de degajare și de reverie:

– S-ar mira grozav strămoșii noștri dacă ar coborî ochii pe pământ să vază cum călătoresc azi strănepoții lor...

Din acea vară de august, călătoriile cu trenul au invadat în viața mea. Fiecare vacanță, mică sau mare, mă făcea să străbat câteva județe, între școală și casa părintească. Am cunoscut începuturile de toamnă cari investimântă în aur și în purpură dealurile Argeșului și ale Muscelului. Am venit de Paște acasă printre livezile cu pruni în floare și printre dumbrăvile cu vetre de viole. Am răzbătut cu greu, la vacanțele de Crăciun, nămeții care înfundau văile și vâlcelele și, într-un an, am rămas înzăpezit, trei zile și trei nopți, în gara Costești.

Era trenul școlar, plin cu elevi din toate școlile – băieți și fete – și mai totdeauna plin și cu soldații cari obținuseră concediu de sărbători, o dată cu noi, poporul școlilor. Ce îmbulzeală, ce grijă, ce început prost de vacanță, să te strivești la ghișeul de bilete, să iai vagoanele cu asalt și să rămâi adeseori, pe sala vagonului, în picioare, până la Costești, unde schimbi trenul pentru Roșiori-Turnu Măgurele!...

Nu venise vremea trenului emancipat, liber de școală și de conferențele vacanțelor, pornit spre munte sau spre mare, sau cel puțin spre zările cari nu mai ascund rosturi și pravili arhiștiute.

Semnul și prevestirea acestor călătorii mi-au venit într-o dimineață de iulie, când noaptea se înfioară de ziuă și se deșteaptă ciocâr-

lia. Intram în județul Teleorman, ca într-un infinit ocean de holde, în parte secerate... Spre răsărit se mișcau aeriene, viorii, perdelele cereștii catapetesme... Eram tot școlar. Priveam întâia oară acest spectacol, într-o tresărare de libertate și de farmec personal, rău venită, pentru obligațiile mele mereu școlare...

„CUVÂNTUL CEL ETERN NEISPRĂVIT“

Sir John Lubbock, în cartea sa: *Fericirea de a trăi* spune (în capitoul *Alegerea cărților*): „...traducerile, deși poate că niciodată nu se vor ridica până la frumusețile originalului, sunt totuși uneori și ele admirabile. *Biblia* cea dintâi... este o pildă doveditoare...“

Fericitul Sir John se gândea, firește, la traducerea engleză a *Bibliei*, cu adevărat o lucrare magistrală și poate prima *Biblie* din lume care se apropie de măreția cea fără pereche a originalului.

Am îndrăznit și eu să visez, pentru limba și literatura românească, o nouă traducere a *Bibliei*. Bătrâna traducere cantacuzinească a rămas, pe țarmii vremii noastre, ca o salcie străveche, plină de scorburi și gata de prăbușire.

Ne trebuia o nouă odrăslire, o expansiune nouă, din rădăcinile eterne ale originalului ebraic și elinesc.

Sunt douăzeci și cinci de ani de când am scris primul meu articol în care ceream – autorităților bisericești și cărturarilor neamului – întinerirea *Sfintelor Scripturi*, conform noilor puteri și agerimi confirmare ale graiului nostru. Și de atunci încoace, în argumentări și reveniri numeroase, am ciocănit neconținut la porțile zăvorâte și de bronz ale incomprehenșunii generale...

A dat Dumnezeu că, într-un târziu, zăvorul s-a mișcat din loc și porțile s-au crăpat de două degete... Peste vreun an, sper că voi avea prilejul să mă explic mai mult decât pot face astăzi și să completez odiseea silințelor și tribulațiilor mele.

Dar „cântul“ e etern neisprăvit!... Încă zece tovarăși de lucru să fi găsit și toți de-ar fi fost ebraiști ca Gesenius, eliniști ca Wilamowitz și literați ca Gheorghe Coșbuc, tot n-am fi putut să biruim, cu amplexare, supraomeneasca sarcină a traducerii *Sfintelor Scripturi*...

Trebuie – când întreprinzi o nouă traducere – competența, munca și stăruința a două sau trei generații. Ceea ce am făcut noi este aproape numai arătura... Și câte lacune au rămas! De câte ori am zgâriat gheața numai de o palmă... După noi, trebuie să vie semănătorii... de îndreptări, de observații, de prefaceri parțiale. Și de-abia, peste alți 30-40 de ani, să se arate grapa de aur, care să netezească și să pacifice ogorul sacru și atât de greu laborabil.

Dorul și inima noastră – ostenite de câte am putut face până acum – rămân aplecate și visătoare, în pervazul zilelor ca și al des-tănuirilor viitorului...

Am dorit, am chemat, am încercat o nouă *Biblie*, pentru neamul și pentru limba românească... Aspirație uriașă și înfricoșată, pentru un sărman suflet, rătăcit în savanele protivnice ale ceasului de față!...

Am dorit multiplicarea și canalizarea – până în meleagurile noastre sufletești – a predestinatului Iordan...

Am dorit ca – prin farmecul cuvântului proaspăt – Carmelul și Taborul să se profileze în zarea cugetelor noastre...

Am căutat cu dor să răvăș în vălurile Sulamitei, mireasma florilor de pe plaiul românesc!...

A VORBIT ACADEMIA

Cunoașteți dictonul latinesc; *Roma elocuta, causa finita!*... adică: Roma s-a rostit, procesul s-a sfârșit. Așa ar trebui să fie și cu dispozițiile, și cu sentințele pe cari înaltele instituții de cultură – Academiiile – binevoiesc să le rostească, din când în când, de pe treptele templelor lor civile.

Spre părerea noastră de rău, lucrurile nu se petrec totdeauna așa, cel puțin la noi românii, deși nu suntem un popor prea nesupus și cârciobar. Academia noastră ne-a recomandat, în ultimul moment, câteva noi reguli ortografice, cu gândul, desigur foarte laudabil, să mai pună oarecare ordine, în bunul nostru plac ortografic.

Răzvrătirile au început. Nu mai departe decât aseară, un confrate din presă a început să tragă cu praștia în *u final*. Academia ne îndeamnă să scriem: *biciu, cuiu, noroiu, ochiu...* și tot așa: *atribuiau, moi, taiu* și încă: *voiu*.

Mă tem că – *sauf respect* – Onor. Academie nu va găsi între noi majorități compacte și entuziaste pentru *u final*.

Evident că noua regulă ortografică este vrednică de studiat și de cântărit cuvânt cu cuvânt, regulă cu regulă și n-ar fi mai mare mulțumire și mai mare izbândă pentru cartea românească decât o generală bună înțelegere și o definitivă uniformizare a scrisului nostru.

Ca teolog ce sunt, nu pierd din vedere înțeleptul sfat al Sf. Apostol Pavel: Orice suflet să se supună înalțelor stăpâniri, căci nu este stăpânire fără numai de la Dumnezeu... (*Romani* 13, 1). Pe de altă parte, deși tinerețea e cam departe, totuși nu pot uita, cu una cu două, că în tinerețea mea Onor. Academie a rupt, pentru mine, din grădinile sale, o ramură de dafin.

Atunci... fără alte preocupări decât chiar preocupările Academiei, liberi să fim să-i dăm pe față câteva observații și câteva reflexiuni.

Ni se recomandă să scriem: *eu sufer* (nu *sufăr*) și *ei sufer* (nu *sufăr*)...

E cam greu! Cineva cu o autoritate superioară ne-a luat înainte și a legiuit tocmai invers de cum ne propune Academia.

A scris Eminescu și cuvântul *lui* a cristalizat, în măruntaiele literaturii românești, ca diamantul în măruntaiele pământului:

„Dar nu vine! Singuratic,
În zadar suspin și sufăr,
Lângă lacul cel albastru.
Încărcat cu flori de nufăr.“

Tot așa ni se recomandă să scriem: *ei, ele acoper* (nu *acopăr*). Și aici venim prea târziu! Eminescu a scris (și cine poate să mai uite vreodată):

„De-odată aud foșnirea unei rochii,
Un moale pas, abia atins de scânduri –
Iar mâini subțiri și reci mi-acopăr ochii.“

Altceva. Îmi pare rău că nu izbutim să diferențiem pe *a sămăna* (grâu ori porumb) de: *a semăna* (cu cineva). Ar trebui să zicem: el samănă grâu, dar să zicem: el seamănă cu frati-său. Zicala populară ne pune mereu piedică: *seamănă... dar nu răsare!*

Recunoaștem – cât de bucuroși! – că multe din regulile propuse sunt bine venite și demne de toată școlăreasca noastră sânguină. Dar sunt câteva (vom vedea altă dată) cari ne vor afla de-a pururi neînduplecați.

Mai citim în noua prăvilă ortografică această regulă: cuvinte terminate în *-ec, -ecă*, deși se pronunță de unii cu *-ic, -ică*, vor păstra formele dintâi, adică *duminecă, mâneacă, pântece, piersică...*

Nu!... Cred că trebuie să preferăm cel puțin pe: *duminică* și pe *piersică*, fiindcă altfel... ar trebui să mergem: *duminecă* la... *beserecă!*

ÎN SATUL MEU NATAL, DUPĂ TREIZECI DE ANI

Am sosit noaptea, mai înainte de răsăritul luni. Era în ajunul Sf. Ilie și a doua zi voiam să săvârșesc Sfânta Liturghie în vechea bisericuță călugărească unde fusesem botezat.

Eram găzduit într-o casă ridicată târziu, în acești treizeci de ani de când plecasem... Dar aflasem și mă domiriseam: pe locul cui fusese ridicată. Din odaia în care găseam, privind spre mieznoapte, aș fi văzut conacul nostru... Dar conacul se năruise de aproape un sfert de veac și ograda lui era acum grădina școlii.

M-am trezit de câteva ori și am privit, prin geam, spre vechea curte. Era noapte limpede de vară și luna împărțea pământul... Înaintea ochilor mei, se arăta albă, transfigurată, o clădire nouă, școala satului despre care îmi dădeam seama că venea în locul bucătăriei noastre. Dar conacul, căutat, în acele ore semireale ale culiselor somnului, era înlocuit cu miragiul luni, dincolo de niște stachete de argint, cari sporeau neînțeleșul și ireparabilul...

La acești treizeci de ani de lipsă, visul mă adusese înapoi de numeroase ori. Visam casa părintească, mărită, prefăcută în altceva decât fusese, uneori amestecată cu turnurile bisericii și atunci semăna a ciudată mânăstire.

Un schit fusese aici, în vremuri, despre care povestea tata, între domnia lui Cuza-Vodă și a lui Carol-Vodă. Silvestru, cel din urmă călugăr, odihnea lângă altarul bisericuței. Casele și acarele moșiei erau vechea gospodărie călugărească, prefăcută de arendașii statului secularizator... Mă născusem aici, sub grinzile întărite de călugări. Petrecusem toată copilăria... treisprezece ani – și apoi mă înstreinașem... Dar cei din satul meu nu mă uitau, iar eu nu puteam să-i uit.

De multe ori, cu multe pricini, sătenii mai mă cercetau și îmi spuneau ce mai este prin sat, care om vechi a mai murit și cum stau cu

preotul... Aici, nu prea aveau noroc... Preotul cel bătrân, duhovnicul Mihai, se dusese la Domnul, după o păstorire de o jumătate de veac.

Cei cari veniseră, după el, erau unii slabi de înger, căci se permutau, iar alții erau puținei de vlagă, căci lăsaus parohia văduvă...

La un sfânt Paște, după ce m-am făcut preot, erau bieții creștini atât de întristați, că n-au și ei popă de sfințele sărbători, că puțin a lipsit să nu las amvonul Mitropoliei și să nu mă duc între ei să fac Sfânta Înviere... Ca să-i mângâi de lipsa de la Paște, m-am hotărât să-i văd de Sfântul Ilie.

Când am intrat, dimineața, în biserică, pregătit pentru Sf-ta Liturghie, am trecut deodată din împărăția amintirilor idealizate în împărăția situațiilor reale.

Biserica uriașă, boltită în nouri deasupra celor 5-6 ani ai mei, era acum de-a binelea o biserică mică de țară, o fostă biserică de schit, făcută să adăpostească 20-30 călugări... În altar, 2 preoți tineri veniseră să facem sobor. Era cald ca în iulie; în biserică stăteau oamenii ca spicele de grâu. La timpul predicei, le-am spus că voi vorbi după slujbă și anume afară, pe „măgură“, sub niște vechi salcâmi.

Știam că „măgura“ e tot la locul ei, la gura beciului călugăresc... Secularizarea dăduse peste călugări tocmai când isprăveau un rând de chilii și când biserica – mai veche – ajunsese să fie împrejmuțată cu zid înalt. Dar beciul din coasta chiliilor rămăsese neacoperit și pustiu... Tot pământul scos din beci fusese grămădit alături, în chip de moviliță și deasupra moviliței fuseseră sădiți salcâmi, ca s-o întărească.

De sub salcâmi, martori jocurilor de altădată, am vorbit – preot cărunt, purtat prin lume și prin școli – prietenilor de acum treizeci de ani. În faptă, mă întorceam între ei cât se poate smerit. Veneam preot – cea mai modestă cucerire pe care și-o poate dori un băiat de la țară. Și le-am spus cu smerenie consătenilor mei: „Tot ce am învățat de când am plecat dintre voi e lucru vechi și cunoscut: Să-ți fie frică de Dumnezeu în toate zilele tale și să ții cu putere la legea ta creștinească... Am umblat prin școli, am citit mormane de cărți și am văzut oameni din toate părțile lumii. E multă pleavă, paie sunt berechet, dar bobul grâului este puțin. Am adunat, din pleavă și din paie, grâul cel sănătos. Și ce-am găsit? Să nu pierzi pe Dumnezeu și toate vor ieși cu bine! Gândește-te la el și seara și dimineața și peste zi: ori de câte ori începi, pornești, ori isprăvești ceva, lucrezi, stai, ori măhuri bătătura, oriunde te găsești și orice ai voi să faci.

Mai mult decât pe Dumnezeu nu am găsit și nu am învățat în acești treizeci ani de când ne-am despărțit. Mulți dintre cei ce ne știam pe vremuri nu mai sunt în viață. Unii au rămas departe pe unde i-a chemat țara, pe câmpurile de luptă și prin cimitire streine.... Alții sunt coala, lângă noi, alături cu alți prieteni, adormiți de pe când eram și eu aici.

Cine a învățat pe Dumnezeu și crede în el din toată inima, are mare mângâiere! Toți răposații noștri stau în cămărilor lui Dumnezeu și așteaptă rugăciunile și pomenirile noastre... Suntem toți – vii și morți – ca pe poalele unui deal cu două revărsări, unii suntem dincoace, alții suntem dincolo și Dumnezeu este pe vârful dealului.

De câte ori nu m-am visat lângă bisericuța noastră și cimitirul nostru era o grădină în care nimeni nu mai era îngropat!..."

M-au ascultat sătenii mei, cu liniște religioasă. M-am pierdut în amintirile și în convingerile mele și m-am pomenit că trecusem de mult peste ceasul întreg. După cuvântare, ne-am dus la cimitir. Aci doarme, de patruzeci de ani, fratele meu Mihail, copil de câțiva ani, chemat de Domnul în postul Sfintelor Paște.

După-amiază am făcut, prin sat, o plimbare lungă zăbovind pe la casele câtorva fini și fine și făcând un fel de cadastru nou peste cel de acum treizeci de ani. S-au schimbat și pe aci casele, stăpânii, grădinile, podurile și copacii. Câteva lucruri stau însă la locul lor... Un coleg care a rămas la cele dintâi două clase primare mă duce la zidul de la fundul altarului și-mi arată – zgâriată pe zid – silueta unei biserici. O recunosc înduioșat. Este opera mea, în parte ruinată, fiindcă zidul a fost descununosat.

Ion Bălmău, un cioban vechi, ne oprește lângă o fântână: „Eram argat la curte... Era pe la Sfinții Împărați... Și coconița mi-a poruncit să car apă de la fântâna asta și să duc la biserică... Și-am cărat... Și în apa aia te-a botezat pe sf-ta.“

A doua zi, pe jos, însoțit numai de nepotul duhovnicului care mă botezase, am intrat în pădurea primelor mel visuri, primelor flori culese și primelor basme făcute de mine însumi.

E și azi, întreagă, la locul ei pe malurile Vezii și pe acolo pe unde Vedea se întâlnește cu Tecuciul. Crește dreaptă, falnică, în sus spre soare. Rar așa carpeni și așa stejari, drepti ca făcliile!...

Pădurea aceasta stă vie și tainică în zarea tuturor închipuirilor, tuturor amintirilor și tuturor primăverilor, din literatura mea... Pe aici au trecut, au visat și au binecuvântat pe Dumnezeu toate frumusețile și toate durerile sufletului meu.

O regăsesc neschimbată, fără vârstă, plină de aceeași veșnică poveste, spusă din vârfuri clătinate, din stele mari de aur, căzând în ierburi și în viroage, din viersset de păsări și din zumzet de bondari.

Pe aici e calea mării înțelepciuni. Pe aici inima se limpezește și așteptările supreme sunt în floarea lor miraculoasă. Aici cuvintele Iphigeniei lui Goethe te înalță, ca pe trepte de altar:

„Afară, în umbra voastră, o, vârfuri răscolite,
– ale dumbrăvei dese și sfinte și bătrâne –
ca-n liniștit locașul zeiței, eu pășesc,
cutremurată toată de sfinte simțiminte,
ca și cum azi ar fi când fac întâiul pas!“

...Fiindcă în pădurea din copilărie, dacă ai stat și ai ascultat, ai auzit pașii lui Dumnezeu.

COLIBA DINTRE SĂLCII

Tot împingând lotca printre faldurii trestiei, pe această potecă strâmtă de ape, lotcașii noștri ne arată, din loc, în loc cotețe de sfoară, cu pește în ele. Sunt „ventire“ pescărești, capcane ingenioase, întinse în canalul străveziu și acum gata să fie cercetate de pescari.

Trecem pe deasupra lor și ne aplecăm cât mai aproape de fața apei, ca să distingem, în umbrele fluide, zveltele siluete argintii...

– Când, oare, vor veni stăpânii ventirelor ca să ridice vânatul?

– Apoi vin ei curând.

– Da' nu se poate să le ia înainte alții și să lase păgubași pe stăpâni?

– Asta nu se poate. Aici în baltă fiecare își vede de sărăcia lui, de lotca lui, de ventirul lui și nu pune mâna să fure pe vecin.

– Adevărat?... Aici nu sunt oameni năvălași, poftitori la averea altuia și fără frica de Dumnezeu?

– Chiar așa cum grăiești, sfinția ta, poate să nu fie, dar noi nu avem între noi hoții și răutăți.

Am verificat vorbele lotcașului și le-am găsit întemeiate pe ființă de adevăr. Pescarii nu se fură între ei. Pasiunii dezordonate, catastrofale, violențe și omoruri sunt rare în această lume primitivă. Și te gândești la lumea pe care ai lăsat-o dincolo de aceste perdele ale

trestiei și ale papurei... Atunci care ne este folosul sufletesc din aceste falnice și urgisite construcții (abstracte și materiale) ale înveninatei civilizații?... Ca să aud și să constat că omul nu mai fură pe om, trebuie să pătrund în acest colț de natură primitivă și să mă întâlnesc cu acești oameni, rămași la primul capitol din istoria omenirii!

„Roșuleț“ este numele unui lac, deschis în bărăganul de papură și cu notorietate geografică locală. După ce am descurcat o bucată de vreme nuferii și ferigele canalului, ieșim la largul de oglindă al lacului întins sub cer albastru. Suntem aproape de coliba dintre sălcii. Lotcașii noștri au culcat în barcă „ghionderele“ cu cari au lucrat în poteca strâmtă și cu ape scăzute, și au apucat din nou vâslele de apă adâncă.

Ne apropiem încă o dată de parapetul stufului. Însă acum e vorba de un ostrov plâpând, înfiripat încet și greu din acele ostroave plutitoare, din acel „plaur“, mișcat și purtat în baltă, de capriciile vântului și de periodicitatea creșterilor apei.

Intrăm în inima ostrovului tot pe o potecă lichidă și oprim la coliba dintre sălcii, lângă un peron de richită și de ardei sălbatic. Pescarii sunt acasă. Câțiva din caravana noastră au mai fost pe aici și săptămânile trecute, așadar suntem primiți ca vechi prieteni. Avocatul G..., finul meu, are cu ei și socoteli vânătorești, din alte vremuri.

Sunt două colibe, pare-că una mai veche și alta mai nouă și între ele un umbrar acoperit cu trestie, iar în jurul micului ostrov, sălcii, richiți și talazurile foșnitoare ale stufului obștesc. Și după datină, și după foamea noastră a tuturor așteptăm masa pescărească, pentru care am luat toate măsurile necesare.

Pește am cumpărat pe drum; lotcașii noștri au luat de acasă un ceaun pentru borș; alte accesorii nu lipsesc... Peștele e pregătit sumar. Lotcașul cel mai bătrân îl taie, îl spală, și-l grămădește în ceaun, firește cu o știință sagace și puțin înțeleasă, care îl face să azvârle de pildă cutare oscior, cutare pungă sanghinolentă.

De unde vom lua apa în care va fierbe peștele? Avem cu noi o balercă întreagă, plină cu apă luată din Sulina, dar nu ne vom folosi de ea... Se pare că borșul pescăresc, ca să iasă așa de bun, precum a ieșit într-adevăr, trebuie să se plămădească în apa din Baltă!...

În colibă, pe vatră, atârnă din coș lanțul plin de funingine și la extremitatea lui este cârligul inventat o dată cu primele scule făcute din bronz... Pe când borșul fierbe vajnic la flacăra de trestie, cercetez cele două colibe.

Au lavițe de scândură, tivge cu sare, niște pite uriașe, sus pe poliță (unele începute), niște glastre cu flori zugrăvite pe peretele coșcovit și fiecare câte-o icoană de hârtie. Ferestrele sunt fără geamuri, lavițele sunt acoperite cu rogojini. În încăperea unde este vatra stau spânzurate de grindă și de perete maldăre de rețele: ventire, năvoade și printre ele „garderoba“ stăpânilor.

Aspră viață! Dar simți în ea nu știu ce gust salubru și veritabil. Poate că omul ca să nu putrezească, în gândurile și simțirea lui, trebuie să doarmă pe aceste odihnitoare sumare și să aibă zilnic de dezlegat, în luptă primară, cu vântul, cu apa și cu firea întregă, problema dură a potolirii foamei.

Printre pescari este și un copil de vreo patru ani. E roșu la obraz ca o inimă de lubeniță iar părul e auriu și zbârlit ca un mănunchi de spice coapte. Nu vrea să vorbească nici românește, nici rusește. De-abia dacă binevoiește să primească ceva din mâncarea noastră.

Micul Iacov e de pe acum un ager lopătar. Are o lotcă mică și o manevrează pe canal mai bine decât noi toți, cari în vremuri am încercat, pe lacul Cișmigiu, cum se poartă lopețile.

Ne uităm la „Iacșa“ și la sprintenia lui de rățușcă familiară cu apa. Ce bine ar fi când am putea să dăm tuturor copiilor – acum în copilărie – agerimea, îndrăzneala și experiența lui Iacșa! Și ce bine ar fi când am putea să-i dăm lui Iacșa – ajuns om mare – măcar ceva din înlesnirile și din zestrea omului cu adevărat cultural!

DE LA ZORLENI, LA COMRAT

Am făgăduit unor prieteni din Comrat – tângușor basarabean de pe linia Bârlad-Zorleni-Basarabeasca – să mă duc să le văd gospodăria. Am făgăduit acum doi ani... M-au așteptat bieții oameni, au dat zor să culeagă via, au făcut pregătiri, dar neînduratele mele nevoi și-au răs de cuvântul meu și m-au ținut legat departe de Comrat.

Am reînnoit promisiunile... Voi veni! Aveți răbdare! S-a ivit un prilej excepțional: o căsătorie în casa amicilor basarabeni!... – Vino să binecuvântezi cununia copiilor noștri.

Am plecat din București o dată cu răsăritul luni, dar m-am închis într-un compoartiment, din fericire gol și am dormitat până la

Zorleni. Nu se schimbase încă ora de vară și nu mai știu să spun dacă erau trei sau patru ore de dimineață. Gara Zorleni și toată vasta vale dintre dealurile scunde încremeneau în vraja luni. Nici nouri pe cer, nici adieri de vânt, ci o sfântă puritate de cristal albastru, în largul tăriilor cu stele rare și de jur-împrejurul cisternei de argint. Un parfum ușor de petunii răzbea din grădinița din coasta gării și te îndemna să vii să privești răzoarele prididite de lună.

Trenul secundar cu care era să trec dincolo de Prut venea peste un sfert de ceas. L-am așteptat fără pic de nerăbdare, plimbând domol, pe nisipul transfigurat, o umbră pitică și caricaturală... Dar, deși trupește, vărsat jos ca o cerneală și ironizat de lună, sufletește sunt zbor de amintiri și zbor de păuni albi... Aci sub dealuri, dincolo pe deal, deasupra Bârladului, sunt câteva morminte ale căror candelide ideale le-am aprins de multă vreme. Și în această noapte suavă cercetez pe adormiții mei și binecuvântează odihna lor...

Trenul Zorleni-Basarabeasca este un frate mezin al trenului Crasna-Huși... Fiindcă până la Comrat vor trece câteva ceasuri, aș fi bucuros să le acopăr cu vâlul somnului și să dau acestei nopți de călătorie un pic de odihnă. Iată, însă, că în feeria nopții încep să defileze pe sub ferestrele trenului – și uneori până deasupra ferestrelor – pâlcuri și cortine de pădure. Atâta cât pot să-mi dau seama, trecem prin locuri zbuciumate, cu văi, cu dealuri, cu sucituri și cu râpe, iar pădurea văzută în irealitatea luni este vlăstăriș crescut dintr-o tăiere veche.

Renunț să mai reconstitui fizionomia acestor locuri și pun capul pe căpătâiul banchetei. Nu știu când am trecut Prutul. La Cupăreni era soarele sus și melancolicul peisagi basarabean ondula sub un cer desăvârșit albastru. Toate găurile următoare: Jargara, Baiuș, Desghingeni, Comrat... au venit, una după alta, la depărtări pare-se uriașe, după fel de fel de contorsiuni și rătăcirii, pe coama colinelor, pe fundul văilor și îndeosebi printre petice verzi și cărlionțate ca o piele de astrahan în cari ghiceam postațe de vie. Am trecut și pe lângă câteva sate – risipite, imprecise, identificabile numai după biserică, de obicei măreață, înfiptă în diaspora lor.

Pornise vântul și urmăream din fereastra vagonului înaltele difuzări alburii, cari dovedeau de departe că printre vii sunt drumuri colbuite și acum trec pe ele gospodari în căruță.

Între două dealuri, valea cu atâtea compartimente de pe care venim se lărgește și se strâmbează. Suntem în gara Comrat. Totuși gara

e sus pe coastă, iar linia ferată rămâne jos, pustie și neîmbrăcată. Câteva târle stau pe dealul din față. Suhaturi pe cari pare că nu le-a măsurat nimeni niciodată se întind cât poți îmbrățișa cu ochiul. Caracteristicul lanț al dealurilor basarabene – blafarde, linse de puhoai, domolite de Crivăț – ocolește zarea, deșteaptă tristețea și vulturii cari dorm la pragul arhivelor Moldovei.

Dar unde este târgușorul Comrat?... Este tocmai sub poalele răsăritului, dincolo de perdelele de praf pe cari le stârnesc căruțele pe pieptul acestui deal!... Noroc că în gara Comrat – adică sus, colea în văzduh – așteaptă totdeauna, la ora trenului, câteva vehicule cu arcuri tari. Ne urcăm în căruță – mai toți călătorii sosiți odată – și pornim spre răsărit.

Sunt vreo șase-șapte kilometri până în târg, dar distanța se reduce fiindcă gospodarul cu căruța e simpatic și vorbăreț. Călătorii pe cari i-a cules în harabaua lui se cunosc între ei, și pe lângă rusește vorbesc de-a dreptul și moldovenește.

Întreb despre prietenii cari m-au chemat la Comrat și la cari trebuie să mă verse harabaua.

– Cum de nu!... Îi cunoaștem!... Sunt oameni de-ai noștri, cinstiți, întemeiați și bucuroși de oaspeți.

Observ, din depărtare, că pe platoul unde începe să mijască târgușorul crește spre cer o fantasmă albă și ieratică. Este biserica din Comrat, o adevărată catedrală, ridicată în a doua jumătate a veacului trecut, după războiul Crimeei și după retrocedarea celor trei județe, Cahul, Bolgrad și Ismail.

Probabil că în această biserică voi cununa pe însurății mei și voi avea răgaz s-o cercetez mai de aproape.

Ne întâlnim pe drum cu alte harabale. Ne aruncăm unii altora în ochi câte o trambă de colb și mergem mai departe. Târgul Comrat ni se arată lung, dezarticulat, călcând din deal în vale și din vale în deal, ca toate așezările, fie rurale, fie urbane, de pe acest scump pământ strămoșesc.

Nu apucasem să intru bine în târg și amicii mei – cari se vede că spionau depărtările – ies dintr-o casă și-mi taie drumul.

– Îți mărturisim că nu mai credeam în adevărarea telegramelor d-tale!... Nu credeam că vii!...

– Am pățit și eu ca băiețașul ăla care păzea oile și a început să strige: lupu! lupu! deși nu era nici un lup... Când a venit lupul de-a binelea, n-a mai găsit crezare!...

RĂVAȘ CĂTRE UN PRIETEN

Mă aștepți zadarnic, iubite Alexandre!... Chilia de la Dumitrești o fi gata, proviziile – destinate mie – multe, ca pentru trei inși! și stiva de lemne, învârfuită... Dar nu pot să viu!... Credeam că voi lăsa totul la pământ, mă voi furișa din București și voi veni în conacul tău, măcar pe-o săptămână, să pun ceva pe hârtie, din noile mele proiecte literare.

Până azi, nu văd nici un semn de bună proorocie. E vorba mereu de *Doctorul Taifun*... Fantoma aceasta mă prigonește de nu mai știu câți ani de zile... Cred că de vreo douăzeci de ani. La început, avea o poveste, făcea cutare ispravă și isprăvea în cutare fel. De vreo trei ani și-a pus altă mască, a căzut la altă patimă și vrea să mă convingă că drumul lui trebuie să fie așa și nu într-alt fel.

Am căutat și m-am luptat să mătur pe acest doctor de la ușa mea... În definitiv, *Doctorul Taifun* e un caracter, e un om din vechea gardă... Violența și nebunia cari suflă peste el câteva ierni nu-l spulberă, cu fundamente cu tot. Omul meu păstrează, în vijelie, o ultimă rezistență... La doi pași de prăpastia suicidului, el se oprește și-și înfige roțile în stâncă, aidoma ca un automobil pe care-l salvează o supremă încordare combinată a mușchilor conducătorului și a frânelor mașinei.

Doctorul meu rămâne om, biruiește ca un om... Dar te întreb și întreabă-mă: Pe cine poate să mai intereseze acest doctor, fiu al literaturii, dacă nu se prăbușește complect, dacă nu seamănă în juru-i puștiul și turpitudinea și dacă nu ne introduce în misterele științei sale medicale, la anume capitol și pentru anume destăinuirii anatomice.

Cred că acest sentiment al meu de încurcătură și de jenă explică în bună parte nemișcarea și sterilitatea mea de până acum. Cititorii nu mai vor să găsească în cărțile noastre oameni cu precisă vertebralie morală, ori cel puțin oameni cari se luptă să nu se dezvertebreze complect în ticăloșie, în imoralitate și în anarhie de toate felurile.

Era altfel – sau știu eu!... este o iluziune personală – era altfel acum douăzeci de ani, când venii, întâia oară, la Dumitreștii tăi. Ți-aduci aminte cuvintele lui Monpavon, din romanul lui Daudet, *Le Nabab*?... Que la vie commençait belle, alors!...

Am venit la tine, tot cam pe vremea asta... Dar ce zile, dragul meu!... Aveam toți capul pe umeri. Viața avea un înțeles. Deasupra noastră, cerul ținea, plin de lumini, candelabru de câtorva idealuri. Unii

credeam una, alții credeam alta, dar credeam cu pasiune, cu tinerețe, cu fericita dilatare a sufletului întreg!

Mă uit la generația de azi și mi-aduc aminte de vorba veche „s-a întors lumea pe dos!“ Desfrunziții, gârboviții, faliții în vlagă și în convingeri sunt acești nepoți, ridicați după război... Iar încrederea, avântul, devotamentul și cavalerismul ideii au rămas cu noi, cei născuți în jumătatea a doua a veacului trecut!...

Dar – să prisosim în credință și în statornicie, și pentru aceștia cari nu ne mai înțeleg și nu se mai simt solidari cu noi!...

Dacă ei vor avea dreptate, noi nu vom mai sta multă vreme în calea lor.

Dacă noi avem dreptate, ei vor avea destule zile – să trăiască, să sufere și să se înapoieze la înțelepciunea bătrânilor.

Scumpe Alexandre, dacă pe lângă acest răvaș de Anul Nou, voi putea, mai târziu, să adaog și un popas la Dumitrești, să știi că *Doctorul Taifun* e mai cerbicos ca umbra lui Hamlet, defunctul rege al Danemarcei.

TURNU MĂGURELE

Este capitala județului meu de obârșie: Teleormanul. Cum s-a întâmplat și cum se întâmplă cu multă lume, nu mi-a fost dat să rămân lângă pădurile și lângă apele din copilărie, ci am plecat devreme – acum vreo 50 de ani – și am întins aiurea cortul vremelnice mele. Dar locul unde ai deschis ochii întâia oară nu se uită niciodată. Acesta este un adevăr valabil pentru tot omul. În ce mă privește pe mine unul, eu l-am dovedit prin numeroase rechemări, prin numeroase istorisiri și reverii, unde este de-a pururi vorba de oamenii, de florile, de luncile Vezii, de brăul Dunării și de rodnicia Teleormanului.

... Turnu Măgurele este interesant din punct de vedere: geografic, economic, comercial, istoric, arheologic. Dar această felurită importanță a capitalei județului meu natal este mai presus de competența și de preocupările mele... Pe lângă aceasta, eu cunosc orașul de la sfârșitul veacului trecut și încă privit prin trandafiria ceață a legendei, a închipuirii și a călătoriilor făcute de alții...

Acum vreo 10 ani, am scris romanul *Papucii lui Mahmud*. Turnu Măgurele este scena mijlocie, pe care apar eroii mei, între Roșiorii

de Vede (scena întâia) și Istanbul (scena din urmă)... Am adunat în acest roman o bună parte din însemnătatea, din poveștile, din farmecul și din legenda teleormană, pe cerul căroro Turnu Măgurele era astru de mărimea întâia.

Lumina legendară începuse să se reverse peste codrii și peste mănoasele noastre câmpii mai înainte de nașterea mea. Turnu (fără Măgurele, cum ziceam noi teleormănenii), Turnu fusese punct însemnat și pârghie strategică în războiul din 1877-1878... Județul nostru, scaldat de Dunăre, fusese calea oștirilor și martorul multor acțiuni militare, preparatoare sau defensive... Când cuibul de la Plevna s-a prăbușit și viteazul Osman și-a predat sabia, Turnu a fost unul din primele noastre orașe care a privit convoaiele eroilor de la Plevna, unii paznici, alții prizonieri... După ce războiul s-a sfârșit și împărații s-au împăcat, în aurora vieții românești celei noi, Turnu, cu schela lui la Dunăre, a fost albia prin care se scurgeau cerealele județului și locul de întâlnire al aurului cu toate efițiile europene. Orașul nostru a trăit, între anii 1880 și 1892, un crâmpei de viață, mai mult decât îndestulă, mai mult decât plină de noroc...

Zvonul petrecerilor din Turnu, șiragul carelor încărcate cu grâu, cari porneau de sub ochii mei de copil, povestirile tatei, mare arendaș teleormănean, vestit călător la Turnu, destăinuirile micilor prieteni, copii de țărani cari însoțeau pe părinții chirigii.... se adunau, se transformau, se clădeau uriaș, în închipuirea mea, și ardeau, deasupra pădurilor noastre, ca stâlpul de flacăra, din nopțile celor 40 de ani din *Biblie*... Vreo zece-doisprezece ani, după războiul româno-ruso-turc, au fost ani de mare prosperitate pentru câmpiile noastre. Au fost totodată și anii consolidării averilor proaspăt înjghebate. În locul vechii boierimi, adunate într-un partid fără viitor și atunci în opoziție, creștea, în zorii independenței naționale, o vajnică burghezie, netrăită, lacomă de parvenire și de viață, plină de poftă și de energii dezlănțuite. Cele câteva case boierești din județ s-au risipit și s-au înecat în fluxul cumetriilor cu noii stăpânitori. Prietenii și partizanii lui Ion C. Brătianu – ajutați de norocul de la Plevna, și consacrați binefăcători ai patriei, prin eroismul celor rămași în șanțuri – ridicară deasupra țării recunoscătoare piramida capitalistă. Arendașii, moșierii, dregătorii, concesionarii mari și mici ajutară opera de modernizare, adunând mari averi și slăvind vremea cea nouă în petreceri ca în basmele bătrâne... Era ceasul grabnicelor prefaceri. Țara

intra și se avânta cu repeziciune de cataractă în necunoscutul depărtat și larg ca un abis, al existenței sale celei noi. Sfioasele târgulețe din câmpiile Teleormanului, adăpate de aurul german și englezesc, se prefăceau văzând cu ochii. Turnu Măgurele se răsfața și se desfăta ca vechile orașe, mustrate de proorocii *Sf. Scripturi*.

Alergau în Turnu tarafuri de lăutari, din toate rezervoarele țigănești, existente între Carpați și Dunăre. Alături de acești urmași ai biblicului Jubal, soseau, cu vapoarele și cu trenul inaugurat de câțiva ani, preotesele desfrâului și ale aventurii. Cântărețe, dansatoare pseudo-turcoace din lupanarele bucureștene, chelnerițe și jupăneșe la hoteluri se arătau în Turnu o dată cu misiții caselor de export și o dată cu primele transporturi din grâul teleormănean.

Trăsurile moșierilor coborau spre Turnu, trase de câte patru cai înaintași, în zbieretele surugiului, în pocnetele biciului și în vifonițe de pulbere. Hotelurile și hanurile nu puteau să prididească oaspeții, vehiculele și dobitoacele de ham și de jug. Jos, la schelă, tumultul, chiolhanele și cântecele din oraș se repetau – cu brutalitate sporită, populară și marinărească – în fața Dunării sclipitoare și vaste și în fața Nicopolului.

Acest Turnu al răsfațului și al petrecerilor – comentat și adnotat cu mărturiile și cu informațiile de mai târziu – este Turnu din anii, aproape torși din basme, din depărtata copilărie...

A venit și o zi când a fost nevoie să cobor eu însumi în Turnu, adolescent sfios, alături de o mamă văduvă, chemată la tribunalul județean, pentru neiertătoare interese de epitropie. În arhivele onoratului tribunal din Turnu, un om sucit și fără ocupație, din viitorul imprecis, va scormoni poate (ca să-și omoare timpul) petițiile și memoriile pe care eu, elev de liceu, le scriam, în numele mamei, ca răspuns la unele întrebări și îngrijorări ale onoratei instanțe judiciare. Dar mai fusesem la Turnu încă o dată, în anii lui de slavă. Eram de un an de zile, eram bolnav, adus în brațe înaintea medicilor din Turnu...

„Aici, în hotelul acesta, ne-am oprit și am stat cu tine, când erai mic, de un an, și erai bolnav...”

Ce să mă fac!... Nu-mi mai aduc aminte de nici una din tristele mele impresiuni de atunci... Cu totul altfel a fost a doua oară... Era după vreo doisprezece ani, pe vremea strugurilor. Cu mania mea, aproape semi-seculară, să notez și să rechem unele momente ale vieții, am scris mult mai târziu despre cele văzute la Turnu în acea zi de toamnă:

„În județul meu erau podgorii nu celebre, dar destul de bune... Le-am apucat și eu; astăzi mi se pare că sunt în decadență. Primii struguri pe cari i-am văzut creșteau... grămadă, din panere de răchită, cumpărați de tata de departe. Erau de două feluri, unii din cutare sau cutare loc, de la noi din județ, iar ceilalți – mătăanii de chihlibar! – erau strugurii de Țarigrad. Ce era Țarigradul și cine îi vindea tatei acești struguri minunați – era pentru mine o taină dulce și mângâioasă, ca soarele pe ochii unui orb... Am aflat întâi ce era Țarigradul... Țarigradul era un oraș mare, plin de turci; ca să ajungi acolo mergeai pe apă, cu vaporul; și tata văzuse Țarigradul, în tinerețea lui. De la cine cumpăra el strugurii?... Aceasta am aflat-o târziu, atunci când nu mai aveam tată... Era într-o zi strălucită de toamnă, cu porumbiști de aur, cu văzduh de cristal, cu țărmul Bulgariei albastru și crestă, proeminând deasupra Dunării. Mă aflu în capitala județului, un oraș altădată fericit, însuflețit și zgomotos. Niște coșuri cu struguri de chihlibar, sub tifon roșu, stăteau în ușa unei prăvălii. Am tresărit și am intrat înăuntru. Un turc bătrân, cu cealma în cap, cu barba aproape albă, m-a primit cu demnitate. Am cumpărat struguri și am intrat cu el în vorbă. L-am întrebat dacă l-a cunoscut pe tata. Bătrânul a făcut cu mâna câteva semicercuri în aer și a oprit-o la piept:

– O, prieten vechi, mușteriu vechi!

... Găsisem pe cel ce vindea tatei struguri de Țarigrad!...”

Am mai cercetat orașul stăpânitor pe visurile, zvonurile și pe caii năzdrăvani din copilărie și în anii triști și maturi, cari s-au tot adunat, de-atunci încoace... Dar, credeți-mă, căldura și bunăvoința pe cari le-am găsit neconținut în inima conjuđenilor, șezătorile la cari m-au chemat, conferințele pe cari le-am rostit rostit în auzul lor... dacă mi-au rămas scumpe și atingătoare, n-au mai sporit în mine răzorul de le-gendă și de epopee, din care era să înflorească *Papucii lui Mahmud*... Turnu anilor de maturitate a rămas jos, la poalele Turnului copilăriei. Iată pentru ce, după o jumătate de veac de prefaceri edilitare, de realizări culturale, de școli și de instituții ulterior create, de bogată istorie municipală... eu cel invitat să vorbesc despre Turnu Măgurele... rămân dincolo de actualitate, mă pierd în pâclele de aur ale anilor ce nu mai sunt și vă înfățișez un oraș fantomă, ca din basmele nordice...

Este soarta poeziei, este inferioritatea celor ce trăiesc din închi-puire și din oglindirea realităților în oglinzile irealului!

Cât de ușoare, cât de consistente, cât de neserioase sunt detaliile și icoanele pe cari le păstrează un cap fantastic, din vechile întâlniri cu oamenii și cu înfățișările vieții!... Ai zice acele plăpânde coleoptere cari zburau, în epocile geologice ale marilor conifere, pe deasupra băl-ților de rășină, adunate sub brazi... Câteva din aceste insecte impru-dente s-au lăsat pe suprafața de rășină, s-au înclieat acolo și rășina, curgând mereu, s-a făcut strat peste strat... Coleopterele au rămas în-gropate în translucidul și prețiosul bulgăre de chihlibar!

JEAN BART

Când ai trecut – de mult – de jumătatea vieții, cărările gândului și ale amintirii se prefac, cu spor grăbit, într-un fel de Via Appia, cu și-ruri lungi de mausolee, pe dreapta și pe stânga... Ajungi să numeri mai mulți prieteni plecați în călătoria cea de lungă vreme, decât prie-tenii rămași în viață, pe lângă casă și pe lângă zadarnicele treburi.

Jean Bart este camaradul care a plecat dintre noi în felul cel mai neașteptat și mai lipsit de ostentație... Fiindcă era marinar ai zice că, fără să previe pe nimeni, s-a dat jos de pe corabie, într-o luntre tai-nică, și a dispărut în nemărginirea oceanului.

L-am cunoscut, ani și ani, numai din romanticul său pseudonim și din paginile îngrijite și aristocrate pe care le dăruia, arar și cu în-târzieri prudente, literaturii românești.

Când, mai târziu, am ajuns să ne strângem mâinile – dintr-o dată frățește – prea puține au fost ceasurile de care ne-a fost dat să ne bucurăm. Dacă n-ai pornit să fii prieten cu un scriitor de pe băncile școalei, din zilele serviciului militar, sau de pe vremea primelor bom-be literare – jalnic căzute în coșul redacțiilor – nu-ți mai rămân multe căi de apropiere, în anii de alergătură și de concurență. Scriitorii, când sunt cu adevărat prieteni, au început-o din copilărie, dar fără neapărata garanție că vor rămâne așa până la supremul lor exod...

Cu Jean Bart n-am fost prieten într-un înțeles prea afectuos și in-tim, dar l-am sărbătorit pururea în inima mea, ca pe un mandarin al literaturii noastre și al autenticei noblețe sufletești.

Ne întâlneam rar. Dacă n-ar fi avut o sarcină publică și nu i-ar fi mers numele de mare amic al nevoiașilor (ceea ce era adevărat), nu

l-aș fi întâlnit mai deloc. Dar la ministerul unde slujea, îl căutam, când și când, ca să-l rog să-mi dea concursul lui, pentru cutare sau cutare oropsit, ajuns la ușa mea...

Într-o vară, ne-am întâlnit la Mangalia, el cu copiii lui și eu cu ai mei. O bună întâmplare pe care am cinstit-o, ca prin partea locului, cu ore de lenevie și cu cești de cafea turcească. Ne-am hotărât să facem o plimbare la Balcic... Adică nu... Am fost poftiți amândoi să mergem la Balcic – de către amicul Octav Moșescu, inițiatorul *Universității libere de pe Coasta de argint* – și să ținem acolo câte-o conferință.

Eu ședeam la gazdă la celebrul Tefik Fizula Efendi, muezinul geamiei din Mangalia. M-am înțeles cu Jean Bart să vie acasă la Tefik și, adunați sub zarzărul din curtea casei, să așteptăm mașinile pe care le tocmisem pentru Balcic. Dar, cum se întâmplă de multe ori, domnii șoferi ne-au făcut să admirăm gospodăria, florile și zarzările lui Tefik timp de vreo 3-4 ceasuri...

Drumul la Balcic, conferințele pe care le-am rostit acolo, capul Caliacra cercetat la revenire, vecinătatea permanentă a mării – logodnica eternă a lui Jean Bart – mulțumirea mea de norocul tovarășiei lui... socoteam că vor fi un episod de vară și de voie bună, în cortegiul altora viitoare, așteptate la porțile vieții.

În faptă, episodul călătoriei noastre la Balcic, pe podișul Cadrilate-rului și în văzul mării cu doruri infinite, a rămas columna singură și izolată, într-o prietenie pe cât de clară pe atât de lipsită de evenimente.

Acum în urmă, apăruse romanul *Europolis* și eram nerăbdător să ajung să-l deschid. Dar treburi peste treburi, călătorii, conferințe, lecții... Mă tot împiedicau și lăsam cartea lui Jean Bart cu foile netăiate.

Într-o seară, trebuia să citesc ceva la radio, iar a doua zi să plec la Sulina. Jean Bart a prins de veste și despre una și despre alta și mă cheamă la telefonul institutului din strada Berthelot:

- Pleci mâine la Sulina...
- Adevărat, Jean Bart...
- Ai citit *Europolis*?
- Este la mine pe masă...
- Ei?... Nu-ți dai în gând ce trebuie să faci? Se poate să te duci la Sulina fără să fi citit *Europolis*? Ia cartea cu tine și citește-o pe vapor!
- Jean Bart, așa voi face!...

Și așa am făcut. Dar această întâlnire și această convorbire la telefon, cu Jean Bart, au fost cele din urmă ale noastre, pe acest pă-

mânt. Nu se gândea el, scumpul camarad, că nu va mai avea vreme să auză din gura mea, sau să citească însemnările mele asupra romanului *Europolis*... Nu mă gândeam nici eu că auzisem la telefon glasul lui cea din urmă oară, în spațiul și timpul pământesc...

Am citit *Europolis* pe vapor și la dus și la înapoiat și parte în Sulina, chiar în acel palat al Comisiunii Europene a Dunării unde obləduiesc câțiva din eroii romanului, adică în localul spitalului C.E.D.

Și iată acum povestea atât de tristă din acest roman, care se desfășoară la gurile bătrânului fluviu, acoperind, ca pâcelele toamnei, realitatea unei vieți atât de discrete și de distante pentru mine unul... Literatul marinar, sufletul de elită, camaradul de literatură, cunoscut mai mult din carte decât din viață, se pierde, braț la braț – pe linia țărnelui auriu și albastru – cu eroii și cu eroinele exotice ale literaturii...

În așteptarea neprevăzută, cele trei ore, petrecute lângă zarzărul și vița lui Tefik, cresc ca un simbol revelatoriu, se impun ca tainica ecuație a unei vieți întregi, în definitiv nu mai lungă ca trei ceasuri de așteptare!...

CUVINTE PENTRU PRIETENI

6 mai 1934, București

Scumpii și tinerii mei prieteni, aflu din gura voastră că s-au împlinit trezeci de ani de când mării mei tovarăși Arghezi și Demetrius au editat, în București, revista *Linia dreaptă*.

Aveți dreptate!... Sunt tocmai 30 de ani!... Și ca totdeauna, în fața acestei taine a timpului care trece, iată nedumerire, iată mirare... Treizeci de ani... Pare că nu-ți vine să crezi!

În anul 1904 eram la Cernăuți, licențiat în Teologie, dar râvnitor să iau doctoratul, ceea ce am realizat după cinci ani (de studii întrerupte de sărăcie cronică și greutatea familială...)

Arghezi nu plecase din București. A plecat în străinătate de-abia în anul următor, 1905. Cocea era încă la Paris (dacă nu cumva revenise și era judecător la Panciu).

Am publicat în *Linia dreaptă* numai cea dintâi scrisoare din seria *Scrisori către Simforoza!* Aș fi mers mai departe, dar revista n-a putut să se mențină. Cine era să se emoționeze de apariția revistei unor tineri sălbatic de independenți și iconoclaști fără ambiguitate!

Nu mai știu nici azi dacă revista era deopotrivă a lui Demetrius și a lui Arghezi, dar (așa mi-aduc aminte dintr-o scrisoare a celui din urmă) Arghezi era cel ce asuda mai mult lângă mașina tipografică.

Nu mai am nici un număr din *Linia dreaptă*. Poate mai are Demetrius. Apariția acestei reviste (cu lecția efemerei ei vieți) i-a servit și lui Demetrius și mie. Nu ne-am mai încumetat să ne gândim la alte reviste personale.

Pe Arghezi, dimpotrivă, experiența l-a îndârjit. După vreo zece ani, așadar în 1914 (sau 1915), Arghezi a scos revista *Cronica*. Și ca bună tradiție și ca prinos indestructibilei noastre prietenii, Arghezi m-a proclamat, pe frontispiciu, codirector.

Revista *Cronica* a avut o existență dramatică și istorică, de care se vor ocupa nepoții și strănepoții, când patimile și cenușa noastră vor fi stinse deplin.

După alți 15 ani (1928 și mai departe), Arghezi se ridică, impetuos ca în 1904, și scoate altă revistă: nepoata *Liniei drepte* și sora mezină a *Croniceii*: *Bilete de papagal*.

Știți și voi povestea, căci erați probabil în liceu și ați urmărit pe Arghezi în extraordinarele lui zvârcoliri, ca să păstreze lumii cititoare românești cea mai originală revistă din câte au apărut la noi.

Filistinii l-au legat pe Samson a treia oară! Arghezi a împăiat „Papagalul“ și biletele le-a risipit în vânt...

Adică vechea, statornica poveste, spusă cam așa, de multă vreme. (E vorba de hârtia tipărită):

„Puis on le brûle, il vole dans les airs...
Il est fumée, aussi bien que la gloire...
De nos travaux voilà quelle est l'histoire.“

MILA FAȚĂ DE FĂPTURA NECUVÂNTĂTOARE

Suntem convinși că poporul nostru este plin de multe și utile calități. Suntem gata să refacem elogiul lui Caragiale, din celebrul lui articol unde vorbește despre o mulțime de virtuți naționale, dar unde constată că suntem o națiune antimuzicală...

Aidoma și de data aceasta. Avem toate însușirile cele bune, toate blagosloveniile, dar... suntem goi de milă față de făptura necuvântătoare: boi, cai, pisici, căței, vrăbii, gândăcei, fluturi etc...

Uitați-vă la camioanele cari adastă înșirate, pe la marile răspântii, să le vie mușterii. Adastă în soarele care sfrededește pământul. Dobi-toacele înhămate stau soldii, blege, spetite, cu capul în pământ, nemâncate, arse de sete, pe când chirigiul doarme la umbra camionului.

Vedeți boii cari pătrund în marea noastră capitală. Au gropi, în spate, sunt tencuiți pe șolduri cu baligă uscată și sunt un fel de sfâșietor „vis-à-vis“ boilor lui Grigorescu... De unde vin aceste jalnice animale?... Din câmpiile mănoase ale țării, din gospodăriile țărănești.

Priviți pe străzile noastre pe harnicii noștri olteni precupeți, cum duc în mână câte cinci-șase găini sau rațe, ținându-le cu capul în jos și strângându-le de picioarele adunate într-un mănunchi.

Opriți-vă în fața unui depozit de lemne și observați cum intră înăuntru căruțele imense, încărcate cu lemne și trase de câțiva cai, piperniciți și leorcăiți de sudoare. Ce zbierete, ce înjurături, ce pari și ce pătălețe, frânte pe spinarea bieților ogari cu chip de cai!...

Dar nevinovatele petreceri copilărești, cu puii de păsărică, cu gândacii exterminați, cu boii popei trași în țepă și toate celelalte adorabile grozăvii, predilecte copiilor noștri!...

Este în afară de orice discuțiune că blajinul nostru popor este de o inconștientă ferocitate față de făptura cea necuvântătoare. Ce să mai spunem de tragedia cotidiană a câinilor și a pisicilor de pe meleagurile noastre?

Aici nu mai știi ce să denunți și să biciuiești mai întâi: neprevăderea și tembelismul nostru sau lipsa de inimă?

Problema aceasta, cu laturi diverse, este o nestinsă probă de negospodărie națională. Lăsăm cu nepăsare să se umple lumea de câini și de pisici și apoi ne cărăm, în pelerinagii, spre Institutul Antirabic. Azi, când o energetică administrație modernă a măturat Stambulul de hoardele câinilor fără stăpân, cred că noi suntem singurii și autenticii diadohi ai regimului vechi, turcesc, față de anarhia canină.

Dar vreau să mențin problema în sferile psihologiei. Cine a scos nasul, din țara noastră, câțiva kilometri, spre apus, spre nord și chiar spre sud, va recunoaște cu durere că noi deținem monopolul dezmățului și al nepăsării față de nenorocitele făpturi ale lui Dumnezeu. Poate și prin alte părți, o fi fost tot așa, acum o sută și două de ani. Dar probabil că stăruința administrativă și străduințele școlii, au schimbat pe oameni și le-au disciplinat apucăturile.

De unde să începem și noi? Cum să scoatem de subt ochii noștri acești cai scofâlciți, cari mărturisesc, până sus la Dumnezeu, că sun-

tem nemiloși, barbari, nevrednici să pretindem să fim slujiți de cai?... Cum să determinăm pe duiosul nostru țaran să nu-și mai dășale boul, cu ciomagul, să-l țasăle și să-l adape la timp, să nu-l împovăreze peste puteri și să nu-l mai dea răilor, de dimineață și până seara?

Cum să măturăm din cubista noastră capitală spectacolul pasărilor martire și năvala câinilor vagabonzi?

Avem, știu bine, o Asociație pentru ocrotirea animalelor. Socoțesc că membrii ei azi sunt toți neurastenici, dacă nu cumva și-or fi luat lumea în cap, de multă vreme. Ce poate să facă această biată societate, în sânul unui popor-copil, inconștient de cruzimea lui?...

Alexandru Vlahuță – Dumnezeu să-l odihnească – scria odată, nu știu unde, tocmai câteva observații asupra acestui dureros subiect. Treazul psiholog care era Vlahuță știa bine ce este bucolismul țaranului nostru față de vita din bățatură. Vlahuță ne arăta pe un vlăstar țărănesc lovind în cap cu restul sau cu bâta, pe boul de jug și ridicându-și apoi căciula de pe ochi, ca să vadă dacă au prins de veste cei dimprejur de vitejia lui.

Ați văzut, ca și Vlahuță, ca și mine, de zeci de ori, acest tablou penibil și altele, în serie, și mai amare și mai sfâșietoare.

Nu avem, încă, inimă pentru sârmana făptură necuvântătoare. Cine dintre noi iubește dobitoacul și suferă de martiriul lui, este o excepție și o pildă de evoluție viitoare.

De unde să începem cu domesticirea noastră? Desigur că – iar și iar – de la zilele alfabetului și ale Tablei lui Pitagora. Trebuie să creăm o materie specială: mila față de dobitoace. Să-i zicem, de pildă, cu un cuvânt provizoriu, pentru noi: Zoosplanhnia...

Această materie ar fi să fie materie principală. Și la ora ei, învățătorul, cu copiii după el, să circule afară sub cerul liber. Să apere cuiburile din streșini și din copaci, să oprească drăcuiala și stâlceala vitei de la jug, și – să pună, în pieptul ucenicilor, o inimă simpatcă durerilor cari nu se pot exprima prin graiul articulat.

„CHEMAREA“ REDIVIVA

Este adevărat că amicii Cocea și Arghezi s-au hotărât să recheme la viață *Chemarea* de altădată. Și este adevărat că N.D. Cocea ține să nu lipsesc nici eu din comitetul de direcție. Dar ce este

poate mai însemnat este că Constantin Stere – cea mai puternică și mai bogată personalitate culturală românească a vremii – a primit să stea în fruntea noastră a celor trei, vechii lui colaboratori de la *Viața românească*.

Nu știu ce va fi să iasă din această reîntâlnire, după atâția ani de despărțire. Mulți dintre cei cari au auzit despre resurecțiunea *Chemării* se arată mirați, intrigati, ba chiar indispuși... Ce vor să facă azi, în anul 1934, acești camarazi literari, toți debutanți, la sfârșitul veacului trecut?...

Întrucât mă privește, eu vă mărturisesc că sunt robit de frumusețea simbolului: Nu este lucru prea frecvent, ca niște prieteni de entuziasm literar – revărsat în ziare și în reviste apuse, unele întru slavă – să se regăsească după câteva decenii, încă destul de tineri, încă destul de rezistenți sufletește, pentru realizarea unei publicații comune!

Mă interesează, în primul loc, perseverența acestei legături morale, în ciuda vieții care desparte și îndepărtează, în ciuda împrejurărilor cari se prefac în munți separatori, și a inimii care se prefac în mlaștină sau în ghețar.

Cine cunoaște căile noastre literare, vijeliile și vicisitudinile vieții noastre, tendințele și afirmările – atât de diverse – ale idealismului nostru, va aștepta curios (poate și binevoitor) apariția *Chemării* redivive.

O spun de mai înainte: Vom fi mai departe – deși cot la cot în coloanele acestei reviste – tot atât de feluriți și de antagonici, precum ne-am stabilizat... de când ne-am pomenit. Ciudățenia cea mare a tovrășiei noastre a fost că de la început n-am semănat unul cu altul. Reîntâlnindu-ne acum, între cincizeci și șizeci de ani, vom fi, evident, aceleași fracțiuni, rebele și neaduse la același numitor.

Vom întinde, coloană lângă coloană, gândurile și aspirațiile noastre – de multe ori antipodice – vom cinsti mai departe buna prietenie, care ne leagă, și într-o zi, poate răsturnați de realitate, ne vom strânge mâinile, ultima oară, la pragul redacției evacuate.

Ambiția mea este și va fi de-a pururi ca această camaraderie să reziste cu bine ispăitei celei noi ce o ridică în față. Aș dori să dăm o pildă (am dat-o cu succes până acum) tinerilor noștri confrăți întru aspirații literare și frământări extenuate.

Între bunurile acestei vieți este, după părerea foarte multora, în cap cu Cicero, și prietenia. Poate că în aceste ultime zile, nu ne mai

este dat să vedem și să admirăm acest sentiment propriu epocilor și societăților de vâjnoasă consistență și de garantată longevitate.

Arghezi, Cocea și eu (Stere e maestrul nostru și mai presus de noi) voim să menținem, în vasta și dizolvanta ambianță a acestor zile fără prietenie, paradoxul unei prietenii arhaice și rezistente.

Cocea va alerga înainte, în stadionul lui de pamfletar și de răscolitor de patimi sociale. Va fi cutezător, denunțator și justițiar – cu verva-i mereu tânără și cu torențele prozei lui de-a pururi clare.

Arghezi va clădi mai departe admirabilul său univers verbal și patrudimensional. Căci mi se pare – ca și dv. că într-adevăr Arghezi a adăugat lumii noastre literare realizate un fel de a patra dimensiune, a bogăției, a neprevăzutului și a magiei grafice.

La fel și eu. Cu totul altfel decât acești excelenți prieteni, voi stăruir să fac exegeza întâmplărilor de altădată, de ieri și de astăzi, și să regăsesc, constant, sub forme și sub puzderii, sub simboluri și ape mari, numele Dumnezeuului inefabil și problema Redempțiunii.

Recunosc că această totală nepotrivire dintre noi, dacă a putut, odinioară, să fie desfătătoare pentru amfiteatrul literar, azi poate să fie regretabilă, și așa este chiar, pentru mine, uneori.

Dar nu putem să clintim nimic din loc. Am rămas așa precum eram, când ne-am întâlnit și ne-am întovărășit, în secolul celălalt: inegali, diverși, neconcilianți, în temperamente și în convingeri.

Întreprindem a treia sau a patra oară acest lucru cutezător și rar: Să punem pe picioare o publicație literară cu convingerea că amiciția dintre noi va da publicului viață, avânt și poate chiar oarecare tainică unitate de directivă generală.

Nu este absolut sigur că vom cădea cu totul de acord și de la bun început. *Viața socială, Facla, Cronica, Chemarea* s-au menținut și au parcurs căi cu frumos kilometraj.

Și dacă nu vom izbuti?... Aceasta nu înseamnă că îndărătnica noastră libertate și incapacitate de a ne face concesiuni au biruit și au pus capăt silințelor noastre.

Cât despre formula acestui insucces, pe care nu-l dorim, ea este gata de mult:

„Racu, broasca și o știucă
Într-o zi s-au apucat
De pe mal, în iaz, s-aducă
Un sac, cu grâu încărcat...”

Totuși era prin anii 1906-1907... Eram la Cernăuți și pregăteam doctoratul întâi în Teologie. Atunci m-am întâlnit cu revista *Viața românească*, în prima ei tinerețe.

O citeam în biblioteca Societății studenților teologi, într-o atmosferă de dor și de tensiune sufletească, proprie acelor zile pe veci apuse. Citeam cu încordare cărțile mele de teologie, eram student bătrân (pe lângă ceilalți camarazi) și nu mă gândeam deloc că într-o zi voi fi colaboratorul *Vieții românești*.

Debutasem în literatura juvenilă și impacientă cu 10 ani mai înainte, anume în anul 1896, la ziarul *Liga ortodoxă* și la *Adevărul ilustrat*... Dar trecuse vremea, mă încredinșasem că mai întâi de toate trebuie să învăț carte – multă carte – și pe urmă să văd ce am de spus altora. În aceste dispoziții sufletești, am mai așteptat încă vreo trei ani, până ce, în 1909, am fost doctor în Teologie.

După un an de zile, am scris: *De la noi, la Cladova*. Cu nuvela aceasta am câștigat statornic luarea-aminte și bunele convingeri ale celui ce era să fie de atunci încoace definitivul meu amic G. Ibrăileanu.

În anul 1910, am scris, în *Viața socială*, număr după număr, o duzină de nuvele. Amicii mei viitori de la Iași, în frunte cu G. Ibrăileanu, mă urmăreau cu conținută simpatie. De la un timp, m-au făcut să înțeleg că sunt bucuroși să ne întâlnim și să vorbim. Dr. N. Lupu a fost acela care a hotărât ceasul întâlnirii noastre.

Poate că nu este întâia oară când rechem aceste întâmplări vechi de un sfert de veac, dar mireasma amintirii e aceeași: persistentă și dezmiardătoare.

Am intrat, într-o seară de toamnă, în redacția *Vieții românești*, după când în mână ușorul meu bagaj: o mică valiză neagră. Am întrebat:

– Cine dintre dv. este d. Ibrăileanu?

Un chip serios, oriental autentic, încadrat de barbă neagră arămie, a venit către mine...

Cred că m-am gândit, în mintea mea: „Iată un principe răsăritean...”

Ibrăileanu, însă, s-a gândit precis (mi-a spus-o mai târziu), judecând, între altele, și după valiza mea: „Trebuie să fie un sculptor italian, care-și desface statuetele... Și le poartă în valiză...”

Din ziua aceea, familia intelectuală a *Vieții românești* a avut încă un aderent și, mai târziu, revista încă un colaborator...

Am publicat în revista ieșeană: *La Vulturi!*, *Gratie și Palamon*, *Scrisori către Simforoza*, *Crinii*, *Printre tomuri brăcuite*, *Caligraful Terțiu*, *O stea prin fereastra lui Manolaș...* și încă un vraf de articole și de schițe, de nuvele și de reverii.

Cu drept cuvânt, când se face numărătoarea scriitorilor noștri și sunt repartizați pe familii, eu stau alături de amicii de la *Viața românească*.

Dar toate aceste amintiri și realizări ale trecutului duc cu ele, devale, ca pe albia unei ape mari, și destule păreri de rău și nemângâierea multor gânduri neizbândite... Revista ieșeană, cu silințe eroice, stă și astăzi în picioare. Dar noi, colaboratorii de acum un sfert de veac, am îmbătrânit și ne-am risipit, ca să nu mai vorbesc de aceia care au fost rechemăți din cariera lor pământească...

Constantin Stere, G. Ibrăileanu, D. D. Pătrășcanu, Arghezi, Codreanu, Topârceanu și ceilalți, mai tineri... am fi putut să fim mai devotați revistei noastre și să n-o părăsim atât de lungă vreme.

Ce bine ar prinde, în bazarul gălăgios al literaturii zilelor noastre, autoritatea și silueta de sultan ale lui Ibrăileanu!

Cred că alții, înaintea mea, au observat și au subliniat ca un grav cusur al ceasului nostru literar, deficiența unei burse a valorilor literare. Azi, când începem să discutăm cum este mai bine să trăim: cu ordine sau de capul nostru, cu strânsă interdependență sau cu totală descentralizare, nu ne-ar fi stricat ordinea superioară, în cele literare, a unui cap estetic, nu prea dogmatic, dar cu impunătoare puteri de bună alegere și de direcțiune.

LĂUTARII DIN COPILĂRIE

Am vorbit despre ei adeseori. I-am rechemat cu dor în câteva din nuvelele mele și-i simt neconținut vii în amintirea mea, îndată ce adie până la mine o baladă bătrânească sau o horă.

Mură lăutarul din nuvela mea *Copca rădvanului* este fâlfâirea neagră sau tragică a unui diblar de-abia adolescent de prin părțile unde am văzut lumina soarelui. Ije Cloancă, din nuvela cu același nume apărută întâia oară în revista *Viața românească*, este copia unui țigan cântăreț, urât și schilod, coborât la noi din țigani de prin Ardeal.

Lăutarul Vasile, din romanul meu *Papucii lui Mahmud*, este frațele multor fețe arămii și meștere la arcuș, pe care le-am întâlnit, o viață întreagă, prin târguri, pe la sate și prin iarmaroace. Tilincă, din romanul meu *La răspântie de veacuri*, este capul unei bande de lăutari, parte țigani, parte maghiari, pe care am ascultat-o și am urmărit-o, acum vreo treizeci de ani, sub umbrarul unui restaurant, în aer liber, prin dreptul fostului maidan Duca.

Vioara lui Hugolin, din volumul meu *Caligraful Terțiu*, este un vis cules după război, pe malurile Dunării, mai sus de Budapesta, acolo unde trufașul castel Vișegrad, spintecat și răpus, apleacă inima spre vis și spre înțelepciunea Eclesiastului.

Dar acești lăutari și aceste fapte ale vioarei sunt numai ceea ce am putut să evoc și să prefac în monedă literară, din zăcămintele mele de amintire și de încântare.

Adevăratul Vasile Lăutarul, pe care l-am slăvit, în copilăria mea, era un țigan mărunț, plâpând la trup și cu mâini subțiri, care nu locuia la noi în sat, dar venea cel puțin o dată pe an, la ziua tatei, adică la Sf. Nicolae.

Tatăl meu – Dumnezeu să-l odihnească! – se numește în *Papucii lui Mahmud*: Nicolache Piua-Petri. Am spus acolo câtă patimă exagerată, câtă generozitate risipitoare, pentru țigani și pentru muzica lor, câtă vrajă aducătoare de primejdii turna în sufletu-i vioara cu patru coarde.

Am crescut în preajma acestei mari pasiuni pentru dorul pus pe diblă, pentru vitejiile din bătrâni, istorisite în croncănitul cobzei și pentru dulcea jale a naiului. În cele trei zile cât stătea Vasile cu tariful lui la noi la curte, mă culcam în doinele lui Vasile și mă sculam în urările lui de dimineață.

De atunci, mi-a rămas, copilărește, la inimă, cântecul celor ce păzesc, până în zori, izvoarele Drăgășanilor:

„Frunză verde maghiran,
mă căznesc de peste-un an
să fac pelinul zahar,
și pelinul: tot amar!

Pelin beau, pelin mănânc;
seara, pe pelin mă culc;
dimineața, când mă scol,
cu pelin pe ochi mă spăl!...“

Dar Vasile Lăutarul (un adevărat personaj!... Cântase la nunta părinților mei...) era o apariție de zile mari. La noi, în sat, era o pereche de lăutari de tăvăleală, chemați la toate nunțile și nelipsiți, duminică, de la horă. Cum îl chema pe cel cu vioara, nu mai știu... Cel cu cobza se numea, între noi, Posmac țiganul. Acesta era vistiernicul cântărilor, poetul baladelor și (cred azi) colaboratorul vechilor trubaduri populari, acolo unde legenda era sfâșiată sau nu-i plăcea lui Posmac. Posmac improviza!

De câte ori, la nunțile din sat, nu m-am strecurat și eu în pățul sau sub pățulul cu porumb, ca să fiu mai aproape de fermecătorul Posmac și să ascult *Mânăstirea Argeșului*, *Miu Haiducu*, *Iancu Jianu* și alte povestiri care mergeau la inimă!

Posmac îmi părea, în opoziție cu Vasile, un modernist, dacă nu chiar un răzvrătit. Era gras și păros ca un urs, avea o voce bărbătească și adâncă și – fapt izbitor – avea părul tuns și țepos.

Vasile era mlădiu, ceremonios, dulce la viers și respectuos de tipic... Și dovada cea mai curioasă este că Vasile Lăutarul purta părul lung și împletit într-o coadă, întocmai ca preacucerii noștri părinți, preoții Mihail și Atanasie!

Într-o zi – am uitat cu totul prin ce împrejurări – în locul lăutarului bătrân, tovarășul lui Posmac, ne-a venit un lăutar tinerel, poate nici măcar chemat la recrutare.

Îl chema Costică!... Nume scump, nume de la oraș, nume subjugător și dătător de visuri!... N-am mai spus (fiindcă am spus-o cu prisosință în *Papucii lui Mahmud*), că satul nostru avea o puternică anexă țigănească. Dar țiganii noștri, care erau de toate, nu erau și lăutari!... De-abia o pereche de lăutari la un cătun întreg de visători și de artiști, e prea puțin... Pentru aceea Costică – noul-venit – pornise din alte șatre țigănești și făcea atâta vâlvă cu numele lui și cu cântecele lui. Afară de cântecul:

„Hai, Ileano, la Severin,
să ținem calea la trin...”

afară de:

„Pe secții și pe plutoane,
mă rog, dom'le căpitane,
să-mi dai drumul din cazarmă
să mă duc la maica-n țară...”

(Costică zicea: pe *sixi* și pe plutoane...)

acest cântăreț mai spunea cu foc un alt cântec...

Era operă proprie, sau făcea parte din repertoriul teleormănean, nu știu deloc... Costică îl cânta din băierile inimii:

„Fir-ar ceasu-afurisit
și osu mărturisit
cui m-a-nvățat de-am iubit!
C-am fost mic și n-am știut
și m-am silit de-am iubit!...”

DUPĂ EXODUL LUI G. IBRĂILEANU

Când vorbești de cel ce a plecat, trebuie să vorbești, vrând-nevrând, de tine, arhivarul atâtor amintiri... L-am cunoscut personal pe Ibrăileanu numai acum un sfert de veac. Dar știam multe despre el, încă de pe la 1894-1895, de pe vremea războiului literar dus în jurul citadelor: „*artă pentru artă*” și „*artă tendențioasă*”.

L-am cunoscut în Iași, în redacția revistei *Viața românească*... Aveam într-o mână o geantă de călătorie și în cealaltă o scrisoare din partea doctorului Nicolae Lupu...

– Cine dintre dumneavoastră este domnul Ibrăileanu?...

S-a sculat cineva, de la o masă lungă, care ocupa aproape toată redacția, și s-a apropiat de mine.

Îl văd și acum: înalt, cu părul rebel, cu barbă orientală, domol și măreț în chip firesc... Însă nota înalt specifică a figurii lui erau ochii – bruni, languroși, apropiați, ca și foarte depărtați, plini de dolentă bu-nătate și luminând la pragul unor visterii sufletești pe cari le iubeai dintr-o dată.

Sunt oameni cari poartă în ochi, fără nici o putință de amăgire, tot adevărul personalității lor.

Ibrăileanu s-a apropiat de mine cu o bănuială curioasă: „Trebuie să fie un italian vânzător de statuete... Și le-a adus în geanta pe care o ține în mână!”...

După un ceas, două, de convorbire, eram frați sufletești, ca de când lumea. Ibrăileanu mă urmărise în *Viața socială* și mă chema

acum între colaboratorii *Vieții românești*, încrezători în steaua mea și girant irevocabil al literaturii mele viitoare.

Este unul dintre cei dintâi scriitori și critici ai noștri care a făcut pentru mine ceva analog cu garanția dată de Barnaba, pentru Pavel din Tars, față de colegiul apostolic.

Prietenia mea cu Ibrăileanu, din punct de vedere al întâlnirilor pământeste, a fost foarte redusă. Ne-am văzut, am stat de vorbă și am lucrat la aceeași revistă de-abia câțiva ani. E adevărat, însă, că au fost cei mai frumoși ani din militantismul meu literar... Am mai spus și altă dată aceste lucruri și colecția *Vieții românești* poate să mărturisească, din colbul ei prea fericit, ce-a fost și cum a fost pe atunci.

Anii 1916-1919, anii războiului nostru, au spintecat cerul și pământul... Este o prăpastie pe care nu putem s-o mai tăgăduim... O lume întregă s-a prăbușit în ea și – ca din abisurile *Apocalipsei* – o altă lume a ieșit, la lumina soarelui... Ibrăileanu, dumneata, eu și mulți alții... am rămas și suntem niște dihanii antedeluviene... Ibrăileanu și-a dat seama de aceasta, cel dintâi și mai ager decât noi toți.

M-am întâlnit, după război, o singură dată cu Ibrăileanu, fiindcă ori de câte ori încercam să ajung până la el, nu izbuteam. Era – precum știți – o ființă nocturnă. L-am întâlnit atunci, într-o seară, la revista *Viața românească*, în al doilea local al ei. Era de față și fratele Ionel Teodoreanu. Am vorbit mult și sufletește. Era – cum a și fost – un rămas bun, între noi, de aici de pe pământ.

Iată un suflet care a lăsat în sufletul meu, în puținele noastre ceasuri de contact, numai farmec, numai armonie și încântare. Nici un fior de nemulțumire, de amărăciune sau de ciudă! Privirea ochilor lui Ibrăileanu și vorba lui erau molcome, odihnitoare, catifelate și scumpe, ca pajiștea covoarelor persane, ca mătăsurile și ca șiragurile de perle din marile bazare, unde, poate, erau stăpâni, odată, strămoșii lui!...

Dar, cu toate acestea, frunte către frunte, în căpriori și în temelie, eram cu totul antagonici. Ibrăileanu era un adept al evoluționismului. Un spirit care căuta de-a pururi, în univers și în pustia de inimă, un răspuns de-a pururi inarticulat și haotic. Cineva care, greșit încredințat că, la fântâna lui Iacob, au secat izvoarele milenare, umblă și răscolește tot pământul, cu urciorul uscat și cu limba friptă de sete.

Firește, niciodată nu vorbeam cu Ibrăileanu despre aceste lucruri...ne uitam unul la altul, mirați, amicali și indulgenți, ca doi to-

varăși din aceeași menajerie: o girafă și o cămilă. Dar dincolo de această iremediabilă nepotrivire, ne simțeam prieteni și legați pe temelia nu știu cărei siguranțe mai tare decât moartea: *nu puteam să ne înșelăm și nu puteam să ne vindem unul pe altul!*

Era în ființa lui șubredă, în capul lui de paradoxal Abdul-Hamid umanizat și amabil, în ochii lui pasionați și dulci: suprema garanție dintre om și om: bunătatea coborâtă din ceruri și – la atâția dintre noi! – strâmt, sărăcăcios și dureros găzduită.

Ibrăileanu a fost un om bun. Ciudățeniile lui de mai târziu, supărările lui foarte rare, sărmanele lui impaciențe (cunoscute admirabilei și sfintei femei care a fost soția sa) mi se păreau numai variante neizbutite și greșite, la oda bunătății pure, pe care o cânta întreaga personalitate a neuitatului meu prieten.

Era pentru mine un patriarh civil. Dar un patriarh bizar, care se despărțise de familia noastră, a celor ce stăpâneam Canaanul spiritualității creștine, și se răzlețise prin părțile Tirului și ale Sidonului...

Aștept cu încredere. Ibrăileanu a intrat acum în definitivul și eternul Canaan. Îl voi recunoaște de pe bunătatea lui.

REVERIE DE PAȘTE

Visăm întotdeauna la „trecuta vreme bună“. Ceea ce a fost revine în cugetul nostru, sub curcubeul vrajei și al nostalgiei. Analistii subtili ai fenomenelor noastre sufletești pretind și dovedesc că ne-nșelăm, că suntem amăgiții unui miragiu... Poate că știu ce spun. Dar și noi știm ce spunem când ne simțim inima plină de frumusețea trecutului și-am vrea să-l mai trăim o dată.

Suntem în preajma supremei sărbători a creștinătății și din depărtarea dornică și indecisă a zilelor copilăriei, cresc peste noi, cei de azi, pădurea cu povești și umbra serilor de denie... Am pomenit sărbătoarea Învierii Domnului, în biserică rurală, între închinători nevinovați și într-o unanimitate, la care pare că participau și codrul și apele și câmpia și stelele.

Paștele sărbătorit la oraș mi se părea și îmi pare și azi stingherit și luminat. Prin puterea împrejurărilor, orașul e divers, plin de contradicții, cacofonic și babilonic. În satul umil și omogen, toată lumea

merge la biserică, toată lumea vine acasă, după miezul nopții, purtând cu grijă lumânarea Învierii; toată lumea e, după-amiază, la horă și la ciocnit de ouă roșii.

*

Mai târziu, deasupra bisericiții din sat, am cunoscut și am preamărit, în zi de Paște, biserica din mănăstire... Amintiri depărtate și apropiate se așează, în pervazul fermecat, cu profunzimea de lumini și cu adâncurile complicate ale unei catedrale uriașe...

Într-un an – peste care s-au așezat zilele, întâmplările, cumpenele și durerile altor treizeci de ani – am făcut o călătorie de o noapte întreagă și am ajuns în faptul dimineții, la picioarele unor dealuri păduroase, între rețelele a două ape mari. Pe drum de țară, am continuat călătoria mea și m-am apropiat de împărăția bradului. Era în Sâmbăta Paștelui și iarna fusese blajină.

Fagii, cornii și porumbarii erau plini de frunză tânără și de floare. Soarele revărsa, din cerul fără nouri, fântâni de energie luminoasă și caldă. Un alean dulce până la robirea inimii, o mângâiere pentru toată făptura pământescă și o pregătire universală pentru Învierea de a doua zi: adiau și pluteau pretutindeni, își făceau cuib ferice în pieptul meu.

Am fost seara la slujba cea mare. Eram în străveche și voievodală mănăstire. Câțiva mireni care ne-am găsit acolo, aduși de taina împrejurărilor, ne-am făcut drum sfios, printre umbrele negre ale celor închinați pe toată viața, liniștei și rugăciunii. Cine poate să spună în cântarea ceasurilor noastre, petrecute în casa Domnului, atunci când citirile și melodiile sacre, trec ca niște unde cristaline pe albia nevinovată, săpată în anii noștri cei mai fragezi?... A crede în Dumnezeu și a-l iubi, însemnează, în bună parte, a fi făptura proaspătă și uimită, fermecată și fericită, care se ținea odinioară, în sfântul locaș, de rochia mamei sau de mâna bunicăi.

*

Când am ieșit afară din biserica ctitorilor voievozi, aripile nopții și ale codrilor de brad au trecut reci și licărtoare de luceferi peste fruntea gândurilor și a cucerniciei mele. Dacă am putea să rămânem în această cetate a supremei înțelepciuni, în tot restul vieții noastre!...

Dar poruncile Celui slăvit în cântările Învierii erau altele. După alți câțiva ani am ajuns – plin de ambiții naive și lipsit de orice so-

coteli practice – să serbez Sfintele Paște, în mijlocul românilor bucovineni, pe vremea când mândra Bucovină era trecută în foaia moșiilor habsburgice.

În Cernăuți – agățați pe dealuri și cu risipire pe țărnițele Prutului – am stăruit și am așteptat, am învățat și am încondeiat ghioci și visuri, pe sub teii cari văzuseră pe școlarul Mihai Eminovici.

Și viața a grămădit an după an, Paște după Paște. Deziluziile au sporit. Firul cel minunat s-a tot deșirat și se deșiră după ghemul cel tainic cu care fiecare venim, în sân, pe lumea aceasta.

Depart de toate prevederile mele, dar în negrăită legătură cu dorul meu creștin, sfânta sărbătoare a Învierii m-a aflat, acum 4-5 ani, la Mormântul Domnului, între zidurile Cetății Sfinte. A fost îndeplinirea cea mai scumpă și diamantul cel mai curat al visului vieții mele!

La picioarele sacrelor coline, pe cari le strâng în centură milenară zidurile refăcute după fiecare catastrofă, am visat, m-am rugat și am împletit lungi ghirlande pascale. Unde am putea, mai nimerit și mai sufletește, să adunăm florile credinței și ale visului, dacă nu acolo unde grădina lui Iosif Arimateanul și se ridică lemnul Sfintei Cruci, binecuvântat să se înmulțească și să acopere tot pământul cu dumbrăvile bisericii creștine!

Și acum, în preziua Paștelor așteptate, iată că o poruncă nouă mă trimite departe, dincolo de altarele și de meleagurile mele, spre dealuri cu măslini și cu dafini, spre cetăți și catedrale, înălțate la Soare-Apune.

Am ridicat în spate sacul pribeagului, am binecuvântat pe Dumnezeu marilor călători Iacov și Pavel și am pornit în faptul dimineții.

N-am nici o grijă!... Seara, ca ucenicii din Emaus, sau la revărsatul zorilor, ca Femeile Mironosițe, Îl voi vedea și eu! Căci slava Lui a umplut tot pământul și lumina ieșită din coastele Golgotei s-a prefăcut în miriade de constelații!

ÎNTR-O SEARĂ DE MAI

Venisem în Iași și, ca de obicei, primul meu drum a fost către redacția revistei *Viața românească*. Era prin anii fericți, 1911-1912... mai-nainte de începerea războiului balcanic. Ibrăileanu, în vremea aceea, se arăta aproape regulat, la redacția revistei, cam pe la vecernie.

Viața românească era nu numai farul literar și cultural al Moldovei, dar al țării întregi. Toată elita cărturărească a poporului nostru citea și prețuia revista ieșeană.

La redacție, în fiecare seară, erau ședințe aproape academice. Am văzut, la aceste ședințe, pe Stere, pe dr. Cazacu, pe dr. Mironescu, pe numeroșii și totdeauna simpatici Botezi, pe Mihail Carp, pe Mihail Codreanu, pe Mihail Sadoveanu, pe Calistrat Hogaș, pe marele învățat Philippide, poate și pe Gheorghe din Moldova... pe Gh. Topîrceanu și pe M. Sevastos și încă 10–15 colaboratori și prieteni ai revistei.

În acea depărtată seară de mai, nu știu cine a propus să ridicăm ședința și s-o prefacem într-o plimbare la grădina Copou. Cu Ibrăileanu în frunte, am pornit spre această grădină, mult mai bogată în subjugătoare amintiri decât în stușișuri și în răzoare cu flori. Ca și în grădina Vârnab din Botoșani, în grădina Copoului trăiește – cât vor trăi dealul Copoului și poezia românească – pătrunzătoarea și suava melancolie eminesciană.

Dacă nu uit pe vreunul dintre tovarăși, erau cu noi: Mihail Carp, Mihail Codreanu, Topîrceanu și Sevastos... Era și Demostene Botez?... Poate că nici el nu mai ține minte...

Ibrăileanu era tot atât de interesant, și ca profesor, pe catedră (ori în redacție), și ca maestru peripatetic. Am străbătut, întrebând, discutând, trecând din subiect în subiect, aleele și umbrele lungi ale grădinii și am ieșit, de sub coroana copacilor, pe sprânceana dealului, acolo unde se arată, în lumina crudă a soarelui, sau în desfoierea bujorilor amurgului, larga vale a Iașului... Pe dealul Galata, iar mai în fund, pe dealul Cetățuia, cele două biserici domnești se arătau atunci – hieratice și dalbe – ca niște sfinte chivote de argint.

Din linia lungă și atât de capricioasă, care urmărea în amurg profilul vechii Capitale, proeminau, cu stele în crucile turlelor, numeroase sfinte locașuri. Mitropolia singură părea un monolit, care frângea cutezător acalmia perspectivei și aduna umbra într-o lature. Orașul se topea în frumusețea serii și în numeroasele grădini cu liliac în floare.

Era pentru mine un ceas nespus de scump, să privesc, alături de gândurile și de reveria lui Ibrăileanu, marea revărsare a văilor și a dealurilor Iașilor, la acest hotar indecis dintre comorile mărgeanului în scădere și amfiteatrul ametistei vespereale.

Am revenit printre copacii din jurul teiului lui Eminescu și am început să le stabilim familia.... Ce este asta? Un arțar... Dar asta? Un sânger... Dar asta? Un frasin... Eram cel mai tare dintre participanții acelei plimbări neuitate și nu era de mirare fiindcă, pe vremea aceea, ca procuror bisericesc, băteam multe drumuri prin codrii și pe plaiurile țării...

Mi-a rămas luminoasă și scumpă – în cadrul ei unic – plimbarea din acea seară de mai. Mai târziu, prin legi sufletești pe care credem că le ghicim, am substituit: în locul unui suflet, suflul armonios și miresmat al acelei seri de mai... L-am rechemat pe omul de înaltă noblețe sufletească și de iluminată inteligență, care era Ibrăileanu, cu cifra incomparabilei seri trăite, printre boschetele de liliac din grădina Copoului.

Acel minunat cer de seară, boltit fără nouri și fără alte semne decât mânăstirile voievodale ridicate pe dealuri, mi-a înfățișat din seara aceea, mereu, înaintea ochilor amintirii, spiritul lucid, iubitor de frumusețe și de umanitate al lui Ibrăileanu.

Era, în duhul lui – mai presus de orice – farmecul păcii care poartă peste lume, mai-nainte de aprinderea luceafărului... Era, în misterul său sufletesc, ceva din dulcea capitulare a zilei și din presimțirea extazului de argint al lunii regine... Era, în firea lui bogată, de oriental, împins încoace spre Occident, și tihna călătorului din caravane și rămășița nu știu căror clocotiri ancestrale. Mie mi-a fost dat să cunosc în Ibrăileanu mai mult pe moștenitorul păcii orientale și pe adunătorul de mărgăritare, decât pe disputătorul aprig și pe teoreticianul poporanist... Trecuseră mulți ani de la polemica dintre *Vieța și Evenimentul*... Socialiștii puri mai rămăseseră numai câțiva, în jurul lui Dobrogeanu-Gherea. Oratorii pe cari îi admiram eu, elev de liceu, la tribuna din sala Sotir, se risipiseră și ridicaseră, în cap cu C. Stere, altarul *Vieții românești*.

Ibrăileanu, pe care l-am cunoscut și l-am iubit, era intim ipostaziat în seara aceea de coral și de ametistă, care transfigura colinele Iașului și adăsta, înflorată, să se ridice dinspre șesul Prutului, luna nopților de mai.

Neuitatul meu prieten – copil al veacului trecut și iremediabil ucenic al doctrinelor pozitivistice – era totuși un necondiționat admirator al lui Anatole France, poate pentru acea rază fină și violetă, de scepticism, din cerul operei marelui francez...

Ibrăileanu a ajuns astăzi la certitudine!

PE GIANICOLO, ÎNTR-O DIMINEAȚĂ DE AUGUST

Iată încă o dimineată, în care, deșteptându-mă, înțeleg că sunt tot în Roma, că din fereastra mea pot să întrevăd scara rotundă din jurul absidei Santei Maria Maggiore și că o mie de monumente sunt la îndemâna privirii mele!... Astăzi, mă duc pe Monte-Gianicolo să privesc, de pe vasta terasă din fața statuii lui Garibaldi, Roma scăldată în soare.

Dar, tot timpul până acolo, ar fi să-l fac într-un an de zile, dacă, robit de admirație, aş poposi din loc în loc și aş căuta să urmăresc firul istoric al atâtor basilici și trofee! Pe drumul meu (sau aproape de el) notez: Santa Maria Maggiore, S. Martino ai Monti, S. Pietro in Vincoli, Termenele lui Traian, columnele Templului Venerei și Romei, Coloseul, Arcul lui Constantin, Palatinul (acest enorm și complex mauzoleu al gloriei imperiale), Circul Maxim... cele două temple de lângă Tibru, al Vestei și al Fortunei, și apoi, dincolo în Transtevere, atâtea monumente și altare...

În Piazza Aurelia se deschide aleea umbrită de platani care conduce la Monumentul lui Garibaldi. În stânga aleei, se desfășoară pantele și grădinile cu pini ale Vilei Doria-Pamphili; în dreapta ei, începe să se arate, printre culise de boschete, panorama Romei.

În primul loc, impunătorul monument al lui Giuseppe Garibaldi!... Această mândră înălțime, această nobilă prestanță a focosului cal de bronz, și mai presus de toate: această maiestooasă și calmă atitudine a învingătorului de la Calatafimi și de la Dijon înfioară de admirație pe privitor și readună în fața minții lui fabuloasele etape ale vieții viteazului general! Prin atâtea bătălii câștigate, prin atâtea nemuritoare fapte patriotice, Garibaldi a crescut și stă azi, deasupra Romei, pe această augustă treaptă de arhanghel tutelăr!

În jurul monumentului, la distanțe potrivite, țin streajă și împodobesc platoul: pini, palmieri, și mai departe masivul verde al vilei Lante. Busturile albe ale eroilor din falanga garibaldiană, printre cecele copiilor zburdalnici, amestecă pentru ochiul înțelegător, consacrarea trecutului cu nădejdiile viitorului.

Mă opresc la balustrada care mărginește terasa și stabilesc că priveștiștea din fața mea se coprinde între punctul Rocca di Papa, înfipt în zare, spre sud-est și Monte Mario, în spre nord-vest. Scara de arboret, de viță, de terasele cu legume, de acoperișuri și de străzi – de sub puternicul parapet care strânge pieptul Gianicolului – vine între Ponte

Sisto și Ponte Giuseppe Mazzini, amândouă unite printr-o coamă de platani de către Tibrul invizibil în albia-i cu maluri de granit.

Dar lumina acestei dimineți de august se cerne printr-o atmosferă ușor încețată, care adună deasupra Romei aburii celor două mări, de răsărit și de la apus, și preface munții din zare în siluete fără consistență. Munții Albani sunt numai un contur. Munții Sabini sunt aproape șterși. În această mare cu valuri pietrificate a Romei arhitectonice încep să recunosc câteva frunți caracteristice:

Iată mai întâi fruntea basilicei San Giovanni în Lateran – un fel de Golgotă deasupra Romei – poate cea dintâi biserică apărută în Roma, la lumina soarelui, după îngropatele altare din Catacombe. Numele ei era odinioară „Basilica Constantiniana“. Cutremurele de pământ și incendiile au încercat-o de mai multe ori, dar după fiecare lovitură s-a ridicat mai puternică. Zece papi au refăcut-o, au sporit-o și au glorificat-o. Cinci mari concilii bisericești au înscris definitiv numele ei în analele creștinătății.

Insulă glorioasă, coamă de verdeață și de amintiri imperiale, se impune privirii Palatinul. Tot ce-a mai rămas din palatele primilor Cezari zace îngropat sub Grădinile Farnesiene. Palatul Flaviilor ne mai dă doar visul nimicitei lui splendori. Celelalte palate, care priveau odinioară spre Circul Maxim sunt schelete de cărămidă și de piatră.

O masă uriașă, mohorâtă și patrată, care, din punctul de unde privesc eu, se ridică aproape în spatele Palatinului, arată că acolo au fost Termele lui Caracalla. Un templu întreg!... (ridicat în acele vremuri antropolatre, mai mult decât idolatre) trupului nud, plăcerilor balneare și privilegiilor palestreii. Răzbunare semnificativă, ironie și a istoriei și a lui Dumnezeu: una din sălile subterane ale acestui templu al deșertăciunii omenești era să fie prefăcut, mai târziu, în templul lui Mithra, zeul virtuții și al luminii!

Iată, deasupra grădinilor Palatinului, turnul ușor de recunoscut al Capitolului, păzind, deopotrivă, amintirile gloriei păgâne și altarele pietății creștine. Coloseul se ascunde cu totul, sau ochii mei nu pot să-l distingă... Dar e dincolo de Forum Romanum. Ridicat de mâni omenești, de aci înainte, el va avea tot atâtea zile ca și Socrate.

Alături – paradoxal ca o clădire de omăt și de blocuri de gheață, pe această arșiță a lui august – umple inima Romei superbul monument al lui Victor Emmanuel II. Istorie și alegorie, patriotism și altar al jertfelor naționale, artă splendidă statuară, Unire, Libertate și apo-

teoză!... acest monument iradiant are un dublu focar simbolic: statua ecvestră a regelui Italiei Unite și mormântul Soldatului Necunoscut.

Disting cupola Panteonului, templul lui Marcus Agrippa, zice-se singurul monument roman rămas până în zilele noastre, cu zidurile lui întregi și cu acoperișul de la început. Veacurile creștine au făcut din el: „Santa Maria Rotonda“. Împăratul bizantin Phocas l-a dăruit papilor și a rămas totdeauna în stăpânirea Bisericii. A fost și este tezaur de prețioase oseminte.

Identific mai departe Palatul Quirinal – într-o vreme, reședință de vară a papilor, operă la care au pus mâna, rând pe rând, Ponzio, Mascherino, Fontana și alții.

Dar când voi putea să identific atâtea cupole de biserici, atâtea sanctuare, din dreapta și din stânga Panteonului, atâtea palate ale căror temelii, puse acum o mie și două mii de ani, au susținut, de-a lungul veacurilor, felurite înfăptuiri arhitectonice, dărâmate, schimbate, supraclădite, când în pas cu clepsidra înceată a timpului, când în uraganul năvălirilor și al asediilor!

Pe Esquilin, se arată cupolele și turnul bisericii Santa Maria Maggiore, zisă și Basilica Liberiana, zisă și Madona zăpezilor. Este una dintre cele cinci biserici patriarhale ale Romei și cea mai mare dintre cele optzeci, închinată Sfintei Fecioare. Numeroși papi (începând cu Papa Liberius din veacul al 4-lea și până la Papa Benedict XIV din veacul al 18-lea) au iubit cu devotament acest sfânt locaș, l-au înzestrat cu comori de artă și l-au adus la mărețea lui înfățișare actuală.

Din multele siluete care se înscriu, dincolo de Tibru, în clarul acestei dimineți, mai recunosc turnurile Bisericii Regilor Franței: Trinita de Monti și conturul zvelt al Vilei Medicis, azi Academia Franceză de Arte Frumoase: cuibul aspirațiilor și al visurilor profesionale, zenitul ambiției tuturor tinerilor artiști francezi.

Apoi, iată bariera verde, neregulată și lungă a grădinilor de pe Pincio, mascând celelalte cartiere ale Romei, dar lăsând libere amintirii mele: alei răcoroase, pajiști cu pini uriași și un muzeu de statui... Aici erau odinioară grădinile lui Lucullus. Numele marelui Napoleon și dovezile universalei lui purtări de grijă sunt înscrise în istoricul acestui parc. Iar numele, pașii, reveriile, extazul și literatura pinciană a poezilor din toată lumea, trecători pe aici, cine ar putea să le coordoneze!

Iată acum, dincoace de Tibru, Palatul Justiției, clădire modernă, dar prin proporțiile și prin podoabele ei, vrednic moștenitor al tribu-

nalelor imperiale adică al „basilicilor“ secerate astăzi toate, ca o tristă miriște de columne.

Iată colea, lângă Tibru, Castelul Sf. Înger: mauzoleul lui Adrian și al altor împărați de după el. Jumătate din istoria Romei medievale este legată de acest monument. Generalul bizantin Belizarie, întărindu-se aci, sfărâmă pe goți și pe vizigoți. Timp de cinci sute de ani, tiranii Romei avură aci cuibul lor de acvile rapace și răufăcătoare.

Ce vom mai spune despre toate celelalte mărețe clădiri moderne, sau ridicate pe temeliiile altora mai vechi? Ce vom zice despre aceste largi artere de circulație – tăiate cu enorme sacrificii – în țesătura prea strânsă a Romei de mai nainte – fie pentru cuvinte de folos public, fie pentru scopuri de estetică edilitară?

Și toate acestea sunt numai risipite puncte de vedere și de orientare, în această imensitate citadină, în care aproape trei mii de ani de istorie au îmbrăcat și au dezbrăcat de atâtea ori cele Șapte Coline ale lui Romulus!

*

Dar Roma pe care o privesc eu de aici, de lângă Monumentul lui Garibaldi, nu este Roma întregă! Dincolo de această statuă măreță (care simbolizează o viață eroică, un capitol din istoria Italiei, o concepțiune și o lume!) dincolo de aceste perdele de chiparoși și de palmeri, dincolo de statua Anitei Garibaldi, de stejarul lui Torquato Tasso și de Vila Barberini: este încă o Romă pe care nu pot s-o văd de aici!

O vede de sus Garibaldi! O vede neînfrânatul și seninul viteaz! O privește biruitor și mulțumit!

Și noi – cari înconjurăm Tribunalul Istoriei, după mai mult decât o jumătate de veac de la divulgarea sentințelor – noi suntem fericiți să reconciliem, în sufletul nostru, cele două lumi, cele două Rome, cele două coline – Gianicolul și Vaticanul – despărțite azi numai prin Vila Barberini!

Iluminat și ca împins de la spate, pornesc pe „Passeggiata Margherita“ și ajung în dreptul stejarului lui Torquato Tasso... Din fostul circ al lui Neron, din mormântul sublimului Pescar Galileian, din temeliiile puse în zilele împăratului Constantin, dar mai ales din insondabilul abis al Voințelor Divine – se înalță, în cerul de azur, minunea cea fără pereche pe pământ: San Pietro al lui Bramante, al lui Michelangelo și al lui Bernini!..

În *Evangelhia Sf. Ioan*, Mântuitorul rostește către Petru: „Amin, amin, grăiesc ție, când erai mai tânăr, te încingeai tu singur și te duceai unde voiai, dar când vei îmbătrâni vei întinde mâinile tale și altul te va

încinge și te va duce unde nu voiești. Iar aceasta a spus-o arătând cu ce fel de moarte era să preamărească (Petru) pe Dumnezeu" (Ioan 21, 18).

Dumnezeiescul Învățător vedea, în viitor, pe apostolul său, martor, legat, în cercul lui Neron, îl vedea răstignit și glorificat! Atotștiutorul Stăpân vedea în secolul lui Neron – spălat de sângele im-pur și de ororile păgânității, – prefăcându-se în acest munte sacru ale cărui o sută de izvoare – o sută de altare – izvorăsc lumii creștine și vor izvorî până la Amin: mântuitorul Sânge de pe Golgota!

*

Orațiu, poetul grațiilor pământeste și al înțelepciunii pacinice, contimporanul și amicul lui Octavian August, a trăit și a murit fără să bănuiască cum că, în zilele sale, fruntea lui Chronos s-a despicat în două! Orațiu n-a știut că profeția Sibilei s-a îndeplinit în anii trăiți de el. Dar, admirator al împăratului August și al operei lui politice, închinător al altarului Păcii și poet-cetățean, fericit că Roma este cununa unei împărății consolidate pe trei continente, el exclamă în poemul-psalm, în al său *Carmen Saeculare*:

„Alme Sol, curru nitido diem qui
Promis et celas aliusque et idem
Nasceris, possis nihil urbe Roma
Visere majus!“*

Cu acest dor, cu această binecuvântare a inimii sale, Orațiu, poet păgân, a fost să fie, prin Voința cea neprimitoare de cercetare a lui Dumnezeu, profet adevărat! lângă profetul celălalt, care descoperă dincolo de veacuri, Cerescul Ierusalim (*Apocalipsa XXI-XXII*).

CHILIA MEA DIN VALMONTONE

Valmontone. Departe, în Italia Centrală, între Munții Albani și Munții Prenestini, pe artera de cale ferată Roma-Cassino-Neapole. Pe acolo cred că trecea odinioară Via Labicana, azi prefăcută în

* Soare bun ce ziua cu caru-ți luciu
O aduci și-o iei și ești nou și-acelaș
Când răsai, nimic mai măreț ca Roma
Fie să nu vezi!

(Din traducerea d-lui Const. I. Niculescu.) (n.a.)

ideală șosea asfaltată și lucie ca oglinda. Valmontone este un sat spânzurat ca o ghirlandă de coastele unui masiv vulcanic. Deasupra, pe masivul teșit, dominează tot ținutul vechiul castel Valmontone al familiei Doria-Pamphili.

Acum vreo cinci sute de ani era aci un cuib de vulturi. Stăpânii castelului aveau ostași, pe socoteala lor, depozite de arme, porți de fier cu lacăte uriașe și o fântână săpată în stâncă, prefăcută apoi în gropniță obștească, și pentru prieteni, și pentru dușmani.

Muntele, care poartă pe creștet acest castel, stă la o răscruce de văi, dintre care una este valea pârâului Sacco. În jurul satului și al castelului vezi de sus – de pe terasa vechilor străjeri – spre miază-noapte: Palestrina. Olevano, Paliano... spre miazăzi: Ardena, Segni și Munții Lațali. Drept vorbind, tot orizontul, de jur-împrejur, este închis, când aproape, când mai departe, de grebeni muntoși, dar goi de orice coamă păduroasă.

Castelul Valmontone este o zămislire a vremilor bătrâne, pe care am fi gata să le credem legendare, dacă nu ne-ar fi rămas din ele acești coloși de piatră și de cărămidă. Are cinci-șase caturi de săli, de chilii și de coridoare. O scară lungă cu trepte late ca niște lespezi de morminte duce de jos, din gangul principal și până sus, la terasa care acoperă tot castelul

Văzut de departe, pare a fi un cub năprasnic, închegat de jur-împrejur. În fapt de adevăr, cubul este scobit spre miazănoapte, de curtea interioară și este întregit spre răsărit de capela castelului, astăzi cedată poporului credincios, pogorător din vechi iobagi. Poate că sunt în acest castel, cu caturile lui, cu aripile lui și cu diferitele lui intrări, peste o sută de odăi mari și mici. Vechile săli, care erau altădată adevărate cazărmi, astăzi sunt magazii de cereale și ateliere de tâmplărie.

Câteva șiruri de chilii sunt pustii de multă vreme; au geamurile sparte și mai adăpostesc doar unele rămășițe de gospodărie și de mobile arhaice.

În unghiul sud-vestic al acestui castel, la catul al treilea cu vedere spre Munții Albani și spre Palestrina, este chilia în care nu mai locuiește nimeni, ci numai eu, câteva săptămâni pe an.

Coridoarele castelului sunt coridoare de mănăstire. Le-am regăsit întocmai la Muntele Athos, la Ierusalim și la Grotta Ferrata. Sunt pardosite cu cărămidă, sunt lungi și întunecoase. Dar chilia mea e luminoasă și plină de soare. Ah, soarele italian, care arde smochinele

și rodiile și pe care, după-amiază, trebuie să-l lași dincolo, în dosul obloanelor de lemn... Pe pereți sunt câteva icoane cu întâmplări din *Vechiul Testament*. Deasupra patului este o copie după *Cristo alla Colonna* de Bazzi del Sodoma... O masă de scris, pe care o îndrept, după ceasurile zilei, când spre apus, când spre miez de zi, un scrin așternut cu ziare de anul trecut, aduse din București și... deasupra la 6-7 metri, grinzi bătrâne, tăiate din păduri care or fi pierit de mult...

În jurul castelului sunt și câteva mici mănăstiri, dar cred că nici una nu are o chilie mai adâncită în pace sihăstrească decât a mea. Totuși, viața își urmează, zbciumată și gălăgioasă, pravila ei nebănuită. De jos, din ulicioarele înguste, cu profunzime de fântână, urcă până la mine, sonore și armonioase răfuieli, în italienește... Vineri, până la amiază, este pe piața, de sub fereastra mea, un iarmaroc încântător. De sub dealurile cu vii și cu măslini, de la apus, ies, prin gură de tunel ca să intre apoi în tunelul de la apus și viceversa, vreo douăzeci de trenuri pe zi... Cu toate acestea, chilia mea rămâne suspendată, deasupra lumii, a zgomotului și a realității, zile întregi!...

Pe masa mea am, în reproduceri fotografice, în descrieri măiestre, în planuri și în cărți: Roma Cezarilor, Roma Papilor, Roma Artei și a Credinței... Las, la trei-patru zile, chilia mea și mă duc la Roma, la Tivoli, la San Pietro... ca să verific sau să văd și eu un monument, o inscripție sau un tablou... Roma, văzută de lângă statuia lui Garibaldi, e grandioasă!... Villa d'Este de la Tivoli e un conac în calea către Raiul lui Dumnezeu!... Și San Pietro este un sacru epitom al istoriei lumii și al Revelației Divine...

Dar toate aceste splendori și comori ale Italiei și ale omenirii trebuie să vămuie și strecurate – ca la apertura aparatului fotografic – prin tihna și molcomia chiliei mele. N-aș putea să iau cu mine nici o rază din feeria lor, dacă n-aș face, din această chilie monahală „cameră obscură” și popas de recapitulare.

Deși vremea pe care o petrec în această cămăruță depărtată este cam a zecea parte dintr-un an, totuși, cu gândul și cu dorul împlinesc restul anului...

Într-o după-amiază strălucită de august, stăteam sus pe terasa castelului, la umbra îngustă a fostului post de observație. Un fluture auriu ocelat cu negru și cu albastru, ca o pană de păun, s-a lăsat din zbor și s-a odihnit lângă mine, pe una din cărămizile caldarâmului terasei... După ce s-a odihnit un minut, cu aripile întinse, a zburat

spre Rocca di Papa... Atunci m-am apucat și am scrijelit cu un piron pe cărămida unde stătuse aeriana bijuterie: Aici s-a odihnit un fluture... Și am pus și data (... era prin 1931).

Tocmai pe urmă mi-am adus aminte că jos, deasupra întâiei scări, stă, pe placă de marmoră, pomenirea unui popas, făcut în acest castel de fericitul papă Pius IX!...

Și astfel astăzi chilia mea de la Valmontone îmi nălucește mereu, între cele două inscripții, fără de veste și progresiv simbolice...

C.G. COSTA-FORU, UN MARE CHARACTER

Când ești aproape de cota: *60 de ani de viață*, prietenii cei mai mulți au trecut dincolo de hotarul pământesc și amintirile cele mai frumoase înfloresc pe morminte. E lung pomelnicul celor ce au împărțit cu mine ceasuri bune, destăinuri frățești și florile duioaselor amăgiri. Între ei, Constantin Costa-Foru se ridică excepțional, ca o adevărată columnă, dăinuitoare într-un templu risipit.

Mă întrecea cu anii vârstei și ar fi putut să fie fratele mai mic al tatei. Ne-am întâlnit în arena largă, accidentată și curioasă a ziaristicii și a literaturii. Dar ne-am întâlnit ca să ne legăm definitiv, cu o prietenie clară și larg înțelegătoare.

Costa-Foru avea o calitate prețioasă și profund omenească; era sociabil cu sinceritate și cu căldură. Fericiti și puțini sunt acești oameni, în care atavismul patriarhilor, al etnarhilor și al șeicului se regăsește și înfloresc sub cerul vremurilor moderne. Cei mai mulți dintre noi, cei de azi, suntem sihaștri, despărțiți de lume și prizonieri ai bibliotecii și ai ambițiilor noastre cărturărești...

Costa-Foru, părintele unei familii numeroase, avea casă deschisă, seri literare și masă întinsă pentru toți cei care voiau să-i fie prieteni și colaboratori. Deși împovărat cu treburi, cu alergături și cu nevoi multe și mărunte, am cunoscut și eu salonul lui Costa-Foru și masa sa de boier mare. Am scris și eu, uneori, în revista lui, închinată copiilor, și am citit, la seratele sale literare, și am ascultat lectura altora...

Amfitrionul era și rămânea cel mai apropiat și mai sufletesc dintre noi toți. Admiram cu simpatie și cu nesfârșită încredere pe acest moșneag cu fața trandafirie și cu ochi limpezi de copil. Erau în

el comori de onestitate și de curăție! Din prisosul acestei bogății sufletești venea nesfârșita lui iubire către copii și puțința să le închine atâtea gânduri și atâtea trudă publicistică. Costa-Foru era copilul cel mai mare și cel mai bun, copilul-director, în lumea de copii pentru care scria și se zbuțuia.

Dar acest iubitor de copii era – foarte firesc! – și un mare iubitor de oameni. Rari au fost (azi sunt și mai rari!) oamenii întâlniți de mine care să-mi dea impresiunea robustă și imediată a unei intacte umanități, așa precum mi-o dădea Constantin Costa-Foru. Simțeau, infailibil, că, lângă om, stai lângă un cavaler și un cruciat al filantropiei.

Auzisem de curajul, de bravura și de intransigența acestui om, în lucrurile de onoare. Mult amabilul Moș Crăciun de azi fusese și era necontent un nobil discipol al „Celor Trei Muschetari”.

Îl iubeam și îl admiram: atât de bun, atât de curat cu inima și atât de familiar cu spada și cu pravila duelului!

Era un om întreg. Era un om din alte vremuri. De aceea, când vremurile s-au schimbat și au pornit asupra noastră, cu apriga lor vijelie, s-au izbit, inevitabil, de pieptul de stâncă al lui C.G. Costa-Foru.

Războiul nu l-a descumpănit și nu l-a covârșit. Nici nu se putea altfel. Crescut în mândre tradiții nobiliare, fiul marelui om de stat Gheorghe Costa-Foru, om de cuvânt și de sabie, Costa-Foru nu numai că și-a trimis, cu capul sus, feciorii în război, dar el însuși, viteaz moșneag, și-a oferit patriei serviciile sale de voluntar. Dar după război Costa-Foru s-a pomenit – ca mulți dintre noi cei cu stare civilă în secolul trecut – într-o lume cu suflet și cu grai aproape neînțelese...

Și atunci au început contrazicerile, durerile, mânia și înfruntarea!... Costa-Foru, părintele unui erou căzut pentru Tron și Neam, ajungea acum pricina turburării naționale și ținta vendetelor! Vigurosul moșneag a rămas calm și stoic. Erau destui cei cari îi cunoșteau trecutul, caracterul lui mare, jertfele lui pentru obștea românească, și mormântul feciorului erou, colo, la poalele Carpaților, lângă cele Șapte-Sate.

Contemporanii pot să se înșele; s-au înșelat adeseori, ba istoria ni-i arată fierbând de-a pururi într-un imens cazan de patimi, de ficțiuni și de violență pur biologice... Înțeleptul biblic zice: „În acele vremuri rele, cel înțelept va tăcea”...

A tăcut și scumpul meu amic. Dar tăcerea lui – acum definitivă – sunt profund convins că n-a perimat bunătatea lui neuitată și mai cu seamă: tainicul izvor de unde ea urca spre soarele pământesc! Un-

deva sus, în misterioasa sideralitate întrevăzută de Apocalipsul lui Ioan, sufletul bunului Constantin Costa-Foru trebuie să-și fi găsit, statornic, ambianța și cununa cuvenită marilor caractere.

*

Într-o zi, acum vreo 12-13 ani, am trecut pe la Predeal și am coborât la Brașov. Am întâlnit pe C.G. Costa-Foru și pe admirabila lui soție. Se duceau la mormântul fiului lor, îngropat, pe atunci, lângă linia ferată, în fața celor Șapte-Sate. Eu mă duceam mai departe spre Miercurea Ciucului.

Mi-a spus bătrânul: „Noi pornim înainte... Trenul d-tale trece pe acolo, peste un ceas... Fii atent: ne vei vedea pe amândoi, lângă mormântul copilului nostru...”

Voi păstra în suflet, până la Amin, icoana celor doi părinți, stând lângă crucea feciorului erou!

AMINTIRI LITERARE. PE LA ANUL 1898...

Avem azi frumoase reviste literare, bine tipărite și bine scrise. Nu lipseau nici acum patruzeci și cinci de ani. Lăsând la o parte *Convorbirile literare*, revistă sobră ca tehnică tipografică, am apucat revistele: *Revista nouă* a lui Hasdeu, *Vatra* lui Slavici, *Literatură și artă română* a d-lui N. Petrașcu și altele cari țineau să aibă ilustrații în text și să realizeze – pe atunci – cu adevărat tipul revistei elegante.

Revista lui Hasdeu, revista lui Slavici nu mai apăreau pe la anul 1898, dar apărea revista *Literatură și artă română*, scoasă cu multă preocupare artistică de d-l N. Petrașcu. Era revistă cu format mare, tipărită cu caractere rotunde și pe cea mai bună hârtie. Colaboratorii revistei erau: toți frunțașii literaturii și ai artei românești de la sfârșitul veacului trecut.

Revista aceasta nălucea în visurile și în nerăbdările debutanților literari de acum patruzeci de ani și poate că, dintre ei, eu eram cel mai dornic și mai nerăbdător. Fiindcă a trecut de atunci atâtea vreme și multe din amintirile acelor ani s-au amestecat cu literatura mea, nu mai pot să spun precis care dintre amicii mei literari a avut prima mișcare decisivă. Știu, însă, precis că eu am fost solul grupului nostru și eu am ajuns cel dintâi în redacția revistei *Literatură și artă română*.

Redacția era în casa directorului, pe strada zisă atunci strada Fântânei, și peste drum de Biserica Popa Tatu. Cu oarecare prefaceri, casa este aceeași și azi, dar la poarta ei, un nuc rotat, absent acum patruzeci de ani, vorbește de zile, de ploaie și de soarele, irosite de atunci încoace...

Redacția revistei era... biroul d-lui N. Petrașcu. În seri festive, i se adăuga biroului, salonul de alături. Cu emoția obligatorie am apărut înaintea directorului revistei... După câteva minute, cred că amândoi eram, cu mulțumire, siguri unul de altul. Directorul era un maur voinic, dar molcom și distins, cu vorba așezată și aleasă, cu privirea bună și asigurătoare... Auzisem și acum vedeam bine că directorul era un fost diplomat.

Dar în această primă întâlnire ca și în toate întâlnirile cari au venit, diplomația lui a fost cu mine de-a pururi politeță și claritate. I-am spus cine sunt, ce vreau și i-am arătat dovada soliei mele: câteva caiete cu proză și cu versuri, ale mele și ale prietenilor mei. Iar acești prieteni erau, adică erau să fie: V. Demetrius, T. Arghezi, N.D. Cocea, Iuliu Dragomirescu.

După vreo zece zile, am revenit. Directorul revistei citise cu cea mai mare luare-aminte pârga literară pe care i-o adusesem. Dar era cam extravagantă... Cu amabilitate și cu răbdare, d-l N. Petrașcu a căutat căi de bună întâlnire și punți de trecere între tradiția și finuta revistei *Literatură și artă română* și pretențiile și orgoliul proaspeților săi colaboratori... Câțiva au mai rămas, alții au ridicat poverile pe umeri și au mers mai departe.

Între cei rămași am fost și eu... De câteva ori am luat și noi parte – Veniaminii acestei familii literare – la adunările și la lecturile din salonul revistei. Am auzit aci pe Haralamb Lecca, citind piesa *Casta Diva*... Îl ascultau: Ollănescu-Ascanio, Teodor Șerbănescu, V. Păun și alți prieteni ai cercului. Tot aici am cunoscut pe Alexandru Davila, un moment cronicarul dramatic la revistei...

Ollănescu-Ascanio era directorul de față al revistei, sau mai bine zis, președintele de onoare... Acest scriitor diplomat era un original. În toată ființa și în toată purtarea lui dădea pe față o francheță care mergea până la cutezanță și iubind cuvântul neaș românesc se juca cu el cum s-ar fi jucat cu o cravașă.

La o adunare literară prezidată de Ollănescu-Ascanio, noi cei tineri stăteam mai la o parte... Ollănescu se uită la noi și ne face un semn, ca din cravașă:

– Bine, mă, ce stați acolo la ușă? Voi nu știți că în literatură suntem toți frați de cruce?

În revista *Literatură și artă română* am tipărit un poem aspra Iuliei Hasdeu, nuvela *Moara lui Călifar* și primele mele *Scrisori către Simforoză*. Primul cititor pe care l-am cucerit cu nuvela mea a fost marele cântăreț Popovici-Bayreuth. Iar *Scrisorile către Simforoză* le-am început în preajma catedralei mitropolitane din Cernăuți, pe când eram student teolog la Universitatea „Francisc Iosif”...

Am încercat să rechem de câteva ori aceste zile depărtate și – de-a dreptul sau sub voalul fabulei – să vorbesc de tovarășii de visuri și de înfrigurate proiecte literare, de odinioară. Revista *Literatură și artă română* a fost pentru mine prima gazdă serioasă care a primit și încălzit pe pelerinul iluziei. Directorul ei a fost primul frate mai mare care o voit să-și bată capul și să ghicească un înțeles și o menire în pârga neobișnuită și acidă a livezii mele literare.

Au apărut în ultimii patruzeci de ani atâtea și atâtea publicații literare... Cine dintre confracții mei cei tineri ar căuta să răsfoiască revista d-lui N. Petrașcu ar descoperi că multe din ideile sănătoase și din afirmările românești – cinstite și urmate azi – au fost frumos gândite și neted formulate de înaintașii de acum patruzeci de ani, directorii și colaboratorii revistei *Literatură și artă română*.

Dar așa e sârmanul nostru rost omenesc să ne perindăm unii după alții, să uităm ce-a fost de la generație la generație, și să credem că clipa noastră este ipostazul eternității!

Sunt patruzeci de ani împliniți acum când se scutură frunzele, de când cu vrafal de pagini la subsuoară, bătui la ușa casei d-lui N. Petrașcu...

Îi trimit, în iarna care ne-a ajuns pe amândoi, crizantemele aducerii aminte și preoțeasca mea binecuvântare!

UNUL DINTRE TOVARĂȘII DE DRUM

Semenii noștri, de obicei, sunt nehotărâți și plutitori în convingerile și în scopurile lor. Când vezi un om și vorbești cu el mai pe în-delete, îl judeci cât cântărește și ce puteri se ascund în inima lui... Oamenii noștri, cu rari excepții, se aseamănă apelor care merg

devală încet și cu mari ocoluri. Ți se pare că îi mână devală orice afară de voința lor și de un scop luminos și puternic.

Colegul meu I.G. Duca era cu totul altfel. Ai fi zis că aleargă după ținta pe care o cunoștea și o vedea clar în fața-i. Omul acesta nu-și pierdea timpul niciodată. Chiar când petrecea, asculta cronica ușoară sau se plimba..., te făcea să crezi că minutele lui de recreație sunt sever numărate, și în scurtul lor răstimp, Duca totuși... urmărește și dezleagă te miri ce problemă.

Când veneai la el, cu cine știe ce gând al tău, dacă îl găseai scriind sau citind, trebui să aștepti să termine și pe urmă să te prinzi și tu în circuitul preocupărilor prietenului tău. Trebuia să ascuți ceea ce a scris sau să discuți cu el ideile din cartea citită... Iar pentru întrebările tale, te urcai cu el în trăsură sau în mașină și-l consultai pe drum...

Duca te prindea, ca un torent, cu planurile, cu entuziasmul, cu revoltele sau cu lectura articolelor lui, și te târa, cu voie, fără voie, până la ușa unde trebuia el să se oprească. Cine putea să i se împotrivească! Avea puterea unei voințe care trage totul după sine și un farmec personal care îndulcea și preschimba asprimea lui volițională.

Pe când studia dreptul la Paris, a început să colaboreze la ziarul *Universul*. Rubrica lui „Politica externă” și inițialele I.G.D. au apărut în acest ziar mai mult decât zece ani. Când a împlinit zece ani de colaborare, Duca și-a chemat prietenii la o agapă restrânsă, în casa lui din strada Luminii. Între prietenii acestui ospăț intim erau: Gheorghe Danielopol, Gheorghe Juvara, Gheorghe Corbescu, Radu Mandrea și poate Cecropide sau Leontin Iliescu... Admiram, în articolele lui Duca, stăruința și continuitatea și uneori – când mă tăia capul – și agerimea diplomatică. Într-o zi, în viitor, articolele de politică externă ale acestui fruntaș al neamului nostru vor fi adunate și coordonate.

Scrisese la Paris, ca teză de doctorat: *Cooperația în România*. Revenind în țară, a fost numit magistrat începător la tribunalul din Râmnicu Vâlcea. Dar a stat aci numai câteva luni atât cât i-a trebuit ca să cunoască plaiurile dezmiardate ale județului Vâlcea și să lege prietenie cu câțiva dintre amicii și colaboratorii săi de mai târziu.

A ajuns degrabă subdirector, apoi director asociat și la urmă director general al Băncilor Populare și al Cooperativelor Sătești. Nu mai știu exact când a început această epocă din viața amicului meu: în 1902 sau în 1903...

A ținut însă până în primăvara anului 1907, după răscoalele țărănești, când I.G. Duca a intrat în lumea politică și s-a ales deputat.

Timpul cel mai frumos, cel mai sărbătorit – așa zice epoca romantică din viața lui Duca – a fost timpul cu avânt și cu generozitate hărăzit redeșteptării economice a satelor noastre. Refractor și nepriceput cum sunt în treburile și în interesele legate pământului, nu pot să judec urmările și transformările efective pe care le-a avut acțiunea lui Duca și a colaboratorilor săi. Tot așa, nu prea știu să spun cum stau unul în fața celuilalt: Haret și Duca. Pe Haret îl cunosc ca omul școalei și al marilor visuri de premenire bisericească. Pe Duca l-am văzut: vibrător, neobosit, plin de entuziasm, străbătând țara în lung și lat, și conducând și electrizând o armată întreagă de preoți și de învățători, întemeietori de bănci și de cooperative, inspectori și controlori!...

A avut parte de un stat-major admirabil! Din colțul meu de mosafir și de prieten particular, priveam cum se perindau, în cabinetul lui Duca, chipuri care radiau voință și inteligență. Erau: Fotin Enescu, Dimitrie Brezulescu, Ion Mihalache, Dumitrescu-Bumbești, Spânișteanu, Morărescu, Mândricel... și încă douăzeci alții. Te învăluia cu drag poeziei lui Alecsandri:

„Toți dorobanți, toți căciulari!
Români de viță veche,
Purtând opinci, suman, ȋtari
Și cușma pe-o ureche!...”

Anul 1907 a adus, pentru mine, sfârșitul acestei epopei. Jițul lui Duca, de la Băncile Populare, s-a schimbat în scaun de deputat, de ministru și de mare om politic... Multă vreme am auzit, de la foștii săi colaboratori această șoaptă: „A, dacă ar fi rămas Duca în fruntea noastră!...” Dar acei semeni ai noștri care au fost meniți să se înalțe până la bolta celebrității și a trăsnetelor, cred eu că totdeauna vor trezi, în cugetele celor ce i-au iubit, aceleași păreri de rău: „Ce bine era dacă nu urca atât de repede și atât de sus!...”

De la 1907 înainte, informațiile, știința și mărturia mea despre I.G. Duca au multe lipsuri, neclarități și amestecătură. Dar peste noianul anilor, evenimentelor și al umbrelor dintre evenimente, stă biruitoare această stea: conșcolarul I.G. Duca mi-a rămas totdeauna drag.

Întâi de toate, i-am rămas eu recunoscător pentru respectul atent și înduioșat pe care l-a avut totdeauna față de... inactualitatea și de independența mea. Nu era lucru prea comun, pe vremurile acelea, să stai lângă unul dintre cei mai puternici oameni ai zilei și să rămâi necontaminat de politica lui și de toate ispitele ei.

Fără sofisme și fără echivocuri I.G. Duca m-a judecat cam prea nevinovat și prea nepotrivit pentru politica de pe atunci și nu mi-a făcut niciodată nici o propunere, nici măcar o aluzie, la situația lui de șef și de recrutor politic. Așa cum nu vorbești cu părinții sau cu frații mai mici de un anume soi de evenimente și de interese strict personale, așa nu mi-a vorbit Duca niciodată de apartenența și de bucuria partidului său.

Duca era și scriitor. Poate un meșter scriitor de istorie politică, dacă nu l-ar fi înăbușit militantismul politic. Cu Duca scriitorul mă regăseam – de data aceasta la largul meu și la strâmtul lui – ori de câte ori îl mai slăbeau clubul partidului și roata evenimentelor politice. Eram încă o dată aproape de el, ca altădată în cabinetul lui de liceist și fără nici o deosebire în ticurile, în vibratilitatea lui și în figura lui anglo-saxonă!

LOCUL NATAL

Domnul scriind condica
popoarelor ține socotela:
„Acesta s-a născut acolo“

Psalmul 87, 6

Cine dintre noi poate să uite locul unde s-a născut? Unii au venit pe lumea aceasta la oraș, alții – cei mai mulți – ne-am născut la țară.

Mai fericiți aceștia din urmă decât cei dintâi!

Am citit de atâtea ori amintirile din copilărie ale celor născuți în aglomerările urbane. Sunt adesea istețe, amare, ironice. Amintirile celor născuți la țară, fie chiar în căminul cel mai sărăcăcios, au în ele despăgubirea cerului nesfârșit, a codrului știutor de doine și a lanurilor cu clătinări de apă adâncă.

În timpul de față suntem martorii unei munci cărturărești bine chibzuite și larg așternute, care-și propune să cerceteze cu de-amă-

nuntul viața satului și să înlocuiască noțiunile noastre de până acum, cam vagi și romantice, cu bobul numărât al stărilor reale. Este dreptul, este datoria științei sociale. Noi, cei ce acum vreo șaizeci de ani descurcam cu farmec potecile cu românițe și cu măceși de prin livezi, vom rămânea la imaginile transfigurate de odinioară, dar vom citi cu mare interes informațiile și învățămintele culese din satele noastre de echipele meritoșilor cercetători.

Socotesc că ar fi un lucru vrednic de pus la cale să te duci azi și să notezi la fața locului înfățișările unei obști rurale, pe care a cunoscut-o în copilărie, și-a rechemat-o adeseori, în scrierile lui, cutare sau cutare autor recunoscut, din familia scriitorilor noștri. Cum se arată satul cutare, în rechemările și în istorisirile unui scriitor, născut în acel sat, și cum îl găsește și cum îl descrie – după atâția și atâția ani de zile – echipa cercetătorilor de azi?

Eu unul mă voi strădui să atrag luarea-aminte a celor ce conduc anchetele sociale asupra satului meu natal. Este satul Dideștii, din județul Teleorman, fost odinioară un cuib de clăcași și de robi mânăstirești, lângă schitul de călugări Dideștii, despre care știu prea puține lucruri și nici istoricii noștri bisericești nu știu mai mult. Pricina este că hrisoavele și dregătoriile vremii nu pomenesc prea multe lucruri despre schitul Dideștii. În arhivele secularizării trebuie să fie vorba și despre acest schit, fiindcă „vatra schitului Dideștii“, acum șaizeci de ani, însemna o moșie de vreo zece mii de pogoane, cuprinzând moșia de dincolo de apa Vezi, Neaga sau Socetul.

În viața mea strâmtorată și nevoiașă n-am avut parte să mai trec prin satul meu teleormănean decât o singură dată, de la 1893 și până azi. Au fost și sunt mereu oameni, din partea locului, care m-au chemat și mă cheamă cu bunăvoință să revăd meleagurile copilăriei... N-am putut să le răspund decât într-un singur fel, anume scriind *Papucii lui Mahmud*, unde rechem satul natal, pe binecuvântații călugări de altădată, conacul părintesc și pădurea fermecată, care umplea cu gorunii ei zarea întâilor zile din viața mea. Dar am nădejde tare că voi găsi – nu văd bine când – un ceas de libertate și de voie bună pentru revederea mult dorită. Dacă pionierii Institutului Social mi-ar lua înainte, sau dacă am putea să ne întâlnim cu toții în satul meu, în aceleași zile de campanie științifică, bucuria mea ar fi și mai mare. În așteptare, inima mă îndeamnă să adun, din amintirea mea, unele note și unele fapte care să aibă înțelesul semnelor înfipte la început de drum

sau la hotar de moșie. Așa era starea sufletească și gospodărească a consătenilor mei pe când trăiam în obștea lor. Pe fondul acestor amintiri se vor proiecta, luminoase și instructive, stările și realitățile de azi, fotografiate, la fața locului, de echipele cercetărilor sociale sau – în cazul cel mai modest – privitye de un moșneag, care se întoarce, după o jumătate de veac, în satul de obârșie, să facă apropieri și comparații între fantomele din capul lui și stâlpii situațiilor actuale.

Ar fi de prisos să caut vreo metodă sau vreo ierarhie în așezarea amintirilor mele. Le primesc așa cum îmi ies înainte, pe cărările sure ale acestor vreo cincisecizeci de ani trecute de la plecarea mea din satul fostei mânăstiri Dideștii. Așadar, pe la 1888... în satul meu erau vreo două sute și mai bine de familii. Mai mult ca o sută de familii erau țărani români, împroprietăriți sub Cuza-Vodă. Mai puțin cu o sută erau foștii robi mânăstirești, țigani români, împroprietăriți și ei, dar fără ca împroprietărirea să aibă prea multă înrăurire asupra sufletului și asupra traiului lor.

Viața era patriarhală. Și românii și țiganii aveau, dincolo de autoritatea și de slujbașii aduși de noile legiuiri, un singur cârmuitor: „boierul“ satului, adică, în cazul nostru, tatăl meu, arendașul moșiei. Oamenii nu trăiau rău. Primarii, perceptorii, pomojnicii, zapcii și chiar ispravnicul județului găseau totdeauna între poruncile, măsurile sau capriciile lor pe boierul satului. La fel și alți dregători, care se arătau mai rar, ca de pildă silvicultorul sau medicul plășii sau autoritățile militare. Atât cât licăreau minte și intuiție în capul unui copil de 6-7 ani, eram mulțumit să-mi dau seama că tata era un om ascultat, puternic, grabnic la înduioșare și la dărnicie, iute la mânie, dar iubitor de țărani și iubit de țărani. Ca azi mi-aduc aminte, când a scos din buzunar, la primărie, banii de bir, ceruți cu asprime unui sătean de către domnul perceptor.

La noi în sat era o lege fericită că oamenii stăpânirii, cu multele lor legi necunoscute, cu fața lor aspră și, uneori, cu suitele lor de „dorobanți“, trebuiau să treacă întâi pe la conacul moșiei. Și țăranii erau fericiți să vadă că noul ispravnic sau zapciu, sau căpitan instructor, sau recruta a stat întâi de vorbă cu șeicul lor.

Nici vârsta mea nu mă lăsa să judec, nici alte informații ulterioare n-au putut să mă mai învețe cum erau învoielile agricole dintre arendaș și săteni. Țin minte însă foarte bine că la „socolile“ de iarnă, când fiecare țaran venea să se descurce la catastife, cum i s-a încheiat anul de muncă, foarte puțini erai aceia care rămâneau datori.

Fără să înțeleg prea mult, fără să zic nimic, stăteam și eu, neluat în seamă, lângă masa plină de registre și cu catastife și mă bucuram când vedeam pe cei ce trăgeau de pe masă, cu degetele lor de clește, banii cuveniți prisosului de muncă și de hărnicie și mă durea inima, în taină, când vedeam pe câte unul că pleacă cu mâna goală.

CELE DINTĂI BERZE...

Căutam în jurul nostru, de atâtea zile, primul semn că aspra lună martie începe să fie, cu adevărat, cap de primăvară... Dar cerul rămâne învăluit și rece, diminețile sunt cărunte de omătul subțire de peste noapte și soarele se arată, pe la vecernie, rar și pierit... Singura prevestire din care înțeleg că mergem spre zilele de dezrobire, de sub puterea iernii, este grija ciorilor pentru cuibul viitor. În grădina din fața ferestrelor mele, încep învălmășagul și strânsura de clădire. Însă negrele clăditoare au petrecut iarna cu noi, au îndurat cu noi viscolul și gerul și semnul lor de primăvară nu ne izbește prea mult. Adevărata solie a vremii bune ne-o aduce barza.

Călătoream deunăzi de-a lungul unui afluent al Siretului. Mă uitam la colinele despuiate, la păpușițele uscate, la arborii amorțiți... și – măcar că suntem la începutul lui aprilie – mă gândeam că suntem tot sub stăpânirea lui martie... De-abia dacă simțeam, din aerul care nu mai tăia obrazul ca până aci, nu știu ce umezeală, nu știu ce duioșie a cerului – totuși fără soare – pogorându-se peste văile pustiite. Ai fi zis că primăvara începe să se apropie de noi mai întâi sufletește, printr-un fel de încredințare pornită nu din viziunea lumii, ci din căldura inimii.

Valea se strâmtase și de pe dealurile păduroase se lăsau spre liniile de fier pâlcuri de tufari cu frunza ruginită și încă nescuturată. Treceam peste podețe, pe lângă cantoane, pe lângă ochiuri de apă, adunate nu din ploaie, ci din zăpadă.

Și tufarii și pământul umed și poalele cerului, pe vârful colinelor capricioase, se întâlneau în aceeași duioșie și în aceeași presimțire de veste bună.

Și, iată, semnul definitiv trece prin această atmosferă imprecisă, cât a sufletului, cât a făpturii enigmatice: ca o întărire a celor așteptate, un cârd lung de berze poposește printre șerpuirile pârâului.

Cu adevărat, a sosit primăvara!

Amintiri, simțiri din copilărie, întovărășiri de gânduri din ținuturile cele mai felurite și o bucurie de-a pururi proaspătă sunt partea acestei clipe de întâlnire cu acești oaspeți, aduși de primăvară.

Suntem copiii cari ne bucurăm că s-a întors barza de pe pătulul nostru?

Suntem școlarii cari căutăm, prin Alecsandri și prin Coșbuc, un foisor mai nalt, de unde să găsim primăverii frumuseți și înțelesuri noi?

Suntem călătorii visători cari vroim să tâlcuim și să întovărășim călătoriei noastre pilda și simbolul acestor păsări ale cerului?

Desigur că suntem, laolaltă, toate aceste ediții mai vechi și mai noi ale noastre înșine, cu un adaos din ce în ce mai clar de spiritualitate și de soare, pornit spre asfințit. Cât de impresionanți sunt vestitorii primăverii, atunci când vestea lor vine și se tot adună la toamna noastră, gata să dea în iarnă!

Dar aceste păsări înțelepte, înșirate în această primă zi a revederii noastre, de-a lungul smârcurilor fumegânde, mai însemnează pentru noi, cei zbuciumați și hărțuiți, o deosebită lecție de exegeză spiritualistă.

Este o clipă de odihnă, de nădejde și de îndemn pentru biata inimă, să mai ia aminte și să constate că, în aceste zile, când familia umană pare că și-a pierdut tradițiile și înțelepciunea, aceste fapte ale lui Dumnezeu urmează, fără greșală, calea tradiției și a înțelepciunii.

Nu ați ajuns și voi, uniori, hoinărind cu gândul și cu visul, în această epocă de vise rele și de realitate hădă, să vă surprindeți pe voi înșivă că poftiți la înțelepciunea invariabilă a berzelor, a furnicilor și a urșilor din creierii munților?

Este trist să-ți descifrezi gândul și să găsești că, la prima ta întâlnire cu berzele revenite, ai avut un fel de tresărire, ca aceasta: „Bine că v-ați întors măcar voi, la cuiburile voastre și la rosturile voastre, că noi oamenii nu mai avem religia cuibului și trăinicia rostului. Fiți-ne voi aducătoare aminte de rânduiala și de legile lui Dumnezeu, în această lume, pe care suntem gata s-o nimicim, cu trufia noastră nemăsurată și cu invențiile noastre diabolice!...”

Stihul învățat odinioară, la maestrul de limba franceză și se pare făcut pentru zilele noastre:

„OISEAUX. PLUS QUE NOUS SOYEZ SAGES!”

Și stai și te întrebi dacă pretenția noastră științifică cum că suntem din familia „homo sapiens” nu însemnează o amară ironie...

Slavă Domnului că se mai întorc berzele! Slavă Domnului că încep să înflorească cireșul și liliacul!

Sunt, în jurul nostru, atâtea semne și stăruințe!...

Să ne dăm seama că dezmățul nostru omenesc lovește în frunte armonia și privilegiile Ziditorului!

DUPĂ DOUĂZECI DE ANI

Nu mai țin minte unde și cum l-am cunoscut pe Barbu Nemțeanu. Amintirile mele despre el încep de la o șezătoare literară, pe care a organizat-o într-o sală din București și la care m-a rugat să particip și eu. Trebuie să fie de atunci douăzeci și opt sau douăzeci și nouă de ani, dar mi se pare mult mai mult. Poetul locuia într-o casă din Strada Sfinților (dacă nu cumva se numea altfel) și nu mai știu pentru care cuvânt a fost nevoie să-l caut acasă și să fac cunoștință cu toți ai lui.

Era pe vremea poeziilor dintâi și a primelor recolte de iluzii. Ai fi zis că – în ciuda sorților necruțătoare și pentru toți poeții cam la fel – Barbu Nemțeanu oferea pilda rară a unei modeste dar mulțumite existențe de artist, înțeles și iubit... Dar nu era așa! Viața nemiloasă nu l-a cruțat pe Nemțeanu, cum n-a cruțat pe nimeni, mai ales dintre cei născuți cu darul poeziei.

N-am întrebat cu dinadinsul și n-am ținut să știu, în amănunte, povestea lui cea tristă. Oricare ar fi variantele, ea rămâne aceeași la toți acei sărmani copii ai visului dezamăgit.

Am găsit în strofele lui ulterioare, mărturisirea defunctei fericiri și mi-a fost destul:

„Zadarnic vîi! Oricât m-aș înfrâna,
În tine-o voi iubi pe cea pierdută!
Privirea ei în ochii-ți voi căta
Și-n vorbă-ți glasul ei de alăută...”

Mă întâlneam prea rar cu Barbu Nemțeanu, și amici comuni mi-au deslușit care este înțelesul absențelor și disparițiilor lui. Era bolnav și zilele lui erau smulse, prin luptă, bolii perfide și puțin aparente. Boală de aristocrat care cere jertfe enorme: soare de miazăzi, bani mulți, țărnul mării sau sanatoriul din Elveția!...

Cine avea să aducă, în preajma acestui senzitiv sărac, aerul, codrii, munții și toată grija ascunsă și meticuloasă de care avea nevoie? Câțiva prieteni devotați și statornici l-au ajutat zi cu zi și cu sacrificiul vrednice de amintire au luminat amurgul bietului visător. Dar trebuia o avere întreagă, pusă în joc, și mai trebuia încă ceva: trebuia, lângă patul celui bolnav, devotamentul (pe care nimic nu-l poate înlocui) al unei iubiri eroice!

A vere, poetul n-avusese niciodată; cât despre iubire, se desfoiase și trecuse, ca niște trandafiri ajunși de vreme. A mai întâlnit el și alta? Poate că da, însă – trebuie să credem – prea plâpândă ca să poată să se prefacă, pentru cântăreț, în regenerator principiu de viață:

„Nu te-am cântat și nu ți-am pus pe creștet,
Ca-naintașei tale, numele divin;
Dar ți-am păstrat pe cel mai scump din daruri:
Tot sufletul, iubito, ți-l închin.“

Dar toate acestea nu mai erau speranțe de primăvară, ci mângâieri de toamnă... Pe gândurile poetului așezase stăpânire chinuitoarea preocupare: biruiesc sau sunt biruit? Iată-l, deci, căutând tihnă și întremare, la poalele codrilor, în vârful munților, în sânul naturii făcătoare de minuni:

„Din cuprinsul darnic al frumuseții,
Eu n-alegeam decât acea tărie
Ce poate ca să-ți dea scânteia vieții –
Iar sufletu-mi tânjea ca-ntr-o pustie.“

Își interzicea bietul poet, în fața măreței priveliști a munților, orice freamăt care ar fi putut să-l obosească, orice dilatare sufletească, de teama repercusiunilor supărătoare asupra trupului veșted și slăbănog. Ne-o spune cu ironie:

„Izvoarele șopteau; dar din izvoare
Eu nu gustam poveștile duioase.
Ci sărurile lor mântuitoare,
«Principiile lor feruginoase»...“

Dar ispitele artei, dar frumusețea nopților cu lună, dar atâția fiori de viață, cărora nu poți să te împotrivești; ele vrăjesc pe suferind, îl fac nerăbdător și-i inspiră aceste strofe de amară și ironică profeție:

„Căci dacă, trup nevrednic, vei cerca
Din nou să-mi tulburi visele de artă;
Și dacă, cu durerea ta deșartă,
Să cânt voios tu nu mă vei lăsa –

Atunci, nevrednic trup, cuprins de silă,
Prin munți nu te-oi purta de două ori;
Scot sufletul din tine, fără milă,
Și-n drum te las, să mori!“

Și tocmai așa a fost! Se împlinesc douăzeci de ani de când delicatul cântăreț și-a executat amenințarea. Comoara de gânduri și de simțire, din care ne dăduse de-abia o parte, s-a învăluit în taină. Aici între noi rămâne icoana lui blajină, rămân versurile lui atât de pătrunzătoare și de sufletești și un mormânt pe care până azi l-am lăsat anonim.

E adevărat că inscripția cea mai trainică și-a scris-o Barbu Nemțeanu, în sala de marmoră a literaturii românești. E adevărat că monumentul lui este opera lui, chiar când ar fi să primim naiva și subjugătoarea explicație:

„Și toate astea, fiindc-o vreme
Am șters și-am scris, am scris și-am șters
Povestea dragostei din care
Tu n-ai citit un singur vers!

Și doar versurile mele
Nu pentru critici au fost scrise,
Ci pentru tine, dulce critic,
Cu ochi negri, plini de vise!...“

E tot atât de adevărat, însă, că sub teiul sub care odihnește se cuvine să punem mărturie – nu pentru el, ci pentru noi – că mărgăritele poeziei lui, dacă s-au irosit dureros, nu s-au irosit zadarnic!

UN TOVARĂȘ DE CĂLĂTORIE

Sunt nemuritor încredințat că viața pământească e o călătorie și că dincolo de ultimul popas, sub crucea lui Iisus Christos, călătoria de-abia își capătă înțelesul întreg. Dar iată, porniți cu noi la drum, atâția și atâția tovarăși care au atâta înrăurire și însemnătate în drumul nostru.

Unii ne sunt dragi și scumpi din capul locului. Cu unii, viața curge plăcut și tovarășia lor este farmec și binecuvântare. Cu alții, întâlnirea este întunecată și apropierea lor ne împovărează... Cu unii, am vrea să ne găsim neîncetat laolaltă; prin ei viața noastră se întregeste și începem să-i privim ca pe niște adevărați trimiși ai Providenței... Cu alții, ne simțim robii nevoii, ai amărăciunii și ai blestemului de la început...

Adormitul nostru amic, generalul Nicolae Condiescu, era din categoria fericită. Tovărășia lui aducea voie bună în inimă și bucurie pe față. „Conu Nicu“ pare că se născuse în toamna belșugului, în săptămâna când se culeg strugurii și în ceasul când se ciocnește primul pocal cu must.

Apropiat, firesc, gata de ajutor și nobil în camaraderia lui, acest suflet frumos a lăsat între el și inimile noastre imensa grădină a recunoștinții!

A fost nu numai un coleg admirabil, dar a avut marea ambiție să fie cel dintâi dintre noi prin moștenirea de fapte și de proiecte, lăsată familiei scriitoricești.

Or fi, printre noi, confrăți cu talent mai mare decât autorul *Însemnările lui Safirin*... Vom mărturisi, însă, toți despre neuitatul nostru „Conu Nicu“ că a avut, pentru breasla noastră și pentru nevoiașii breslei noastre, mai multă dragoste decât noi toți.

Dumnezeu să i-o țină în seamă, pururea!

LA ÎNCEPUT DE PĂSTORIE NOUĂ

Sfântul Apostol Pavel scrie neofitilor săi din Filipi: „Frații mei... ca să vă scriu aceleași lucruri – mie nu-mi este anevoie, iar vouă vă este de folos“ (*Filipeni* 3, 1).

Este un fel de a spune că învățătura se păstrează și se întărește prin neobosită repetare. Fiecare om de carte, fiecare profesor trebuie să repete o viață întreagă repertoriul său de idei, de date și de fapte. Memoria cea mai sigură nu poate și nu trebuie să lase la o parte deprinderea controlului repetat. Orice știință este ca un șirag de mătânii în mâna unui călugăr: zilnic, iar și iar, boabele de chihlibar trec prin lumina gândului, încărcate cu rugăciuni. Acest adevăr este și mai constrângător când este vorba de știința și de mărturisirea creștină. În botanică, în mineralogie, în istorie, repeți neîncetat ca să păstrezi intacte catenele științifice. În doctrina creștină, repeți fără osteneală ca să păstrezi trează și neprihănită inima ta. Științele profane cer ca eruditul să fie zilnic stăpân pe erudiția lui. Învățătura Domnului poruncește ca ucenicul lui Hristos să fie, pentru sine și pentru alții: lumina lumii și sarea pământului, în orice zi, cu orice prilej.

Biserica a predicat, predică, va predica de-a pururi, fără șovăială și fără întrerupere. Mai mult decât în orice altă învățătură, în școala Mântuitorului, dascălul și ucenicul se instruiesc și se hrănesc, deopotrivă, din cuvântul învățaturii. Desigur că și în matematică, profesorul este mulțumit când, în fața elevilor, dezleagă cu măiestrie la tablă, o problemă dificilă. Învățând pe ucenici legea și poruncile Domnului, învățătorul este și mai fericit, este tot atât de fericit ca și cei ce stau și-l ascultă.

Aceste constatări îndreptătesc toate străduințele și toate repetările celor ce se simt legați și răspunzători față de marele mandat: „Mergând, învățați toate neamurile... învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă...“ (*Matei* 28, 19-20). Ultimele evenimente bisericești, încheiate cu foarte nimerita ridicare a Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicodim la scaunul patriarhal al Bisericii Românești, sunt și ele prilej binevenit ca să cercetăm încă o dată mărturisirea noastră de credință și să verificăm tăria convingerilor noastre creștine. În așteptarea cuvântului autorizat și luminos cu care Prea Fericitul Patriarh va deschide sărbătorește leatul păstoriei sale, noi, fiii săi duhovnicești, voim, din partea noastră să reexaminăm conștiința și credința noastră.

Lucrul nu poate să pară rău-venit sau inutil decât celor ce nu mai vor să facă parte din familia noastră și se simt întunecați, când vine vorba de Hristos și de Biserică. Cu totul dimpotrivă ne vor simți cei ce se luptă să-și păstreze linia dreaptă a mărturisirii adevărate, mai

cu seamă azi în întretăierea și în încâlceala căilor și curenților spirituale. Ne dăm prea bine seama că în sufletele semenilor noștri, chiar când n-au ieșit din obștea creștină, există puțină orientare, ba, de multe ori, o mare confuziune. Te întâlnești cu oameni, cari se duc regulat la biserică și cari, într-o convorbire întâmplătoare, ți se dau pe față ca separatiști, dacă nu de-a dreptul ca grav eretici.

Din înalte sfere a pornit cuvântul frumos: „Biserică vie“. Vrem să păstrăm, să-l comentăm și să-l legitimăm. O biserică vie însemnează obștea noastră creștină, conștientă de sfințenia începuturilor și a memoriei noastre și neobosită lucrătoare a lucrului celui bun, dat de Întemeietor în grija noastră. O biserică vie însemnează familia noastră creștinească și românească, străduindu-se, cu fericite rezultate, să dea Cezarului cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu.

Această biserică vie purcede și trebuie să purceadă de-a pururi dintr-o limpede și categorică reinspectare a catehismului nostru ortodox. Faptele cele mari, acțiunile susținute și binefăcătoare, mai ales când este vorba de credința religioasă, țâșnesc din convingeri ireductibile. Iar aceste convingeri sunt fiicele apostoliei, ale prediciei, ale stăruințelor învățătoarești, cu timp și fără timp.

Mi se pare o faptă vrednică de toată luarea noastră aminte și de toată ambiția noastră să căutăm azi – în ceasul fericitelor noastre verificări și prefaceri naționale – o cercetare și o remărturisire a credinții noastre ortodoxe. Dacă, ajutând Dumnezeu, vom putea să răspundem cu bine înaltelor îndemnuri ce ni se fac și să ne reafirmăm „biserică vie“, aceasta va fi cu bunul început al regăsirii noastre în centrul ortodoxiei și al creștinismului integral.

Vrem să ne dovedim, încă o dată, și nouă și celorlalți, că „Hristos este și va fi de-a pururi în mijlocul nostru“.

Care este viața bisericii noastre?

I

Lumea creștină, din veacul al XVI-lea încoace, se împarte în două cete uriașe, în două armate nesfârșite, una în fața celeilalte. Răzvrătirea religioasă zisă „Reforma“ a fost răzvrătire împotriva dumnezeirii integrale a Mântuitorului. Astăzi înțelegem acest lucru

foarte bine și putem să-l urmărim și să-l dovedim, sprijinindu-ne pe documentele numeroase care ne stau la îndemână.

Răzvrătirea împotriva dumnezeirii integrale a Mântuitorului a început de mult... Toate sinoadele ecumenice sunt biruințe treptate asupra celor ce învățau greșit și se tocmeau în privința credinței integrale. Dar ereziile ivite până la Reformă erau cazuri sporadice. Ereticii, dacă rămâneau în încăpățănarea și în separatismul lor, stăteau ascunși și foarte puțini la număr. Reforma, cu căpeteniile ei și cu compartimentele ei felurite, a ridicat erezia la cutezanța de a se numi biserică și de a se organiza în societate aparte, în numele lui Iisus Hristos. Au ieșit astfel, rând pe rând, Biserica luterană, Biserica lui Calvin, Biserica anglicană, și celelalte, multe, de atunci încoace.

Care este asemănarea capitală a acestor reformați, asemănarea lor de familie? Ei micșorează pe Iisus Hristos. Unii într-un fel, alții într-alt fel, ei nu mai cred în persoana dumnezeiască-omenească a Mântuitorului: „carele, pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire, s-a pogorât din ceruri și s-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioara și s-a făcut om...“ Pentru ei, omul istoric Iisus Hristos nu mai este Logos întrupat. Pentru ei, nașterea Mântuitorului nu mai este minunea vrednică de închinăciune, prin care El vine între noi. Pentru mulți dintre ei, chiar Învierea Lui din morți – care este ca și verificarea nașterii Lui din Fecioară – este un fel de problemă nesigură, lăsată la dispoziția istoricilor și a psihiatrilor.

Și atunci, dacă Iisus Hristos nu mai este Logos întrupat, dacă nașterea Lui nu mai este grădina crinilor feciorelnici care dezmiardă credința noastră, dacă biruința Lui asupra morții este mutată în pâclele controversei și ale scepticismului, ce putem să mai spunem și să afirmăm despre opera Lui, adică despre Biserica Lui? Cred: „într-una, sfântă, ecumenică și apostolică Biserică“, – este profesiunea celui ce crede și mărturisește dumnezeirea deplină a Întemeietorului. De aceea, reformatorii au doborât și au ruinat concepția despre biserică, tot așa cum au făcut și cu Hristologia. Temeritățile și ereziile au curs puhoi: preoția specială nu există, cu atât mai mare cuvânt nu există cele trei trepte ale preoției... Sfintele misterii nu sunt șapte; poate sunt trei, poate, două, poate nici unul... Sfânta Euharistie nu este nici jertfă, nici taină, este pur și simplu: reprezentare și comemorație... Și așa mai departe... De la început, marea declarație a protestanților a fost: Admitem un singur izvor de credință și de învățătură: Sfânta

Scriptură, Respingem tradiția bisericească; nu credem în ea și nu primim învățăturile ei. Dar mai târziu, au început să se târguiască și asupra *Sfintei Scripturi*; au început s-o sfâșie și au ajuns s-o proclame o carte ca oricare alta; *Coranul, Iliada, Zend-Avesta...*

E adevărat că cei ce au ajuns și ajung la această extremitate nu mai fac parte din nici o biserică și predică dintre ruine, însă este tot atât de adevărat că protestantismul a creat și creează, de la ivirea lui, calea largă a apostaziei generale și că toți rătăciții acestei căi au, în reformatorii protestanți, strămoși incontestabili.

Lăsând la o parte pe răzvrățiții totali și pe socoteală proprie, lumea protestantă, fiică a răzvrătirii din secolul al XVI-lea, stă în fața vechilor Biserici ortodoxă și romano-catolică și își zice: Biserica protestantă.

Ca să vorbim ca toată lumea, vom zice că avem trei mari biserici: ortodoxă, romano-catolică și protestantă, cu sutele ei de ramificații și de biserițe. Dar judecând lucrurile nu după suprafața istorică ci după adevărul credinței, toată această lume creștină se împarte în două, în două lumi imense, în două armate risipite în toate continentele și în toate țările.

Armata cea nouă, constituită din secolul al XVI-lea încoace, străbate neamurile și veacurile și proclamă: Noi avem, noi predicăm, noi dăruim tuturor cartea cu poruncile Împăratului din ceruri! Noi ne ținem de *Sfânta Scriptură*, o învățăm și o propunem tuturor, o tâlcuim omenirii și facem din ea temelie vieții de aici și nădejdea vieții de dincolo! *Sfânta Scriptură* singură, adică Poruncile Împăratului ne obligă și ne conduc!

Armata a doua, adică Biserica cea veche (ortodoxii, romano-catolicii, nestorienii, monofiziții...) răspunde și proclamă: Avem și noi, ca și voi, cartea cu poruncile Împăratului! Învățăm și noi *Sfânta Scriptură* și o tâlcuim noroadelor noastre! O ridicăm deasupra omenirii și deasupra veacurilor cu aceeași venerație ca și voi! Dar pe lângă *Sfânta Scriptură*, pe lângă poruncile scrise ale Împăratului, noi avem cu noi pe însuși Împăratul! Noi avem cu noi, în sfintele noastre altare: prezent, real, obiectiv, Dumnezeu și om, pe Iisus Hristos Euharistic!

Acesta este trupul meu!... Acesta este sângele meu!... Cea ce mănâncă trupul meu și bea sângele meu rămâne întru mine și eu intru el (*Ioan 6, 56*)... și eu îl voi învia în ziua cea de apoi (*Ioan 6, 54*).

Așadar, lumea născută din reforma secolului al XVI-lea (trecând cu vederea pretențiile, subtilitățile și deghizările anglicanilor) este

lumea care a exilat de pe pământ pe Domnul Euharistic! Este tragica lume care nu mai poate articula sublima noastră mărturisire: „Cred, Doamne și mărturisesc că tu ești cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu, celui viu, carele ai venit în lume să mântuiești pe cei păcătoși, dintre cari cel dintâi sunt eu. Însă cred că acesta este însuși preacurat trupul tău și acesta este însuși scump sângele tău...”

Protestanții văd în Sfânta Împărtășanie o fantomă. Chiar anglicanii, când vorbesc limba teologiei lor, așadar când nu sunt fățarnici, declară că în această augustă taină ei văd numai: reprezentare și comemorare. După ei, la sfântul altar nu se petrece nici o minune. Pâinea rămâne pâine și vinul vin. Și atunci, firește, dacă nu este nici o prefacere: nu mai este nici o prezență reală, nu mai este nici un Iisus Hristos obiectiv, nu mai este nici un Miel fără prihană care ridică păcatul lumii! Anglicanii declară cu funestă îndrăzneală (și toți protestanții împreună cu ei): În această taină nu există nici o minune și nici o jertfă!

Iată cum reformații, cu tot neamul lor, după ce au nimicit dogma, în cărțile teologice, au exilat pe Mântuitorul din sfântul altar și au jefuit pe urmașii lui Adam de roadele divine ale Răscumpărării.

De la Reformă încoace, Sângele de pe Golgota este tăgăduit și stăvilit, în comunitățile reformate și pentru comunitățile reformate!

II

Cititorul nostru își dă prea bine seama că această despărțire pe care o facem în lumea creștină (unii de-a stânga și alții de-a dreapta, unii reformați și devotați ai *Bibliei*, alții creștini integrali, cinstind *Biblia* și crezând în Sfânta Cuminecătură) este schematică și ideală. În realitate, aceste două categorii sunt risipite, amestecate și tainic fracționate pretutindeni. În fiecare zi, auzim de credincioși romano-catolici cari trec la protestantism. În fiecare zi, sunt și mai mulți protestanți, îndeosebi anglicani, cari trec în Biserica romano-catolică. La noi, curând după război, au fost câțiva clerici și o mână de credincioși amăgiți, cari s-au despărțit de Biserica noastră ortodoxă și s-au pierdut în babilonia protestantă. Voind să precizăm care este, care trebuie să fie viața bisericii noastre, nu judecăm după cazuri izolate, nici chiar după semnele unor zile de confuzie, ci scoatem în evidență via realitate a credinței și a mărturisirii noastre ortodoxe.

Ortodocșii romano-catolicii și alți câțiva cu noi credem în minunea Sfântului Altar. Credem că în Sfânta Liturghie, după pregătirile și rugăciune legiuite, se întâmplă o augustă și incomparabilă minune: pâinea se preface în trupul lui Iisus Hristos cel răstignit pe Cruce și vinul se preface în sfânt și scump sângele Lui!

Această credință inflexibilă stăpânește și orânduiește toată dogmatica noastră, tot cultul nostru, toată orientarea noastră creștină și toate rugăciunile noastre.

Un creștin conștient, din biserica noastră (cu atât mai mult un preot pătruns și cucernic) când stă la Sfânta Liturghie stă în fața Celui Răstignit pe Golgota. Cine a meditat asupra Sfintei Împărtășiri, cine o primește „cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste“, cine a cugetat stăruitor asupra obșteștei noastre învieri, și-a dat și-și da seama că sufletul adevăratului creștin – cu atât mai mare cuvânt: preot – respiră miracolul, trăiește în miracol și mai presus de minte și de fire este de-a pururi una cu Mântuitorul.

Protestanții, cari nu mai jertfesc Mielul cel fără prihană și nu mai cred în transubstanțiere, nu cunosc și nu înțeleg cucernicia noastră, adăpată și preafericită prin sângele Mântuitorului. Religiozitatea lor poate să fie de multe ori reală, dar ea nu vine din conștiința unității lor euharistice cu Cel Ce se jertfește pe Golgota. Ei nu pricep și leapădă categorica noastră mărturisire: „Bun este Domnul! Gustați și vedeți, că de demult, pentru noi, precum suntem noi făcându-se și odată pre sine Părintelui său ca o jertfă aducându-se, pururea se junghie, sfințind pre cei ce se împărtășesc cu dânsul!“

Reformații, cari au sfărâmat sfintele altare, în veacul al XVI-lea și le-au înlocuit cu mese cu patru picioare, și toți urmașii lor de azi, cu atâtea nume și conventicule, se uimesc și se smintesc, când ne văd și ne aud: „Junghie-se Mielul lui Dumnezeu, cela ce ridică păcatul lumii, pentru viața și pentru mântuirea lumii!“

De aceea, pervertind *Scripturile* și înjumătățind puterea lui Dumnezeu, anglicanii, de pildă, tăgăduiesc că Sf. Liturghie este și jertfă și susțin cu împietate: „... missarum sacrificia, quibus vulgo dicebatur, sacerdotem offerre Christum in remissionem poenae aut culpae, pro vivis et defunctis, blasphema figmenta sunt et perniciosae imposturae...“

Iată prin urmare ruina Sfintei Liturghii și ofensa grea a credinței noastre liturgice! Citatul face parte din art. 31, din cele 39 ale mărturisirii anglicane.

O altă pildă, o altă ciudăție care ne face să simțim că suntem în fața unor socotințe și unei simțiri streine de ortodoxismul nostru este întrebarea calvinistă care circula acum vreo 15 ani, în biserița celor ce se despărțiseră de noi: „Ești mântuit? Ești sigur de mântuirea ta?...“ Ei erau siguri de mântuirea lor! Monument de erezie și de îngâmfare eretică! Firește, nădăjduim toți, păcătoșii de noi, că vom ajunge la starea cea de-a dreapta Mântuitorului, prin pocăință, prin rugăciune necontenită, prin smerita noastră conmesenie la Cina cea de Taină, prin solirea pentru noi a Născătoarei de Dumnezeu și a tuturor sfinților, dar să declari cu neobrăzare că tu te știi mântuit, este să fii jalnicul păcălit al unei doctrine rătăcite și rătăcitoare!

Puțini dintre noi s-au lăsat impresionați de această fanfaronadă importată din iarmarocul teologiei protestante. Câți am învățat, am asimilat și trăim credința noastră creștină ortodoxă, ne dăm seama ușor și recunoaștem inovațiile și extravaganțelor teologice cu cari vor să ne ia ochii unii și alții.

Viața bisericii noastre trebuie să fie suflul tradiției noastre ortodoxe, reactualizarea doctrinei noastre și adâncirea în noi a cucerniciei părinților noștri. Biserica vie pe care dorim s-o înjghebăm încă o dată trebuie să fie înalt liturgică și stăpânită fericit de conștiința teologică aprinsă în noi de sfintele soboare și de Sfinții Părinți.

Vie va fi biserica noastră și noi vii ne vom simți în ea, când ceastă viață va fi „viața cea întru Hristos“, adică strădania, lupta necontenită după vrednicia creștină și izbânda fericită a unirii noastre cu Mântuitorul!

III

Ne gândim cu grijă necontenită la preoțimea noastră. Dorim oricărui suflet ortodox bună cunoștință și dreaptă înțelegere a iconomiei mântuirii adusă nouă de Fiul lui Dumnezeu. Dar cu deosebită luare-aminte trebuie să fim față de clerul Bisericii noastre. În obștia creștină, ca într-un trup viu, preotul este organul cel dintâi, este inima care distribuie sângele și viața.

Să fim încă o dată biserică vie, să dăm lumii întregi impresiunea puterii și a vitalității noastre, înseamnă să ridicăm dintre noi o preoțime adânc cucernică și educată în cel mai autentic spirit al ortodoxiei noastre.

Acum o sută și două sute de ani, când situația noastră politică și bisericească era cu totul alta decât cea de azi, era mai ușor să rămânem și să ne găsim în albia tradițiilor noastre ortodoxe. Credincioșii de altă confesiune, chiar când trăiau printre noi, chiar când năzuiau să ne convertească, se izbeau de zidul unui separatism invincibil. Astăzi, aceste ziduri au căzut. Astăzi cărțile eterodoxe, propaganda streină și barierele confesionale sunt privite și tălmăcite într-un chip cu totul nou. Cu atât mai aprigă trebuie să fie vigilența noastră! Cu atât mai temeinică și mai avertizată trebuie să fie educația clerului nostru!

Suntem la început de păstorie nouă și este cu înțeles că vrem să alcătuim un imens inventar al situației noastre bisericești. Care este zestrea care se vede? Câte am pierdut și trebuie să le înlocuim? Câte ne trebuie, ca noi creațiuni, față de prefacerile și de cerințele vremii? Poporul este cu ochii asupra noastră. O înviorare obștească și fericită se simte în casa noastră românească. Armata, școala, administrația, viața politică... au intrat cu entuziasm sub cerul unor noi comandamente. Este de crezut ca tocmai noi, ucenicii Sfântului Apostol Pavel, să rămânem nesimțitori, la aceste mari și binefăcătoare transformări?

E vorba de o viață nouă? Dar creștinul este creatura cea nouă, care crește din învățătura și din jertfa Mântuitorului! Este vorba de un spor de energie, de muncă și de devotament, față de neamul nostru și în folosul neamului nostru?... Noi creștinii suntem urmașii Celui ce a venit în lume să slujească și să-și dea viața preț de răscumpărare pentru mulți! Ca să ne găsim cu onoare, pe această strălucită platformă unde sunt chemați cei mai buni dintre noi, este destul să ne străduim să fim, încă o dată, adevărații fii ai Bisericii strămoșești și paznicii focului sacru care arde în sfintele noastre altare.

Trebuie, însă, să recunoaștem și să mărturisim scăderile și neajunsurile de cari suferim! Ca să răspundem chemărilor ce ni se adresează se cuvine să ne cercetăm cu sinceritate și să îndreptăm strâmbătățile noastre! Iau asupra mea să dau în vileag și să cer tămăduire pentru o racilă grea a vieții noastre bisericești, mai mult: a conștiinței noastre preoțești. Problema e înaltă cât un munte și cu mii de cărări, de perspective și de prăpăstii! Vom vorbi de ea, pe larg, de aci înainte.

Există o zicală românească plină de înțelepciune: *Ori vorbește cum ți-e portul, ori te poartă cum ți-e vorba*. Aceasta însemnează să pui în acord desăvârșit doctrina ta cu toată conduita ta. Iar când este

vorba de noi preoții, să ne dovedim, în toate manifestările noastre, oamenii învățăturii noastre.

Lăsând pe seama unor dezvoltări viitoare tot greul acestei chestiuni, vom spune azi că boala văzută și nevăzută a majorității preoțimei noastre stă în *contrazicerea liturgică*. Cântările, lecturile și solemnele mărturisiri din biserică nu se mai potrivesc cu conștiința preotului nostru!

O învățatură nehibzuită și vinovată, o educație seminarială fără căldură și fără avânt, o viață preoțească fără control și fără pilde... îl lasă, de obicei, pe bietul preot, în mijlocul unui câmp imens cu ruini confesionale și cu gunoaie filosofice. Uneori, – precum s-a văzut – elemente clericale meritoase și entuziaste înhamă la carul activității lor pastorale telegari protestanți!

Cum vom face „vie“ Biserica noastră strămoșească, dacă umblăm s-o vitalizăm cu principii și cu învățături streine? Mi s-a întâmplat acum vreo 15 ani acest lucru semnificativ: Cercetând ortodoxia unui preot, care voia să „vitalizeze“ biserica, am constatat că nu era familiar cu rugăciunile din rânduiala Sfintei Împărtășiri!

Marele poet florentin exclamă: „Nu este durere mai mare decât să-ți aduci aminte de timpul fericit, atunci când ești în nenorocire!“ Dante nu era preot. Există o durere și mai mare, care pustiește pământul și închide cerul: Este să citești și să mărturisești, în altar, cum scrie în carte, iar inima ta să fie „țarina olarului“!

TRADUCEREA „SFINTEI SCRIPTURI“ DE CĂTRE FERICITUL IERONIM

Sfânta Scriptură sau *Biblia* are două părți: *Vechiul Testament* și *Noul Testament*. *Vechiul Testament* a fost scris, în decurs de multe sute de ani, în limba ebraică. *Noul Testament* a fost scris, în decurs de o jumătate de veac, în limba elinească...

Noul Testament are – și la ortodocși și la romano-catolici și la protestanți – 27 de cărți. *Vechiul Testament* are, în *Bibliile* protestante, 39 de cărți, iar în *Bibliile* ortodoxe și romano-catolice are mai multe. În *Biblia* noastră, *Vechiul Testament* are 53 de cărți.

Cărțile *V.T.* pe cari ortodocșii și romano-catolicii le au în comun cu protestanții se numesc *protocanonice*, așadar: de la început cano-

nice. Celelalte cărți din V.T. pe cari le au numai *Bibliile* ortodoxe și catolice se numesc: *deuterocanonice*, așadar: canonice mai în urmă decât cele dintâi.

Între cărțile deuterocanonice se află și cartea zisă *Înțelepciunea lui Iisus fiul lui Sirah*, sau *Eclesiasticul* (alta decât *Eclesiastul* lui Solomon). Această carte, scrisă la început în limba ebraică, a fost tradusă în elinește de către un strănepot al autorului și anume în Alexandria, în zilele regelui Ptolemeu Everghetes II, care a murit în anul 116 î. de Chr.

Traducătorul pune în fruntea cărții străbunului său acest prolog, vrednic să fie cunoscut: „Multe și mari învățături datu-s-au nouă prin Lege și prin Prooroci și prin ceilalți scriitori, urmașii lor, pentru care datori suntem să preamărim pe Israil, în știința și în înțelepciunea lui.

Ci, fiindcă nu numai singuri cei ce pot să citească în limba ebraică cuvine-se să ajungă înțelepți, datorie este ca iubitorii de învățatură să se poată face folositori prin cuvânt și prin scriptură și celor din afară, neștiutori de limba ebraică.

Pentru acest cuvânt, bunicul meu Iisus, care se îndeletnicise foarte mult cu cetania legii și a proorocilor și cu a celorlalte cărți părintești și care își câștigase în aceste învățături o îmbelșugată agerime, s-a simțit îndemnat să alcătuiască o scriere despre cele privitoare la învățatură și la înțelepciune, așa încât cei dornici de știință, după ce vor pătrunde și cartea lui, să poată să propășească mai cu temei în viața poruncită de lege.

Rugați sunteți să citiți cu bunăvoință și cu luare-aminte și să fiți cu pogorământ, acolo unde, cu toată sânguința pe care ne-am dat-o la tălmăcire, vă vom părea că n-am nimerit bine unele ziceri.

Căci ce s-a spus în limba ebraică, dacă este tălmăcit într-o limbă streină, nu mai are aceeași putere.

Și nu numai această carte, chiar și legea și profetii și celelalte cărți care mai sunt, arată destul de mari deosebiri, când le citești în limba de obârșie. Ci eu, ajungând în Egipt în al treizeci și optulea an al domniei regelui Everghetes și petrecând acolo în zilele lui, am găsit o mare scădere de învățatură (față de cea din Iudeea).

Drept aceea, am socotit că este foarte de trebuință ca eu însumi să aduc oarecare strădanie și sânguință în tălmăcirea acestei cărți, jertfind multă veghe și învățatură, în toată vremea, ca să duc tălmăcirea cărții până la capăt și s-o dau în vileag, și pentru aceia care, trăitori

în țară străină, sunt totuși volnici să învețe și sunt gata să-și potrivească viața după poruncile legii.“

Din acest prolog, învățăm două lucruri de mare importanță istorică, biblică:

Întâi, că Legea, Profetii și celelalte scrieri cari alcătuesc *Vechiul Testament*, scrise la începutul lor, în limba ebraică, se găseau toate, în secolul al doilea înainte de Mântuitorul, traduse în limba elinească. Și *Înțelepciunea lui Iisus fiul lui Sirah* este poate cea din urmă pe care strănepotul autorului se grăbește s-o traducă. Această traducere în limba elinească a *Bibliei* ebraice este străvechea și celebra *Septuaginta*, sau traducerea celor 70 de învățați din Alexandria. *Septuaginta* este *Biblia* Sfinților Apostoli și a misionarismului creștin primar, *Biblia* grecească este *Biblia* care a cucerit lumea antică.

Al doilea lucru pe care îl învățăm din prologul strănepotului lui Iisus Sirah este că originalul ebraic înfățișează celui ce voiește să-l tălmăcească greutăți comparabile cu ascensiunea unui munte stâncos și prăpăstios. Oricât de mult ai birui muntele, el are încă multe stânci răzlețe și multe prăpăstii, în cari n-ai coborât. Ebraica este o limbă sobră, abruptă și potrivită pentru oracole. Când traduci o cugetare ebraică, este peste putință să păstrezi, în limba ta modernă, același număr redus de cuvinte ca în original. În această limbă, a vorbit Dumnezeu Revelațiunii. Toți traducătorii *Bibliei* ebraice de peste două mii de ani încoace s-au simțit înfiorați și covârșiți de maiestatea ei ermetică și aspră, ca pustiul Arabiei și ca Muntele Sinai.

Sentimentul acesta l-au avut și primii învățați creștini, cari cunoscând limba ebraică au putut să compare originalul biblic cu întâile lui traduceri în grecește și în latinește. Mai era însă și o împrejurare gravă, care obliga pe erudiții bisericii creștine să cultive și să aprofundeze limba originală a *Vechiului Testament*. Era controversa nesfârșită dintre creștini și iudei, era procesul pasionat care reclama, și dintr-o parte și dintr-alta, cel mai riguros, cel mai amănunțit examen al textelor sacre, ridicate de creștini deasupra veacurilor ca niște flamure de biruință!

Origen, marele dascăl creștin din Alexandria, părintele științei biblice exegetice, este cel dintâi care a dăruit creștinătății o *Biblie*

comparativă a *Vechiului Testament*, celebra lui *Exapla*, adică *Biblia* așezată în șase columne (uneori și mai multe). În columna întâia, el a pus textul ebraic cu litere patrate-haldaice; în columna a doua tot textul ebraic, dar cu litere grecești, iar în celelalte columne, patru traduceri elinești printre cari și *Septuaginta*. Era un fel înalt-obiectiv și științific, de a pune la îndemâna celor competenți și originalul biblic și traducerea lui elinești. Origen, deși a scris foarte multe comentarii la cărțile biblice, el n-a mai dat o nouă traducere a *Bibliei Vechiului Testament*.

Această povară și această grea poruncă a păstrat-o Providența pentru al doilea mare învățat al creștinătății antice, anume pentru călugărul și preotul Ieronim, de fel din Dalmația, crescut în lumea și în limba latină și cel mai mare exeget al Apusului, în primul mileniu creștin.

O personalitate viguroasă și arzătoare, o sfințenie crâncenă, după multe păcate trupești și sufletești, un imens talent de scriitor, consolidat de o cultură largă în cele două limbi ale timpului: latină și greacă – iată ce era și ce însemna Ieronim, asupra căruia Domnul, din ceruri, și Papa Damasus, din Roma, își opresc alegerea, pentru a-i cere o mai bună traducere a *Sfintelor Scripturi*.

Când Papa Damasus îi poruncește lui Ieronim în anul 382, în Roma, să porceadă la o largă corectură a *Noului Testament* și a *Psaltirei*, așa cum se găseau în vechea lor traducere latină, Ieronim se apropia de vârsta de 50 de ani. Străbătuse, până aci, Italia, Galia, Dalmația, Tracia, Bitinia, Pontul, Galatia, Cappadochia, Cilicia și Siria, însoțit de câțiva prieteni călugări ca și el, porniți cu toții în căutarea unei sihăstrie ideale. Cititor pasionat, mare iubitor de învățătură, Ieronim urmasa la Roma lecțiile retorului Donat. În Antiohia Siriei, ascultase pe iscusitul teolog și exeget Apolinarie. În sihăstria din Chalcis, unde petrecu cinci ani în aprigă asceză, învață limba ebraică. Apoi, se duce la Constantinopol unde urmărește, cu farmec, predicile și lecțiile de exegeză ale sfântului arhiepiscop al Bizanțului, vestitul orator și poet Grigorie de Nazianz.

Biblia latină avea, înainte de Ieronim, o mare nestatornicie în cuvinte. Departe cu peste o mie de ani de invențiunea tiparului, *Biblia* se păstra, în acele vremuri, numai în manuscripte. Ieronim spune: „La latini sunt tot atâtea versiuni biblice cât și manuscripte, căci fiecare cititor, așa din capul lui, a mai adăogat sau a mai scos ceva, după plac...” În anii 382 și 383, Ieronim corectează – după *Biblia*

grecească – *Noul Testament* și *Psaltirea*, făcând, cum zice el, „dintr-o operă veche una nouă”.

Ieronim scrie către Papa Damasus în fruntea *Evangelieiilor* revizuite: „Mă obligi să fac dintr-un lucru vechi unul nou. După ce atâtea exemplare ale *Scripturii* sunt răspândite în toată lumea, trebuie eu, acum, să mă fac judecător și, pentru că ele între ele se deosebesc, eu să hotărâsc care anume se potrivește mai bine cu originalul grecesc. Este o muncă pioasă, dar este o întreprindere primejdioasă să judeci pre alții, ca și tu apoi judecat să fii de ei. Cel dintâi venit, fie el învățat, fie prost care ia în mână *Biblia* ta și observă o schimbare de la textul familiar lui, te va osândi pe loc drept un falsificator și hulitor, ca unul care ai cutezat să mai pui ceva, să schimbi, sau să îndreptezi, în străvechile *Scripturi*.”

Dar Papa Damasus adoarme curând și Ieronim pleacă a doua oară în Orient, însoțit de o caravană întreagă de zelatori pentru monahism, bărbați și femei – între ele nobile doamne romane – pe cari îi colonizează în cele două mănăstiri renumite din Betleem, una de călugări și a doua de călugărițe.

Aci, în Țara Sfântă, pe lângă nenumărate scrieri exegetice și ascetice, Ieronim se hotărăște să traducă din limba ebraică tot *Vechiul Testament* și continuă, neobosit, să învețe limba ebraică și să copieze prin caligrafia sa, cărțile *Vechiului Testament*. Opera lui Origen, adică *Exapla*, *Biblia* comparativă, de care vorbirăm, îi este de mare folos.

Mai corectase Ieronim, înainte de eroica lui hotărâre, alte câteva cărți din *V.T.*, încă o dată *Psaltirea*, *Iov* și altele. Dar cu cât corecta mai mult textul latin cel vechi, cu atât se convingea că trebuie să se apuce de o nouă traducere, de data aceasta din originalul ebraic. Onoarea Bisericii îi impunea datoria să traducă – cu orice sacrificii – *Biblia V.T.* din limba de obârșie în limba latină.

Ieronim îndeplinește această operă uriașă între anii 390 și 405, ajutat de un savant evreu, trecut la creștinism. Dar el prevăzuse din vreme – o scrisese Papei Damasus – că întreprinderea lui e primejdioasă și aducătoare de multe necazuri. Într-adevăr, traducerea lui Ieronim a găsit la început, în Biserica Apuseană, puțin entuziasm. Dimpotrivă, el și-a făcut dușmani – unii sinceri, alții fățarnici – cari l-au acuzat pătimaș că a strămbat cuvântul Domnului și a cășunat sminteală în poporul credincios. Un vechi prieten din tinerețe și un comiliton al idealului monastic, preotul Rufin, l-a atacat cu violență

și în termeni insultători a osândit și persoana traducătorului și noua traducere a *Sfintei Scripturi*. Fericitul Augustin – superior lui Rufin ca simțire, ca inteligență și ca talent – l-a întrebat cuviincios pe Ieronim dacă nu era mai bine să fi făcut traducerea lui cea nouă nu după originalul ebraic, ci după *Sentuaginta*, sau: să se fi mulțumit numai cu îndreptarea vechei traduceri latine, toate acestea – zicea fericitul Augustin – ca să nu se smintească poporul și cei săraci cu duhul, obișnuiți cu vechea traducere. Augustin îi comunică lui Ieronim și o întâmplare caracteristică petrecută într-o biserică din Africa, probabil într-o biserică cu popor amestecat: roman și grec. Episcopul locului dispuse să se citească în biserică, după *Biblia* lui Ieronim, ceva din proorocul Iona și lectorul ajunsese la partea de la urmă, unde se zice: „Atunci Iona a ieșit din cetate (din Ninive) și s-a așezat la răsăritul ei și și-a făcut o colibă și a stat sub ea la umbră, ca să vadă ce se va întâmpla. Și Domnul Dumnezeu a gătit un vrej, care s-a ridicat deasupra capului lui Iona, ca să-i țină umbră și să-i mai potolească mânia. Și s-a bucurat Iona cu bucurie mare, pentru vrej“...

În vechea traducere latină, cuvântul evreo-asirian *Kikaion* era tradus cu vrej de tivgă sau de doveac, adică: „*Cucurbita*“, fiindcă *Septuaginta* grecească tradusesse: cuvântul „*Kikaion*“ cu „*Kolokinthe*“. Ieronim pusese în loc de „*cucurbita*“, cuvântul „*iederă*“, fiindcă, zicea el, nu găsisse în latinește adevăratul corespunzător al lui „*Kikaion*“.

Augustin scrie lui Ieronim: „Când a auzit poporul: «*iederă*» în loc de vrej de tivgă – cuvântul cunoscut de toți – a fost o explozie de indignare! Mai ales, grecii, cari știau pe «*Kolokinthe*» din *Septuaginta*, au strigat, cât au putut, că este un fals și un sacrilegiu!“

*

Acestea și sute de alte obiecțiuni și proteste, Ieronim le-a primit cu vitejie și le-a răfuit cu o aspră competență de om stăpân pe sine și pe dreptatea sa de erudit. Oamenii cunoscători – vai! totdeauna prea puțini – îi dădeau dreptate. Veacurile următoare, i-au dat, din ce în ce mai mult, recunoașterea și admirația lor. *Biblia* latină oficială, din Biserica romano-catolică, așa numita *Vulgata*, este chiar această traducere a lui Ieronim, atât de atacată și de bârfită, în zilele autorului.

Ieronim a biruit pentru sine și (în chip profetic) pentru toți cei ce, în vremurile cari aveau să vină și în sânul popoarelor creștine, erau să calce – de departe, sau de aproape, cu mai mult ori mai puțin noroc – pe urmele lui de uriaș creator de tradiție științifică.

Astăzi, în toată lumea creștină luminată și în toate bisericile înfloritoare, *Sfânta Scriptură* este tradusă, pentru știința teologică, pentru onoarea bisericilor, pentru literaturile naționale și pentru controversele confesionale, de-a pururi din originalele ebraice și eline.

Criticele, bârfele, atacurile, de cari avu parte gloriosul și fericitul Ieronim, n-au cruțat și nu vor cruța nici pe urmașii lui. Pentru că... pentru că: a birui fără primejdie nu este cu puțință nici în lumea aceasta, nici în cea viitoare!

UN VREDNIC PREOT BASARABEAN

Biserica Basarabiei a cinstit luna trecută, printr-o însuflețită serbare, pe cucernicul preot Ioan Andronic. Potrivit legilor celor noi, părintele Ioan trebuia să se retragă din înalta ascultare administrativă pe care o îndeplinea pe lângă scaunul vlădicesc al Chișinăului și să intre în rândul pensionarilor. Cu părere de rău, vlădica Efrem, arhiepiscopul lociitor, s-a despărțit de destoinicul său colaborator. Cu părere de rău, preoțimea basarabeană a aflat despre încheierea activității acestui preot fruntaș. Sărbătorirea de despărțire a fost în-duioșătoare. A început la catedrala din Chișinău cu Sfânta Liturghie arhierescă, a continuat cu o ședință de cuvântări festive, în sala Consistorului, și s-a terminat cu o agapă frățescă.

L-am cunoscut mai de aproape pe părintele Ioan Andronic, cu 14 ani în urmă, când am fost chemat de biserica Basarabiei, ca director al internatului Facultății de Teologie. Părintele Ioan era duhovnicul instituției. Ne-am întâlnit zilnic, dimineața și seara, la orele de rugăciune. Ne-am întâlnit în fiecare duminică, la Sfânta Liturghie, slujită de cucernicia sa, în capela internatului.

L-am privit cu mare interes sufletesc și studiindu-l am învățat să înțeleg – ca de la un exemplar prețios – însușirile, vredniciile și pietatea preoțimei basarabene. Mai bine de patruzeci de ani, părintele Ioan a străbătut și a urcat, încet și sănătos, toată scara dregătorească, pe care poate s-o urce, în Biserica noastră, un preot de mir.

A fost la început preot, într-o comună moldovenească, de pe malul Nistrului.

Acolo a muncit și a trudit ani îndelungați, făcându-se cu adevărat părintele și binefăcătorul obștei creștine ce-i fusese încredințată. Bu-

nul său nume și marea cuviință bisericească, pe care i-o vedea toată lumea, au sporit povara păstorească. Au început să vie spre părintele Ioan, la rugăciuni și la spovedanie toate satele de primprejur, și de dincoace de Nistru și de dincolo de Nistru.

Mare este osteneala unui duhovnic! Nespună încordare sufletească și greu jug de grijă și de muncă sunt partea celui chemat să păstorească pe copiii Sfintei Biserici! Ca înfățișare trupească și ca vlagă, părintele Ioan se arată a fi printre codași. Din copilărie a fost încercat de suferințe și punând față în față munca nespus de grea a peste patruzeci de ani de preoție, cu ființa plâpândă a preotului, trebuie să spui vorba cunoscută: „Unde Dumnezeu voiește, firea se biruiește!“ A fost minune neconținută slujba părintelui Ioan și a fost curat ajutor dumnezeiesc, ce i s-a dat, ca să biruiască atâta lungă și zdrobitoare strădanie de păstor de oameni!

De la parohia de pe țărmul Nistrului a fost înălțat la protopopia Bolgradului și de acolo a fost adus la Chișinău, unde de mai bine de douăzeci de ani, a luat parte de frunțaș, la toate problemele, cumpenile, durerile și evoluțiile Bisericii basarabene.

S-au perindat, în sala consistorială, unde se adunase multă lume eclesiască și civilă, numeroși delegați, din toată Basarabia, ca să spună cuvinte de laudă pentru venerabilul sărbătorit. Toți câți lucraseră cu părintele Ioan – egali, superiori sau inferiori – au ținut să-și aducă aminte de seriozitatea și de multipla competență a fostului colaborator. Dar cuvântul cel mai consistent și mai impresionant l-a spus sărbătoritul. Cu o exemplară stăpânire de sine și într-un duh de adevărată smerenie creștină, părintele Ioan Andronic a tras peste atâtea și atâtea elogii aduse secerea câtorva tăioase citații din *Sfânta Scriptură*. Am avut mulțumirea rară să văd cum trebuie să reacționeze un devotat al *Sfintei Evanghelii*, în fața unui asalt de laude, și să-mi aduc aminte – din alte împrejurări și sărbătoriri – cât de jalnic se prăbușesc, de obicei, idolii banchetelor și ai jubileelor, sub mitaliera retorică.

Părintele Ioan Andronic a spus cu înțeleaptă trezvie: „Mi-ar fi mult mai îndemână și m-aș simți mult mai puternic, dacă, în loc să mă copleșii cu atâtea elogii, m-ați fi chemat la un tribunal și mi-ați fi pus sub ochi toate greșelile și toate păcatele mele. Într-un caz ca acesta din urmă, aș fi căutat poate să mă lupt și să mă apăr, dar în situația de față, cum să mă apăr de laudele voastre...“

Și apoi prin citate tari din *Apocalipsa* Sf. Ioan – atât de tari încât numai înaintea duhovnicului le poți aplica, – treazul duhovnic ne-a dovedit tuturoră ce însemnează roadele *Sfintei Evanghelii*, crescute în grădina unei fertile conștiințe creștine.

Sărbătorirea părintelui Ioan Andronic a fost prielnică și bine venită nu atât pentru sărbătorit cât pentru familia bisericească basarabeană. Din când în când, aceste verificări sunt folositoare și meritele cutărui sau cutărui ostaș al Domnului, scos din cadrele active, când sunt rechemate și recunoscute pot să încălzească inima celor tineri ostași, de-abia intrați.

Părintele Ioan Andronic, pensionar după legile țării, rămâne totuși mai departe lucrător după legile Duhului. Mai deunăzi, l-am văzut în fruntea preoților catedralei la o slujbă arhierască. Era la fel cu el însuși: Cuvios, concentrat, impunător – tipul preotului nostru ortodox oriental.

– Cine a spus că părintele Ioan Andronic a ieșit la pensie?... Voi scrie în monoloagele mele literare că părintele Ioan Andronic este rezistent, puternic, plin de sfântă râvnă... și că este, ca și până aci, podoaba Bisericii noastre basarabene!...

OBICEIURI TRISTE ȘI JIGNITOARE

De ce crezi că-ți merge rău când te întâlnești cu un preot?

Este o foarte ciudată și foarte încurcată problemă! O știam de mai nainte, când nu eram încă preot și o știu prea bine de când Dumnezeu m-a chemat la slujba Sfântului Altar. Am adunat și adun multe observații și poate că odată, în viitor, voi vorbi mai pe îndelete de această chestiune.

În general vorbind, cei ce se simt stingheriți și întristați, când le iese un preot în cale, sunt, de bună seamă, înstreinați de Biserică sau răi fii ai Bisericii.

Înstreinat de Biserică însemnează fugar din Biserică. Sunt oameni cari n-au mai dat pe la sfintele locașuri de când erau în școala primară, și-i aducea „domnul“, cu toată clasa, la Sfânta Liturghie. De atunci, n-au mai venit, dacă nu cumva o dată, la propria cununie... și atunci erau distrați și n-au luat seama la nimic...

Rău fiu al Bisericii însemnează, uneori, un cercetător ocazional al sfințelor locașuri, – mai ales unde sunt coruri bune – dar rupt de la orice părtășie bisericească. Vă spun că unii ca aceștia, adică înstreinații și fiii cei răi, se simt amărâți când se întâlnesc cu un preot. Adevărații creștini, adică acei ce se duc regulat la biserică, își aduc prinoasele lor, se miruiesc, stau la predică, au un duhovnic... unii ca aceștia sunt bucuroși să se găsească față în față, pe stradă, cu slujitorii altarului.

De unde a răsărit această convingere răspândită și bizară că îți merge rău, dacă te întâlnești cu o față bisericească, nu se poate cerea cu una cu două. Dar eu am un sfat practic pentru cei ce cred în influența dăunătoare a preotului. Dacă, într-adevăr, crezi în această influență, fii înțelept și rostește cuviincios:

– Blagoslovește, cinstite părinte!

Toate se schimbă, într-o clipă! Preotul te binecuvântează, din toată inima; tu îți ușurezi sufletul de frica ta și mergi mai departe, încredințat că îți va merge bine.

Binecuvântarea preotului este putere și este negrăită taină. Dacă te stăpânește ideea că preotul are puteri neînțelese – și adevăr este că are aceste puteri – atunci, cu o vorbă, întoarce aceste puteri spre pacea și spre binele tău!

Preotul îți va răspunde:

– Domnul să te blagoslovească!

Și inima îți va crește și bine îți va fi!

Din nenorocire, este, însă, altceva la mijloc. Acei oameni cari se amăresc grozav, când se întâlnesc cu un preot, și fac fel de fel de schime și de ciudățenii, dar nu zic niciodată: „Blagoslovește, părinte!“ aceia au subt pălărie, legheon de gânduri și de planuri ticăloase!...

Cum vor zice ei „Blagoslovește, părinte“, când ei au plecat să înșele, să fure, să iscodească, să jure strâmb, să pândească, să jăcmănească, să spargă casa cuiva, să-i ia femeia sau avutul?

Uitați-vă bine la cel ce se cutremură când trece pe lângă preot!

Nenorocitul de el! Se duce ca să nelegiuiască cel puțin față de una din cele Zece Porunci ale Decalogului!

O SCRISOARE

Preacuvioase Părinte, îmi scrii lucruri serioase și grele, la cari știu că te gândești de multă vreme. E o problemă uriașă care se pare că în-

trece cu mult puterile și devotamentul creștin al generației noastre. Și pe mine mă preocupă aceleași gânduri; și pe mine mă prigonesc întrebările cari te-au prigonit.... Dar P.C. ta le-ai dat un răspuns și odihnă, cari, pentru mine, stau departe, în transparența zării, ca silueta Ceahlăului, când o vezi din codrul Pașcanilor. Mă voi explica pe larg asupra acestui punct, în viitoarea mea lucrare: Împărăția Preasfintei Euharistii, dacă Dumnezeu va voi să-mi dea câțiva ani de viață și liniștea mânăstirească întru care poate fi cugetată și scrisă o asemenea carte.

Rămâne în picioare – vai! ca Turnul Colții, după cutremur, – problema monahismului ortodox. Deși mai bătrân ca P.C. ta, totuși eu poate fiindcă n-am făcut amara experiență pe care ai făcut-o, sunt mai tânăr și tot mai cultiv un ogor de iluzii... Vei ști, mai târziu, despre ce este vorba. Deocamdată, suntem aprioric înțeleși. Dacă vrem să păstrăm creștinismului nostru cununa divinelor lui calități primare, trebuie să-l simțim și să-l predicăm de-a pururi ca o biruință cerească asupra nestatorniciei și a vremelniciei. Cu aceleași comparații, întrebuintate de mii de ori, de două mii de ani încoace, vom spune că misterul credinței creștine integrale – adică cu Domnul Euharistic în mijlocul nostru – este analog fericitei ancorări într-un port ferit de furtuni, după o tragică navigație.

Biserica noastră are veșnic nevoie de un corp de elită, care să-și recruteze pe principii și pe eroii săi. Acest corp de elită a fost, de la Sf. Pavel încoace, corpul marilor jertfitori, pentru Iisus Christos și pentru sublima Lui iubire. Nu este lucru ușor! Puțini putem să ne lipsim de mângâierile familiei. Puțini putem să înlocuim, în inima noastră, mica familie (soție și copii) cu marea familie: obștea creștină. Puțini putem să lăsăm perdeaua Ușilor Împărătești peste amăgitoarea și chemătoarea privescătoare a lumii acesteia!

Dar trebuie să ne găsim câțiva! Sunt pline căile și coridoarele istoriei de armatele împăraților. Milioane și milioane de soldați! Și numai o mână de eroi! Tot așa și cu milițiile Crucii. Aceste milioane creștine trebuie să-și aibă căpitani și vitejii lor. De unde să-i luăm? Unde să-i pregătim? Seminariile sunt o pepinieră elementară, Facultățile de Teologie pot fi de-abia un pronaos. Numai severa mânăstire are puterea să refacă și să consolideze dispozițiile sufletești, dovedite în seminar și în facultate.

Ne trebuie mânăstiri puternice, călugări neprihăniți și o nouă convingere biruitoare că din mânăstiri și din călugări vom ridica din nou

primatul spiritualității creștine. Ne trebuie oameni tari, crescuți auster, soldați rigizi ai duhului cari să nu tremure și să nu bâlbâiască, nici înaintea potențațiilor veacului, nici înaintea aurului, nici înaintea femeiei.

Ești desăvârșit de convins de aceste lucruri precum sunt și eu. Dar ai dezlegat problema într-un chip curajos și, probabil, încă vreo câțiva ani de zbucium...

Dumnezeu să-ți păstreze liniștea duhului și numele scris în cartea vieții!

CHRISTOS ÎN MIJLOCUL NOSTRU!

În ceasul cel din urmă al întâlnirii Domnului, după Înviere, cu uceniciei săi (așa cum ni-l înfățișează Sf. Evanghelist Matei) Biruitorul Morții poruncește: „Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă, și iată eu cu voi sunt în toate zilele până la sfârșitul veacului“ (Matei 28, 19, 20).

Această încredințare a Domnului a fost totdeauna înțeleasă de Biserică într-un chip deosebit care trebuie predicat de-a pururi celor ce primesc și iubesc împărăția lui Iisus Christos. El va fi cu noi în toate zilele până la sfârșitul veacului. „Ca Logosul etern, ca Persoana a doua din Sfânta Treime, ca Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, el este cu noi și cu toată făptura sa, clipă cu clipă. Ca Dumnezeu omul Iisus Christos El este cu noi, din clipa zămislirii Lui, celei mai presus de fire și de minte, până la înălțarea la cer. Atunci, cum este El cu noi, în toate zilele, până la sfârșitul veacului?“

Răspunsul este preafericit și categoric: Iisus Christos, Dumnezeu și om, este cu noi în toate zilele glorioasei Sfinte Liturghii pe care vom sluji-o zilnic la altarele noastre, până în ziua supremei Apocalipse a venirii lui. Permanența lui lângă noi este misterul Sfântului jertfelnic și negrăita fericire a celor ce văd dincolo de vălurile euharistice.

Mântuitorul este cu noi, lângă noi, una cu noi, ori de câte ori, umili și transfigurați, primim sublima Taină a Trupului și a Sângelui lui. Acesta este diamantul de preț infinit al învățaturii, al credinței și al conștiinței creștine. Nu există pe lumea pământească nimic care să covârșească în preț, în putere și în fericire unirea noastră euharistică

cu Dumnezeu și Mântuitorul nostru Iisus Christos!...Cred, Doamne, și mărturisesc că Tu ești cu adevărat Christos, Fiul Lui Dumnezeu celui viu, carele ai venit în lume să măntuiești pre cei păcătoși dintre cari cel dintâi sunt eu. Încă cred că acesta este însuși preacurat trupul Tău și acesta este însuși scump sângele Tău!

Ce putem să ne dorim nouă înșine, în viața pământească, decât această ascensiune și această participare la cina Sionului istoric și ceresc? Ce poate, pe pământ, să îmbrace mai complect, pe legionarii lui Christos, în armura devotamentului integral, decât ostășia de noapte și de zi, lângă viul Împărat Euharistic? Care ideal, din lumea aceasta, poate să precumpănească, în conștiința preotului creștin, idealul servirii și al negrăitei și vrednicei uniri cu cel ce s-a jertfit pentru noi și a rămas cu noi, în sfântul Său Jertfelnic, în toate zilele, până la sfârșitul veacului?

Aici stă tot înțelesul fericirii nespuse și al eroismului nebiruit din sufletul creștinilor de la început. Pe temelia aceasta s-a clădit divinul edificiu al Sfinte Liturghii. Sfinții Apostoli și toți uceniciei și toți urmașii lor erau nemuritor convinși că Învățătorul lor este cu el, a rămas cu ei, într-un chip tainic și totuși identic cu prezența Lui din zilele petrecerii pământești. Același Iisus Christos care s-a înălțat la ceruri este de-a pururi, este întocmai, este cu toată omenirea și cu toată dumnezeirea Lui, în Sfânta Taină a Euharistiei! Aceasta era viața, acesta era căldura, aceasta era forța miraculoasă a acelor viteji de odinioară, statornici până la moarte, în mărturisirea credinței lor în învierea Lui Iisus Christos și în glorioasa Lui dumnezeire.

Pe aceste fericite temelii stă toată ființa creștinismului și toată vlagă preoției noastre. Când ne vedeți și ne simțiți veștezi, fără curaj, fără bărbăție, fără impunătoare liniște creștină și cu gândul călător cine știe pe unde, să știți că pe cărarea care duce de la inima noastră spre Jertfelnicul Domnului au început să crească bălării și spini!

LA MORMÂNTUL LUI DEMETRIUS

S-a împlinit deunăzi o jumătate de an de la exodul lui. Trudita lui haină pământească se odihnește în cimitirul „Șerban-Vodă“.

Ce uimitoare sunt unele lucruri, odată îndeplinite!... Ne-am dat atâtea întâlniri, timp de patruzeci de ani... La mine acasă, la Demetrius

acasă, la Galați, la Mănăstirea Agapia, la biroul lui... Nu mi-a trecut niciodată prin minte că într-o zi mă voi duce să-l caut pe Demetrius în grădinile lui Șerban-Vodă.

Voi citi pătrunzătoarele rugăciuni ale adormiților, la căpătâiul lui... Sosesc la ora convenită și toți cei ce n-au uitat pe scumpul meu prieten sunt și ei exacti... Este un mormânt proaspăt, cu flori multe, cu lumânări aprinse și alături sunt mormintele unor mari prieteni... E un prilej de nesfârșită duioșie pentru un poet să stea înaintea nevăzutului împărat al veacurilor și să se roage pentru un prieten... Vocea scade, inima se înmoaie și rândurile sfintei cărți încep să șovăiască...

„Însuți, Doamne, odihnește și sufletul robului tău Vasile în loc luminat, în loc de verdeață, în loc de odihnă, de unde a fugit durerea, întristarea și suspinarea...”

Iau epitrahilul de pe grumaji și stau tăcut lângă cei cufundați în tăcere... Ce zi dulce de septembrie! Peste toate mormintele, și îngrijite cu pietate și năpustite de ani de zile, lumina aurie de toamnă răzbește și transfigurează... Nu numai cei ce dorm sub maldăre de flori, dar și cei căzuți în bălării au ceasul lor de slavă și veghea candelor lăsate în jos din azurul lui septembrie...

A doua zi am venit însoțit de un prieten tânăr, care nu văzuse niciodată necropola din dealul Șerban-Vodă... Mormântul lui Demetrius era tot atât de proaspăt ca și ieri, mai mult decât lumânările aprinse, lumina alături lumina unei fiice...

Nu știu dacă este un bine să întârziezi în viață și să vezi plecând, unul câte unul, amicii tăi cei mai de aproape. Cel ce pleacă din această viață se înalță pe nu știu ce Tabor de desăvârșire și de măreție. Chiar și nenorocii cei mari – ucigașii și dușmanii de tot felul ai legilor lui Dumnezeu – prin moarte pare că dobândesc un fel de imunitate bizară. „Despre morți, nimic decât bine...”

Tu, care mai rămâi în viață, te simți – mai cu seamă dacă ai betșugul scrisului – arhivarului vieții care s-a împletit cu viața ta, martorul (chemat cu citație) al luptelor, tainelor, lacrimilor și biruințelor sau înfrângerilor celui ce a luptat, a visat și a plâns alături de tine...

Am stat lângă Demetrius aproape o jumătate de veac. Ne-am legat odinioară acelorași visuri de artă, acelorași juvenile biruințe și, pe căi destul de diferite, am încercat aceleași mari asalturi.

Îl văd pe Demetrius în zilele cele dintâi ale cunoștinței noastre. Părea un actor, la începutul carierei. Avea plete bogate, capul semeț și

privirea căutătoare în față. Spunea versuri, proprii și străine, cu un patos sigur de sine și impresionant. Dar avusese buna idee să-mi trimită, mai înainte de a ne vedea, un caiet pătrat, o adevărată și definitivă carte de vizită. Am citit cu interes crescând și am terminat cu încântare caietul necunoscutului cântăreț... Am luat creionul, am șters numele civil și am scris deasupra numele logodit celebrității: *V. Demetrius*.

În câteva săptămâni am fost camarazi și frați sufletești ca de când lumea. În odaia mea din strada Semicerc, nr. 3, Demetrius a legat prietenie, rând pe rând, cu N.D. Cocea, cu I.G. Duca, cu Ion Theo, cu Armand Șarenga, cu Mihail Pașcanu și cu alți adolescenți, cavaleri ai visului și ai marilor aspirații din acei frumoși ani din urmă ai secolului trecut.

Deși curând risipiți de asprimită și de poruncile vieții, am rămas, principial, nedespărțiți.

N-am izbutit, poate, niciodată să afirmăm, pe estrada aceleiași publicații, camaraderia noastră literară, dar am păstrat-o ca pe o taină a inimii noastre. Era taina care ne înviora, ne ținea dârji în fața trivialităților (vai! nelipsite nici din viața literară) și ne făcea să rămânem deasupra coteriilor, intrigilor și cenaclurilor contemporane.

Din punct de vedere al atitudinii exterioare, Demetrius a avut o linie absolut dreaptă. A voit și a izbutit să trăiască o viață nobil închinată divinității pe care o slujea, idealului de poezie iubit cu exclusivă pasiune. A fost artistul care s-a jertfit fără rezervă credinței integrale. Noi ceilalți am avut lungi vacanțe și lungi concedii, poate sfioși în fața crâncenelor realități ale vieții, poate stăpâniți și de alte porunci decât ale vieții, poate stăpâniți și de alte porunci decât ale artei...

Demetrius n-a voit să fie decât poet și scriitor. Timp de un sfert de veac, luptându-se cu cele mai felurite adversități, a dat la iveală – versuri și proză – aproape 25 de volume.

Dacă Demetrius ar fi voit să fie și ziarist, s-ar fi impus mult mai devreme și opera lui ar fi răzbătut mult mai ușor... A avut, însă, toată viața nu știu ce sfială, sau nu știu ce cochetărie care l-a ținut departe de scrisul cotidian. E adevărat că, în privința aceasta ar fi putut să se acoapere cu exemplul unor mari poeți care n-au binevoit niciodată să se coboare în redacția unui ziar... Dar ziarul este o pârgie a vieții moderne. Nici biserica, nici morala nu se pot lipsi de ziar, necum poezia și arta.

Opera lui Demetrius este diversă, vastă și de-a pururi generoasă. Demetrius a fost, cât a trăit, un cavalier al ideologiilor în care au crescut toți cei ce s-au format sufletește citind pe Tolstoi și pe Ibsen.

E prea devreme să căutăm jilțul cel mai bun care i se cuvine în amfiteatrul literaturii românești. Acest jilț se găsește în primul rând. Demetrius a fost un premergător, cu toate durerile, cu toate greutatețile, dar și cu toată slava cuvenită celor ce sunt cap de coloană. Demetrius, cel ce iniția romanul realist, pe la anul 1909, a avut dreptul și satisfacția să se privească drept înainte-mergătorul roman-cierilor noștri de mai târziu.

Într-un chip uimitor, profundul poem *Cocorii* – poate cântecul de lebdă al lui Demetrius – poate fi tălmăcit ca o parabolă a vieții literare și a înaltei lui meniri printre noi.

În fruntea celor ce, ca și el, au avut aripile visului, Demetrius a fost pilotul tragic, care-și duce camarazii despicând cu pieptul furtuna contemporană.

Pilotul se prăbușește și convoiul se împrăștie, dar jertfa nu este zadarnică!...

„Ci multe stoluri, plecate mai apoi
Spre țara-mbelșugată, sau poate mai-nainte,
Ajuns-au, ca-n grădină la stupul său un roi;
Au cuib și viață dulce, pe țărături și-n zăvoi,
Sub soarele fierbinte!...“

LA MORMÂNTUL DOMNULUI

„Iar în amurgul zilei, veni un om bogat, de fel din Arimateea, cu numele Iosif, care era și el ucenic al lui Iisus. Acesta, ducându-se la Pilat, a cerut trupul lui Iisus. Atunci Pilat a poruncit să i se dea. Iar Iosif luând trupul l-a înfășurat în giulgiu curat de in și l-a pus într-un mormânt nou, al lui, pe care-l săpase în stâncă. Apoi a prăvălit o piatră mare la ușa criptei și s-a dus“ (*Matei 27, 57-60*).

„După aceea, Iosif din Arimateea, ucenic fiind al lui Iisus... l-a rugat pe Pilat să-i dea voie ca să ridice trupul lui Iisus. Și Pilat i-a dat voie. A venit deci și a luat trupul lui Iisus. Și-a venit și Nicodim... și a adus, amestecate laolaltă, smirnă și aloe, ca la o sută de litre. Au luat, deci, trupul lui Iisus și l-au înfășurat, o dată cu miresmele, în pânze de in, precum este obiceiul să înmormânteze la iudei. Iar în locul unde a

fost răstignit era grădină și în grădină mormânt nou, în care nu mai fusese nimeni îngropat. Astfel, din pricina Vinerii iudeilor, l-au pus pe Iisus acolo, căci mormântul era aproape“ (*Ioan 19, 38-41*).

F. Godet, un renumit comentator al *Sfintelor Evanghelii* vorbind de aceste două locuri paralele, observă următoarele: „După Matei mormântul era proprietatea lui Iosif și pentru aceea a fost folosit la înmormântarea Domnului. După Ioan, au ales acest mormânt din pricina vecinătății lui cu Golgota și fiindcă începea Sabatul. Cele două explicații nu stau una împotriva celeilalte, ci se întregesc. La ce-ar fi folosit faptul că mormântul era aproape, dacă n-ar fi aparținut unuia din prietenii lui Iisus?... Și desigur tocmai împrejurarea că mormântul era vecin cu locul răstignirii i-a insuflat lui Iosif gândul să ceară trupul lui Iisus...“

Din *Evanghelia Sf. Matei*, mai aflăm că Golgota, acest loc de execuție, era afară din Ierusalim (*Matei 27, 32*) și era, presupunem, o colină care semăna cu o căpățână. Numele ei, în limba aramaică, idiomul popular de atunci, era Golgota. Această împrejurare că Iisus Christos a fost răstignit la porțile cetății a fost mai târziu privită, cu drept cuvânt, ca providențială și adusă în legătură cu jertfele pentru păcat, al căror sânge era turnat la jertfelnic, dar ale căror trupuri trebuia să fie arse afară din tabără: „De aceea și Iisus, ca să sfințească norodul cu însuși sângele său, a pătimit afară, dincolo de poartă“ (*Epistola către Evrei 13, 12*).

În zilele dumnezeieștei drame, zidul întâi și zidul al doilea al Ierusalimului, nu ajunseseră să cuprindă colina Golgotei și grădina de pe poalele ei. Zidul al treilea se ivește mai târziu. Dar pe unde ocoleau aceste ziduri și ce putem să mai identificăm azi din temeliiile lor, este o problemă specială de arheologie. Grădina lui Iosif din Arimateea a fost sorbită de Cetatea Sfântă, o dată cu colina pe care cucernicia lumii creștine era s-o prefacă în culmea cea mai înaltă din universul nostru sufletesc.

Golgota și Mormântul Domnului stau azi ca subt un clopot uriaș, acoperite cum se găsesc, de marea biserică a Sfântului Mormânt. În naosul acestei biserici, mormântul cel de altădată este închiptuit într-un mausoleu, cu înfățișare de bisericuță, iar Golgota însăși este redusă la un etaj de deasupra, un foișor de zidărie, legat în întreaga și complicata construcție a sfântului locaș. Biserica Sfântului Mormânt este, în același timp, templu și mănăstire de călugări. Aproape 40 de altare și de capele, aparținând tuturor spițelor confesionale și tuturor

neamurilor cari se închină, se suprapun și se prelungesc din stâncile temeliiilor până sub cupolele cu răsuflători. Iar zidurile sunt și ele scobite de chiliile călugărilor, ca niște maluri înalte, de cuiburile pasărilor trăitoare lângă ape.

Spre acest Mormânt al Domnului – pe cărări pe cari azi le vedem numai cu imaginația, în topografia Ierusalimului de acum două mii de ani – veni, în cea dintâi zi a săptămânii, Maria Magdalena, dis-de-dimineață, întrecând cu pasul și cu jalea inimii, pe soațele sale, celelalte Femei Mironosițe. Era încă întuneric și a văzut piatra de la gura mormântului dată la o parte. Atunci a alergat și a venit la Simon Petru și la celălalt ucenic pe care-l iubea Iisus și le-a zis:

– Au luat pe Domnul din mormânt și nu știu unde l-au pus.

Deci, a ieșit Petru și celălalt ucenic și au pornit spre mormânt. Și alergau amândoi împreună, iar celălalt ucenic, alergând înainte, mai repede ca Petru, a sosit cel dintâi, la mormânt. Și s-a plecat înlăuntru și a văzut giulgiurile zăcând, dar n-a intrat în criptă. Sosit-a și Simon Petru, după el, și a intrat în mormânt și a văzut giulgiurile zăcând. Iar marama care fusese pe capul lui Iisus nu era împreună cu giulgiurile, ci deosebit învălătucită într-un anume loc. Atunci a intrat și ucenicul celălalt, care sosise întâi la mormânt, și a văzut și a crezut. Căci, până atunci, nu priceuseră Scriptura că trebuie să se scoale Iisus din morți (*Ion* 20, 1-9).

Un loc capital din Scriptura *Vechiului Testament* pe care acești ucenici ai Domnului încep de-abia acum să-l înțeleagă este: *Psalmul* 16, 10; „Tu nu vei lăsa sufletul meu în împărăția morții, nici nu vei îngădui ca sfântul tău să vadă putreziciunea“. Îndeplinirea acestei profeții o priveau uimiți și muți Petru și Ioan, acum, în zorii primei zile a săptămânii, adică a duminicii Învierii.

Din istorisirea Sf. Evanghelist Ioan, martorul nostru ocular, și din relațiile celorlalți sfinți evangheliști, precizăm că Mormântul Domnului – care era o criptă scobită în coastele Golgotei – avea o tindă sau în gârlici, de unde puteai, plecându-te, să privești în mormânt, fără să intri în el. Străvechile morminte, cari se mai văd și azi, în Țara Sfântă și mai ales așa-zisele „Morminte ale Regilor“, din Ierusalim, ne înfățișează destulă analogie cu ceea ce trebuie să fi fost Mormântul Domnului. Citind cu luare-aminte, mai înțelegem că locul unde fusese depus trupul Domnului – o bancă mortuară săpată în zidul criptei – venea drept în dreptul intrării. Intrarea era scundă și mai multe trepte dădeau în jos, în camera mormântală.

Minunea Învierii Domnului, adică faptul extraordinar care strălucește ca un diamant fără pereche pe inelul destinelor omenirii, începe de aici, de pe locul de odihnă, din mormântul lui Iosif Arimateeanul. Închipuirea populară și iconografia tuturor zugravilor Învierii ne-au obișnuit să vedem minunea minunilor într-o atmosferă de aur și de purpură: Din sicriul al cărui capac – de obicei o lespede dreptunghiulară – a sărit la o parte, se ridică Biruitorul Morții, ținând în mână flamura biruinții... Un înger stă în preajmă, deasupra capacului dat la o parte... Paznicii au căzut la pământ sau cad peste cap, acoperindu-și fețele... Departe, în fundul icoanei, se ivesc Femeile Mironosițe. Se înțelege, artistul zugrav este nevoit să adune, în icoana sa, mai multe momente succesive și să prezinte o întregă catenă de fapte, pe câteva planuri și în aceeași viziune picturală.

Cucernica luătoare-aminte și cercetarea răbdătoare văd pe Mântuitorul ridicându-se din mormânt în dimineața adâncă a Duminicii Învierii, în chip cu totul tainic și deasupra puterilor noastre de închipuire. Domnul se ridică din mormânt, fără să clinească piatra de la gura criptei, fără să sfărâme pecetea puse de autorități și fără să fie simțit de străjerii mormântului.

Acești străjeri nu văd pe Domnul, ci pe îngerul Domnului, care în ceasul cutremurului pogoară din cer, rostogolește piatra de la gura criptei și stă deasupra ei. Înfașurarea lui era luminoasă ca fulgerul și îmbrăcămintea lui era albă ca omătul. De frica lui, străjerii s-au cutremurat și s-au făcut ca morți... Iar Femeilor Mironosițe atunci sosite, îngerul Domnului le grăiește: „Nu vă temeți, că știu că pe Iisus cel răstignit îl căutați... Nu este aici, căci s-a sculat precum a zis: veniți de vedeți locul unde a zăcut...“ (*Matei* 28, 2-6).

Așadar, îngerul Domnului vine și rostogolește piatra de la gura criptei, nu pentru ca să libereze pe Domnul din mormânt, ci ca să dovedească omenirii și veacurilor cum că mormântul este gol!... Mântuitorul se înălțase mai nainte din mormânt, ca un Atotputernic, fără să clinească piatra care astupa intrarea, fără să sfărâme pecetea de încredințare – întocmai așa... întocmai așa, precum odinioară, El se născuse printre noi, fără ca să vatăme sigiliul virginității eterne virginei Sale Mame!

Dar este un cuvânt în istorisirea Sf. Evanghelist Ioan cu deosebire tainic și vrednic de cercetarea noastră. Sf. Ioan spune despre sine însuși: „Atunci a intrat (în criptă) și ucenicul celălalt, care so-

sise întâi la mormânt și a văzut și a crezut“. Ce anume a văzut și ce a crezut?... Neapărat a crezut în adevărul pe care era să-l slujească, cu atâtea primejdii, aproape un veac (el care închide ochii mai mult decât centenar): a crezut în adevărul Învierii Domnului. Dar ce anume a ridicat vălul de pe ochii lui și a închegat credința lui în stâncă definitivă?... Ce privesc deosebită, ce argument hotărâtor, ce realitate revelatoare?...

El însuși scrie: ce-a văzut Petru și ce a văzut el însuși, după Petru: „... a văzut giulgiurile zăcând, iar marama care fusese pe capul lui Iisus nu era împreună cu giulgiurile, ci deosebit învălătucită într-un anume loc...“

Giulgiurile zăceau în mormânt, dar trupul Domnului nu mai era în ele. Cum se înfățișau aceste giulgiuri, ca să poată să dea fulgerătoare convingere că Domnul înviase ca un Dumnezeu?...

Dacă aceste giulgiuri ar fi fost găsite zăcând pe pardoseală, aruncate la întâmplare, în neorânduială și smulse de pe trup, mai curând decât credința în Înviere s-ar fi născut bănuiala că a fost la mijloc o profanare... Giulgiurile, muiate în arome și în smirnă, ar fi fost sfâșiate și scoase cu violență de pe trup – dar pentru care scop indescifrabil?... Dacă ar fi fost vorba de un furt sau de o mutare din mormânt, ce socoteală ar fi avut în cap făptuitorii, de le trebuia numai trupul, fără giulgiurile lui bogate?

Sute de tâlcuitori au trecut pe lângă aceste porți misterioase fără să bănuiască ce anume se ascunde în dosul lor... Impresia mai tuturora era că sfântul evanghelist se mulțumește să constate că Domnul înviase și se înălțase, iar giulgiurile zăceau acum în dezordine – afară de unul singur – în mormântul deschis de înger, după ridicarea Domnului din mormânt.

De-abia exegeza zilelor noastre a pătruns și a precizat ce anume a înțeles evanghelistul atunci când a scris: „a văzut și a crezut“. Înfațișarea giulgiurilor era așa, că minunea vorbea fără de echivoc. Trupul nu mai era în giulgiuri, dar dacă giulgiurile ar fi fost aruncate vreaște și sfâșiate, această stare a lor n-ar fi fost o dovadă categorică a învierii.

Profesorul exeget E.J. Bicknell comentează astfel ceea ce-au văzut cei doi apostoli: „Giulgiurile ne sunt arătate ca zăcând goale ca și cum trupul Domnului trecuse prin ele fără să le răscolească. Mai sus, tot pe banca mortuară unde zăceau giulgiurile, era locul unde stătuse capul Domnului... Acesta este locul cel deosebit; pe muchia aceasta

(ca pe un fel de pernă tăiată în piatră) zăcea marama care fusese încolăcită în jurul capului și păstrându-și, încă, forma (de turban). Acesta era tabloul pe care-l vede discipolul și crede. Tabloul vorbea de un trup pe care nu-l mișcaseră nici prietenii nici dușmanii, ci care ieșise din giulgiuri într-un chip covârșitor pentru legile firei. Ne este îngăduit să presupunem ca marele număr de convertiți, din Ierusalim, se datorește privesc deosebită a mormântului celui gol...“

Un alt teolog din zilele noastre, autorul celebrei opere *Das Leben Jesu, im Lande und Volke Israel* (tradusă în foarte multe limbi), Franz Michel William scrie următoarele: „Giulgiurile de in stau în fața celor doi așa cum ele fuseseră înfășurate împrejurul mădularelor trupului, însă nu mai cuprind nimic cu încolăcirile lor; iar marama care fusese de mai multe ori învălătucită în jurul capului arată încă – pusă la o parte și lăsată în jos – învârtiturile (turbanului): aceasta vrea să spună Ioan cu vorbele: «într-un loc deosebit» și «învălătucit».

Astfel era aspectul giulgiurilor că dădea impresiunea că trupul Domnului s-ar fi prefăcut deodată în aer – ceea ce însemnează că Învierea ridicase trupul la o stare de transfigurare și de schimbare, independentă de spațiul nostru pământesc...“

Pe acest pedestal de miracol – existent și constatat în camera catacumbală – se ridică statuia fulgerătoare a Învierii. Giulgiurile au rămas pe banca mortuară, săpată în peretele de calcar – neatinsă, neclintite, întocmai așa cum înfășuraseră din primul moment, pe *Cel coborât de pe Cruce și gătit de înmormântare*.

Învierea Domnului este un act dumnezeiesc care biruiește Moartea, legile care ne stăpânesc, proprietățile corpurilor și ale spațiului.

Zdrobiții prieteni ai lui Iisus, Iosif, Nicodim, Apostolii, Femeile Mironosițe... îmbrăcaseră trupul dat morții – pentru noi și pentru păcatele noastre – în giulgiuri și în aloe, în fașe și în smirnă. Îl legaseră și făcuseră funebrul „cocon“, în care se închidea (la egipteni și la iudei) palida crisalidă a morții...

Învelișul rămâne intact în mormântul de sub Golgota... Dar Dumnezeiescul Fluture se ridică din el, pe aripi de minune, spre cerul de aci înainte împăcat cu neamul lui Adam... Ce este mai mult decât atât, ceea ce ne răpește de recunoștință și de iubire este că, în zborul lui la ceruri, ne ia cu sine și pe noi – pe toți câți i-am dat inima noastră!

Răsfoind cu gândul și cu fapta, o recentă carte, închinată Mântuitorului, regăsesc pe lângă multe și cunoscutele dovezi și contestări, o idee înțeleaptă, veche și ea, dar formulată nou și sprinten.

Cei ce trăim sub soarele moral al lui Iisus Christos suntem încredințați că El este: *splendor gloriae et figura substantiae Dei*. Suntem încredințați de atotputernicia și de dumnezeirea lui. Argumentul nostru capital, certitudinea și fericirea noastră izvorăsc de-a pururi din slăvita lui Înviere cea de a treia zi.

Învierea lui Iisus Christos din morți a zguduit pe primii neofiți, a făcut eroi pe niște bieți galileeni șovăitori, a descătușat, în omenire, splendidele torente ale mărturisitorilor și ale înaltei creștinătăți.

„Da, zice primul învățat, este netăgăduit că Biserica a fost întemeiată, nu de-a dreptul pe faptul Învierii lui Iisus, dar pe credința în Învierea lui, și această credință lucra, cu egală energie, fie că Învierea fusese, fie că nu fusese un fapt real.“

Răspunde al doilea învățat: „Numai adevărul dăinuiește. Tot ce slujește adevărului se păstrează, ca un capital slab, dar câștigat; în mica lui comoară nimic nu se pierde. Dimpotrivă, ceea ce este minciună se năruiește. Minciuna nu poate întemeia nimic, pe când mica clădire a adevărului este de oțel și se înalță pururea.“

Al treilea învățat coroborează: „Ceea ce este pură himeră iluzorie, pură halucinație morbidă, fără valoarea de adevăr, poate, desigur, într-un moment să trezească credința cea mai deplină. Dar o atare credință nu este hrănitore și nu este rodnică, din punct de vedere moral; ea nu produce nimic temeinic; ea nu se transmite prea departe; ea nu adună multe suflete într-o comunitate vie; ea se destramă sub acțiunea reductivă și dizolvantă a duratei, sub încercarea întrebuițării practice; ea termină printr-o înfrângere care-i dă pe față caracterul ei cel mincinos.“

Al patrulea învățat exprimă aceste gânduri cu prestigiul de sentințe: „... Privitor la Înviere, exegeza nu poate decât să constate că, aici, niciodată și nicăieri apostolii n-au arătat cea mai mică îndoială, cea mai mică șovăială. Apologetica, la rândul ei, poate azi să se cruțe de osteneala de a discuta serios unele explicații plăsmuite altădată ca să înlăture miracolul, de pildă presupunerea unei simple lețargii din care apoi s-ar fi deșteptat Crucificatul, sau presupunerea

unei fantasmagorii organizate de șefii oculte ai unui partid, sau presupunerea unei mistificări, puse în circulație de ucenici, și altele la fel, deopotrivă de romanțioase și de trăsnite. Istoria și psihologia, fiziologia și bunul-gust le-au pus la locul lor, de multă vreme. Expedientul de a reduce faptul la un simplu mit se izbește de scurtimea spațiului și a timpului trecut între eveniment și primele propăvăduiri, iar a recurge la ideea unei iluziuni vizionare este cu neputință, când ai în față universalitatea și fermitatea convingerilor din sânul Bisericii... Vom putea să recunoaștem că multe lucruri, în această istorie, sunt pentru noi de neînțeles, că nu vom ajunge niciodată să pătrundem natura existenței lui Iisus cel înviat... Rămâne fapt nezdruincinat că Biserica, existentă de nouăsprezece veacuri, a fost zidită pe această temelie, că ea este, prin urmare, o confirmare vie și că, drept vorbind, ea a ieșit din mormântul lui Christos, cu care, după toate probabilitățile, dacă ar fi fost altfel, ar fi rămas înmormântată pe vecie.“

Această trainică și fecundă cugetare este din fericire accesibilă și învățaților și neînvățaților.

Așa este, Biserica Mântuitorului a ieșit, cu el odată, din mormântul lui Iosif Arimateeanul. Și dacă nu toți ochii sufletești pot să vadă, vor să vadă pe Răstignitul Înviat, apoi contraproba Învierii lui, Biserica Creștină, este tangibilă pentru toată lumea.

Dar mai este încă ceva. Trăim în aurora unei epoci, care va aduce încă o zguduitoare mărturie, cum că această operă imensă este cu adevărat providențială și divină.

Suntem la pragul oceanelor și al furtunelor... În marea din ce în ce mai vijelioasă, se ridică, de două mii de ani, ostrovul miraculos al convingerilor și al siguranțelor creștine.

Marile dureri cari stau să vie, încă o dată, peste Biserica lui Iisus Christos, vor fi binevenite. Minunata dovadă, de atâtea ori refăcută în ochii oamenilor, are nevoie de o ultimă ediție: Opera Mântuitorului se lămurește, se fortifică și se arată invincibilă, sub aspectul adversităților și al prigoanelor celor mai crâncene.

Fericiți cei ce vor trăi peste o sută de ani. Ei vor striga – după ultimele victorii ale Domnului și în fața reeditatelor evidente ale dumnezeirii Lui – ei vor striga, preafericți: „Vrednic ești, Doamne și Dumnezeul nostru, să primești mărirea și cinstea și puterea, căci Tu ai zidit toate lucrurile și prin voința Ta ele erau și s-au făcut“ (*Apocalipsa* 4, 11).

În controversa de mult pornită și nesecată dintre luptătorii Artei pentru Artă și luptătorii Artei generoase, închinată patriei, fraților și durerilor obștești, marele Octavian Goga se așează cu strălucire printre poezii înaltelor tendințe.

Lamartine mărturisea, într-o pagină din vremea maturității lui, că-l vede și-l concepe pe poet: aprins, clocotitor, dăruit frumuseților pământului, florilor, codrilor și iubirii – în prima epocă a tinereții și a încântărilor.

Îl vede și-l concepe, după aceea, luptător și cetățean, devotat intereselor publice, pasionat pentru discuțiile din agora și prezent, în chip hotărâtor, acolo unde se dezbat destinele neamului și ale patriei.

Îl vede și-l concepe, în a treia și ultima lui epocă: poet încununat deplete albe și de slavă, încovoiat pe Harfa psalmistului și preamărind, la Porțile Sanctuarului, pe dătătorul de viață și Împăratul a toate câte sunt.

Octavian Goga înfățișează un amestec continuu și zbuciumat al acestor anotimpuri pe care Lamartine le hărăzea unei vieți de poet. Adolescentul grăbit să treacă de pe băncile școlii în rândurile luptătorilor, de-abia dacă are timpul să vadă cât de măreață este arhitectura lumii lui carpatine și românești, sau dacă o vede, el o știe, cu jale, zălogită de vitregia istoriei și legată cu hrisoave nedrepte altor neamuri decât neamul valah...

De aceea, la prveliștea – pentru alții senină și aproape biblică – a unei mame care, între spicele de grâu copt, alăptează un prunc flămând, Octavian Goga simte și scrie:

„...Inima purcede să-mi dezgroape
 Comoara ei de doruri ne-mplinite,
 Și simt amarul țarinei robite,
 Și simt rușinea neagră cum mă-neacă,
 Simt cum lumină-ncepe să se facă,
 Cum moare bezna vechilor păcate,
 Și sufletul înviorat îmi spune
 Că fătul ăst-al patimii amare
 Și-al dorului ce moare-n așteptare
 E solul sfânt... înfricoșatul crainic,
 Izbăvitor durerilor străbune.“

Încântările tinereții și această minunată creațiune a lui Dumnezeu care apleacă mâna până la ferestrele vârstei noastre de douăzeci de ani, atâtea lanuri de flori și printre lanuri apariții de îngeri; pentru Octavian Goga stăteau sub vama unor dureri, nemuritor tălmăcite inimii poporului. Precum, de multe ori, în zilele capricioase de primăvară, când pământul începe să se îmbrace în podoaba dumbrăvilor reînviată, din necunoscutul orizontului pornește iureșul de ploaie rece, amestecat cu omăt; așa peste simțirea și peste cântările poetului nostru – chiar în primăvara lui – au bătut, în stihuri de jale grea, viorul prelungitei noastre ierni istorice.

Cu răsturnarea ierarhiei anotimpurilor lamartiniene, găsim în Octavian Goga aleantul, reveria și tihna fericită a clipelor prefăcute în diamante, de-abia în epoca lui din urmă:

„Trei trandafiri într-un pahar,
 Trei trandafiri în floare,
 Curați ca de mărgăritar,
 Te-au așteptat ieri în zadar
 Să-i prinzi la cingătoare...“

Te-au așteptat, sărmane flori,
 În liniștea mea moartă,
 Și-ngălbenite de fiori
 S-au scuturat de câte ori
 Foșnea un pas la poartă...“

Este prea înțeles că din această vistierie, de viață, de lupte, de eroism, și de poezie reală, scrisă și lăsată moștenire neamului românesc, nu ne este cu puțință să scoatem, în această oră închinată pomnirii lui, decât pe ici pe colț, câteva bucați de aur...

Cine privește, pe de altă parte, peste această viață dramatică, atât de nobil prididită de bogăția evenimentelor contemporane, este necontent în cumpăna nedumiririi. Încotro se apleacă mai mult admirația noastră: spre frumusețea unei opere vaste – diverse, tumultuoase, risipite, pe care abia după ani de zile vom avea-o reconstituită, sub ochii cercetătorului – sau spre măreția acestei vieți de apostolat național, desfășurată în tot lungul și în tot latul pământului strămoșesc?

Născut sub streășina codrului de brazi de pe poalele de nord ale Carpaților, născut sub stema împărătească a unei împărății străine, Octavian Goga a pornit de cu vreme spre miazăzi, spre plaiurile libere de dincoace de Carpați, spre albiile de jos ale Oltului și spre frații care dăduseră, la Plevna, în fața lumii întregi, un crâncen și norocos examen.

Pe căile lui Slavici, ale lui Coșbuc, ale lui Ion Gorun, Goga venea spre frații liberi să le amintească neconținut că mai sunt milioane de frați care așteaptă, cu ochii la cer, minunea din noaptea Paștelui românesc.

Îl văd pe Octavian Goga, îl văd cu ochii amintirii, primit, îmbrățișat și încununat de Academia Română; îl văd – trandafiriu, luminos, cu ochii de peruzea – amestecându-se și răscolind eteroclită noastră lume bucureșteană; îl văd, mai ales, prețuit, răsfățat, explicat și comentat lumii târzii la pricepere, de către revista *Viața românească* și de către conducătorul ei.

Cărturarii Iașilor, intelectualii atât de diverși și de originali care au trăit și trăiesc încă, au lucrat și lucrează încă în această cetate a spiritului românesc, au avut menirea și puterea să comenteze și, așa zice, să legitimizeze pe Octavian Goga, în zgomotul, în viața frământată și în opinia publică a vechiului Regat.

Îl văd pe Octavian Goga, în epopeea anilor 1916-1920, în granițele țării și dincolo de ele pe cărările străinătății, luptându-se, lângă solii popoarelor și în iarmarocul ziarismului internațional, pentru limpezirea unui proces, încă șovăielnic și încurcat în ochii străinilor, deși clar pentru sfânta dreptate și pentru cei opt sute de mii de martori, aliniați acolo sus, înaintea Tribunalului Suprem

Îl văd apoi pe Octavian Goga, pe treptele apoteozei naționale. Lângă siluetele regale, între vlădicii neamului care ridicau la ceruri vulturile de tămâie ale inimii poporului recunoscător, între generalii muiați în fir, între sfetnicii tronului, feciorul din Rășinari trăiește, pentru mucenicii neamului, pentru românitatea îngenuncheată cucernic de pliuri și în văi, în vârf de munte și lângă apele tuturor pantelor Carpaților, feciorul din Rășinari trăiește pentru noi toți, supremul ceas al extazului național...

Vedem astăzi toate acestea în amintirea fermecată, și le înțelegem și le iubim și le slăvim, cu o limpezime și cu un dor nestins, care poate că ne-a lipsit în clipele fugarului prezent. Marile evenimente colective

sunt la fel ca revărsările vulcanilor: bubuie pământul, cerul e învăluit în pâcle, norii fierbinți, obscuritatea, zbciumul și spaima domnesc universal. Și de-abia sus de tot, de pe craterul cu buze de jeratic, se pornește devale șarpele de foc și de precizie!

Așa este și în ceasul revărsării vulcanilor din inima popoarelor. Unii au partea tunetului, alții a pietrelor, alții a cenușilor ridicate în nori... Cununa slavelor eterne rămâne numai câtorva...

A mai fost un ceas în viața acestui mare fiu al neamului, când smeritele lui începuturi din Ardeal, când slava lui de poet, când menirea lui de apostol fără pungă și fără adăpost s-au întâlnit cu amăgi-toarele oglinzi ale măririi pământești. Cel ce cântase, plânse și nădăjduise pentru un popor întreg, a fost chemat o clipă să descifreze – ca om politic – problema destinului obștești.

Dar poezii au de-a pururi soarta din celebrul poem: *Die Erteilung der Erde*; sosesc prea târziu!

După ceasul amar, Goga scrie:

„Mă întorc din nou, spre culmi de odinioară
Ca să nu-mi sfârm o sfântă profeție;
Cu ce mai am din vechea mea comoară,
Lăsați-mă să plec iar în pustie!“

Când națiunea românească a auzit de moartea lui Goga, a fost o răscoală de consternare și de uimire: O, a murit prea de vreme!...

Vom zice azi, cu glasul Ecclesiastului: Ferice de el! A murit tocmai la timp, ca să nu trăiască și să nu apuce crunta vremurilor destăinuire!

Vom zice, însă, mai adevărat, cu glasul nestinsei noastre credinți creștine și cu izbucnirea indestructibilei noastre așteptări românești:

Ferice de tine, Octavian Goga, fiindcă tu azi, în ceruri, vezi, prin zidul negrei noastre vremi pământești, și contempli dincolo de el: strălucitoarea închegare viitoare a dreptăților noastre și a proorociei tale!...

N.D. COCEA – AUTOR DRAMATIC

Se pare că este o lege încă nelămurită care constrânge pe roman-cier și pe nuvelist să se oprească, într-un târziu, la ușile templului ze-îțelor Thalia și Melpomene. După ce, în roman sau în nuvelă, un

scriitor de vază și-a dat măsura puterilor lui literare, scena începe să-l ispitească. Deși este aceeași lume a închipuirii și a vrajei, care recheamă și dă viață, totuși istorisirea din carte și încarnarea de pe scenă stau în împărății deosebite. Dar, adesea, scriitori celebri, în proză, au avut atâta nerăbdare și atât curaj că au trecut granița dintre epopee și teatru, cu orice riscuri, cu orice pagube.

Ne aducem aminte de Zola, de Alphonse Daudet, și mai înainte de ei, de uriașul Balzac... Câtetrei au râvnit și au urmărit cu tenacitate să vadă pe eroii din romanele lor (sau eroi croiți de-a dreptul pentru scenă) coborând și verificându-se în amețitoarea lumină a rampei... Exemplele sunt multe, dar succesul romancierilor, dornici de emoțiile teatrului, n-a fost totdeauna categoric.

Au fost și sunt și excepții.

Această excepție o așteptăm de la camaradul nostru de literatură, de la prietenul de totdeauna: N.D. Cocea. Adevărul este că romancierul N.D. Cocea dacă aduce azi, la teatru, prima sa piesă – am zice: declarată la oficiul de stare civilă – stăruințele sale intime, munca sa ascunsă și luptele sale necontenite cu demonul scenei ne sunt cunoscute de multă vreme.

N.D. Cocea, dacă ar fi descurcat cu energie – printre multele adversități și obstacole ale vieții – calea spre porticul teatrului, ar fi fost consacrat de mult, de entuziasmul și de aplauzele noastre. Cutez să cred că N.D. Cocea e un robust talent dramatic, în întârziere de revelație. Evenimentele artistice pe cari le așteptăm cu nerăbdare nu mă vor dezminți. Cu N.D. Cocea excepțiunea romancierului autor dramatic va primi un comentariu aparte.

Știu, ca puțini alții, puterile de artă, experiența de viață și tinerețea invincibilă pe cari amicul meu le pune în joc, pentru izbânda lui de mâine. Privesc cu admirație în N.D. Cocea pe tovarășul de visuri, de biruință, de lung asediu literar și (de ce n-am spune-o pe față?) de platformă cucerită, cu care am pornit în viață, la sfârșitul veacului trecut.

Este foarte adevărat că am luptat în sectoare diferite. E adevărat că am dat pe față, de-a lungul anilor și dăm și azi: ideologii și directive poate, uneori potrivnice. E adevărat că facem laolaltă, în multe chipuri, un contract pitoresc și paradoxal! Dar de N.D. Cocea mă leagă de-a pururi aceeași credință, fără bătrânețe, în idealul artei și al omeniei!

Am mărturisit de multe ori că, în viața mea, entuziasmul, inițiativele literare, visurile și febrilitatea lui N.D. Cocea mi-au fost și

farmec și îndemn. Cum aş putea uita vreodată anul 1910, revista *Viața socială* și toată generozitatea mai mult decât frățească, pusă de N.D. Cocea în sprijinul ascensiunii mele literare? Cum aş putea uita vreodată ziarele editate de amicul meu și râvna lui să consolideze un renume literar, răsărit în zilele *Vieții sociale*?

Succesul pe care îl aștept, de la noua și de-a pururi tână reafirmare a lui N.D. Cocea, are o latură aproape personală.

Izbânda prietenului meu va fi și izbânda mea. Teatrul nostru românesc de azi, autorii noștri dramatici și mai ales cei ce dețin azi locurile de direcțiune au adunat undeva, înaintea unei instanțe astăzi învăluite, un greu proces ideologic.

Ca și altădată – ca totdeauna, în activitatea lui N.D. Cocea – manifestarea de azi trebuie să fie protestatară și fecundă. I-a fost dat amicului meu să fie mereu începător de serie și vestitor de vremuri noi.

Teatrul nostru de azi are nevoie de curente noi, premenitoare și salubre. Indignarea îl făcea odinioară pe Juvenal să scrie versuri.

Împrejurări analoage, fenomene sufletești identice și ardoarea lui Juvenal au răzbit de multe ori, biruitoare, convențiile, opreliștile și monopolizările trecătoare ale scenei.

Piesa lui N.D. Cocea – atât de brutal și de vast semnificativ intitulată *Canalia* – oricari ar fi deocamdată surpriza, ezitarea sau hotărârea publicului spectator, este, în teatrul nostru, un semn al viitorului.

N.D. Cocea sosește, ca totdeauna, în fruntea cocorilor de primăvară.

MÂNĂSTIRI NEMȚENE ȘI VISURI MONASTICE

Județul românesc și cel mai bogat în mănăstiri este județul Neamț. Poate, după el, vine județul Ilfov. Dar cu toate că sunt bucureștean de vreo jumătate de veac, totuși mi-a fost dat să cunosc mai de aproape și mănăstirile Neamț, Agapia, Vărațic... decât Căldărușanii și Țigăneștii...

Cum am ajuns în preajma mănăstirilor nemțene este poveste veche. Convingerile mele creștine, preoția mea și toată literatura mea stau în strânsă legătură cu aceste sacre siluete arhitectonice care înfloresc albe, din sânul codrilor județului Neamț.

Am înțeles creștinismul, întâia oară, ca o faptă de eroism sufletec, închinată Mântuitorului, în taina unei chilii monahale. Am scris pagini numeroase, rechemând slava de odinioară a mănăstirilor românești și străduindu-mă să fac pe contemporanii mei să simtă că Biserica Mântuitorului nu va putea niciodată să se lepede de falanga sa cea mai devotată, falanga monahală.

Una din cărțile mele de acum vreo treizeci de ani are titlul *Clopotele din M-rea Neamț*... În această carte sunt bucățile: *Calipso greaca, fecioara și Maica Frăsina*. În romanul *La răspântie de veacuri* rechem M-rea Văratice și câteva cuvioase fețe călugărești... În alte cărți, fac la fel, stăpânit de-a pururi și de frumusețea severă a monahismului și de încredințarea că mănăstirile noastre au fost și rămân vistierii de binecuvântare și de energie națională.

Scriam în bucata *Clopotele din M-rea Neamț*:

„Voievozi și vlădici, coconi și jupânițe, soli streini și călugări din toate lavrele creștinătății pravoslavnice au trecut pe aici și au dus cu ei renumele Moldovei și al M-rei Neamț, ori au rămas aici și vor mai sta până la revenirea Domnului. O, zile de necrezut, când M-rea Neamț, cu tipografia ei, cu cărturarii ei, cu știința și cu cucernicia ei, revărsa lumina cunoștinței peste tot poporul românesc și peste alte neamuri; până la Kiev și la Stambul, până la Belgrad și la Ierusalim!...”

În preajma pâraielor Ozana, Secu, Agapia și în faldurii mândri ai munților îmbrăcați în codri stau mănăstirile fruntașe din județul Neamț. Începuturile lor istorice nu sunt totdeauna clar documentate. Poate că M-rea Neamț a fost întemeiată de acei trei blagosloviți călugări, pomeniți drept ctitorii mănăstirii. Leatul poate să fie 1392... M-rea Secu (uneori mănăstire de sine stătătoare, alteori unită cu M-rea Neamț) a început pe la 1560, ca schit, cu o bisericuță de lemn. La 1593 marele vornic Nestor Ureche a făcut-o mănăstire de zid...

M-rea Agapia, azi mănăstire de maici, altădată de călugări, nu are documente mai vechi ca anul 1569... M-rea Văratice este mai nouă...

Lumea noastră românească modernă cunoaște aceste mănăstiri, dintr-un punct de vedere și sub un aspect abătute de la calea legită. Aceste mănăstiri nu mai sunt cercetate de noi în iarna durerilor sufletești și din nevoie duhovnicească, ci sunt cercetate mai cu seamă vara, ca localități de răcoare și de odihnă. Scopul religios al cucernicilor închinători de altădată a ajuns, pentru noi, scop de vilegiatură și de petrecere.

Scriam acum treizeci de ani: „Iată-ne, de câțiva timp, inundând în fiecare vară cuprinsul acestei mănăstiri. Venim străini de ea și plecăm tot atât de străini. Nu se lipește nimic de noi, nu dăm luare-aminte la nimic și clopotele din M-rea Neamț sună pentru noi zadărnice. Prin păduri și prin poene, plimbăm preocupările și vîsurile noastre pământești, iar dacă cercetăm uneori tezaurele mănăstirești, o, facem dintr-un imbold deșert de curiozitate. O contrazicere nestinsă, un abis!... rămâne între noi și această sfântă casă care ne găzduiește...”

Dureroasă problemă!... E un bine, e un progres că am ajuns să nu mai semănăm deloc cu părinții și cu strămoșii noștri, ori e un rău și o degenerare? M-am întrebat așa de multe ori și mă întreb azi, și mai neliniștit sub scormonitorul misticism a acestor clopote străbune. Sunt, poate, un suflet timid și înapoiat, sunt poate un poet înamorat de Iisus Christos și de vremurile vechi?... Nu știu! Știu numai că această nesfârșită depărtare morală în care ne găsim față cu un trecut atât de apropiat mă doare și îmi dă presimțiri rele.

Cât e de tulbure și de frământat de vijelii cerul sufletesc de azi!... Cât e de nemângâiată viața și cât de pline de morminte săpate prea devreme, cărările ei! Trece prin viață, grăbiți, febrili, spulberați de patimi și de poftă, ca niște păsări călătoare peste o mare furtunoasă... Când din zborul acesta, nebunesc și nimicitor, văd ca astăzi, încremenită aici în valurile vremii, o cetate a repaosului în Iisus Christos, mă opresc și mă odihnesc. Cine ar putea să spună farmecul acestei odihne sufletești. Liniștea profundă dimprejurul sfintelor biserici, strânse între cele patru laturi de chilii, portul lor străvechi și alb, prestigiul veacurilor de evlavie, încremenită în pietrele cu slovă, în zidurile cu metereze cad pe oglinzile inimii, ca pe un iezer molcom și visător...

De prisos ți se pare tot ce ai lăsat în urmă, neroade și de o zi frământările, dezbinările și luptele la cari ești părtaș, jalnică și de disprețuit viața ta întreagă, cu toate legăturile și foloasele ei!...”

*

Așa scriam acum treizeci de ani... Câte s-au întâmplat de atunci și până azi, în lumea întreagă, și în neamul românesc, apoi în inima fiecăruia dintre noi!... Am învățat, în zilele din urmă, mai mult decât în viața noastră de mai înainte. Am învățat îndeosebi că legea și credința strămoșească însemnează nu mobilă veche și haine demodate, cum ni se părea în tinerețe, ci însemnează o putere mântuitoare, o

comoară moștenită, pe cari trebuie să le cercetăm, să le înțelegem și să le iubim, încă o dată. Biserica străbună, credința în Dumnezeuul părinților noștri și tot ceea ce consolidează și dă viață acestei Biserici și acestei credințe însemnează: și pavăza ființei noastre naționale și garanția longevității noastre.

*

Anul trecut, revista *Vremea* a publicat la loc de cinste cele trei articole ale mele: *Bucură-te, mănăstire!* E interesant să constați că aceste articole au bucurat mai cu seamă pe cititorii mei laici și pe confrății mei de literatură...

Înțeleg prea bine că organizarea și reînsuflețirea vieții călugărești n-ar putea să fie decât fapta unui entuziasm extraordinar, țâșnind de undeva, din inima unui iluminat, sau din tovarășia câtorva înflăcărați de focul Marelui Vasilie, patronul monahismului oriental. Pentru aceea, vedem această prudentă așteptare, această tăcere semnificativă și această rezervă din partea celor ce, oficial, țin cheile mânăstirii și poartă barizul negru al renunțării totale...

Au dreptate. Mânăstirile au înflorit totdeauna fără prealabile demersuri la scaunele stăpânirii.

Pentru aceea, este permis să cugetăm și să ne închipuim cum ar putea să înceapă, între noi, de toți așteptata și atât de folositoare premenire călugărească. Nu alungăm deloc ideea că autoritatea bisericăască, rămânând în înțeleaptă expectativă, ar putea, totuși, să nu se opună la câteva propuneri și dorințe...

Iată, de pildă, M-rea Secu. Este o vatră monahală așezată între codrii încă nedoborâți de secure. Stă la o parte de lume și drumul până la ea nu este prea ușor. Să presupunem că această mănăstire este cedată pentru experiență. Suntem câțiva clerici și câțiva mireni cari vrem să înjghebăm o tovarășie duhovnicească, deocamdată liberă și fără alte obligații decât dragostea pentru Christos și pacea prieteniei dintre noi.

Dar avem un conducător, avem un duhovnic și suntem ziua și noaptea paznicii sfintelor slujbe din biserică.

Avem între noi oameni cu carte, teologi, filosofi, naturaliști, medici... Când nu suntem în biserică, stăm și ascultăm lecțiile acestor erudiți, cari au venit să închine erudiția lor dumnezeirii Mântuitorului... Trăim viață de obștie, luăm hrana noastră împreună, ne bucurăm duhovnicește laolaltă și privim, din pridvoarele mânăstirii,

cum se despoaie, în toamnă, codrul, sau cum se îmbracă în frunză nouă, primăvara...

După un an de zile, dacă vreunul dintre noi s-a răzgândit și se simte stingher la M-rea Secu, se întoarce în societatea laică. După doi ani de zile, dacă inima altuia nu s-a înveșmântat definitiv cu zona renunțării și a smereniei călugărești, poate să ne lase și să revie printre mireni... După trei ani fratele nostru și-a făcut ucenicia și este vrednic să intre în tagma monahală. Ajunge călugăr, el fostul doctor în litere, sau fostul inginer, sau fostul medic.

Această ideală M-re Secu primește, între frați, mai cu seamă cărturari cu diplomă, dar, excepțional, și oameni cari și-au agonisit diploma celebrității, fără concursul Academiiilor...

Și când va pogorî, lângă apa Secului, această mănăstire din stele și din zilele Sfântului Antonie?...

Poate peste câțiva ani, poate chiar de la anul, înainte. Am mai scris aceste lucruri și altădată. Pe atunci, însă, aceste proiecte păreau adevărate visuri. De atunci încoaice, ne-am îmbogățit în experiență dureroasă și am acumulat certitudinea că norodul nostru creștinesc are nevoie, încă o dată, de mari căpetenii bisericăști. Dar aceste căpetenii nu pot fi decât ucenicii marilor călugări de altădată: Vasile, mitropolitul Chesareei Cappadociei, Grigorie de Nazianz, Ioan Gură de Aur și toți ceilalți...

Aceste căpetenii trebuie să fie niște eroi ai conștiinței și ai purității morale, întăriți și probați în aceste cazărmi ale Duhului, cari sunt mânăstirile creștine.

ÎN JURUL TEATRULUI RELIGIOS

Este cu înțeles că lumea începe să-și reamintească de teatrul religios. În zilele noastre de încordare sufletească, am dori să aflăm emoția cucernică și reconfortarea, cât mai des, dincolo de preocupările și de munca noastră... De ce nu le-am afla și la teatru, o dată ce am auzit că există ori a existat un teatru religios?

Cei ce veghează asupra buneii conviețuiri a oamenilor și au grijă de salubritatea lor sufletească, nu pot neglija nici un mijloc dintre cele proprii să sporească omenia și bunătatea.

Nu trebuie să pierdem din vedere, cel puțin în unele ceasuri istorice, că teatrul este o instituție de educație națională și cetățenească.

Teatrul religios a avut și poate să mai aibă mare însemnătate și mare înrăurire asupra celor ce vor să-l privească și să-l înțeleagă.

Dar constatând și mărturisind valoarea acestor premise, trebuie să recunoaștem câteva realități stingheritoare sau protivnice pentru teatrul religios, când ar fi să pornim la realizarea lui, astăzi, printre noi.

Poate că mă veți întâmpina cu obiecțiunea: „când ar fi să pornim la realizarea lui“?... Dar, teatrul religios există azi, în plină funcțiune!...

Vă voi răspunde cu simplitate: dacă ar fi, l-aș fi văzut și eu, chiar din fundul sihăstriei mele și din izolarea la care mă obligă bătrânețile mele.

Teatrul religios este un lucru înfricoșat de greu! Da, teatrul întreg a fost, odinioară, religios... În zorile civilizației elinești, în fericita prunție a popoarelor moderne – acum o mie de ani, la umbra catedralelor gotice – teatrul era divin și emoțiunile lui erau sacre. Ca să mai putem trăi, însă, noi cei de azi, gândurile nevinovate, simplitatea și naivitatea celor ce priveau „misterele“ medievale, ar trebui să încăpem pe mâna unui autor dramatic, arhanghel de magie, de credință și de geniu!...

Ce teatru religios poți să scoți din aceste sterpe și fantomale elucubrațiuni scenice, unde ni se arată Femeile Mironosițe, sau vreun apostol, sau vreun martir?... Este o tragică amăgire de sine să crezi că un dram de dispoziție religioasă sau oarecare abilitate tehnică te îndreptățește să aspiți la realizări dramatice evanghelice! Una este cucernicia inimii, și cu totul altceva este talentul literar, în cazul nostru: specia literară dramatică. În privința aceasta, eu unul am o tristă și vastă experiență. Câți munți de hârtie nevinovată nu se prefac zilnic în poezii, în nuvele, în drame și în romane, fără nici o scânteie de talent, numai pentru cuvântul că autorii aparțin direct sau indirect, teologiei și bisericii...

Așadar, să nu ne amăgim. Dacă a scrie pentru teatru este o primejdioasă îndeletnicire, a scrie piese religioase este o culme inaccesibilă (cel puțin astăzi, printre noi..., măcar că am dori mult să asistăm la un spectacol care să ne dea fiorii cucerniciei...).

Mă veți opri și îmi veți spune: Nu cerem atâta! Nu avem, încă, pe acel uriaș poet dramatic, care să ne prezinte, în lumina geniului, ceva din dramatica viață a Sf. Pavel, sau ceva din eroismul martirilor... Dar putem să luăm, din literaturile străine, piesele cele mai potrivite.

Răspund că este o soluție – deocamdată cea mai bună. Sunt, însă, și aici supărătoare restricții și neașteptate greutăți. De la cine am putea să

luăm, cu împrumut, piesele cu caracter religios? Evident de la autorii occidentali. Dacă acești autori occidentali sunt sau romano-catolici sau protestanți. Poporul nostru românesc este în imensa lui majoritate popor ortodox. Biserica noastră este biserică ortodoxă. Sunt unele nepotriviri, unele nuanțe (uneori greu de prins), sunt unele antagonisme, între noi și occidentali, pe care nu le putem trece cu vederea, mai cu seamă când le-am privi izbucnind în lumina rampei.

De pildă, Biserica noastră ortodoxă nu poate concepe și să vadă pe scenă un actor care ar fi să interpreteze pe Mântuitorul. Evlavia noastră ortodoxă exclude așa ceva. Domnul nostru Iisus Christos este în ceruri și în Sfânta Euharistie și nici unul dintre noi, cari credem și mărturisim acest adevăr, n-am putea suporta ca un om păcătos – fie el un actor de geniu! – să pretindă că înfățișează pe Mântuitorul!

Tot așa, nu putem admite că o fiică a lui Molière, oricât ar fi ea de grațioasă și de mare artistă, să ni se prezinte pe scenă ca fiind Sfânta Fecioară. Dacă avem și noi oarecare rudimente de teatru religios popular, tot ce am putut să îngăduim a fost ivirea celor Trei Crai de la Răsărit în naivele scene ale *Vicleimului*. Este adevărat că teatrul religios, și fără aceste Divine Figuri Centrale, rămâne destul de bogat. În marginea acestor restricții și cu bună luare-aminte pentru susceptibilitățile noastre ortodoxe, putem să căutăm, în Occident, material pentru teatrul religios.

Dacă, însă, vrem cu tot dinadinsul teatru care să ne insuflă sentimente cinstite, teatru care să ne înviorzeze inima și să mai premenească asfixiata noastră atmosferă sufletească, problema ajunge mai ușoară. Să spunem cu tristețe că am căutat prea mult, în teatru: râsul impur, farsa lătăreață, cuvintele și scenele crude, situațiile dușmane decenței și moralei... Am făcut spectatorilor noștri o lamentabilă educație teatrală. În loc să stăpânim publicul și să-l ridicăm până la teatrul cel nobil, noi ne-am făcut sclavii și lingușitorii pașimilor lui. Și acum am vrea, cu mare grabă, să schimbăm, ca prin farmec, trista tradiție creată și să facem din teatru – ceea ce ar fi trebuit să rămână de-a pururi – marea școală a virtuților cetățenești și a iubirii de neam și de lege.

Și aici iar încep durerile și întrebările!... Oricum, operele dramatice serioase, datorate de înalte gânduri, operele aspre și virile ne înconjoară în măreț amfiteatru. Din cărunta Antichitate clasică și până azi, popoarele culturale au admirat atâtea opere teatrale, valabile și azi, indicate și azi pentru însănătoșirea inimii și redresarea atitudinilor sufletești.

Ce ne împiedică să alegem, azi, pentru noi, câteva din aceste spectacole binefăcătoare, alungătoare de miasme și nobil pilduitoare?...

Fără să cădem în greșeala atât de obișnuită a autoexaltărei, cred că și repertoriul nostru românesc nu este lipsit de piese educative și edificatoare. Dar avem la îndemână teatrul tuturor neamurilor culturale!...

Nu mai suntem, oare, capabili să urmărim piesele unde virtuțile, civismul, credința conjugală, sacrificiul pentru datorie, seriozitatea în viață... sunt puse în acțiune, sub ochii noștri?...

Iată ce va trebui să verificăm, în aceste zile grave, când zbegul, petrecerea, picanterea și râsul grosolan pe scenă încep să ni se pară sinistre.

GÂNDIND LA ALEXANDRU VLAHUȚĂ

Sunt scriitori care nu câștigă nimic în ochii noștri, atunci când îi cunoaștem personal, ba de obicei ne cășunează dezamăgiri. Ca să nu pomenim scriitori de pe la noi, se știe, de pildă din *Jurnalul* fraților Goncourt și din alte mărturii, că genialul Balzac era greu de suportat când te găseai în preajma lui... Străvechiul Socrate ne spune undeva, în *Dialogii lui Platon*, că toți artiștii sunt cam la fel. Socrate n-a găsit, la artiști, nici un fel de înțelepciune; tot darul lor, zicea el, decurge dintr-un fel de substrat patologic...

Ideea aceasta, reluată și exploatată cu abundență în zilele noastre, a făcut ocolul lumii!

„Degenerații superiori“ era numele artiștilor de geniu, pe la sfârșitul veacului trecut.

Alexandru Vlahuță, de multe ori contestat, în zilele din urmă, era poetul care, cunoscut de aproape, sporea și asigura prestigiul lui.

M-am întâlnit întâi cu poetul Vlahuță, mai exact: cu scriitorul Vlahuță. Din goana vieții și numele lui au desfătat pe elevul de liceu, care eram acum vreo cincizeci și câțiva de ani. Poezia lui Vlahuță am cunoscut-o mai târziu. Cum aș putea să fiu necredincios amintirilor mele?... Am citit, am recitat, am declamat, cu emoție, celor ce erau în jurul meu: *La icoană, Dormi, iubito!, Iubire...* și altele din registrul poetului... A fost o vreme când din clasele Conservatorului până la pupitrele noastre de liceeni interni, Vlahuță stăpânea cu duioasă încântare sufletul tinerimii... Adoram pe Eminescu, dar ne înduioșam cu Vlahuță.

„Acum când nu ne mai iubim
Vino cu mine în țăntirim...“

Încerc să înțeleg pe unii din confracții mei de azi cari, pare-mi-se, cu o nuanță de iconoclatism, tăgăduiesc și înfruntă valoarea poetului Vlahuță... Da, cunosc fenomenul... Generațiile vin după generații... Idolii cei noi iau locul idolilor vechi... Când suntem tineri, suntem convinși că lumea adevărată a început cu noi. Unde mai este universalul entuziasm, de acum o jumătate de veac, pentru Emile Zola...? Unde mai este gloria clasicului Guy de Maupassant? Unde este aureola încântătorului și etern tânărului Alphonse Daudet?... Câți dintre tinerii mei confracți mai citesc *Une page d'amour* sau *Fort comme la mort* sau *Le nabab*?... Poate că au dreptate!... Alte nume, alte opere, alte entuziasme au venit, vijelioase, din urmă și au măturat pe înaintași!

Mai este însă o instanță de rejudecare, un fel de curte de casație, pentru celebritățile cari au fost. Este istoria iterară, care, metodică și rece, reia procesul fiecărui scriitor, ieșit din actualitate, și caută să stabilească o dreaptă cumpănă între ce-a însemnat el, în zilele lui, și ce însemnează înaintea valorilor eterne. Câteodată – foarte rar – iese la iveală că scriitorul nostru este mult mai de preț decât au socotit contemporanii. De multe ori, celebritatea lui a fost deșartă...

Pentru această înaltă curte de casație, unde se grămădesc, cu miile, dosarele noastre, mai aducem câte o mărturie, mai încercăm unele restabiliri, în aprecierea operei și vieții idolilor tinereții noastre.

După un sfert de veac de la plecarea dintre noi, Alexandru Vlahuță trece prin fatalele oscilații de judecată literară, de care nu scapă nimeni. Este deopotrivă de imprudent să minimalizezi valoarea lui, ca să te lupți să-i fixezi un loc definitiv în panteonul muzeelor românești.

În așteptare, și rechemând amintirile noastre despre Vlahuță, trebuie să subliniem un fapt de stăruitoare însemnătate. El este adevăratul inițiator al literaturii noastre românești, izvorătoare în jgheburile naționale, de vreo patruzeci de ani încoace.

Uităm de obicei că Vlahuță s-a despărțit, cu multe dureri, de școala lui Dobrogeanu-Gherea și de curentul patronat de acest pontif al literaturii generoase universale, ca să pornească pe nesimțite într-o direcție ajunsă mai târziu direcția *sămănătoristă*. Au fost alte nume și alte energii cari au impus și au făcut faima și puterea acestei

direcții, dar țin bine aminte că revista *Sămănătorul*, cu tot programul ei, este fundația lui Alexandru Vlahuță.

Încet și fără multă publicitate, Alexandru Vlahuță a pornit, într-un car cu coviltir, și a făcut o mișcată descriere a munților, a plaiurilor, a podgoriilor și a mănăstirilor noastre. La fel, ne-a interpretat aceleași priveliști, aceleași pajiști și muncelile, aceleași dealuri ale țării, aceleași turme și aceleași juguri cu boi – de data aceasta adunate, în pictură, de geniul lui Grigorescu... Ne-a învățat să privim și să iubim peisajul nostru românesc, s-a făcut dascălul multora din noi – scriitori, pictori, arhitecți... – cu stăruința lui caldă, cu lecțiile lui scrise și nescrise, asupra pământului, asupra poporului și asupra dragostei de tradiția românească.

Citind opera de ziarist a lui Eminescu, mulți îl găsec profet și inițiator al unora dintre doctrinele și directivele de azi. Este adevărat – vom vedea, cu vremea – că începătorul lucrului aieva a fost Alexandru Vlahuță.

UN VLĂDICĂ SURGHIUNIT

Într-o zi – a fost cam de mult ziua aceea – am întrebat pe profesorul meu de drept bisericesc, venerabilul Constantin Erbiceanu, la o lecție când traduceam și comentam sfintele canoane:

– Domnule profesor, de ce stă surghiunit, la M-rea Neamț, vlădica Narcis Crețulescu?

Profesorul n-a voit să-mi răspundă.

– Ei... o fi ea o pricină oarecare...

– Domnule profesor, vlădica Narcis e vestit în tot județul Neamț, cu cuvioșia și cu molitfele lui... Toată lumea aleargă la el...

Constantin Erbiceanu a râs cu râsul lui îmbietor și frumos: apoi mi-a spus acest cuvânt ciudat:

– Apoi lasă că și tu, când vei ajunge la anii lui, tot așa ai să fii...

Nu văzusem încă pe surghiunitul vlădică de la M-rea Neamț, dar îl știam din faimă.

În ziua de 7 august 1903, am văzut întâia oară această cunună a mănăstirilor Moldovei și vlădica Narcis, pe neașteptate, era stăriț. Veneam de la M-rea Agapia și vecina ei, M-rea Văratice, mi-era, de

asemeni. cunoscută. Larga așezare a M-rei Neamț, zidurile ei de cetate, baptisteriul din mijloc, căsuțele ascunse după zaplazuri, pădurile de brad cu suișul lor întunecos și nu știu ce pace arhaică și suverană din tot cuprinsul mănăstirii... mi-au apărut ca stâlpii și dovezile întâietății ei... E mănăstirea regină!...

Dar în uimirea și în înflorirea admirației mele intrau și neliniștea și misterioasele chemări ale viitorului... Câte reverii, câte proiecte, câte pagini de nostalgie au făcut să crească, în ceasurile mele de singurătate. Clopotele din M-rea Neamț!

Am cercetat în acea zi de august cărările subjugătorului sfânt locaș, biserica voievodală, și umbra de sub poalele codrului... Pe vremea aceea, M-rea Neamț nu era prea prididă de vizitatorii în vacanță. Luna august trecea, peste turlele și peste poienele mănăstirii, aproape sihastră... Câțiva mosafiri risipiți și iubitori de tăcere... Telefonul de-abia dacă începuse să zbârnăie, iar despre automobile și despre claxoane nimeni n-avea încă nici o presimțire...

Am urcat scările stăreției și am privit cu inima plină pridvoarele largi de stejar care ocolesc pe dinăuntru patruleterul ieratic. Vlădica Narcis avea mosafiri. Am intrat și eu cu cei ce mă însoțeau și am șezut în jilțuri, în salonul stărițesc, firește după închinăciunile cuvenite unui vlădică și unui stăriț.

Această primă oară de întâlnire cu vlădica, n-a fost cu noroc, nici pentru el, nici pentru mine. Și nenorocul a venit de la cei doi mosafiri cari intraseră la stăriț înaintea noastră. Cei doi mosafiri erau bucureșteni: o doamnă și un domn. Ea era poetă și conferențiară. El era numai ziarist, dar venit la noi de prin alte părți... Scria – cât mai țiiu minte – lucruri istețe și interesante, însă lumea nu-l prea lua în serios... Cât despre doamnă, ea era o mare nedreptățită... Ani de zile a fost muza care a inspirat pe câțiva confrăți poznași și mucaliți, în proză, în versuri și în caricatură.

Căzusem rău. Diplomație sau voie bună, vlădica Narcis făcea celor doi mosafiri, un fel de discurs poemă, care pentru mine unul era cu totul departe de ceea ce aș fi dorit să auz din gura unui sfânt.

Vlădica era socotit și ca mare cărturar. Mai târziu, m-am întâlnit cu o puzderie de notițe, de comentarii și de povești, scrise de mâna tremurândă a moșneagului. Am întrebat asupra valorii lor istorice pe unii cunosători. Mi-au răspuns că moșneagul este un poet și un eresiarh, întru ale istoriei.

Pe când așteptam să-l văd mai de aproape și să-l judec mai temeinic, s-a întâmplat o schimbare de mitropoliți și mitropolitul cel nou a făcut greșeala să înlocuiască, în scaunul de stariț al M-rei Neamț, pe vlădica Narcis. A mers mai departe și a gonit din mânăstire pe bietul bătrân. Vlădica Narcis dat afară din M-rea Neamț!... Poate că atunci când venise, venise de surghiun, dar trecuseră atâția ani și surghiunul ajunsese cetățenie călugărească. Surghiunul se răscumpărare pe sine și acum era pace și mângâiere.

Din nefericire, mitropolitul cel nou nu avea nici o pricepere și nici o sensibilitate, nici pentru fenomenul monahal, nici pentru psihologia monastică și nici pentru pacea mânăstirii. Nedreptatea făcută lui Narcis Crețulescu a fost pentru nedreptățitor un semn funest și o proorocie tragică respirată peste toată păstoria lui.

Gonit din M-rea Neamț, vlădica Narcis a coborât pe Ozana și a găsit o bojdeucă, la marginea Humuleștilor și în fața târgului de peste apă. S-a cuibărit acolo și a mai trăit vreun an sau doi.

Acolo l-am cercetat și acolo am înțeles valoarea lui duhovnicească. Un unchiș scund, uscat, alb ca iarna și cu niște ochi negri strălucitori... Se vedea și se simțea că hrana lui erau *Ceaslovul* și *Molitfelnicul*... Altfel decât în lumea mirenească, acești bătrâni ai mânăstirii, în loc să scadă sufletește, ei sporesc... Nici o vorbă despre prigonitorul lui, nici o plângere asupra sărmanelor condiții ale noului său surghiun, aci lângă marginea Humuleștilor. Mi-a vorbit ca un om care plutește sus, peste necazurile vieții și peste enigmatul ceasului de față. Mi-a vorbit ca un adevărat principe bisericesc, deși desconsiderat și aruncat din principatul lui. Unele din vorbele lui au tot urcat, cu anii, în amintirea mea, și azi le văd sus de tot, ca niște aștri de profeție.

Vlădica Narcis s-a întors la M-rea Neamț. S-a întors cu alai mare, cu flamurile bisericii în frunte, în zvon prelung de clopote și plutind, fericit, în raclă deschisă... L-am regăsit lângă altarul bisericii din cimitir...

Așteaptă. Așteaptă așa precum a mărturisit, pe lumea aceasta, de mii de ori, atunci când recita Simbolul Credinței!

LA „BISERICUȚA DIN RĂZOARE“

Pe albia cărui râu din județul Argeș m-am urcat eu până la *Biserica din Răzoare*? De unde am plecat și prin ce sate am trecut?...

Amintirile mele se pierd ca într-o ceață grea de toamnă. Am uitat totul și n-am mai păstrat din nisipurile răscolite decât câțiva fluturași de argint... *Biserica din Răzoare* este un pseudonim. Sfântul locaș se numea altfel și este de crezut că niciodată iconița zugrăvită de mine n-a fost recunoscută și identificată, acolo, la fața locului.

Sunt de atunci cel puțin treizeci de ani. O viață de om. Copiii care se jucau în pârâu, când treceam eu în căruță, au crescut mari, s-au însurat și azi au și ei copii. Plaiul cel înalt și alintat de valurile fânețelor poate că a fost spintecat de fierul plugului... Codrii s-or fi făcut cenușă și neuitata bisericuță s-o fi dărâmat de cutremur. Dar imaginea ei, transfigurată de lumina unei zile de iunie, îi supraviețuiește, fermecată și imaterială.

Imaginea aceasta a fost să fie imaginea patroană a cărții mele de debut și simbolul unei noi orientări sufletești și literare. În ființă de adevăr, nu era nimic nou. Nu făceam altceva decât să regăsesc între codri și ape, între firul de aglică și falnicul stejar, între cer și pământ, străvechea și fericita intuiție a Psalmistului:

„Tu trimiți izvoare jos în văi; ele își iau calea printre munți; ele adapă toate dobitoacele câmpiei; asinii sălbatici își astâmpără setea lor; lângă pâraie, sălășluiesc pasările cerului; ciripitul lor răzbește printre ramuri... Cât de numeroase sunt lucrările tale, Doamne! Toate cu înțelepciune le-ai zidit. Plin este pământul de alcătuirile tale!“
(*Psalmul* 104, 10-24).

Lucru curios: m-au întâmpinat cu drag independenții, impresioniștii și toți cei ce nu avea o dogmatică estetică. Mi-au fost potrivnici stegarii literari, directorii vechilor reviste și în general paznicii clasicității... Cu toate că în marile opere ale clasicismului, recunoașterea și cinstirea Stăpânului-a-toate se întâlnesc foarte des, totuși nota mea creștină era rău venită tocmai pentru conservatori.

Nemulțumirea și opoziția au început de la porțile cetății. Vocabularul meu era straniu. Scriind despre credința strămoșească, despre frumusețile cucerniciei și despre mânăstirile noastre, eu cutezam să întrebunțez cuvinte pe cari nu le găsim în cronici și în cazanii!...

Am fost de multe ori atacat și scos afară din cetatea literelor române ca un lepros, spuzit de neologisme. Îndeosebi un harnic ziarist – Dumnezeu să-l odihnească! – m-a prigonit și m-a înfierat ca pe dușmanul numărul unu al limbii și al literaturii românești.

Dar afară de veșnic tânărul Horațiu, care în Arta lui poetică delegea problema neologismelor într-un chip valabil pentru toate timpurile și toate literaturile (*Ars Poetica*, 45-72), am avut și alți apologeti, luminoși și convingători...

A rămas în picioare problema cea mare: dacă, în literatura pe care o scrii, ești mereu stăpânit de credința ta creștină și din toate înfățișările și frumusețile acestei lumi, faci neconținut scara lui Iacob, și din toți munții și din toate pâraiele și din toate florile lui mai vezi neconținut, urcând spre ceruri, slava Creatorului: mai ai dreptul să rămâi printre noi și să te numești literat? Mai grav: aceste preocupări religioase și tendința fatală să vrei și să cauți, ca eroii închipuirilor tale să fie – după ispitele și primejdiile biruite – tributarii moralei creștine: nu cumva te înstreinează de adevărata artă?

Mi se pare că și asupra acestei importante chestiuni, colegi și confrăți, nutriți cu cele mai autorizate studii de critică și de estetică occidentală, au discutat și au pus în picioare canoane definitive. Îmi pare rău că nu pot să le învăț și eu!

Nu pot să uit că sunt răscumpăratul lui Iisus Christos! Nu pot să astup, în inima mea, susurul eglogei recunoscătoare! Nu pot să nu văz în grația crinilor și în caravanele norilor pe nevăzutul și intimul Autor! Și nu pot să rabd să nu chem și pe frații mei la privesătea celor ce mi se destăinuiesc mie.

Poate că, în ceasul de față, nu mai am nevoie de lămuriri și de apologie. Fiindcă sunt ceasuri, în viața omului și în viața popoarelor, când apropierea de Dumnezeu este dorită și rechemată, cu toată căldura remușcării.

Întrebați-vă conștiința: ce mult am dori azi să nu fi scris și să nu fi citit atâtea și atâtea seducătoare și vinovate plăsmuiri, pe cari le simțim azi ca un zid de închisoare între noi și mila Celui Prea Înalt! Cum am vrea azi să constatăm în noi și printre noi acea fermitate sufletească, acea liniște a cugetului, acea vitejie în fața vieții pe care le dăruiește de-a pururi credința în Dumnezeu părinților! Cum am pofti să simțim în cititorii noștri, azi în ziua de examen, neclintirea și pacea celor cu inimă curată!

Dar trebuia să avem grijă de ei, din vreme, și, firește, trebuia să începem cu noi înșine.

*

Revăzând, în depărtarea dornică a zecilor de ani trecuți, această sfântă și smerită bisericuță țărănească, sufletul se încovoie în mine de duioșie și de recunoștință. Mi-a fost dat să încep drumul meu de scriitor de la tinda acestui sfânt locaș. A fost un simbol și tâlcuirea lui mi se impune. Am început de la primele și cele mai trainice înfăptuiri ale sufletului nostru românesc, închinat dumnezeirii lui Iisus Christos. Vremurile protivnice, prefacerile istorice și sociale, nestărnicia omului și robia patimilor și a păcatelor, dar mai presus de toate: mândria, care ne-a pierdut și ne pierde de-a pururi: au adus peste noi – ca nisipul Saharei peste Sfinxul de la Gizeh – troiane de noutăți și de puzderii...

Dar această siluetă străveche și de mulți dintre noi nemailuată în seamă rămâne și stăruiește! Miile de bisericuțe care străjuiesc culmile și câmpiile țării noastre răzbesc din troianul de pleavă sufletească și ne cheamă la marea confruntare de azi!

LÂNGĂ CRUCEA DE PE GOLGOTA

„Lângă râurile Babiloniei,
acolo am șezut și am plâns...”

(*Psalmul 134*)

Ne apropiem, zi cu zi, de zguduitoarele Patimi ale Domnului. Câțiva dintre noi vor urmări cu gândul pașii Lui și vor reciti ultimele capitole din *Sfânta Evanghelie*. Cei mai mulți vor trece, încă o dată, prin zvonul cântărilor de Paște și prin obiceiurile tradiționale, ca printr-un iureș de zăpadă, sau printr-un vlog de ploaie... Câteva ceasuri și toul va recădea în uitarea unui an întreg.

Cu durere, trebuie să mărturisim noi urmașii Crucii, după două mii de ani de la obârșiile noastre, că aceste obârșii stau, înaintea conștiinței celor mai mulți dintre noi, într-o totală întunecare.

Dar ce este și mai grav decât aceasta, nici cei cunoscători ai evenimentelor, împrejurărilor și operei înfățișate în istoria evanghelică nu dau un examen mai bun. Trăim azi – mai ales fiindcă ne apropiem de divina comemorare a jertfei Mântuitorului – într-o jalnică dezordine sufletească. Găsim – cu dreptate – o nepotrivire spăimântătoare între

fericitul înțeles al sărbătorilor ce vin și starea noastră actuală. Ne pregătim să sărbătorim Învierea și pacea Domnului, într-un timp de moarte sufletească și de război. Așteptăm cortegiul divinelor învățături de Paști într-o atmosferă violent contradictorie și inamică!

Multe suflute simțitoare dar superficiale vor repeta cantilena lor melancolică: Unde mai sunt binecuvântările *Evangheliei*? Unde este bunăvoirea dintre oameni? Și unde este pacea dorită pământului?...

Vom răspunde hotărâtor: în conștiința celor ce primesc binecuvântările și pacea Domnului ca un contract bilateral. Omul nu este o livadie sau un lan de grâu care să prospereze numai dacă ploaia cerului a căzut la vreme. Omul trebuie să-și pregătească inima cu severitate, pentru recoltele făgăduite de Mântuitorul.

Stăm azi mohorâți și deznădăjduiți că cerul și pământul sunt pline de amenințare, de spaima și de moarte. Dar nu ne întrebăm deloc: Au venit toate acestea peste noi ca un haitic de lupi peste niște mielușei nevinovați, sau am făcut tot ce-am putut ca să provocăm mânia lui Dumnezeu?

Este o prăpastie, evident, între lumea binecuvântărilor *Sfintei Evanghelii* și cerul ei de pace și ceea ce vedem azi, sub ochii noștri. Dar cine și ce a săpat această prăpastie, dacă nu milioanele și milioanele de lovituri pe cari le dăm zilnic Celor Zece Porunci? Le mai știm aceste porunci, căci de urmarea lor este inutil să mai întrebăm?

Este uimitoare rătăcirea semenilor noștri, când vin și înconjoară cu întrebări, cu recriminări, ba chiar cu revoltă Crucea de pe Golgota, găsind-o covârșită de fluxul nenorocirilor de azi și falimentară față de făgăduințele ce ne-a dat. Unde sunt faptele, meritele și sfințenia voastră, ca să puteți să redeschideți procesul dreptului Iov?

Greșeală grozavă! Crucea Domnului a fost ridicată pentru suflute și conștiințe, pentru oameni cu libertate lăuntrică și cu răspundere, nu pentru pasările cerului și crinii câmpului!

Adevăr este! Dorim, așteptăm, suspinăm după pacea a toată lumea! Voim încă o dată bunele vecinătăți dintre oameni și dintre popoare. Am vrea să adormim, ca în poveste, ca să ne deșteptăm dincoace de ceasul tragic, în lumina și fericirea reconcilierii înfăptuite!

Dar ce facem, fiecare dintre noi, în intimitatea inimii noastre și în cuprinsul posibilităților noastre, ca să înduplecăm pe Dumnezeu, spre iertarea și împăcarea noastră? Întrebarea pare năzdrăvană!

Da, fiindcă am călcat atât de mult legile moralei și comandamentele Bisericii încât sensibilitatea și dreapta înțelegere necesară ne lipsesc. Și totuși lucrurile nu sunt decât așa. Pacea Mântuitorului, în inimi și între oameni, nu însemnează un anotimp cu totul dezlegat de consimțământul și de participarea noastră. Să vie pacea Mântuitorului și noi să urmăm, ca și până aci, cu păcatele și cu nelegiuirile noastre!

Învățătura Domnului este categorică. Trebuie să fim de-a pururi treji și preocupați. Trebuie să priveghem și să ne rugăm.

Să ne mirăm de altceva, nu de contrazicerea dintre pacea făgăduită celor vrednici și realitatea trăită azi de noi. Să ne mirăm de falsificarea cugetelor noastre. Să ne mirăm de apostazia în care ne găsim. Să ne mirăm că am ajuns să uităm nu numai Cele Zece Porunci, dar și pe Dumnezeu care le-a dat. Să ne mirăm că mai poftim pacea dintre oameni, când pe Cel Ce s-a răstignit „pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire“ l-am coborât printre visători și amăgiți!

Dumnezeiasca pomenire a răscumpărării noastre poate să ne aducă minuni și pace, dacă o primim într-o conștiință revizuită, premenită și hotărâtă pentru altă viață decât cea de până acum. Altfel, facem teatru și literatură.

Pacea tuturor! Pacea dintre oamenii, toți frați și solidari, în fața vieții și a morții!

Dar cu condiția să nu ne privim pe noi înșine drept egali cu dobitoacele de pe pământ și să credem că obligațiile noastre nu întrec pe ale lor.

Pacea între tigri este inconceptibilă. Pacea între oameni este o poruncă, dar trebuie s-o primim cu o inimă disciplinată de frica de Dumnezeu!

RĂZORUL CU LALELE

Era la o casă pe care o știu de multă vreme, pe una din străzile familiare mie, deși stăpânii casei mi-au fost totdeauna necunoscuți. Avea în față o grădină de câțiva stânjani – de-abia câteva răzoare – dar bătaoare la ochi, prin hărnicia celor ce o îngrijeau. O casă particulară, o casă obștească, o grădină mare sau mică dau pe față de-a pururi cât de gospodar, cât de grijuliu și de veghetor este stăpânul principal.

Grădinița de câțiva stânjani, cu câteva neamuri de flori de-a lungul zilelor călduroase, mai era pentru mine și un fel de vestitoare a

primăverei. Mă obișnuisem să văd în ea primii ghiocei, primele brândușe, nerăbdătoare să se arate după zăpezile topite. Mai mulți ani în șir, am însemnat, cu duioșie, că din această grădiniță m-au întâmpinat semnele primăverii revenite... Cu o lună în urmă, lucrurile au fost la fel. Ghiocei de grădină, sau toporași, sau nu mai știu ce altă floare – fragedă și sfioasă, pe răzorul de-abia dezghețat – mi-au dat aceeași bucurie de început de vreme bună.

Așteptam acum să văd prima generație de lalele, aducându-mi aminte că, în anii trecuți, admirasem salbele acestor flori, cărnoase și somnolente, mai întâi aci, în grădină deschisă.

Cu o lună în urmă!... Ieri, când se împlinea luna, am trecut pe strada cu grădina cunoscută... Dar n-am mai cunoscut nimic... Era în amurg, și o pustietate sinistră făcea din transparenta seară de mai un fel de sarcofag străveziu... În locul locuințelor, privite zeci de ani, stăteau, între cer și pământ, parcă niște zgriptori morți și împăiați, dar împăiați din timpuri uitate, pentru că penele, aripele și paiele din ei zburaseră în lături și curgeau în amurgul funerar... Eram înconjurat de spectri... Zgriptori spintecați, animale patrupede, cu gheare de sârmă și cu capete de beton armat, arătări imprecise și fioroase, stăteau toate în jurul meu, ca într-o piață de execuție și de răstignire, dar peste care trecuseră noian de săptămâni...

M-am prins cu mâinile de grilajul în dosul căruia așteptam răzorul meu de lalele... Sunt, cu adevărat, într-o lume garantată de atâtea amintiri, sau am trecut, prin nu știu ce vrajă dușmană, într-o împărăție a spăimântătoarelor răzbunări...

Răzorul meu de lalele de-abia mai respira... Stătea strivit sub un strat de aluviuni... Tinichea de pe acoperișuri, halcane de tencuială, zob de sticlă, rămășițe fără nume și explicație... Înurmăntau cu desăvârșire delicatetea și bucuria pe cari mi le făgăduisem... Răzorul de lalele mai trăia, sub pământ, în rădăcinile acoperite cu puzderiile unui cartier întreg.

Și iată că, în jalnica grădiniță descopăr pe cineva... Cineva care, aplecat la pământ, dibuia printre epave și zgăria răzorul desfigurat, cum ar fi făcut, la căpătașul unui înurmăntat iubit, cu gestul să sădească sau să plivească... Era desigur necunoscutul înarmat de acest colțșor botanic, era grădinarul amator, care mă bucurase în atâtea primăveri... Pipăia în pământ, sub acoperișul de ruină, cepșoarele încă vii ale nimicitelor lalele!...

Omul acesta, văzut ca printr-un văl fumuriu, larg pătat de sânge, m-a îmbrâncit, dincolo de pragul realității și al lucrurilor încă în picioare, în această lume pornită spre suprema prăbușire...

În ce continent moral ne mai aflăm! Ce-a mai rămas, solid, nezdruncinat, în concepția noastră, constelată cu atâția luceferi în stingeră!... Stăruim într-un ultim și chinuitor efort de echilibru și de continuitate morală, cu noi înșine...

Eram obișnuiți, ca pe aleea cugetării contimpoarne, și mai înainte de a pune genunchii noștri sângerânzi. la altarul Celui Răstignit pentru noi, eram obișnuiți, ca, pe aleea aceasta, să mai facem câte-un popas, sub arborii tradiționali ai generozității laice și ai umanității cu mii de ramuri și de frunze... Azi, toți acești copaci sunt trăsniți și calcinați!

Artă, literatură, viziuni generoase, elanuri poetice, încântări filosofice și umanitare!... toate par azi răsturnate și strivite, în coșulețul cu care Ofelia, nebună, se arată, ultima oară, în piesa lui Shakespeare!...

Între grădinarul, văzut aseară în amurgul de sânge, și nevinovata Ofelia, te zbućiumi și-ți muști mâinile... Spre care să apuci? Pe cine să-l declari cuminte și vrednic de urmat?...

Să mai cauți, ca omul de pe răzor, înțeles, continuitate și tămăduiri, sub uriașul giulgiu de țândări!... Sau să proclami, cu lucidă nebulie, că trăim ceasul tragic al Ofeliei!...

Grațioasă și ideală zămislire a genialului poet a cărui pomenire ne sfâșie astăzi inima!... Dacă n-ai fi fost tu și mii de surori, cu tine, am fi trăit astăzi mai ușor ceasul nenorocirilor!

Victimă suavă a unei lumi blestemată și arvunite iadului, Ofelia, alegem, din revărsarea cântecilor și a vorbelor tale fără noimă, un cuvânt care ne sugrumă de duioșie:

„I would give you some violets, but they withered alt whren my father died...”¹

„PRIVIȚI CÂMPILE, CĂ SUNT ALBE PENTRU SECERIS”

Este uimire și este durere, pentru ochii noștri, ținuți cu ceasurile prin subterane, să privească, dincolo de mizeria noastră omenească,

¹ „Ți-aș fi dat câteva violete, dar s-au vestejit toate când a murit tata...” (n.a.)

făptura cea necuvântătoare... De-abia am putut să prindem de veste – printre spaimele și episoadele noastre de neotroglođiți – că liliacul a înflorit bogat anul acesta, că trandafirii s-au perindat familiei-familii și că lanurile de grâu s-au făcut albe-strălucitoare.

Într-un ceas paradoxal de tihnă, am trecut, pe linie lungă, printre grânele gata de secere. Cunosco mânuirea grâului care se coace, de când m-am pomenit. Este și a rămas de-a pururi pentru mine înalt sărbătorească și mângâietoare. Ziua din an, când mă întâlnesc cu spicele cele noi, este o zi binecuvântată. Mă simt fără schimbare, copilul fericit care prinde în brațe tulpințele de aur și-mi mângâie obrazii cu mustăcioarele jucăușe și țăpure. Noianul belșugului auriu se răsfrânge în inima mea în noian de visare și de încântare. Când bate vântul și holda se despică în valuri și valurile se înconvoaie și se ridică, după nu știu ce tact, poruncit de nevăzute zeițe câmpenești, ființa orășanului trădător de glie se regăsește despovărată și iertată. Aici este adevărul! Aici este binecuvântarea și aici sunt porțile cerului!

Și mergi, cu pași cari bat în loc, și mângâi, printre spicele dese, câte-o cicoare în care licărește albastrul zmalț de deasupra, câte-o „traista-ciobanului“, câte o fundă roșie de măzărică, sau câte-o inimă pasionată, purpurie și violetă, prizonieră în ghimpii scaietului...

Cât este câmpia de darnică!... Sunt flori nenumărate pentru albine. Este pâine destulă, pentru cel ce a sămănat, și vor fi rămășițe inevitabile, pentru pasările cerului!

„Cât de numeroase sunt lucrările tale, Doamne! Toate cu înțelepciune le-ai zidit. Plin este pământul de alcătuirile tale... Ele toate așteaptă de la tine ca să le dai hrană la bună vreme. Tu le dai, ele culeg; tu deschizi mâna ta, ele se satură de bunătăți“ (Psalmul 104, 24-28).

Acesta este fericitul nostru sentiment primordial, față de această prea înțeleaptă zidire a Tatălui nostru carele este în ceruri. Câmpia plină de belșug este o divină lecție de bunătate. Mulțumirea pe care o simți în tot ce trăiește sub cer mustră tristul tău egoism de om, fugărit de sub pravila universalei grațitudinii. Avem toți ce mânca! Dumnezeu ne poartă de grijă tuturor! Ploaia, soarele și pământul negru ne vor plămădi, în veac, această dezmiardare a inimii și această siguranță a hranei noastre.

Atunci, cum am ajuns la această perversitate, care ne extermină astăzi? De ce ne omorăm, noi între noi – pentru bogății, pentru pământ, pentru stăpânire – când Dumnezeu ne dovedește zi de zi și

anotimp cu anotimp, că nu ne lasă, că e darnic, că nu uită pe fiii săi nerecunoscători?

Prididit și alinat de priveștiștea acestor holde, ajungi să-ți pui în-țreări extravagante: Cei ce, cu mâini sângerânde, sfășie azi, de pe sânul omenirii, vâlul ei de umanitate și de milă, au trăit ei vreun ceas din viața lor, față în față cu holdele pârguite, cu măceșii de printre grâne, cu fluturii de pe plai și cu harnicele albine?

Nume de autori mari, din neamul celor ce ne trimit moartea de printre stele, poeți sărbătoriți, cititori și comentatori celebri ai *Sfintelor Scripturi* izvorăsc în amintirea noastră... Ce jalnică, ce ucigașă contrazicere! Unde sunt acele comori de simțire și de solidaritate omenească, unde sunt marile lecții de nobleță sufletească, unde este extazul biblic cari ne-au robit în anii noștri studioși și ne-au făcut să credem într-o împărăție a idealismului, liber și liberal, stăpânitor în cugete înalt evaluate?

Și anul acesta, pare că din milă pentru omul mai nenorocit ca totdeauna, Dumnezeu ne dăruiește belșug în holde, ploii la vreme, și aleanul florilor de câmp, crescute printre spicele de aur...

Și trebuie să presupunem – oricât ni se pare de inadmisibil – că și cei ce ne trimit de sus paragina și moartea, văd și ei pe undeva, au văzut, vreodată, valurile grâului gata de secere, „rochița rândunelii“ printre grâu, pasările cerului și trandafirii aurorii... Poate chiar că unii dintre ei au citit și au comentat divinele cuvinte: „Priviți câmpiile, că sunt albe pentru seceriș“... (Ioan 4, 35).

Trebuie să mai credem că și mării ingineri ai piramidei nenorocirilor de azi au prins de veste că suntem în luna iulie, că secerișul a început și că în fața oceanului bunătății lui Dumnezeu, ei...zidesc de zor piramida tăgăduitoare de Dumnezeu!...

Uita-vor acești oameni, definitiv, înduioșarea, mila și părerea de rău? De aci-nainte, pentru ei, nu mai există nici *Sfânta Scriptură*, nici legea lui Iisus Christos, nici cartea cea mare a Naturii, scrisă atât de citeț cu degetul lui Dumnezeu?

Suntem în miezul verii și am început să clădim în stoguri pâinea dăruită de Tatăl Ceresc. Ar trebui să ne simțim cutremurați de spăimântătorul contrast dintre bunătatea cea vecinică și nelegiuirea noastră.

Ca Israel, cel ce aduna, odinioară, mana din pustie, ar trebui să suspendăm procesele și răutatea. Voi cei ce sunteți azi sămănători de moarte, din văzduhul lui iulie, redeschideți *Bibliile* voastre!

Suspendați și opriți năvala voastră în fața holdelor lui Booz! Lăsați-ne să culegem și să treierăm ce ne-a dăruit Dumnezeu!

Câteva săptămâni de abdicare la ură, în fața câmpiilor, cari vă dovedesc și vă reamintesc pe Dumnezeuul vostru și al nostru, ar putea să fie un prilej bun și un început bun de a dezgropa, de sub ruinele lumii, sărmana conștiință omenească!

MILOSTENIA VĂDUVEI

La sfârșitul Sfintei Liturghii, va fi o slujbă de pomenire. Potrivit tradițiilor milenare și profunde învățături creștine, cei ce, după aparență, s-au rupt dintre noi și au intrat în misterul morții, urmează totuși să facă parte din Biserica Mântuitorului și să preocupe necontenit pe slujitorii Sf. Altar. Minunata convingere creștină urmează în totul pilda și însuflețirea Sf. Apostol Pavel, care vede în Învierea Domnului chezașia și tipul învierii noastre obștești.

Un „parastas“ de om sărac este mai atingător decât o pomenire decorată prea izbitor cu semnele avuției pământești. Pe masa prinoaselor stau câteva făclioare, bobul de grâu, simbolul nemuririi – atât de neînțeleas astăzi și de pogorât în vulgaritate – vin și flori. O femeie smerită, cu picioarele goale și veștedă ca o frunză ce cade în octombrie, este aceea care a pus la cale această pomenire și stă alături de masa pregătită.

Câțiva dintre cei ce au fost de față la Sfânta Liturghie mai întârziază în strănile lor. Este o faptă de cucernicie și de solidaritate cu cei ce sunt pomeniți și cu orânduitorii pomenirii să rămâi și după serviciul cel mare și să participe la parastas.

Rămâi și eu în strana mea, în așteptarea slujbei, de-a pururi zguitoare, a răposaților.

*

Stau în rând cu părinții-bătrâni și mi se pare că nu mă deosebesc deloc de ei. Creștina care a orânduitor parastasul – smerită, desculță și veștedă – trece de la strană la strană. Întinde mâna către fiecare părinte călugăr, îi sărută mâna și-i lasă un ban, pentru sufletele celor adormiți... A ajuns și în dreptul meu. Nu șovăiește... E tot un călu-

găr, bătrân, gârbov, ostenit, și el și hainele de pe el... Vine, sărută mâna și lasă banul de pomenire...

Nu era sublimul episod evanghelic cu cei doi bani ai văduvei, puși în visteria templului, dar era un diamant de rouă, într-un caliciu de floare fără nume!... Fapta acestei sărmane femei necunoscute adăoga ceasurilor mele petrecute în biserică o notă de nebiruită emoțiune.

Eram scormonit până la lacrimi că împărțitoarea de milostenii nu m-a trecut cu dărnicia ei, ci m-a pus în rând cinstit cu cinstiții părinți din jurul meu și m-a socotit și pe mine vrednic de mila ei și vrednic să mă rog Mântuitorului pentru răposații ei.

Nu este oare astăzi ceasul când toate popoarele lumii se zbat de moarte ca să-și regăsească tihna, o nouă înțelegere a vieții și o nouă împărțeaală a bunurilor pământești? Jalnică și deșartă strădanie! Cu oceanul durerilor de azi nu facem decât să ispășim păcatul înfricoșat că am aruncat la spate credința în dumnezeirea lui Iisus Christos și orânduiala dintre noi, cea conformă cu principiile *Sfintei Evanghelii*.

Nu suntem toți fiii aceluiasi Tată Ceresc?

Nu suntem toți frați între noi? Nu suntem toți, prin Jertfa de pe cruce, solidari în durere omenească, în milă și în pace?

Ce dascăl, din lumea aceasta, poate să ne învețe mai temeinic egalitatea și umanitatea, dacă nu dumnezeiescul Dulgher din Nazaret?

Alergăm, bezmetici, după comori cari au fost dăruite omenirii, acum două mii de ani, uitând cu totul sau ignorând că ele sunt, aci, în preajma noastră. Ce vor găsi, pentru fericirea noastră, febrilii și tragicii protagoniști ai dramei de astăzi mai mult decât ne-a adus Mântuitorul? Nu peste multă vreme, preinșii înțelepți independenți vor înțelege încă o dată că omenirea amăgită a repetat strădania de-mentă de a reclădi Turnul Babei.

... Fiindcă nu vrem să înțelegem primul element din catehismul creștin, adică din *Revelația Sfintelor Scripturi*. Nu vrem să jertfim mândria noastră. Nu vrem s-o jertfim pe nici un tărâm, nici sufletesc, nici pământesc. Mântuitorul deschide împărăția Sa de har și de îndurare celor săraci, celor umili, celor prigonți, celor iubitori de dreptate și mai presus de orice celor ce se tăgăduiesc pe sine și se lasă cu totul în paza Proniei Divine. Dumnezeu este Tatăl nostru; nu ne lasă și nu ne uită. Dar trebuie să-i dăm în schimb toată credința și toată inima noastră!

Firește, prima și fericita consecință a acestor biruințe sufletești este sentimentul fraternității dintre noi. Suntem toți egali și aliniați ca într-o

linie de străni monahale. Ce negrăită mulțumire să vrei și să cauți să te integrezi în aceste fericite miliții ale Crucii și ale renunțării creștine!

„Datori suntem noi cei tari să purtăm slăbiciunile celor fără putere și să nu căutăm plăcerea noastră. Fiecare dintre noi să fie aproape pe plac, la ce este bine, pentru zidirea lui...”

Dumnezeul răbdării și al mângâierii să vă dăruiască vouă, unul față cu altul, același cuget după Iisus Christos...“ (Romani 15, 1-5)

Aceasta este condiția! Aceasta este cheia de boltă! Să avem în noi și unul față de altul același cuget, după Iisus Christos!

Bunurile după cari ne sfărâmăm dreptatea pe care o poftim, egalitatea care ne lipsește, frăția pe care am ucis-o... toate pornesc de la această inimă blestemată.

Iar blestemul ei și povara ei nu pot fi biruite și risipite decât de Iisus Christos și prin credința în dumnezeirea lui.

Numai El poate să răpună mândria noastră. Numai El poate să doboare pretențiile, egoismul și separatismele noastre.

Numai în fața lui cade la țărână individualismul nostru și ne cerește sentimentul imens și fericit că toți laolaltă suntem răscumparați prin jertfa Lui și suntem oile păstoriei Lui.

*

Timpul de față este excepțional de prielnic să începem sau să repetăm școala noastră creștină. Și cu cât vom porni mai smerit, cu atât ne va fi mai bine. Cei săraci cu duhul, cei milostivi, cei curați cu inima... ne vor fi de-a pururi dascălii cei mai buni.

PROFESORUL ION STERIAN

A închis ochii deunăzi, la vârsta de 65 de ani, în târgul oltenesc al copilăriei. Era colegul meu de la Liceul „Sf. Sava“ și începusem școala noastră în anul 1890. Mi-era legat sufletește printr-un lung crâmpel de viață, petrecută împreună și printr-o prietenie deosebită, trecută dintr-un veac în cel următor.

Ion Sterian!... Este toată adolescența mea, rechemată și adunată în șirag, de prestigiul acestui nume, ca niște mătânii de chihlibar, mobilizate în columnă, când ai prins și ai ridicat una singură, dintre boabele înșirate...

Erau câteva împrejurări cari ne legaseră împreună mai mult decât într-o camaraderie școlară oarecare. Mai întâi, eram amândoi elevi interni, el bursier, eu solvent.

Internatul Liceului „Sf. Sava“, la sfârșitul veacului trecut, era vestit și de mare laudă, cu seriile lui de licești interni. Am încercat de câteva ori să rechem bătrâna casă boierească – a Generalului Florescu – unde am trăit cinci ani, am fost câtva timp un elev exemplar și am descoperit în mine robia și pribegia visului etern... Dar mai înainte de a începe să citesc cărți străine și să scriu, eram al doilea din clasa mea, Ion Sterian fiind întâiul.

Această apropiere de clasificare naște uneori rivalități și răceală. Între Sterian și mine n-a fost așa ceva. Îl prețuiam și îl iubeam, dincolo de orice socoteli ambițioase. De altfel, Sterian era iubit de toți colegii, precum era apreciat de toți profesorii. Era o natură fericită, o minte limpede și ageră, o fire prietenoasă și veselă.

Erau unele materii, la cari Sterian, (cel ce învăța lecțiile din explicația profesorului) era preparatorul nostru al tuturor. La muzica teoretică, la chimie, dar mai ales la matematică, Sterian era mica noastră providență didactică. Colegii lui interni îl înconjuram în fiecare seară și el, cu creta în mână, ne lămuria la tablă, într-un chip uimitor de familiar și de evident, părutele sau realele greutăți ale lecției de a doua zi. Sterian își ducea povara sa de școlar, fără încordare, fără dureri și fără sudori... Știa totdeauna mai bine decât noi și nu-l vedeam trindindu-se niciodată! Noi ceilalți, sărmanii, ne plimbam, încrunțați, ore întregi, cu cartea în mână, pe lângă ziduri și pe sub copaci.

Sterian, dacă nu-l târam la tablă să ne explice, stătea la pupitrul lui și petrecea ca un copil!...

A fost șeful promoției noastre, șapte ani de-a rândul. Când am trecut în clasa cincea (în toamna anului 1894) ne-am întâlnit cu un contingent de colegi, nou venit de prin alte școli. În frunte acestui contingent, era un școlar slăbuț, ca arătare trupească, dar deosebit de distins, foarte vioi, foarte drăgălaș și ascunzând în el o ambiție imensă.

Era – cel ce era să fie – Ioan Gh. Duca.

Sterian era consacrat șeful promoției noastre, precum deasupra noastră erau consacrați, la fel: Ion Filiti, Spiridon Popescu, Constantin Popescu și alții.

Se stabilesc situații și tradiții pe cari nu le mai poți clinti. Colegul cel nou a rămas în tot cursul superior, premiant al doilea adică ceea ce fusesem eu, în cursul inferior, cu excepția clasei a patra.

Prietenia mea cu Sterian s-a întins și s-a multiplicat ca un vrej de zorele. Am cunoscut familia lui și cu aceasta am sporit pare-că propria mea familie. Două vacanțe de vară le-am petrecut la Corabia, unde tatăl amicului meu era directorul școlii primare.

Erau primele vacanțe pe cari le petreceam afară din județul meu și era întâia oară când imensitatea cenușie a Dunării se destăinuia ochilor mei, cu vapoarele, cu malurile ei dinspre miazăzi și cu zăvoaiele ei.

Părinții lui Sterian, frații și surorile lui mi-au rămas scumpi și apropiați ca niște rude adevărate. Viața ne-a despărțit. Nicolae Sterian, Eugenia, Vintilă... sunt de multă vreme într-o lume mai bună, dar amintirea lor mi-este fără de moarte... După anii de liceu, însuși Iohn Sterian a pornit calea lui proprie și legăturile noastre s-au rărit.

Ne rămânea plăcerea totdeauna vie a reîntâlnirilor neașteptate... Precum era de prevăzut, Sterian s-a dedicat științelor exacte, a făcut matematicile și (pe atunci) Școala Superioară de Poduri și Șosele... Mai târziu și multă vreme, a fost profesor. Era chemarea lui să învețe pe alții. Era darul lui să fie clar și instinctiv pedagogic, în tot ce propunea elevilor săi.

Claritatea și pedagogia profesorului, aveau, la Sterian, o paralelă nobilă sufletească și anume perfectă sa organizare morală. De când l-am cunoscut, Sterian mi s-a arătat, fără schimbare, onest și rectilin. Cu Sterian, știai totdeauna în ce țară morală te găsești și orice surpriză sau trădare erau cu neputință. Prin contrast mi-aduc aminte de capriciile, de schimbările lamentabile și de nefericitul climat sufletec, pe cari trebuia să le îndurăm în contact cu alți colegi ai noștri.

Nu pot să uit niciodată că Sterian avea, între noi colegii lui, o simplă dar robustă credință religioasă. Câteodată, când vreunul din „filosofii” din clasele a șasea sau a șaptea binevoia să întârzieze printre noi și se deschideau discuțiile despre Dumnezeu, Sterian, cântărit și rezervat în vorbă, închidea ușa discuției cu aceste cuvinte uimitoare la un adolescent: „Dacă noi, cari credem în Dumnezeu și în viața viitoare, suntem în greșală, nu vom avea nici o pagubă și nici o durere... Dar ce veți face dv., tăgăduitorii, dacă Dumnezeu există și veți da ochi cu El?”...

Viața lui Ion Sterian a fost toată plină de înțelepciune și de muncă. Cred că precum, odinioară în liceu, era șeful promoției, prin inteligența și prin învățătura lui, tot așa a rămas modelul nostru

al tuturora, prin viața lui superior organizată și laborioasă. Între casnicii săi, ca și între elevii săi, în treburile particulare ca și în treburile oficiale cari îi erau încredințate, Sterian era și se dovedea practic și ager conducător. Avea noroc pentru sine și aducea noroc și celorlalți. Și sunt nestrămutat încredințat că acest scump coleg, pe care îl binecuvântau toți câți îl cunoșteau de-aproape, păstrase și sporise comoara din copilărie: știa că Dumnezeu este cu el!

Pleacă dintre noi, tocmai azi, când, mai mult decât oricând, era strict trebuincios școlii noastre și neamului românesc.

Este singura vină pe care i-o găsesc, după 55 de ani de prietenie.

Printr-o potrivire care trebuie să aibă tâlcul ei, cei doi competitori la premiul întâi cu cunună, din anul 1895, clasa V, dorm astăzi cu căpătaile alătura: Ion G. Duca, la Urșani și Ion Sterian, la Horez.

Știu de multă vreme că Duca hotărâse să-i fie locul de odihnă aproape de cula lui de la Măldărești. Bănuiesc că Sterian își alesese cimitirul din Horez.

Îi fericesc pe amândoi!... Au avut parte de locul de odihnă pe care l-au ales!

CONSTANTIN GRAUR

Câteodată împrejurările vieții – și ale morții – se potrivesc uimitor de armonios ca să fie și să rămâie în desăvârșită consonanță cu felul nostru intim de a fi. Plecarea lui Constantin Graur dintre noi a fost pe neștiute, a fost discretă așa cum i-a fost toată viața. Dar iată zile mai bune care ne îngăduiesc să dăm pe față locul larg și rangul eminent ținute de acest prieten, în amintirea noastră.

Era cu câțiva ani mai tânăr decât mine. Eram legați prietenește de multă vreme și ne spuneam unul altuia pe nume. Eu însă îi ziceam: nene Costache.

Aceasta însemna o nuanță de reținere și de condescendență față de acest om, superior ca minte, placid și politicoș ca atitudine, dar constrângător de important... Într-o zi, intru cabinetul lui de harnic și cotidian muncitor. Mă întreabă, jumătate surâzător, jumătate serios:

– Va să zică m-ai înjurat în lege!... M-ai făcut cu ou și cu oțet...

Foarte mirat și neștiind cum să iau această învinovățire, îi răspund cu candoare:

– Când te-am înjurat, nene Costache?... Unde te-am înjurat?...

– În articolul ăla unde vorbești de oameni grași și-i muștruluiiești și le dai ghionți în abdomen...

Cu adevărat, scrisesem un articol unde – în niște zile triste și strâmtorate – muștruluiam pe oamenii prea grași. Și Constantin Graur avea o impunătoare corpolență... Am început să râd.

– Știi ce, nene Costache? Adu-ți aminte de romanul lui Émile Zola: *Le ventre de Paris*... Adu-ți aminte de cele două categorii: *Les maigres* și *Les gras*, dar adu-ți aminte și de cutare personaj, foarte simpatic, care face excepție... Nu este trecut nici între slabi, nici între grași. Așa și cu tine. Tu nu ești vizat în articolul meu.

Zăboveam cu plăcere, câteva minute, în cabinetul lui Constantin Graur. Avea, față cu mine, un chip sufletesc, care mă făcea să mă gândesc la Garabet Ibrăileanu. Și unul și altul mă priveau cu deosebit interes, poate mai mult decât cu interes, dar cu convingerea că au în fața lor un specimen deconcertant. Câștigul era, însă, al meu. Din ochii lor inteligenți și mari, sorbeam mirata lor simpatie, și tot ceea ce nu voiau să-mi spună, adică acele taine – de diplomație, de critică sau de filosofie – socotite ca improprii pentru cunoștința unui poet evanghelist.

– Nene Costache... stau lângă tine și mă odihnesc. Îmi face plăcere să simt că, în capul tău, funcționează o mașinărie subtilă și superioară.

Așa a fost vecinătatea noastră sufletească câteva decenii. Mă mulțumeam să deschid ziarul, a doua zi, și să citesc, în proza atât de clară, atât de bine legată și de persuasivă a lui Constantin Graur, gândurile ocrotite sub fruntea-i albă și spațioasă.

Acest om serios, rezervat și rece, a fost unul dintre cei mai satornici prieteni ai literaturii mele. Rechemarea mea este mai mult un popas înaintea unei evidențe atingătoare, decât un chip zugrăvit după regulele echilibrului și ale compoziției.

Activitatea lui Constantin Graur, însemnătatea covârșitoare pe care a avut-o, atâția ani, în scrisul nostru cotidian, înțelesul politic al strădaniei lui, sunt tot atâtea capitole pe cari le las în seama biografului viitor. Eu unul voi reține – cu tot avântul prieteniei mele recunoscătoare – că Constantin Graur a fost acela care totdeauna mi-a deschis, tăcut și devotat, coloanele ziarelor sale.

Este adevărat că lângă Graur erau ceilalți colaboratori și amici de a căror bunăvoință îmi voi aminti pururea cu drag. În fruntea lor re-

găsesc pe d. Beno Brănișteanu – azi Nestorul ziarismului românesc – cel ce, în anul 1896, a primit frățește bucățile mele de debut, și le-a tipărit în *Adevărul ilustrat*.

Dacă ceea ce scriu de aproape cincizeci de ani încoace are și va avea mai mult decât valoarea iluziunii contimporane, țin din toată inima să se știe că susținătorii mei au fost mai ales confracții mei evrei, iar falanga entuziastă, care m-a impus, a fost lumea cititoare evreiască.

Am avut nenorocul să nu plac scriitorilor mai bătrâni, directorilor de reviste și criticilor conaționali. Limba mea literară se părea – pe atunci – prea cutezătoare. Misticismul meu biblic era de-a dreptul ofensător, pentru atâți și atâți, cari nu deschiseseră *Sfânta Scriptură* niciodată. Eram „strein la vorbă și la port“...

„Nenea Costache“ n-a șovăit nici un moment, m-a admis în întregime și, pe șantierul vast al *Dimineții* și *Adevărului*, mi-a îngăduit să desăvârșesc biserița mea literară.

Îl rechem cu drag, îl rechem cu emoțiune! Înțelepciunea lui, echilibrul lui în judecată, solemna lui prezență printre noi, azi în ceasurile mari pe care le trăim, ne-ar fi fost negrăit de scumpe și de folositoare!

*

Uneori, când un prieten se desparte de prieteni și este gata să înceapă o lungă călătorie, se adună cu ei, la o agapă. Este agapa de adio.

Pe neștiute, fără să ne dăm seama, așa s-a întâmplat cu Constantin Graur și cu mine. Mai-nainte de lunga lui călătorie, ne-am întâlnit (era să fie cea din urmă oară) la o agapă frățească.

Și în atmosfera de voie bună și de inimă slobodă, de la sfârșitul mesei, ne-am strâns mâinile ultima oară, în această lume pământescă.

A. DOMINIC

A fost un om închis în sine și trist fără de leac. Amintirea pe care mi-a lăsat-o este la fel cu un odor de mare preț, legat de o poveste fantastică. Am stat aproape unul de altul și am fost prieteni, dar într-un chip strein amicitțiilor comune.

Mă interesa și omul și poetul. Acum vreun sfert de veac, am citit, cu creionul în mână, cartea lui de poeme *Clopot peste adâncuri* și am scris asupra-i câteva pagini de admirativă contemplație.

Desigur că poezia lui Dominic – amară ca frunzele de aloes, dar cu olmul suav al marelui talent – a trezit, la vreme, luarea-aminte, aprecierile și discuțiile presei literare. Eram pe atunci departe... în țara *Sfintelor Scripturi* și, deci, absent dintre confrăți. Dar Dominic a izbutit să-și creeze, lui și poeziei lui, un regim de excepție...

A ținut să mă cunoască și să-l cunosc.

Întâmplare sau clară intențiune, Dominic m-a invitat să petrec la el câteva zile, undeva sub brazi și sub piscurile munților prahoveni. Este o experiență pe care au făcut-o și alții. Te întâlnești, de o mie de ori, într-o viață întreagă, cu cineva, care poate că este un om interesant și un prieten de ispravă, dar când, într-o bună zi, trece dincolo, peste misteriosul hotar, rămâi nedomirît... Ce ți-a rămas de la acest prieten?... Care este conturul lui moral? Ce-a rămas, sub stratul de cenușă, din atâtea file banale, arse în ceasul verificării?

Cu totul altfel este cu acele prietenii cari au avut prilejul și norocul unui popas de câteva zile, în măreață singurătate, poate la țărmul mării, poate la poalele munților, sau poate într-un schit pierdut în codri.

Am fost găzduit de Dominic câteva zile la poalele Bucegilor, într-o vilă pustie și într-o vreme când sus pe munți stăruia încă hermina iernii.

Cred că era locul unde Dominic a adunat, în ceasuri de singurătate și de nobilă inspirație, substanța prețioasă a poemului *Piscuri*:

„O, stâncă!
simțindu-ți veșnicia în care taci,
noi ne vedem atâta de săraci,
cu dorurile noastre zbuciumate,
că pizmuind a ta seninătate,
noi ne trudim spre tine, ne urcăm,
cu pașii noștri duri, s-o întinăm;
îndurerată stâncă, tu ne vezi
batjocorind eternele-ți zăpezi.
Atunci, în slava ta, adânc rănită,
tu gemi ca o regină pângărită
de-un sclav – și te întuneci și te zbați
sub greii noștri pași descătușați,
căci știi: pe drumul care-l mergem noi
vor răsări doar pete de noroi.“

Am stat de vorbă ceasuri lungi, inimă lângă inimă... Ce ochi bizari avea Dominic!... Ce galerii de gânduri și de taină năluceau de parte în apele lor verzi, chihlimbarii!...

– Dominic, ai dreptate!... Munții cu hermina lor, pământul cu vetrele lui istorice, poezia popoarelor cu pajiștile ei de crini... sunt pline de urmele noastre de noroi și de sânge!... Dominic, ascultă-mă... eu am găsit explicația și leacul durerilor noastre eterne și ale întimei noastre putreziciuni...

Și i-am făcut prietenului meu – posomorât și cenușiu – o lungă perindare a convingerilor mele și a așteptărilor mele, unele cu scadență în lumea aceasta, altele în veacul ce va să fie...

Dominic mi-a răspuns, suspinând:

„Cu gândurile fără adăpost
și-o inimă ce sângeră de spini...
eu Te pândesc pe câmpuri înflorite
și nu știu: ești în floare sau în vântul
ce vine veșnic tânăr de departe,
sau poate cânti acum în mine cântul
din altă parte?

Și ruga mea rămâne neprimită!...
Și, Doamne, Doamne, nu-mi auzi deloc
delirul de tăcere infinită –
ce ți-o înalț, ca limbile de foc
dintr-o biserică trăsniță!“

– Dominic, sunt în preziua unei jertfe grele, pe care o aduc Dumnezeuului în care cred și pe care l-am găsit, acum un sfert de veac, într-un loc ca și acesta, tot sub streășina codrilor de brad... Această jertfă vreau să fie, între noi amândoi, spor de dovadă și de încredințare...

Ne-am dat întâlnire în catedrala metropolitană din București, în anul 1922, în ziua a opta din luna septembrie.

Dominic a fost exact!... A fost acolo și a fost martor la hirotonia mea.

Și pe urmă ne-am căutat unul pe altul, timp de douăzeci de ani!... Dar n-am mai ajuns să ne întâlnim. Nu știu ce opreliște cu tâlc ne-a dezlegat, ne-a risipit mereu pe cărări cari fugeau una de alta.

Ci totuși mai există încă una inevitabilă și fără greș. Dominic a apucat pe ea.

Îl voi ajunge din urmă!

În ziua aceasta a închis ochii Alexandru Vlahuță. Au trecut de atunci douăzeci și cinci de ani, un sfert de veac! Și vom spune cuvântul de eternă uimire și de eternă naivitate: Pare că a fost ieri...

În ceasul când l-am petrecut la locul de odihnă, din dealul voievodului Șerban, era în cer o învăluire jalnică de toamnă și pe pământ șiraguri lungi de frunze moarte... Și a trecut de atunci un sfert de veac... Dar ce este un sfert de veac!... „O mie de ani, înaintea ochilor Tăi, sunt ca ziua de ieri care a trecut și ca o strajă de noapte. Tu îi faci să curgă neîncetat: ei sunt ca un somn de dimineată, ei sunt ca iarba care trece...” (*Psalmul 90, 4-5*).

Un sfert de veac, o clipă din veșnicie, dar un noian de inimi zbuciumate, de torente de viață și de goană nebunească după milioane de himere!...

L-am așezat pe înțeleptul Alexandru Vlahuță să doarmă în necropola tixită de morminte, de pe drumul Giurgiului... Nici azi nu m-am împăcat cu acest loc de odihnă, hotărât bunului nostru Cuconu Alecu... Am scris (nu mai știu câți ani sunt de atunci): ar fi trebuit să îngropăm pe Alexandru Vlahuță sub streășina bisericii lui ctitoricești de la Dragosloveni...

Acest mare iubitor al moșiei românești nu-și doarme somnul cel de lungă vreme între dealurile cu podgorii și între cireșii cari se prefac primăvara, în caiere de purpură... Autorul *României pitorești* era vrednic de mai mult spațiu și de mai multă frumusețe înconjurătoare, pentru pașii amintirii și ai pelerinajelor noastre.

Câteva rude, câțiva prieteni au pornit, deunăzi, spre mormântul lui Vlahuță și l-au împodobit cu un vraf de crizanteme. O cruce mare de piatră, cu stilul și cu înfățișarea crucilor de pe marginea drumurilor românești, poartă numele și leatul săvârșirii lui Alexandru Vlahuță. Și crucea, în partea ei de jos (și ceva din grilajul de fier) stau îmbrățișate în vrejul întortocheat al unei plante din neamul *clematitelor* – vara încărcată cu spuză de floricele și toamna cu niște ciucurei, ca de lână... A fost și un stejar la căpătâiul poetului și a crescut mare și ar fi fost o podoabă simbolică pentru mormânt, dar un vecin de odihnă al lui Vlahuță s-a plâns că rădăcinile stejarului o să-i dărâme cripta și într-o noapte s-a sculat și a tăiat stejarul din rădăcină...

Bietul Cuconu Alecu!... Asemenea procese și epuizări a suferit el destule, pe când trăia printre noi. S-ar fi cuvenit, însă, ca măcar acum să-l lăsăm în pace și să îngăduim umbra și aleanul stejarului la mormântul lui!

„O, ce păcat, bătrân stejar,
Că nu știi să citești!
De câte ori aș fi voit
Să-ți scriu din București!“

Am rămas pe bancă, lângă volutele clematitei și am privit, o clipă, departe-depart, în zarea anilor cari se tot duc și ne pustiesc inima... Am revăzut pe Alexandru Vlahuță, fermecătorul adolescenței noastre, pe directorul revistei *Vieața*, pe tâlmaciul și adoratorul picturii lui Grigorescu, pe prietenul și sfătuitorul tuturor scriitorilor din generația mea... Am văzut pe Alexandru Vlahuță, cunosătorul mânăstirilor noastre și redeșteptătorul adormitei noastre înțelegeri pentru frumusețile și vechea slavă a monahismului românesc...

Dar mi-am adus aminte de Alexandru Vlahuță, profetul, de acum șaiszeci de ani, al unor zile pe cari el le vedea zămislindu-se, în viitor, din adâncul nedreptăților contemporane... Mi-am adus aminte de prietenul obijduiților și de îndemnătorul entuziast:

„O, mână, lopătare, mână!...
Căci, mâini, va fi senin pe mare!...“

... Fie profeția ta: sortită la ceasul împlinirii!

UNIVERSALISMUL CREȘTIN ȘI CONTRAZICERILE RASIALE

Cu durere, ne aducem aminte de contraziceri și de manifestări cari au trecut departe, foarte departe de o atitudine numai teoretic protivnică dragostei creștine și universalismului creștin și anume tocmai la unii cari băteau pragurile bisericilor, cereau și executau servicii spectaculoase și se pretindeau cei mai autentici fii ai Bisericii.

Impresionat de această rătăcire a multor conștiințe cel puțin verbal dăruite lui Christos, unul dintre colegii mei teologi, profesorul

Nicolae Neaga, de la Academia Teologică de la Sibiu, și-a dat o lăudabilă osteneală ca să dovedească celor rătăciți, că a despărți *Vechiul Testament* de *Noul Testament* este o aberație.

În ultima sa lucrare: *Christos în Vechiul Testament*, d-sa dovedește, cu zecimi și zecimi de citate din *Vechiul Testament* că „*Noul Testament* este o prelungire a celui *Vechi*“.

Noul Testament, despărțit de *Vechiul Testament* este inconcepabil. Profesorul Nicolae Neaga își încheie cartea precum urmează:

Textele din *Vechiul Testament* de cari ne-am ocupat ne dau toate elementele necesare unei biografii a Mântuitorului (... Adică cunoscuta idee că viața Domnului a fost scrisă de văzătorii *Vechiului Testament*, cu sute de ani mai înainte de venirea Domnului pe pământ).

„În conformitate cu aceste texte profetice, Christos se naște în chip miraculos dintr-o fecioară, având ca strămoși pe regii lui Israel David și Solomon și fiind coborâtor din marile personalități religioase Avraam, Isaac și Iacov. Locul nașterii sale, timpul nașterii, patimele sale se descriu amănunțit, de asemenea: moartea, învierea și înălțarea sa...”

El este Dumnezeu adevărat și om adevărat. Misiunea sa este universală, scopul misiunii sale este crearea unui om nou, drept, bun și desăvârșit... *Vechiul Testament* este pentru *Noul* ceea ce rădăcina este pentru o plantă... Ambele *Testamente* formează *Sfânta Scriptură* a Bisericii. Fără *Vechiul Testament* n-ar exista *Noul Testament*. Ne-ar lipsi Christos.“

Este o mângâiere și o despăgubire, pentru noi, că această lucrare *Christos în Vechiul Testament* este opera teologului român dr. Nicolae Neaga și că a apărut chiar anul acesta: 1944.

Acesta este adevărat: Fără *Vechiul Testament* n-ar exista *Noul Testament*. Ne-ar lipsi Christos!

*

Teoriile lui Graf și Wellhausen, numele alor David Friedrich Strauss, Ferdinand Christian Baur, Ernest Renan, Kuenen, Alfred Loisy... și ideile lor au ajuns și la noi, dar mai târziu și pe ocolite... Concluziile practice, însă, scoase din aceste teorii, au fost importate cu accelerare...

Dacă această lume științifică occidentală, după îndelungate frământări și discuții, a naufragiat și și-a pierdut credința ei creștină, i se

poate aplica, dar cu înțeles invers. celebra apostrofă a procuratorului Festus către Pavel cel încărcat de lanțuri: „Pavele ești nebun! Învățătura ta cea multă te duce la sminteală!“ (*Faptele Apostolilor*, 26, 24).

Noi – ferește, Doamne! – nu putem să zicem că suferim de prea multă învățătură... Și, totuși, și la noi s-au petrecut fapte vecine cu nebunia!

Nebunia celor prea învățați din Occident se întâlnea la noi cu o viguroasă ignoranță creștină și scripturistică. Greu este a mărturisi, dar noi nu cunoaștem *Sf. Scriptură*, nici a *Vechiului*, nici a *Noului Testament*!

Nu ne mai întrebăm cum și ce fel, dar aceasta e realitatea. Ignoranța noastră biblică dacă nu iartă poate că lămurește cu tristețe unele din faptele unui trecut apropiat și adânc regretabil.

Inițierea în *Sf. Scriptură*, familiaritatea cu trecutul extraordinar al poporului evreu, admirația către sfinții și eroii acestui trecut creează, pentru cugetul cititorului onest, perspective largi și luminoase.

Un cititor zilnic al *Psalmilor* nemuritori se adună pe sine laolaltă cu milioanele de suflete cucernice, din toată lumea, cucernic îndreptate spre răsăritul lui Mesia! Cine întrebă adesea pe profeții *Vechiului Testament* câștigă răspunsuri și ia atitudini cari îl pun la adăpost de patimile, de rătăcirile și de dușmăniile cotidiene. Cine consultă cărțile lui Solomon, cine aprofundează pe Iov, cine citește pe Iisus Ben-Sirah, acela nu poate să rămână impermeabil față de înțelepciunea și de noblețea acestor cărți.

Vai, noi n-am ajuns până acum să dăm *Sfintei Scripturi* nici măcar un ceas din ceasurile dimineții noastre!

Constatărea acestea le fac de vreo 30 de ani. Convingerea mea neclintită că familiaritatea cu *Sf. Scriptură* va spori în chip fericit creștinismul nostru românesc și noblețea noastră națională m-a împins la muncă și la sacrificii. Sunt mulțumit să gândesc că, sub mâna multora dintre cititori, se află *Biblia* la care am lucrat vreo 20 de ani.

Am voit, din toată inima, cu această nouă traducere a *Sfintei Scripturi*, să răspândesc în conștiințele încă nelămurite dar de bună-credință ceva din lumina cerurilor biblice, ceva din mireasma trandafirilor Ierihonului!

Cine iubește *Cântarea Cântărilor* nu mai poate să ostracizeze pe urmașii Sulamitei.

Cine aprofundează trecutul, durerile, tragedia milenară a lui Israel, nu poate să mai sporească durerile și lacrămile lui!

Cine a strămutat, în inima sa, ceva din comorile sufletești, cu cari Dumnezeu a trimis în lume pe Moise, pe David, pe Solomon, pe Isaia... nu poate să mai alunge pe Israel de la Cina din foisorul Sionului, adică tocmai de la legitima și suprema răsplată pe care i-o dorim lui Israel!

CÂND A ÎMPLINIT 60 DE ANI

Adevărat!... Arghezi a împlinit 60 de ani!... Ce mult este și ce puțin este din acea seară de iunie, când, sub teii în floare de la Șosea, am aflat că Arghezi s-a născut în luna mai... Curioase sunt splendidele boltiri ale trecutului! Cum te cheamă, cum te farmecă și cum te disloacă pe tine însuși din ceea ce ești, din ceea ce-ai fost!... Desigur că seara de iunie, când ieșii cu Arghezi, din salonul lui Macedonski, ca să ne plimbăm la Șosea, era la fel cu toate celelalte, când teii sunt în floare și printre ei răzdesc, de sus, stelele... Dar seara acéa mi-a rămas prețioasă și inalterabilă!...

Am legat cu Arghezi o prietenie rară. Când carul vremii va trece mai departe și nici Arghezi nici eu nu vom mai face umbră acestui pământ, atunci vreun răscolitor de scrisori și de memorii tănuite va scoate, poate, la iveală faptul de reciprocă și de extraordinară înrăurire, din cărările vieții noastre... Am legat cu Arghezi o prietenie rezistentă și nepăsătoare, față de toate vulgaritățile, tristețile și încercările unei vieți de intelectuali și de scriitori.

Ca să rămâi prieten neclintit, cu un tovarăș de literatură, vă închiuiți cât de tare trebuie să fii și să rămâi, înaintea flecărilor și intrigilor cafenelei, înaintea separatismelor profesionale, și mai ales înaintea succeselor și norocului vechiului tău camarad!

Sunt 44 de ani (...de atunci au mai trecut vreo patru) de când și Arghezi și eu dăm bune examene, în fața acestui dascăl aspru și necruțător care este Timpul... Și el și eu am avut parte, în viață, de stări, de prefaceri, de povârnișuri și de culmi, de cari n-au prea avut parte alții, din contingentul nostru. Ne-am găsit, uneori, în situații ciudate și antagonice. Ne găsim azi în ținuturi de cugetare aproape exclusive!

Cu toate acestea!... Rămânem, unul pentru altul, invizibil și definitiv legați prin acea vrajă negrăită și nepieritoare, care încep

pentru noi într-o seară de iunie și se întări, nu știu unde, în taina oracolelor vieții, prin funii de mătase, trecute de la el spre mine și de la mine spre el...

Părerile și judecățile mele asupra bogatei și uimitoarei lui literaturi?... Să vă fac o mărturisire stranie.... Ceea ce cred eu despre literatura lui Arghezi (și ceea ce crede Arghezi despre literatura mea) constituie un fel de... beau fixe, iremediabil, de când ne-am citit, unul altuia, primele noastre pagini fumegânde... Arghezi a fost, pentru mine, el întreg, minunat, subjugător... de la poeziile pe cari le-am auzit numai eu și de la visurile lui în proză, uitate prin vrafal revistelor de acum 40 de ani...

O, crin scâldat în apa orgei!...

Tot ceea ce Arghezi a adunat, de atunci încoace, în cărțile lui – furios iubite de unii, furios bârfite de alții – însemnează, pentru mine, ca la matematici: *quod erat demonstrandum*...

Toate le-am văzut și le-am crezut, de atunci, ca într-un fel de revelație vrăjitoarească din *Faust*!

Încrederea absolută pe care o avem în talentul și în puterile celui cu care ne-am legat frate de cruce, pentru milităria, primejdiile și victoriile împărăției artei este aproape aceeași pe care o avem în noi înșine. Este cu neputință să te faci judecătorul (ori dacă vrei: criticul) propriei tale literaturi... Este tot atât de greu să te rostești asupra unei opere în care ai crezut, de la început, fără ezitări, fără condiții, ca în însăși opera ta.

Dar trebuie să fiu prevăzător și să iau înainte unor obiecțiuni și unor nemulțumiri pe cari vreau să le socotesc de bună-credință și fără prefăcătorie. Stau mulți nedumeriți, ba chiar nemulțumiți și încrunțați înaintea seninei mele camaraderii cu Arghezi, cu Arghezi splendidul operator al atâtor cocoase și al atâtor tumori, în anume latură a betesugurilor noastre sociale și bisericești... Voi răspunde de-a pururi: Savonarola este grozav de supărător și de dezolant, dar cine va dovedi că dreptatea lui era o minciună?

Există o înaltă curte de casație a viitorului. Procesele prea încurcate, pentru contemporani, sunt cărate, încet și sigur, înaintea judecății viitorului. Vor fi atunci date pe față documente neașteptate, vor învia, din sipețe și din dulapuri, martori uimitori și ceea ce opinia contemporanilor a socotit drept cuvântul adevărului va fi reformulat, în multe cazuri.

De altfel, procesul Arghezi e vast, multilateral cu numeroși avocați, amici și protivnici, și cu sute de mii de martori, adică cititorii de azi și de mâine. E oare cu puțință să rostești undeva numele lui Arghezi, în salon, în adunări, pe catedră, sau în tren... și să nu răscolești, imediat, sau admirații pasionate sau dușmăanii gălăgioase?

Admiram, odinioară, în tinerețe, alături de Arghezi, uraganul celebrității lui Émile Zola... Un demon ne șoptea, poate, la ureche, că și în literatura românească vom iubi, într-o zi, cu frenezie și vom tăgădui cu înverșunare.

CASA DIN STRADA SEMICERC

Este casa unde am mas întâia oară, când am sosit în București și unde am trăit, cu toți ai mei, între anii 1895 și 1900... Era o bojdeucă veche, poate cea mai veche de pe stradă, crescută în preajma Bisericii Sfinții Voievozi și – dacă legenda nu-și amestecă amintirile – căsuța unde obladuise paraclisierul Tunsu, de haiducească amintire. Se spunea că undeva, sub tălpile ei, trebuie să fie îngropată o comoară.

Ar fi fost vremea să iasă la iveală... Bojdeuca nu mai este. Până când să piară a schimbat câțiva stăpâni. Vatra casei și curtea de altădată sunt azi teren adiacent școalei comunale de lângă Biserica Sfinții Voievozi.

În romanul-frescă *La răspântie de veacuri*, am căutat să smulg uitării ceva din ființa bătrânească a bojdeucii și ceva din puzderia zilelor trăite în ea. Aci, în ultimii ani de liceu și în primul an de facultate, m-am luptat să împac – cu câte greutate! – datoriile școlarului conștiincios cu neliniștea și imboldurile primăverii literare...

Eram cel mai mare din casa noastră. Mama, îngăduitoare și fatalistă, mai avea și nu știu ce încredere nedefinită că feciorul ei cel dintâi, nu-i va face neamul de ocară. Îmi lăsa deplină libertate să-mi primesc colegii și prietenii în camera mea și admitea vizitele lungi, discuțiile gălăgioase și veselie lor.

Este adevărat că acești prieteni erau de pe atunci ceea ce era să se dovedească mai târziu. Câțiva din ei au plecat în eterna călătorie: I.G. Duca, prof. Charles Drouhet, actorul Alexandru Radovici, prof. I.N. Sterian, Mihail Pașcanu, V. Demetrius, furtunosul Becescu-Silvan...

Dintre cei cu cari împart și azi neșterse amintiri și privilegiile prieteniei din tinerețe sunt: Tudor Arghezi, N.D. Cocea, Iuliu Dragomirescu, Petrescu-Comnen, D. Caracostea, Alexandru Zamfirescu, ziaristul Popescu-Duțu și mulți alții care n-au uitat căsuța din str. Semicerc...

Întâlnirile dintre noi, lecturile din casă (alcătuiam doar un mic ce-naclu literar), plimbările la Șosea, serile petrecute la teatru... s-au terminat o dată cu liceul...

După bacalaureat, prietenii s-au risipit.

Mi-e drag gândul că Tudor Arghezi și N.D. Cocea au pornit spre zărilor de literatură și de slavă, cari îi așteptau, făcând din cămăruța mea martora entuziasmului de la șaptesprezece ani și a primelor lor ofrande literare.

Cocea s-a arătat printre noi aproape cel din urmă. Era în toamna anului 1896... Ne cunoșteam de multă vreme... Fusesem colegi în Internatul „Sf. Sava“, cu vreo cinci toamne mai înainte. Dar amicul meu, revoluționar născut, nu se împăca deloc cu pravilele, cu studiile și cu spiritul unei lumi școlare îmbătrânite.... Ne-am reîntâlnit, peste cinci ani, tot la Liceul „Sf. Sava“, de data aceasta colegi externi...

De câteva luni de zile, în presa literară făcea senzație proza proaspătă și șagalnică a cuiva care iscălea *Nelly* și despre care nimeni nu știa să spună precis dacă este un debutant sau o debutantă.

Taina nu putea să reziste prea mult curiozității și cercetărilor tinerilor confrăți. Când am zărit pe Cocea într-o zi în clasa noastră – venea cam rar – m-am apropiat de el cu ceva din aerul unui agent secret. Nu ne mai văzusem și nu mai vorbisem de cinci ani...

– Domnule Cocea: cărțile pe față!... Știm, fără puțință de contracuzicere, că Nelly ești d-ta...

Deși de felul lui foarte îndrăzneț, după cum a dovedit-o de atâtea ori, Cocea în clipa aceea, a avut un fior de sfială...

– Da, este adevărat... Nelly este pseudonimul meu...

– Ce cred, d-le Cocea, prietenii d-tale despre bucățile pe cari le publici?

– De, știu eu... Cei ce mă iubesc cu adevărat, sunt încântați de ele. Cei ce nu prea mă mistuiesc, le defaimă, dar așa, mai pe ascuns...

– Dar, d-ta, d-le Cocea, ce crezi despre literatura d-tale?

– Grea întrebare!... Chiar dacă mi-ai dovedi că n-am talent, tot nu m-aș lăsa de scris...

Și aici, surpriza cea mare!... Îl apuc Pe Cocea de mână și i-o strâng cu putere.

– Scrie, dragul meu!... Scrie mereu!... Tot ce ne-ai dat până acum să citim, mi-a sădit în inimă convingerea că ești un viitor mare talent!...

Și așa amicul meu N.D. Cocea, Veniaminul cenaclului literar din strada Semicerc, a ajuns întâiul dintre noi, prin lirismul lui, prin primăvara insolentă pe care o purta în ființa lui, în obrazii lui, în ștren-găriile lui literare și civile, și, la urmă de tot: prin romanul pe care era să-l dea la iveală în vara anului 1898.

Ajunge o jumătate de veac, ca să putem privi înapoi cu inimă conciliantă, spre extravagantele și spre vitejiile tinereții noastre literare?

Oricum ar fi, faptele sunt fapte și, cercetate intim, ele au în ele legitimitatea și apologia lor. Îmi voi aduce aminte de-a pururi, cu farmecul nestins al camaraderiei literare, că juvenilul roman *Poet-Poetă* poartă pe fruntea lui impudică o prefață scrisă de mine.

DIN ALTE ZILE ȘI DE PRIN ALTE LOCURI

...Drept vorbind, sunt nouă ostroave, patru mari și cinci mici, toate denumite: *Insulele Principilor*. Insula Prinkipo este cea mai vastă dintre toate și spre această insulă pornim, de lângă podul cel nou, în această dimineață, fericită și albastră.

Cele două coaste, europeană și asiatică, sunt legate, aproape din ceas în ceas, prin aceste vaporeșe-tramvaie, cu largi coverte umbrite. Ne așezăm în bănci, pe coverta cu aer de terasă, și privim minunea în evoluție din jurul nostru.

Ocolim Sarai-Burnu, Aghia-Sofia, Moscheia lui Ahmed și tot ce se mai adună în acest vârf de promontoriu și ieșim la larg, în Marea de Marmara. Pe fruntea Asiei, de care ne apropiem, vedem profilul orașului Scutari, Haidar-Pașa, cu cazarmile, spitalul și gara lui, apoi perdele negre de chiparoși, peste pogoane întregi de cimitire.

Trecem pe lângă Wadichioi, pe lângă pâlcuri de căsuțe negre, cu broboadă roșie de țigle, și ne oprim la schela „Moda“. Păstrăm viața unor ferestre și unor balcoane, încadrate în flori, cum și linia țărmlui abrupt apărât de grilajuri albe și de rădăcinile înfrățite ale unor copaci cari par de departe scoruși sau duzi.

În fundul golfului, case mari, instalații de băi, chioșcuri stau, ca o bară colțuroasă, între cele două imensități albastre, a cerului și a mării.

Tovarășii mei de călătorie și de excursiune sunt risipiți la proră, la pupă, în saloanele de jos și pretutindeni, pe unde au putut să-și cuibărească reveria, caietul de note sau ceașca de cafea. Ne simțim liberi de obligații, departe de ergastula ocupațiilor noastre impuse, trăind ceasuri excepționale, și o fericire vagă, risipită ca marea și ca lumina zilei, umple inimile noastre. Călătorii ceilalți ni se înfățișează, însă, în condiții normale.

Au cu ei copii, bagaje, au treburi pământești și sunt, probabil, aproape nesimțitori la toată această desfășurare de azur și de glorie solară, peste crestele insulelor istorice spre cari călătorim. Cel mult, sunt printre ei unii cari au plecat din *Pera*, din *Galata* sau din *Fanar*, cu paturi, cu saltele și cu ustensile de bucătărie, ca să se instaleze, pentru o lună sau două, de băi, într-una din aceste insule.

Nu putem spune decât aproximativ dacă vecinii noștri sunt creștini sau mahomedani. Pitorescul fes, de care se îndrăgostise atât de greu Pierre Loti, azi este prohibit și invizibil. Vălul cadânelor este o amintire nostalgică, iar toată acea atmosferă de taină și de poezie din jurul femeilor otomane s-a subțiat tot atât de mult, cât la Paris sau la București.

Prima insulă la care ne oprim este insula Proti. Îmi pare mică, sprintenă și roșie ca o capră. Mănăstirile de altădată, loc de surghiun pentru atâția împărați detronați și aduși aici cu ochii scoși, s-au năruit de mult. Le-au mai rămas numele și temelțiile, la umbra mărcinilor...

Antigona – insula a doua – e mai mare, mai îmbrăcată și acope-rită pe poale cu o bandă lată de chioșcuri și de vile. Locuitorii ei sunt greci cu stare. De acest ostrov se leagă numele, martiriul și izbânda sfântului patriarh Metodie, cinstitorul și răzbunătorul icoanelor, po-merit în Duminica Ortodoxiei.

Ajungem la Halki, a treia insulă din cele patru mari. E bogată în boschete de pini; are sus, pe dealuri păduroase, castele și instituții cu aer de palate și un orașel întreg, greco-turcesc, de case cu încântătoare aparență. Lângă debarcader este școala navală: școală modernă (clase, reflectoare, dormitoare, țarcuri pentru sport...) și un pavilion aducător de melancolie, căci din el privea odinioară Padișahul exercițiile și festivitățile acestei instituții. Foste mănăstiri și actuale mănăstiri sunt ascunse înlăuntrul insulei. Și aici, ca și în celelalte insule, au fost deportați împărați și împărătese, au fost jafuri, cruzimi, incendii, nebulie și deșertăciune omenească...

Dar marea nu are nici o aducere aminte și nici o bătrânețe! Prinkipo crește, proaspăt ca de azi, din adâncul cutremurător și verde-albastru! Țărmlul e plin de case, îmbrățișate de palmi și de nararozii!

Coborâm în acest ostrov fericit și urcăm la otelul „Calipso“, unde ne așteaptă prânzul, pregătit anume pentru noi.

Mâncăm, vorbim, glumim, recapitulăm întâmplările expediției noastre, înfrățim amintirile și gândurile noastre cu rodii și cu lămâi și turnăm, pe fruntea acestei ore de popas și de uitare, o sticlă cu vin de Prinkipo.

Sub coasta apuseană a insulei este o mică instalație de băi. Până acolo e drum de aproape un ceas. Drumul adică e de 3-4 kilometri și merge șerpuiind printre nervurile insulei și printre zecimi de vile și de chioșcuri, înecate în flori și în chiparofi.

Pornim într-acolo... Mijloacele de locomoțiune – afară de cel străbun și cel mai sigur – nu lipsesc... Așteaptă afară, lângă otel, măgăruși cu șaua pe ei, trăsuri mici și trăsuri mai mari, cu doi cai. Facem fiecare cum ne zice inima și cum ne ajută puterile.

Cei mai folosiți sunt cei ce pornesc pe jos. La fiecare vilă, la fiecare grilaj, la fiecare zid spintecat de metereze, ni se revarsă ochilor și sufletului: trandafirii, cameliile, palmierii, cortinele de glicină, smochinii și migdalii.

Băile pe cari le căutăm se ascund sub niște înălțimi priporoase și înveșmântate în păduri de pin. E plină de mireasma pinului toată atmosfera acestei insule. Răscolim dumbăvile de pini, ispitim cărările cari ne înșală de câteva ori și ieșim deasupra sânului scaldat de soare, unde se cuibărește minuscula instalație.

Sub soarele care începe să încline, golful strălucește și arde. În cuptoarele săpate de valuri, crestele de safir fluid se prăbușesc și se sting. Micul ostrov Niandros ridică, în imensitatea trandafirică, un profil de piramidă potcinită.

PLANURI GENEROASE

Un prieten de mare cinste și venerat învățător din Israel are, de multă vreme, un plan pe care-l expune și-l predică cu însuflețire. A cercetat și cercetează pe căpeteniile religioase din București și năzuiește să le convoace la un sfat restrâns, pentru discuții și clarificare.

Ideile și tendința d-lui Rabin sunt vrednice de la început de simpatică luare-aminte. Ce vrea domnia-sa? Vrea să întrunească pe teologii și reprezentanții credințelor cunoscute la noi și să-i apropie? Vrea un fel de senat teologic, în aceste zile de universală întâlnire între cei de aceeași chemare și de aceeași funcțiune socială?

Gândul ar fi binevenit și la îndeplinirea lui socotesc că n-ar sta nimeni împotriva. Ar fi un spectacol nou și edificator să vedem adunați, în același amfiteatru, pe cei ce ne învață și ne păstoresc în numele Viului Dumnezeu. Ar fi cu adevărat un semn de vreme nouă dacă șefii diverselor biserici existente ar putea, într-o zi, să se găsească izolată, la un fel de congres-miracol!

Fiindcă sunt și eu unul dintre cei pe cari d. Rabin i-a onorat cu invitațiile și cu exhortările d-sale, mă îndeamnă cugetul să-i închin aceste rânduri.

Dar orice ar vrea să întreprindă cineva, cuviincios și elementar este să știe ce vrea și pe ce cale să apuce. Suntem la începutul convorbirilor și al demersurilor. Din câte am auzit până acum, d. Rabin pare-se că aspiră la o grandioasă utopie.

Nu pot să-l onorez mai evident decât arătându-i, din capul locului, tot ceea ce gândesc. D. Rabin (dacă priceperea mea nu m-a trădat) vrea să ne propună unificarea religioasă. Domnia-sa caută să ne convingă că a venit ceasul ca toți câți credem în Dumnezeu – oricum ne cheamă și ori pe unde ne găsim – să aducem la același numitor respectivele noastre teologii.

Atâta am înțeles până acum. D. Rabin va binevoi să se lămurească mai de aproape. Stăruințele, căldura și toată simpatia d-sale apariție mă impresionează și mă obligă să-i fac următoarea frățească declarație:

Îl aprob fără rezervă, dacă se gândește și lucrează la un fel de apropiere și cunoaștere reciprocă a șefilor noștri religioși, șefi oficiali sau numai virtuali. Dar nu izbutesc să măsoar uriașa sa idee, ca toți cu toți să ajungem la aceeași dogmatică și la același catehism.

Așa ceva se numește *sincretism* religios. Asemenea încercări au fost făcute odinioară, în lumea păgână, când vechile credințe religioase căzuseră în discredit și înșiși preoții lor erau obosiți de ele și nu le mai aveau la inimă.

Cum este cu puțință, dacă ești un zelos slujitor al credinții părinților tăi, să primești sporirea, ciuntirea sau schimbarea la față a dogmaticii tale?

Se prea poate ca eu să nu fi înțeles bine ideile și propunerile d-lui Rabin. Dar... *à quelque chose malheur est bon.*

Doresc cu putere să fim frățește înțeleși și să ne cruțăm, unul altuia, timpul și generoasa risipă a inimii.

Dacă e vorba să ne cunoaștem și să ne adunăm, cu vreun scop mai precis și folositor obștiilor noastre religioase, cred că d. Rabin va găsi, în cale-i, numai bunăvoință și azeziune.

Dacă ar fi vorba, însă, de un proiect sincretist, acest proiect n-ar putea să adune decât voturile celor ce – asemenea unor fructe prea coapte – sunt gata să cadă din pomul credinței strămoșești.

AL. MACEDONSKI

Excelsior...

Acesta este volumul de poezii al lui Alexandru Macedonșki, care mi-a ajuns, întâi, la cunoștință. Amintirile de deunăzi ale amicului Nicolae Argeș sunt exacte. Cartea lui Macedonșki a fost, pentru școlarul de liceu de acum o jumătate de veac, un eveniment. După ce am citit-o și am recitat-o, am început s-o împărtășesc colegilor și prietenilor, ca pe o descoperire personală.

Știam că trăiește, printre noi, poetul Alexandru Macedonșki, dar asu-
pra lui stăruia un val de antipatie și de defăimare. Numele lui ridica proteste. Câteva din versurile lui, din tinerețe, erau recitate în deriziune. Și mai presus de toate, opinia intelectualilor prigonea pe autorul rău inspirat al unei epigrame celebre, aruncate ca o piatră, în ferestrele ospiciului unde era închis Eminescu. O mare greșeală și crâncen ispășită!...

Dar la șaisprezece-șaptesprezece ani, cât aveam noi pe atunci, greșelile noastre și ale semenilor noștri nu par niciodată de neiertat. Poezia lui Macedonșki, citită cu luare-aminte și cântărită cu bună-credință, destăinuia calități, muncă, râvnă biruitoare și o lume sufletească nouă. Nu știam pe atunci din ce continent cultural și poetic îi sosesc lui Macedonșki modelele sale literare și teoriile justificative.

Ne era destul că, întrebată de aproape, poezia lui Macedonșki se dovedea inspirată și puternică să te încânte și să te urmărească. *Os-pățul lui Pentaur, Noaptea de mai...* nu erau apă de ploaie, de care ai scăpat după ce ai depus umbrela și mantaua.

Atunci pentru ce era prigonic, defăimat și ridiculizat acest scriitor? Am scris asupra poeziei lui Macedonșki un articol juvenil – apărut mai târziu în ziarul *Liga ortodoxă* – și care mi-a adus prețuirea și prietenia maestrului...

La seratele literare ale poetului, am prins a cunoaște lumea scriitorilor, culisele literare, amărăciunile meseriei și ceva din procesul complicat dintre Macedonșki și majoritatea confrăților săi purtători de condei.

Este greu de spus cine avea dreptate. Nu era vorba de antagonism literar. Teoriile, directivele, școala literară... erau flamuri cari puteau să înșele pe naivi. Oamenii se urau și se prigoneau, fiindcă nu se puteau înțelege ca oameni.

Am învățat, de atunci, că un adversar, când e un om de bună-credință și cavaleresc, nu mai este primejdios. E mai bună adversitatea unui om loial, decât societatea unei inimi trădătoare.

Dușmănia dintre Macedonșki și prigonitorii lui începuse pentru mine din vremuri... preistorice. În *Revista nouă* a lui Hasdeu, a apărut o schiță intitulată *Polydor* și care, într-un chip tendențios și burlesc, căuta să înfățișeze personalitatea și cazul Macedonșki. Erau certuri vechi; erau gelozii și rivalități pe cari de curând adormitul Victor Bilciurescu ar fi putut să ni le explice.

Eu unul am fost, în 1897, martor la o întâmplare, azi de nimica toată, dar, în acele zile, foarte instructivă. La micul teatru „Polies Hugo“, în dosul Băncii Naționale (acolo unde se prelungește și se dublează acum Institutul Național) o trupă de actori debutanți reprezenta comedioara *Iadeș* a lui Macedonșki.

În sală (desigur, nu din întâmplare) se afla, în primele staluri, un grup de spectatori, suspect de vesel și de entuziast. Am înțeles imediat. Erau, cum am zice astăzi, sabotori. Cu uimire și cu durere, recunoșteam printre ei pe câțiva maeștri ai ziarismului și ai literaturii!... Confrați, cari veneau să persifleze și să prăbușească piesa unui confrate!

Stăteam și eu într-un colț, cu inima strânsă și amară. Din cinci în cinci minute, falșii entuziaști izburneau în aplauze și strigau asurzitor: Autorul! Autorul! Autorul!

Macedonșki și toată familia lui erau sus, în lojă. Aceasta a fost, pentru mine, prima lecție serioasă asupra realităților și asupra moravurilor din lumea familiarilor Parnasului.

Ani de zile, am văzut, în presa noastră, nenumărate bufonerie – în versuri, în proză sau în desen – toate dedicate persoanei și operei lui Alexandru Macedonski.

Cu vremea, și Macedonski și prietenii lui au ajuns să socotească, cu dreptate, că această înverșunare a dușmanilor este un tribut deghizat, plătit celebrității...

S-a întâmplat, însă, că dușmănia a trecut dincolo de caricatură și de stihurile satirice. O nenorocită de leafă, pe care poetul o primea de la nu știu care minister, era tăiată din buget, la fiecare început de an financiar.

Au venit zile când Alexandru Macedonski și copiii lui n-au mai avut în farfurie decât terci de mămăligă, în vreme ce, în jurul casei lui, concetățenii nuli și abjecți, clienții burgheziei stăpânitoare, se răsăteau în caviar și în șampanie.

Acum douăzeci și cinci de ani, pe când Macedonski era încă în viață, am scris asupra „cazului Macedonski“ prima mea apologie.

Am revenit de atunci de câteva ori, cu aceeași inimă și cu aceeași convingere că acestui primogenit al visului, societatea noastră capitalistă i-a fost vitregă și prigonitoare.

Știm azi că scriitorii și, în genere, toți artiștii – oricari le-ar fi scăderile și infirmitățile – pot fi înțeleși și tratați altfel decât ca sinecuriști și meșteșugari în biletele de plăcintă.

SFATURI UNUI PRIETEN NEHOTĂRÂT

Nu-mi place și nu înțeleg șovăiala ta. Îmi dau seama că un temperament de artist (așa cum ești) nu poate să privească viața cu ochii unui om de afaceri. Dar ai dovedit pe câmpul de luptă că ești, la nevoie, cutezător și fără frică. Atunci, de ce atâtea cumpeneli și întârzieri?...

Afară de purtarea ta ostășească, vrednică de laudă, lumea nu cunoaște până acum aspirațiile și ambițiile tale de artist. Aici trebuie multă răbdare și stăruință...

Trebuie să treacă ani și ani până ce darul pe care eu cred că îl ai să se învedereze celorlalți ca nou și adevărat,

Voi, cei ce aveți nevoie de culori, de pânză, de argilă, de piatră... trebuie să așteptați mai mult decât, de pildă, ceilalți care au nevoie numai de un vârf de creion și de o testea de hârtie... Așa sunt lucrurile și n-ai cum să le schimbi...

Lasă-mă să cântăresc mai mult trecătoarea ta deprimare și să bănuiesc că n-ai avut încă vreme să înțelegi lumea pe care ai găsit-o acum la revenirea ta de pe front...

Amice, trăim vremuri extraordinare.

Din ungherul unde bătrânețea mea mă constrânge să rămân, privesc și mă minunez. Le-am întrevăzut, le-am dorit, le-am poftit aceste vremuri!... Pe când tu, soldatul de azi, învățai abecedarul, eu, zgârietorul de hârtie, visam: *O lume nouă...* Când nu voi mai fi printre voi, tinerii de azi, poate că vreun iubitor de lucruri scrise altădată va scoate la iveală bucățile mele: *Ad virginem redeuntem, Exemplul lui Lenin, la Mormântul lui Frimu...*

Din păcate, pentru mine unul, epopeea zilelor de față sosește cam târziu. Cât de mult aș dori să am astăzi douăzeci de ani mai puțin decât am!

Dar tu ești în puterea vârstei! Ce-ți lipsește să fii unul dintre luptătorii și pilduitorii marilor concepții democratice?

Nu ești tu copilul de odinioară, crescut prin străini, ținut de nedreptatea socială la periferia mângâierilor acestei vieți? N-ai înțeles tu, de atâtea vreme, că lumea de până ieri era prea mult: cu unii mumă și cu alții ciumă?

N-ai împărțit tu, în reveriile tale amare și răzvrătite, bunătățile acestei vieți mai omenește și mai frățește?

Atunci, de ce stai la îndoială?

Nu mai este nevoie să te duci, cu șira spinării încovoiată și cu căciula la genunchi, la cutare sau la cutare idol politic.

Copile, cască ochii și pricepe-ți vremea!

Azi orice muncă este cinstită și înălțătoare! Munca își serbează pretutindeni biruințele ei. Ai două brațe sănătoase. Până când vei ajunge să ne construiești pânzele la care visezi, nu te sfii să ne dai exemplul eroismului muncitoresc, săvârșind o muncă mai modestă, dar tot atât de sfântă.

Știi că Émile Zola a fost băiat de prăvălie în librăria Hachette? Ți-aduci aminte de Maxim Gorki, care era „marmiton“ pe un vapor? Știi oare, că marele Ruskin, după ce și-a împărțit pe la spitale milioanele părintești, mătura străzile Londrei?...

Dezbracă-te definitiv de prejudecățile unei lumi muribunde! Dacă ești cu adevărat omul excepțional care trebuie să fie totdeauna artistul născut, trebuie atunci să fii și generos, și iubitor de oameni, și frate bun cu cei mulți și doritori de pilde mari.

Nu zăbovi cu întrebările și cu codelile! Suntem în drum spre fascinătoare idealuri!

Toți nemulțumiți, visătorii și mesianiștii de ieri suntem datori să întâmpinăm sărbătorește dreptățile sociale în marș de biruință! Altfel, nemulțumirile noastre de până ieri erau capricii. Altfel, visurile noastre umanitare erau pretext de poezie. Altfel, mesianismul nostru era un fel de „apa morților“...

Scumpe amice, înțelege ceasul pe care l-ai ajuns și sumete-ți mânecele!

INTERPRETUL CELOR MULȚI

Ce-ai apucat, ce-ai crezut și ce-ai admirat în tinerețe te urmărește toată viața, chiar dacă nu ți-a fost dat să slujești, neîntrerupt și în vâzul tuturor, idealul din anii entuziasmelor.

Am deschis ochii în lumea ideilor și a literaturii pe vremea când Dobrogeanu-Gherea era mentorul tineretului generos din țara noastră. *Criticile* lui – oricât de generale și de economice au fost judecate mai târziu – erau pentru noi, elevii de liceu de acum o jumătate de veac, lecțiuni definitive. Criticile adversarului de peste drum, profesorul și esteticianul Titu Maiorescu, nu puteau să biruiască în duhul nostru populara și calda autoritate a birtășului din gara Ploiești.

Nu uit nici azi cu câtă încântare am citit, într-un ceas furat trigonometriei, studiul lui Gherea despre Coșbuc: *Poetul țărănimii*.

Nu uit nici azi discuțiile și participarea noastră, în controversa pusă pe picioare de Tony Bacalbașa: *artă pentru artă sau artă tendențioasă?*

Într-o jumătate de veac, de atunci încoace, atâtea pene competente, atâția scriitori, superior informați și girați de celebrități străine, au scris și au adunat sumedenii de studii asupra acestui subiect!... Zadarnic! Eu am rămas la cota 1895-1896, așadar cu cincizeci de ani în urmă!...

Drept aceea, la fel cu unii moșnegi, încăpățânați și absurzi, care poartă neconținut o pălărie sau o jiletcă, la modă în tinerețea lor, tot așa și eu revin, când și când, la expresii demodate: *artă pentru artă, artă cu tendințe...*

Trăim azi o vreme mai zbuciumată, mai dramatică și mai măreață decât ar fi putut să și-o închipuiască cei mai mari romancierii-poeti,

din câți cunoaștem... Dacă o mai fi pe undeva, pe pământ, vreun turn de fildeș, cu observatori ai epopeei mondiale de azi, acești observatori sunt de invidiat.

Dar putem să ne mai închipuim, ori să mai așezăm undeva, în lumea aceasta pământescă, cugete înalte, minți superioare, cu totul dezlegate și indiferente față de tragedia celor cinci continente?

Sunt om și nimic omenesc nu socotesc că-mi este străin... Sunt artist, sunt poet, sunt mandatarul tainic al neamului meu și nimic din toate câte îl frământă nu poate să mă lase nepăsător!

E adevărat că, mai întotdeauna, un artist este, după purtarea lui printre noi, un copil zănatic, un furat de iele... Gringoire, Verlaine, Eminescu... și alții ca ei ne apar, în imaginație și în aureolă postumă, drept cei mai caracteristici copii ai familiei.

Dar, în inima acestor rătăcitori prin stele, valorile aspirațiilor, durerilor și controverselor contemporane se adună vijelioase ca într-o bulboană! Cu voia sau fără voia lui, un mare artist este și un mare cetățean. Nu pentru că l-am vedea îmbulzindu-se în agora printre noi ceilalți, răzbătătorii și gălăgioșii. Nu pentru că l-am găsi totdeauna perorând și gesticulând, la răspântiile cetății noastre... Dar pentru că freământul obștei noastre trece prin simțirea lui ca printr-un sistem de-a pururi, în inima lui, acel ecou prin care cochilia marină mărturișește prezența zbuciumului mării.

Nu mai ții minte detaliile episodului, nu mai ții minte nici leatul întâmplării (cred că era pe la sfârșitul veacului trecut), dar iată, îmi reappare o scenă din Parlamentul italian, dacă nu cumva cel francez...

Printre reprezentanții națiunii era și un artist celebru. Camera discuta tumultuos o pricină de mare interes obștesc. Erau două direcții, două grupe, față în față... Era o minoritate și o majoritate... Minoritatea își făcea socoteala și credea că poetul va fi de partea ei... Dar poetul părea cu gândul aiurea și scria într-un caiet...

În ultimul moment, ca totdeauna, votul trebuia să hotărască... Parlamentarii s-au despărțit în două ca apele Mării Roșii. Un zid imens reprezenta majoritatea, inima națională și interesele adevărate... Un pâlcc redus stătea în fața majorității.

Poetul își ridică servieta, iese din băncile minorității și trece dincolo:

„Un poet este de-a pururi interpretul celor mulți“.

DOBROGEANU-GHEREA TRADUCĂTORUL PIESEI
„FURTUNA“

Am prins de veste despre numele și despre însemnătatea operei lui Gherea dintr-o carte de însemnări și de schițe literare a lui Alexandru Vlahuță intitulată *Din goana vieții*. Sunt de atunci peste cincizeci de ani... Am căutat pe grabă și am găsit volumele de critică, înalt apreciate de poetul vestitei poezii: *Dormi iubito, dormi în pace*.

Lectura ideilor lui Constantin Dobrogeanu-Gherea se întovărășește în amintirea mea cu toată primăvara formațiunii mele literare.

Studiile lui Gherea, concepțiile lui sociale, filosofia lui primară despre lumea aceasta erau binevenite și se întâlneau armonios cu setea noastră de libertate intelectuală, de viață nestânjenită și de explicații elementare din zilele adolescenței...

Între poziile lui Eminescu și criticul care căuta să le încadreze în sistemul său de critică economică socială, găseam, pe vremea aceea, prilej și îmbiere pentru lungile noastre vagabondări, pe țărmii visurilor și ale ambițiilor tinereții...

Gherea ne aducea o concepție largă, care ne ajuta să adunăm și să ordonăm învățătura și întrebările adolescentului, cunoștințele adunate din cărți și de la profesori – de obicei prea specialiști și unilaterali – cum și începătoarelor noastre nemulțumiri sociale...

Un zvon de legendă și de martirologie revoluționară însoțea numele și activitatea literară a acestui om... Eu unul văzusem pe Gherea, într-o seară de discuții și de perindare oratorică, la tribuna roșie din sala „Sotir“. Între amicii săi – Morțun, Ion Nădejde, Mille, Tony Bacalbașa... – Gherea proemina, cu duhul său conciliant și cu înfățișarea sa de autentic apostol...

Când între Titu Maiorescu și Dobrogeanu-Gherea începu polemica lor de idei – cea mai urbană polemică din trecutul nostru literar – noi, tinerimea, neintrată încă în Universitate, eram lângă Dobrogeanu-Gherea... Și lângă Dobrogeanu-Gherea erau toți scriitorii generoși ai epocii în frunte cu A. Vlahuță, Delavrancea, Caragiale, O. Carp, Traian Demetrescu și mulți alții...

Revista *Vieța*, condusă de A. Vlahuță și dr. Ureche, scria – spre entuziasmul nostru: „Polemica Maiorescu-Gherea s-a terminat cu categorica biruință a celui din urmă. Unele săgeți, pe care, ici și colo, i le mai aruncă lui Gherea unii arcași copilăroși, îl fac pe marele nostru critic să zâmbească...“

La lecțiile de limba română, eminentul profesor, neuitatul Ion Suchianu ne spunea satisfăcut: „Epigonii lui Eminescu sunt totuși prezidați, în zilele noastre, de Dobrogeanu-Gherea, care este un critic aproape european.“

Ceasuri de desfătare de care și azi mi-aduc aminte, mi-a procurat studiul: *Poetul țăranimii*. Gherea pune în lumină, cu admirație, în cadrul concepțiilor sale sociale-revoluționare, uriașul talent al lui G. Coșbuc... Cu câțiva ani înainte, Coșbuc cășunase – cu unele din poeziile lui, inspirate din poezii străine – o nedreaptă și geloasă gălăgie de presă. Tony Bacalbașa, copilul răsfățat al presei noastre de pe atunci, declarase cu suficiență: „Gherea n-a lăudat și nu va lăuda niciodată pe acest poet artificial și întortocheat...“

Și Gherea deschidea acum, cu brio, marelui poet al Ardealului, porțile consacării...

Dar mai era o împrejurare, care venea de minune să robească simpatia și devotamentul nostru, către criticul de idei clare și universal accesibile.

Ar fi fost destul și faima lui de revoluționar, fugit de sub lanțurile tiraniei, pe căile cele mai pline de peripeții... Știam, însă, precis acest amănunt, rar și nou, pentru ideile și mediul nostru românesc, de la 1890-1895, că adică: marele scriitor și critic, teoreticianul socialist Dobrogeanu-Gherea își câștigă existența lui și a familiei, ca birtăș, în gara Ploiești!...

Ziceam noi: „Firește, domnii adversari ai teoriilor lui, apărătorii societății capitaliste, potrivnicii teoriilor generoase, își câștigă viața din secul națiunii – sunt mari dregători și miniștri – pe când bravul Gherea își scoate pâinea lui și a copiilor supraveghind bucătăria restaurantului din gara Ploiești!“

Și legenda venea și întindea vrejuri înflorite, pe fața realității: Tineri poeți cu buzunarele goale, sărmani gazetari democrați, concediați de la ziarele burgheze..., o vreme: Tony Bacalbașa, uneori Caragiale, Delavrancea și destui tovarăși socialiști... – poposeau fericiți, lângă primitorul Dobrogeanu-Gherea și la masa lui particulară, totdeauna plină de farfurii suplimentare...

Eu însumi am fost cândva martorul acestei realități. Împreună cu ziaristul Ion Teodorescu – ziaristul maestru și intelectualul de marcă – am poposit, într-o zi, în casa lui Abraham, adică în casa lui Dobrogeanu-Gherea...

Dar, până la această situație de prietenie și de prețuire, a trebuit să trec prin probele anului 1910, anul în care amicul meu de totdeauna N.D. Cocea mi-a dat prilejul să fac din revista lui *Viața socială* o tribună literară aproape personală.

Gherea a prins de veste despre existența mea citind în *Viața socială*, număr cu număr, seria de nuvele cu care am intrat în literatura românească.

Atât cât este iertat cuiva să vorbească despre sine și pe răspunderea amintirilor amicului N.D. Cocea – care mi-a relatat faptul – Gherea, după ce a citit nuvela mea *De la noi, la Cladova*, a venit la București ca să se informeze despre mine și să vadă cum arăt la față... Mi-este scumpă această amintire!... Gherea, filosoful independent și revoluționarul marxist, fusese mișcat de povestea acelei iubiri tragice, căsunate de idealismul intransigent al unui servitor al tainelor lui Iisus Hristos!...

Acum când privim piesa *Furtuna* lui Ostrovski, tradusă în românește de Dobrogeanu-Gherea, este momentul cel mai nimerit să completez gândurile mele și să întrevăd, în psihologia acestui mare iubitor de oameni, nu știu ce caldă comprehensiune și ce concesi-vitate pentru convingeri, pentru sentimente și pentru eroisme, care nu intrau, în chip sever, în cadrul ideologiei lui.

Războiul de acum treizeci de ani a adus, ca nouă tuturor, dezordine și pagubă și în viața lui Dobrogeanu-Gherea. Deși neîncovoiat sufletește, apostolul și magistrul democrației românești era, trupește, minat de suferințe vechi și noi!...

L-am văzut, în ultimele lui zile, în sanatoriul unde era să-și facă ultimul popas.

Și l-am văzut pe urmă, la clubul din strada Câmpineanu, pe estrada mortuară, îmbrăcată în roșu. Sala întregă, ferestrele și toate ușile fremătau de barizurile doliului roșu...

Era o strălucită zi de mai și din strada Câmpineanu până la cimitirul Sf. Vineri, au petrecut, pe patriarhul alb și încremenit, mii și mii de copii ai plebei proletare și ai intelectualității generoase...

De atunci încoace, aștrii ideologiilor europene au descris curbe antagonice și paradoxale... În micul nostru cosmos românesc, am cunoscut și noi destule perturbări și deziluzii... Concepțiile lui Dobrogeanu-Gherea, sistemul lui de critică literară și influența lui asupra noastră a tuturor, cu toate opozițiile, restricțiile și modificările

aduse de vreme (sau mai exact de pretențiile vremurilor) le găsim și azi stăruitoare și valide, în această oră de retrospecțiune.

Dobrogeanu-Gherea a fost protagonistul democratismului românesc, timp de aproape patruzeci de ani...

Într-o impresionantă rechemare literară, pe care Dobrogeanu-Gherea a tipărit-o într-un almanah socialist, la sfârșitul veacului trecut, Gherea evocă pe marele poet ucrainean Taras Sevcenko și mormântul lui, existent pe atunci pe o movilă de pe malul unui mare fluviu ucrainean, poate fluviul Nipru...

Călătorii de pe fluviu, care trec în sus și în jos, pe lângă mormântul lui Sevcenko, se descoperă...

Dobrogeanu-Gherea odihnește în cel mai modest mormânt din cimitirul Sf. Vineri.

Poate că generația cea nouă, care purcede și va purcede mai categoric decât noi din duhul lui Dobrogeanu-Gherea, va transforma, într-o zi, smeritul mormânt de azi într-un mausoleu – un mausoleu care să încunune recunoștința și admirația tuturor conștiințelor democratice!

ÎN SERVICIUL SEMENILOR TĂI

E atât de greu să călătorești, azi, cu trenul! De câte ori, în anii cari au fost, am ridicat povara mea de drum și am pornit spre ținte depărtate!... Dar azi e prea târziu... Condițiile sunt grele, călătorii sunt mulți ca niște trupe de asalt și bieteles ciolane sunt bătrâne.

Până la Arad sunt aproape 700 de kilometri. Pornești astă-seară, la vecernie și ajungi mâine, după-amiază. Aș renunța bucuros la oste-neala aceasta, la veghea de la noapte și la discuțiile din jurul meu.

Discuțiile izbucnesc mai înainte de plecarea trenului. Nu știu cum se face, că pentru același loc, pe bancă, se prezintă, uneori, câte doi călători, cu documente egal valabile, dar emise de autorități diverse. Așa mi se întâmplă și mie. Sunt gata să mă lipsesc de călătorie și să cobor din vagon. Dar amicul, care mă însoțește și care este un fel de mandatar al municipiului Arad, intervine cu energie. Trebuie să nu părăsim poziția! Suntem în serviciul semenilor noștri. Toată

lumea din Arad ne așteaptă, ca să auză și să învețe cari sunt: *Obârșiile biblice ale democrației*.

Primul incident a fost respins. Trenul pornește. Dar iată al doilea incident. Vine controlul militar, care constată că dintre documentele de drum îmi lipsește: *ordinul de serviciu*. Trebuie să fie o autoritate care să fi poruncit și să fi creditat călătoria mea! Mă duc la Arad, în interesul celor ce mă vor asculta, în conferința anunțată pe toate zidurile orașului, dar aceasta e ceva prea platonice. Trebuie un ordin de serviciu!

Tânărul ofițer care face controlul are dreptate... Deși știe cine sunt, deși este cu prisos de amabil, trebuie să constate că n-am toate documentele exigibile... La urmă, cazul fiind iremediabil, îmi spune concesiv:

– Vă rog, pe viitor, fiți mai atent. Când ne vom întâlni, în vreo altă călătorie, vă rog să aveți ordinul de serviciu...

Răspund cu aceeași bunăvoință:

– Domnule locotenent, pentru mine unul, probabil că ne vom reîntâlni pe lumea cealaltă... Dar s-ar putea ca atunci eu să-ți cer d-tale ordinul de serviciu...

Trenul nostru e un rapid și viteza lui e corespunzătoare, dar impedimente necunoscute îl fac să întârzie în stații, dincolo de normal... Totuși, ceasurile trec... Crestele munților și văile pline de întuneric apar în ferestrele vagonului, când sus, în ceruri, înțelesul zilei nu s-a stins cu totul... Călătorim în tovărășie deasă și confuză... Sunt oameni de pretutindeni, mirați de pestrița lor tovarășie... Unii, mai rezistenți, stau în picioare ore întregi, vorbesc sau fumează... Alții, cari, în București, au schimbat un tren cu altul, sau sunt mai slabi, dorm cu capul în piept și câteodată se prăbușesc peste vecini...

E o tristă superioritate să rămâi treaz o noapte întreagă și să filosofezi cu indulgență asupra slăbiciunilor și mărginirii noastre.

Ceasurile trec. Opacitatea nopții se subțiază și, în sura zămislire a zilei celei noi, recunoaștem orașul Mediaș... Și, mai târziu, când soarele și-a regăsit jilțul său de slavă, și, de la priveliștea gândului, întoarcem ochii spre mândrele plaiuri transilvane, înțelegem că din bazinul Oltului am trecut în bazinul Mureșului...

Spune cântecul popular: *Lung e drumul Clujului...*, pot să adaug: mai lung e al Aradului! Gări peste gări, unele cu nume cunoscute, altele, pentru mine, inedite sau uitate... Și Mureșul merge cu noi, domol și lat, scâldând satele, holdele, dumbrăvile și depărtate piepturi deluroase...

Mă duc să vorbesc, celor ce mă așteaptă, despre obârșiile democrației, așa cum purced din *Sfânta Scriptură*... E un subiect elementar, dar pentru că lectura biblică nu face parte din deprinderile lumii noastre cititoare, subiectul meu poate să fi cășunat nedumeriri. Și totuși acesta e purul adevăr.

Nu numai *Noul Testament*, unde dragostea de oameni și frăția dintre ei sunt temelia prediciei creștine, dar *Vechiul Testament*, din solul lui aspru și vulcanic ridică în lume, l-a recoltă a florilor umanitare. *Vechiul Testament* înseamnă nobila arhivă a unui popor de oameni liberi și cuprinde legile și spiritul unei solidarități umane excepționale. Toți fiii lui Israel sunt slujitorii unui ideal religios și social, care-i obligă la dreptate și la egalitate. Robia, în Israel, este tot atât de odioasă ca și închinarea la idoli...

Dar lucrurile acestea le voi spune cetățenilor din Arad, în aceste câteva zile, dintre rapidul care m-a adus și cel ce mă va reîmbarca pentru București.

Ziua este în cumpăna de amiază. Foc și aur mult vibrează în văzduh, deasupra ogoarelor aprig frământate și deasupra șerpuirilor leneșe și grele ale Mureșului. Oricât de departe e Aradul, trebuie să se arate, odată și odată...

Și iată-l că se arată... Lung, risipit cu multe anticipări suburbane.

Intrăm în gară. Trenul se oprește. Surpriză pe care nu mi-o doream!...D. primar al orașului, un venerabil preot, delegat al episcopului eparhial, reprezentanții comunității evreiești, profesori și elevi... au ieșit să întâmpine un moșneag prăfuit și frânt de oboasă...

Abătut și smerit, ascult urarea lor: *Mulți ani trăiască!*...

La urmă, răspund șovăitor:

– Să trăiți voi, dragi copii!... Da, uitați-vă și voi și iertați-mă... La florile pe cari mi le-a dăruit d-ra Artemiza... și la urarea voastră să trăiesc mulți, mulți ani... Ce să mă fac!... răspund cu un vifor de barbă albă! Adică, destul de contradictoriu!

EXAMENELE DE ALTĂDATĂ

Cu toate că a trecut atâta amar de vreme de la cea din urmă zi de examen, la Liceul „Sf. Sava”, amintirea încordării sufletești și zbuciumului care însoțea acele verificări școlare mi-a rămas vie, ca de ieri.

În ziua de 31 mai era un fel de „încetarea focurilor“. Anul școlar se isprăvise. Cu un suspin de ușurare, învăluiam cerul și pământul și în-deosebi răzoarele din grădini, în prima lor recoltă de trandafiri. De la 31 mai și până la 5 iunie, exclusiv, erau zile de pregătire generală. Obiectele la cari trebuia să dăm examen erau așezate în scară – de obicei cu câte o zi intermediară de odihnă – de la 5 iunie până pe la 22 iunie.

Când privesc azi spre aceste depărtări ale timpului adolescenței, îmi pare că privesc în zări de vitejie și de epopée.

Examenele de atunci, trecute cu strălucire, te ridicau erou în propria ta conștiință. Mi-a fost dat să cunosc și slava biruinții, dar și melancolia capitulării și a renunțării „până la toamnă“.

Așa a fost în anul 1898, când, după povața eminentilor profesori Buicliu și Marinescu a trebuit să părăsesc frontul de vară și să rămân pentru examenle de toamnă.

În anii 1896 și 1897, deși am păstrat tradiția bunei școlarități, am trecut treptat, discret, în lagărul poeziei și al boemei...

Printr-o potrivire, pe care cred că am denunțat-o și altă dată, socotelile de sfârșit de an școlar coincid cu epoca subjugătoarelor expansiuni vegetale. În iunie, înfloresc și teii, și crinii și, – în continuare, – trandafirii lui mai...

Pentru temperamentele prozaice, pentru copiii cu fire practică și lucidă, poate că pregătirea examenelor, printre crinii înfloriți, nu însemnează nici o nenorocire. Cu totul altfel stă lucrul pentru cei ce au venit pe lumea aceasta, ducând cu ei, în cărările vieții, blestemul lui Baudelaire.

Am scris undeva, într-o carte puțin cunoscută generației de azi, spovedind amintirile unui *alter ego*:

„Dar în zilele când pregăteam matematicile!... Era un chin care mă făcea să blestem pe Omer, pe Fidias, pe Wagner și ziua în care m-am născut!... Toate ideile seducătoare, toate imaginile grațioase, toți demonii muzicali ai inspirației veneau și se așezau pe brațele ecuațiilor, pe brâul fracțiunilor, ca niște privighetori nebune, pe o leasă de mărcini! O zi, două, trei, înainte, când fusesem liber, nu-mi venise în minte nici un proiect, nici o ispită literară. Acum, când mă chinuiam să pricep și eu o boabă din această înfricoșată de algebră, mă simțeam smuls de inspirație și ridicat la ceruri, pe aripile poeziei!“...

Tot acolo, eroul meu își spune mai departe necazurile lui, cari erau și ale mele:

„Înghițind dureri necunoscute de colegii mei și luptând cu ispite nebănuite de simplista lor alcătuire sufletească, am fost totdeauna printre fruntași. Dar aș fi voit – mai ales în examene – să fiu și eu ca ei! Cum deplângeam, în taină, pacostea superiorității mele! Mă uitam la ei, cum erau absorbiți de învățătură; admiram fericita lor receptivitate și-i simțeam goi ca niște urcioare, pe cari le umpli și le golești cu cea mai mare ușurință“...

„Câte impedimente și câte interdicții nu răsar în calea visătorului trândav, când e vorba să se apuce de muncă! Ce nu ți-ar trece prin cap: iată, acest stol de crini, de pe masa mea, mă desface din toate articulațiile bune mele porniri laborioase. Cum să mai citești aceste pagini aspre și didactice, când acest cor de îngeri s-a instalat în casa și între cărțile mele!... Cât de dragă mi-este această floare! Ce gând platonian, ce idee divină se ascunde în această făptură, atât de grațioasă și de siderală?... Privesc minute întregi aceste șase petale de argint, prinse și sigilate înăuntru cu emblemele fecundității neprihănite. Cum să interpretăm acest omăt care picură smirnă și șofran, în inimile noastre? Cum să nu bem până la fund visul angelic, care se revarsă din aceste cupe fecioare?“...

Dar în jurul examenelor de altădată mai erau și alte primejdii, mult mai categorice decât ale anulului florilor și ispita teilor de la Șosea. Acum o jumătate de veac, era în lumea tinerească, setoasă de artă și de glorie, o tradiție (mai degrabă o superstiție), venită la noi de prin marile centre ale boemei pariziene.

Adolescenții cari se simțeau sau se credeau atinși de săgețile lui Apollo (ca să nu mai vorbim de săgețile lui Cupidon) nu mai aveau răbdare să termine școala și dezertau, uneori, din fața bacalaureatului.

Aveam câteva cafenele literare, erau câțiva maeștri, prea bucu-roși să-și sporească numărul ucenicilor, și revistele și ziarele erau ospitaliere pe atunci, ca și astăzi... Ce-ți mai trebuie bacalaureatul?... De ce să îmbătrânești, muncind pentru literatură?...

Erau pilde seducătoare că adevăratul talent literar lăsase premianților mediocri bacalaureatul și licența...

Ispita era puternică. Nici Caragiale, nici Vlahuță, nici Coșbuc, nici Macedonski... nu avuseseră parte, în zilele lor, de gloria palmaresului.

Pentru aceea, prin anii 1893-1899, presa și literatura erau servite de mulți tineri, cari refuzaseră să supună gâtul lor pletos sub jugul bacalaureatului.

Becescu-Silvan, Podeanu, Russe-Admirescu, Dragomirescu-Ranu, Aristide Cantilli, mi se pare chiar Alexandru Antemireanu... și câți încă erau niște revoltați împotriva sclaviei școlare și, cel puțin deocamdată, n-aveau nici un fel de păreri de rău.

Totuși, exemplul lor nu m-a încovoiat.

Examenele de altădată, dacă m-au găsit absent o dată ori de două ori, mi-au rămas memorabile și sacre.

PREMIUL „HELIADÉ RĂDULESCU“

Academia Română avea, acum 20 de ani, un premiu, pentru literatură, cu numele: Premiul „Heliade Rădulescu“. Era atunci de 5 000 de lei, sumă respectabilă, azi microscopică.

În anul 1915, se vedea prin librării, ici și colo, o carte apărută, la Iași, în editura revistei *Viața românească* și intitulată *Biseriçuța din Răzoare*. Cartea apăruse în ultimele zile ale anului 1914 și era menită unui straniu destin, căci, pe de o parte, era să fie premiată, pe de altă parte, era să piară, pe jumătate, după vreun an, în incendiul care a nimic și redacția și tipografia *Vieții românești*.

Deși această revistă, condusă de Constantin Stere și de G. Ibrăileanu, ajunsese să cucerească un loc eminent în publicistica noastră din acele zile, totuși pontifii literari din București continuau să aspire mirosul de tămâie al unei priorități și al unei adorații în stingere.

Biseriçuța din Răzoare cuprindea nuvele apărute, unele în revista revoluționară *Viața socială*, altele în revista ieșană. Iar autorul ei nu scrisese nici un rând de închinăciune, pentru nici unul din magnații slovei românești. Și acum treizeci de ani, trăiau, la Universitate, la Academie și în scaunele directoriale ale revistelor și ale ziarelor bucureștene, bărbați de vastă importanță literară și culturală.

Dar pustia asta de inimă nu mă lăsase să scriu nici o șchioapă de elogi pentru nici una din aceste zeități, încă petrecătoare pe pământ. Cu atât mai vartos și dimpotrivă!... Mă mâna inima spre narodnicul Constantin Stere, spre *alter amicus generis humani* – și spre toată pleiada vrednicilor de iubire scriitori democrați de la revista *Viața românească*.

Când se scurgeau ultimele zile lucrătoare ale anului 1914 și când ghișeurile Academiei erau încă deschise pentru autorii și cărțile

tipărite peste an, m-am dus și eu – împins de la spate – și am depus, spre premiere, volumul *Biseriçuța din Răzoare*. După aceea, am făcut la fel ca gospodarul din parabola evanghelică.

„Omul aruncă sămânța în pământ. El doarme și se scoală, e noapte și e zi, și sămânța încolțește și crește, el însuși nu știe cum...“ (Marcu 4, 26-27).

La Academie, pe atunci, era o pravilă neînfrântă și bine înțeleasă: ilustrul areopag nu premia decât cărțile scrise cu ortografia Academiei. Și cartea mea avea ortografia fonetică a *Vieții românești*. Atunci, pentru ce deșarta mea încercare de a ispiți pe Nemuritori și a-i pofti să evadeze din decalogul lor?...

Totuși Academia mi-a dat un neuitat semn de bunăvoință. A închis ochii, întâia oară, asupra ortografiei mele neacademice. Am înțeles lucrurile mai târziu... În vremea aceea, era la Academie un om care mă cunoștea din anul 1894. Era profesorul meu de limba și literatura română, din cursul superior de la Liceul „Sf. Sava“... Un om ciudat, care judeca sever emanciparea și socialismul meu, dar care, mai târziu, și-a lăsat inima robită de literatura mea, măcar că nu era scrisă cu ortografia Academiei.

A mai fost încă o împrejurare pe care, în ignoranța mea, o leg de Premiul „Heliade Rădulescu“. Mă bucuram, din vremuri vechi, de prietenia lui Alexandru Vlahuță. Într-o zi, oprindu-mă la sihăstria lui de la Dragosloveni, mă roagă să-i fac, când voi ajunge în București, un neînsemnat serviciu. Dar la acest serviciu, trebuia să cer și participarea falnicului Barbu Delavrancea.

Am alergat cu entuziasm, doar Delavrancea era una din mărețele statui ale templului literar din anii adolescenței!...

Îl vedeam de aproape, întâia oară, și era în primăvara anului 1915, și eu depusesem o carte la Academie, pentru premiere, și marele Barbu era un stâlp al Academiei!... Poate chiar mai mult decât atât: fusese hotărât de venerabilul colegiu să fie referentul meu!...

La toate acestea nu mă gândeam în clipa audienței mele, cum nu mă gândeam la constelația Orionului!... Mă gândeam poate la *Sultă-nica*, la *Paraziții*, la *Apus de soare*, dar la cartea mea nici un gând!...

Într-un moment, Delavrancea pare că a voit să mă cheme la realitate (mi-am dat eu seama, mai târziu, după premiere) dar i-am scăpat din mână, cu cea mai naivă nevinovăție!...

M-am deșteptat, tocmai peste vreo două luni, când, aflându-mă în Dorohoi sau în Botoșani, ca procuror bisericesc, am citit în ziare că

Bisericuța din Răzoare a fost premiată și că autorul *Sultanicăi* a fost academicianul referent...

*

Acesta este singurul trandafir de bună amintire pe care-l cultiv – de 30 de ani!...în cinstea colegiului nostru academic. Alte flori n-au mai crescut și nici nu le aștept. Totuși, am o dorință cu totul periferică și privitoare la Biblioteca Academiei.

Mai am un singur dor! Vi-l voi spune peste câteva zile...

LÂNGĂ DUNĂRE ÎN VACANȚĂ

O știam din poveștile și din visurile copilăriei. Tata ne cânta un cântec cu Kira Kiralina. Și acolo era vorba de „Din și de Costandin frații Kirei, șerpii Dunării, hoții Brăilei...” O știam din destăinuirile colegilor mei, copii din clasele primare cari fuseseră cu „alde taica”, la schelă, la Turnu, sus în carul plin cu sacii de grâu... O știam din zvonul încă neogoit al marilor fapte militare, petrecute pe țârmurile Dunării, în ajunul sosirii mele, în casa părintească.

O văzusem întâia oară, într-o zi de iulie, din vapoarașul de serviciu dintre Turnu Măgurele și Nicopol, în ceasul unei mici excursii, dincolo pe țârmul înalt și prăpăstios...

Dar, de data aceasta, veneam, – în vacanța anului 1896, – ca să mă odihnesc, lângă Dunăre, mai multe zile. Colegul meu Ioan V. Sterian, adormit anul trecut, un frate sufletesc vecinic pomenit, mă chema în familia lui, stabilită, în zilele acelea, la Corabia.....

Corabia, orașel și port la Dunăre... Localitate modestă și covârșită în importanță de atâtea și atâtea orașe și porturi, de pe țârmul românesc al Dunării... Da, însă Corabia apărea, înaintea mea, la 17 ani, când ochii investmântă lumea în văluri de mireasă și când sufletul celui ursit să trăiască din miragii este infinit de proaspăt și de receptiv.

Așa se face că plantele exotice și florile din cutare grădină a unor oameni bogați, din Corabia, nu s-au vestejit nici azi, în amintirea mea. Așa se face că mărețele încovoieri ale Dunării, ostroavele ei coplesite de sălcii și domolul ei potop de ape sure erau să reapară, peste ani de

zile, în nuvela mea *Gloria Constantini* și în alte rechemări, cu Dunărea în zare... Așa se face că spre Dunărea din anul 1896 erau să călătorească, de atunci încoace, atâtea pâraie de vis și de literatură.

Aveam cu mine două cărți de cetit, două romane total-antagonice între ele: *Salammbô* de Gustave Flaubert și *Le Panthée* de Josephin Péladan... Aspra istorie și divagația idealistă, realismul literar și poezia siderală!...

Către care din aceste două împărății abstracte înclina alegerea mea, în anul acela?... Dacă amintirea mea nu-mi spune azi nimic precis, trebuie să cred că după citirea celor două cărți rămăsesem în cumpănă.

Singurul început de răspuns plauzibil este o nuveletă pe care o scriam atunci, acolo la țârmul Dunării. Este bucata literară, intuitivă: *Pe terasă* și apărută în *Adevărul ilustrat*, din octombrie 1896. Nuveleta e culeasă de pe lângă zidurile dărâmate ale romantismului din veacul trecut.

Eroul, sfâșiat de moartea iubitei, povestește amicilor, la o masă, banala și dureroasa lui poveste. Nenorocirea l-a dislocat. A lăsat în urmă câmpia convingerilor plate, materialiste, și se apropie de hotarul marilor întrebări metafizice... așa zice, prin urmare, că brutalele splendori din *Salammbô* scădeau și se învăluiau în vălurile durerilor mistice...

Ciocănind, zi după zi, la nuveleta mea, așteptam cu nerăbdare ziarele cari veneau din București. Îndrăznisem să calc pragul ziarului *Adevărul* și dădusem directorului – Constantin Mille, ocrotitorul tinerilor cu iluzii literare – o bucată pretențioasă și realistă intitulată: *Psihofiziologie. Adevărul* vestea regulat și din vreme sumarul *Adevărului ilustrat*. O lună întreagă, am așteptat zadarnic...

Indulgent, Constantin Mille judecase bucata mea vrednică de tipar și o dăduse zețarului ca s-o aibă în vedere. Dar zețarul o găsea prea lungă pentru *Adevărul ilustrat* și o ținea în carantină!... Azi, îi sunt adânc recunoscător tovarășului zețar. Bucata *Psihofiziologie* nu era vrednică să vadă lumina tiparului.

Constantin Mille mi-a spus cu simplitate de ce n-a apărut această bucată care totuși îi plăcuse...

Am luat-o și am lăsat în locu-i nuveleta scrisă la Corabia, lângă Dunăre...

N-am uitat și nu uit nuveleta *Pe terasă*, nu pentru firava ei însemnătate, ci pentru clipa și gestul care mi-au destăinuit-o... Eram înaintea unei biserici și un convoi funebru, cu cai albi și cu draperii albe

pornise din fața sfântului locaș... Cineva, de tot tânăr, întrerupsese călătoria pământească și lăsa căile pământului pentru ale vecinicii.

Priveam de departe, cu pălăria în mână. Și, pe neașteptate, văd lângă mine pe amicul meu Ion Theo, coleg proaspăt de uriașe aspirații literare...

Simțisem din capul locului, eram încredințat din ceasul când ne cunosusem, că acest adolescent va fi într-o zi un titan al literaturii românești...

În clipa aceea dominată de doliul cel alb, Ion Theo a scos din sân o petală veștedă,.... și arătând spre convoiul care se depărta:

– Ea mi-a dat-o, acum trei zile...

SURPRIZA A DOUA

Prietenii mei din Arad mă cheamă la un festival literar, unde cărțile și strădania mea literară vor trece printre oglinzi de rechemare și de elogi. Ceasul va fi greu. Deși de felul meu nu sunt o natură bățăioasă, totuși ani de zile am fost ca Ismail din *Biblie*: „... mâna tuturor va lovi în el. Și va sta dârz, în fața tuturor fraților săi...” (*Facerea* 16, 12).

Am stat singuratic și răzvrătit. Rare de tot au fost momente când am putut să constat, cu mirare, că, în pustietatea mea, au început să se înfiripeze oaze de înțelegere și de simpatie.

În fața unui auditor numeros și atent, câțiva intelectuali din Arad – profesori și profesoare – au proiectat, din diverse puncte de vedere, lumina criticii și a analizei asupra construcțiilor mele literare. D-na Suciuc, d-nii Dogaru și Crișan, poate încă cineva... s-au nevoit, cu neuitată dragoste, să clarifice și să valideze unele aspecte ale literaturii mele. Pe urmă, câțiva școlari și câteva școlărițe au citit bucăți, alese după gustul lor, din cărțile pe care le cunoșteau.

Mi-a venit rândul să spun și eu ceva. Aveți dreptate. În mai tot ce-am scris eu, de vreo jumătate de veac încoace, se constată preocuparea și stăruința să fiu de folos celor ce mă vor citi și să mângâi inima lor.

Mi-am format educația literară și mi-am precizat crezul meu artistic, la sfârșitul veacului trecut, pe de o parte, sub înrăurirea operei lui Dobrogeanu-Gherea, pe de altă parte, sub farmecul demiurg al marilor scriitori sociali Tolstoi și Zola... Puterea pe care o aveau asupra

noastră romanele *Învierea* și *L'Assommoir* era la fel cu zăcămintele de lavă dinlăuntrul pământului, în ceasurile de cutremur și de erupțiuni.

Concepția lui Tolstoi despre artă m-a legitimat pe mine față de mine însumi și m-a susținut în toată activitatea mea de scriitor.

Se întreabă apostolul de la Iasnaia Poliana: *Ce este arta?* Și după ce examinează diferite concepții vechi și noi asupra artei, Tolstoi dă acest răspuns, vrednic să fie adoptat, servit și predicat de toți artiștii adevărați: *Arta este o funcțiune socială.*

Când am dat, întâia oară, peste această definiție, am făcut ca ne-gustorul de mărgăritare din *Sfânta Evanghelie*: „Aflând un mărgăritar de mult preț, s-a dus, a vândut toate câte avea și l-a cumpărat (*Matei* 13, 45-46).

Așa am făcut și eu. Am uitat toate câte le citisem despre artă și despre înțelesul și menirea ei și m-am oprit aici: Arta este o funcțiune socială.

Neapărat, față de atâtea și atâtea teorii despre artă – nalte, pretențioase, sibilice, ermetice, siderale... teoria lui Tolstoi este casnică și iubitoare de oameni.

Arta trebuie să ne servească. Arta trebuie să ne facă mai buni. Arta trebuie să sporească omenia și dragostea dintre noi.

Arta aceea care îmi dă fermentații spurcate sau absurde, care pervertește inima copilului și sapă sănătatea lui sufletească și trupească trebuie denunțată și pusă la carantină. Într-o societate de oameni cari se simt legați prin dreptate, cinste și egalitate, arta nevropată și provocatoare de nevroză trebuie prohibită.

Artistul este tainicul nostru mandatar. El este profetul și mijlocitorul nostru, la altarul sacrelor idealuri. Poate el să ne trădeze? Poate el să atenteze la igiena noastră sufletească? Putem noi admite ca tocmai el, cel menit să ne servească, înaintea Binelui, Frumosului și Adevărului, tocmai el să ne vândă libidinei, urii și slujeniei?

Ce-ați zice dacă, într-o zi, edilii unui oraș ar pofti pe cetățenii orașului să vie și să cerceteze un parc nou, deschis în ziua aceea?

Ce-ați zice dacă acești edili ar fi avut ideea sinistră să sape, pe neștiute, gropi de lup în aleele parcului și să le mascheze, cu perfidie? Publicul dă năvală în parcul ce se inaugurează și se prăbușește în gropile de lup!

Aceștia sunt artiștii – fiii cei mai nobili ai neamului și ai obștei noastre!... – cari, în parcul artei lor, sapă gropile urâciunii morale și ale fanteziei mizantropice, pentru inima concetățenilor!

M-am străduit să nu pângăresc sufletul cititorilor mei ci să-l ajut să sporească în frumusețe morală și în solidaritate frățească. Fie ca militant al iubirii creștine, fie ca apologet al lui Israel, fie ca prieten al nedreptăților și al muncitorimii, am căutat de-a pururi să fac din literatura mea ceva așa ca vinul și untdelemnul bunului Samaritean, pentru rănile călătorului căzut între tâlhari, pe drumul dintre Ierusalim și Ierihon...

Acum douăzeci și șase de ani, într-un articol al meu intitulat *Poet și proletar*, scriam aceasta:

„Omenirea se pregătește de ziua cea mare a înfrățirii popoarelor. De la țară la țară, de la popor la popor, se întind azi ramurile de măsline ale minunatului copac simbolic, menit să nu se mai usuce niciodată. Toată lumea nădăduiește. Orice suflet, cu pic de filantropie în el, se simte ispitit și încălzit de marea perspectivă a îndreptărilor sociale, a reclădirilor în stilul cel nou și definitiv.

Artiștii, poeții, intelectualii, scriitorii, visătorii popoarelor... pot ei oare să doarmă somn de piatră, când visul cel mai strălucit, întrevăzut vreodată, nălucește înaintea credulității omenești, înaintea speranțelor nemuritoare ale sufletului nostru?“

Așa scriam acum un sfert de veac. Precum vedeți, eram fără șovăială, pe aceeași linie de convingere și de atitudine literară, pe care ați binevoit să mă găsiți și dv., în amicalele dv. aprecieri asupra strădaniilor mele în vis și în slovă.

CUM L-AM SUPĂRAT PE CARAGIALE

L-am supărat fără să ne fi văzut vreodată, fără să fi schimbat vreun cuvânt, și fără nici un gând vinovat, din partea mea. Lui Caragiale nu-i plăceau curtenitorii muzelor. Chiar când i se părea că tânărul infractor, în proză sau în versuri, are ceva talent, îl descuraja și îl jălea:

– Băiete, te plâng... Și te îndemn din toate puterile să te apuci de o treabă serioasă și bărbătească... Lasă-te de scris!... E o manie ticăloasă, care nu-ți aduce decât sărăcie, discredit și remușcări!...

Marele Caragiale știa ce spune. Forma lui era, de obicei, exagerată, brutală și jignitoare, dar ceea ce spunea era rodul unei experi-

ențe personale, amare și îndelungate. N-a fost el prigonit, ani și ani, pentru piesa *Scrisoarea pierdută*?...

Deci, Caragiale nu era bucuros să se întâlnească cu acei tineri prea simpatici, pletoși și „convorbitori cu idealuri“ cari urcă, cu inima în freamăt, scările revistelor și ale ziarelor.

Fără să ascult pe înțeleptul Caragiale, asediam și eu Parnasul, la sfârșitul veacului trecut. E adevărat că procedeul meu se întemeia pe muncă și pe răbdare. Am avut norocul să citesc mult, înainte de a scrie. Am întârziat cu anii, străbătând pe Balzac și pe Zola, pe Goncourt și pe Daudet, pe Pierre Loti și pe Paul Bourget.

Lecțiile și pildele fraților Goncourt, pasiunea lor pentru stil, migala lor de scriitori au fost merinde pentru calea pe care așteptam să pornesc.

N-am scris versuri decât în chip cu totul copilăresc, ca ecou și reacțiune nevinovată, după lectura poeziilor lui Eminescu și Vlahuță. Simțeam cu umilință, că adun fărămiturile căzute de la masa celor doi maestri.

În proză eram la largul meu. Cu toate acestea nu sunt slobod de orice vinovăție. Eram atunci, în zodia poezilor parnasieni și ispita venea cu toate poeziile lui Leconte de Lisle, se insinua cu toate sonetele lui José Maria de Hérédia.

Între colegii mei de clasă, era unul cu o complexiune sufletească de artist și de călător prin stele. Scria, visa, plângea, picta... dar toate într-un vălmășag care te făcea să te gândești la un snop de flori, scăpat din legătură... Mai târziu, amicul meu s-a încins solid, a fost un avocat remarcabil și a ajuns profesor universitar. Dar prin clasa a șaptea de liceu a comis un delict literar la care m-a făcut părtaș și deci împreună vinovat. Mi-a adus, în trei strofe, inspirate din Hérédia, viziunea unei aurore care se desface, în evantaliu, peste cele trei Piramide și peste Nil... Versurile erau gelatinoase; viziunea era frumoasă...

M-am apucat cu tot dinadinsul să consolidez inspirația colegului și să-i dau rezistență și relief. Am lucrat la cele trei strofe nopți și zile... Am făcut, însă, greșeala să nu aștept forma definitivă și să dau pe față, câtorva prieteni, diverse forme intermediare.

I.Gh. Duca era unul dintre colegii intimi, zilnic la mine în casă și treptat convins că multa hârtie pe care o stricam va fi într-o zi răscumpărată. Poezia pe care o tot struneam i-a plăcut până la încântare (I.G. Duca era, atunci, de-abia adolescent!...). A pus mâna pe o copie

și s-a dus, la el acasă, s-o declame părinților. Se pare că d-na Lucia Duca – Dumnezeu s-o odihnească – a fost câștigată de sonoritatea și de parnasismul poeziei.

În acele zile, apărea ziarul *Epoca*, într-o a doua existență, patronată de N. Filipescu. Precum se știe, familiile Duca și Filipescu erau înrudite. *Epoca* avea un supliment literar, care apărea duminică, iar prin 1897-98, directorul *Epocei literare* era Caragiale!...

Înțelegeți și priviți acum mersul nenorocirii. D-na Lucia Duca a dat binevoitoare (și cred că stăruitor îndemnată de I.G. Duca) poezia celor doi imberbi în mâinile lui Nicolae Filipescu. Acesta l-a chemat pe Caragiale și i-a cerut s-o publice în *Epoca literară!*... Ce-a urmat, n-am știut precis niciodată... Caragiale s-a opus categoric... Nicolae Filipescu nu s-a dat bătut cu una cu două. Capitularile nu prea intrau în firea lui.

Caragiale ar fi putut să facă o farsă și să ne publice, făcând cititorilor cu ochiul, într-o mică notă însoțitoare. Dar și-a adus aminte că suntem colaboratorii lui Macedonski și ne-a respins cu energie.

– Să se ducă la gazetele lui Macedonski, unde au mai publicat!

Mi se pare, însă, că Nicolae Filipescu avea pentru Macedonski dacă nu simpatie literară, măcar ceva simpatie politică, de pe vremea când amândoi ispășeau, la Văcărești, nu știu ce răzvrătire sau delict de presă. Argumentul lui Caragiale nu l-a încovoiat pe Filipescu.

Atunci autorul dilemelor din *Scrisoarea pierdută* l-a vârât pe Filipescu în următoarea dilemă:

– Boierule,... ori îmi iau căciula și plec din redacția d-tale... ori... învață-mă, să știu și eu, ce este aia: *poezie!*...

IRIȘII DE LA ACADEMIE

Cu ani în urmă, în grădina Academiei creșteau, în luna iunie, pe margine de răzoare, câteva semicercuri de iriși. Priveam cu drag aceste flori zdrențuite și violete și le asociază multor gânduri și multor visuri, astăzi defuncte. Vreme îndelungată, m-a urmărit titlul de azi: *Irișii de la Academie...*

Dar n-am știut să-i culeg atunci când înfloreau... S-au ofilit, s-au scuturat și a murit și rădăcina lor. Dincolo de amintirea lor, au curs zilele, s-au adunat anii și a început anotimpul hursuz al bătrâneții.

Academia stă tot la locul ei. Din sălile de lectură care își deschideau ferestrele spre Calea Victoriei, noi, cititorii, am trecut în foisoarele cele albe care se ridică în fundul grădinii, între copaci umbroși... Erau plăcute sălile de acum patruzeci de ani. Sunt și mai plăcute sălile de azi. Ci, irișii pe care-i iubeam eu odinioară făceau strajă de iunie la sălile dintâi...

Mărturisim între noi, cei ce avem patima izolării și meteahna cufundării în cetanie, că nu cunoaștem ore mai fericite decât orele petrecute cu ochii în carte. Câțiva dintre noi, prea puțini, pot să stea acasă, în biblioteca lor, și, apărați de uși capitonate, să se lase fericirii de a citi... Majoritatea ne mulțumim cu sălile bibliotecilor publice. Cu vremea, ajungi să te izolezi cu totul și să nu mai simți că mai sunt și alți cititori în jurul tău...

Pe catedra din sală vedeam, ca în vis, capul zburlit și roșcovan al lui Zaharia sau chipul ceremonios și monoclat al poetului Obedenaru. Pe atunci automotoarele de-abia începeau, iar avioanele își încercau aripile încă neputincioase, departe de plaiurile noastre. Din Calea Victoriei, rareori se ridicau zgomote supărătoare.

Am avut nenorocul să decad. Din lector tăcut și cuviincios, am ajuns – în sala de lectură – scriitor. Multe din paginile pe care le-am publicat, între 1911 și 1916, le-am scris la Academie, în vechea sală de lectură. Monografia asupra lui Eminescu – o schiță minusculă, după care erau să vie acei câțiva confrăți cu studiile lor vaste și bine informate – am scris-o, aci, față în față cu profilul blafard al Bisericii Sf. Nicolae. Când Academia și-a sporit încăperile, am fost și eu unul dintre beneficiarii noii situații. În sălile cele proaspete am continuat vechea manie. Romanul *La răspântie de veacuri* l-am scris în întregime într-o chilie albă, cu ferestre tăiate spre miazăzi și mângâiate de coamele verzi ale copacilor...

Mai târziu, acea chilie a fost hărăzită administrației și profesorii universitari au fost invitați să ocupe altă încăpere, jos, pe același podium cu sala obștească... Și această încăpere are grația ei. Dar, pentru mine, din nefericire, a venit o poruncă stingheritoare. Am scris, la Academie, atâtea pagini, fiindcă găseam călimara în fața mea. Într-o zi, călimara a dispărut! *Onorata administrație a bibliotecii nu mai îngăduiește, pe mese, călimări și cerneală, fiindcă s-a dovedit că se pătează cărțile.*

Am înțeles că era o măsură îndreptățită și am tăcut – dar n-am putut să mai scriu, decât rar, cu creionul... Îmi veți spune, poate:

„Dar stiloul?...“ Nici azi nu m-am deprins să scriu cu el! Am rămas la peniță, adică față de stilou... la pana de găscă a vechilor calemgii...

Am încercat să fac să se admită o excepție, în favoarea celor ce stau în camera de excepție... Cel puțin, aci pe masă, să fie îngăduită o călimară...

N-am izbutit. Porunca a rămas neclintită și pentru toată lumea.

Aceasta este singura neînțelegere pe care am avut-o cu... Academia Română de patruzeci de ani încoace. Ați putea spune: nimica toată!... Da, dar omul este imperfect și nici azi nu sunt prea resignat. Când trebuie, uneori, să plec de acasă și trec prin fața venerabilei Academii și irișii de odinioară mă învâluie în spiralele lor, m-aș opri cu drag la capătul aleei și aș căuta, la masa de altădată, șoapta amintirilor!

Poate că cineva dintre dv., cari mă citiți, mă veți ispiti cu această obiecțiune:

– Irișii de la Academie... sala de lectură... călimările pe cari le rechemi nostalgic... Dar Academia este mult mai cuprinzătoare și mai diversă... Academia este un colegiu ilustru... Acolo ard candelile culturii naționale....Acolo – precum spune Psalmistul – „au fost așezate jețurile... casei lui David“...

Totuși... Academia, pentru mine, însemnează *Irișii de la Academie* și... călimare pentru care mă rog Direcțiunii celei noi să mi-o redea!

Unica mea revendicare – asta este.

„CĂLUGĂRUL DIN VECHIUL SCHIT“

Traian Demetrescu era colaborator fruntaș la *Adevărul literar* de sub direcția lui Tony Bacalbașa. Proza și poezia lui erau pe placul unui tineret cititor, vrăjit și robit de marele Eminescu, dar, pe neștiute, mulțumit să găsească, în ceea ce scriau ucenicii maestrului, un fel de imitație mai potrivită cu niște modeste puteri de apreciere... Școlarii lui Eminescu primeau – cum se întâmplă de multe ori – omagiile cari nu puteau pătrunde până în Sancta Sanctorum.

Traian Demetrescu a fost, o clipă, principele tuturor înduioșărilor literare și al tuturor presimțirilor de moarte timpurie, pentru cei ce urmau liceul între anii 1892 și 1899... Lecturile lui Traian (Tradem,

cum își concentrase el numele), călătoriile lui, povestea inimii lui pribege și zămislite în zodia lui Eminescu... Toate treceau prin *Adevărul literar* și cereau bir de lacrimi cititorilor adolescenți.

Îl știam fără noroc în dragoste, îl știam neînțeleș și alungat de propria lui familie, îl știam bolnav și, în totul, urmașul durerilor *Luceafărului*.

Anecdota ni-l arăta, obosit și prăbușit, la o masă de berărie... Poetul intră în vorbă cu un țigănuș, care vindea ziare...

– Mă, Porumbiel, mă, ai tu iluzii?...

– Oleu, boierule, să mă ferească Dumnezeu!... Eu n-am d-alea!...

– Nici să n-ai, mă Porumbiel, că sunt grozav de rele!...

Poate, însă, că bietul Tradem ar fi trecut degrabă prin dumbrăvile cu privighetori ale sensibilității noastre de la 17 ani, cu poezia lui plăpândă, cu proza lui fără adâncime, dacă unul din cântecile lui n-ar fi fost: *Călugărul din vechiul schit*.

Și trebuie să adaog, dacă acest cântec n-ar fi deșteptat, în vioara inimii unui compozitor, melodia simplistă dar atât de atingătoare pe care o știe azi toată suflarea românească.

Traian Demetrescu a închis ochii în anul 1896, luna aprilie. Nu știu dacă, la leatul acesta, *Călugărul din vechiul schit* pusese stăpânire pe lăutarii noștri. Eu am cunoscut cântecul – vorbe și vers – prin mult pomenitul meu prieten Vasile Demetrius. Într-un fel curios, Demetrius a fost, pentru mine, garantul, interpretul și aproape eroul lui Tradem.

Era la doi ani după moartea poetului craiovean. Demetrius ținuse să facem cunoștință și îmi trimisese primul mănunchi din florile lui, și rafinate și sălbatic. După ce am cunoscut poezia, am cunoscut și pe om...

Venea din lumea celor lăsați afară, dincolo de porțile sociale ale beneficienților vieții. Era socialist și răzvrătit. Dar o răzvrătire cavale-rească și elocinte... Demetrius îmi înfățișa, în ceasul când ne-am împrietenit, pe vlăstarul ardelenesc – după mamă, el pogora din Brașov – și pe proletarul fermentațiilor noastre bucureștene... Ardelean, cu tradiția opoziției în sânge, și ucenicul școlii socialiste din București.

Firea și poezia lui Demetrius nu erau făcute să întârzieze în umbra lui Tradem. Neuitatul meu prieten a dovedit, într-o lungă serie de cărți, o intactă și aspră originalitate. Dar *Călugărul din vechiul schit*... ar fi încovoiat de duioșie pe însuși Eminescu!... În vara anului 1898, am hoinărit cu Demetrius prin jurul Capitalei, pe la

mânăstirile vecine și prin parcul cu cruci al lui Șerban-Vodă... Era un tovarăș de mare preț. Nu cred că făcuse vreun curs de declamație, dar *spunea* cu farmec și versurile proprii și versurile altora... Și era destul ca vântul să ne trimită, pe aripile lui, de la vreo cârciumă, cu umbrar, melodia *Călugărului*, ca deodată, scumpul Demetrius să se schimbe din stejar în salcie plângătoare...

„Călugărul din vechiul schit
O zi la el m-a găzduit...
Atunci prietenii lui buni
L-au dus la casa de nebuni...“

Și Demetrius, oprindu-și cu greu lacrămile, judeca: „Ce puteau să mai facă!... Tocmai fiindcă erau bunii lui prieteni, trebuiau să-l ducă la casa de nebuni...“

Am uitat dacă, pe vremea aceea, Demetrius trăise, ca mine, în intimitatea literaturii lui Tradem. *Călugărul* ne era destul...

În această lumină dulce și naivă, și cu această melodie în surdină, îmi răsare mereu, din depărtarea anilor, tovarășul de poezie și bravul meu comilitone Vasile Demetrius.

A fost cel dintâi care, în cercul prieteniei noastre – câți am pornit acum cincizeci de ani – a lăsat locul gol.

Moștenirea lui literară nu e încă inventariată și mai puțin încă nu este așezată în vitrina cunoștinții și a recunoștinții românești.

Vremea e prielnică să amintim și să dăm pe față că în opera lui Demetrius se agită profetic și-și cer dreptul la viață acea iubire de oameni, acele aspirații nobile și acele convingeri inovatoare, pe cari azi le numim și le sărbătorim drept semnul unei vremi mai fericite.

O CASĂ DE CORECȚIUNE

Este vorba de închisoarea din Arad. Când prietenii mei m-au întrebat dacă n-aș fi bucuros să cercetez această casă, le-am răspuns că stau la cumpănă... Un penitenciar este un subiect de gânduri triste de întunecare, pentru simțirea celui ce dorește semenilor săi să fie totdeauna cinstiți, iubitori de oameni și liberi... Să mă duc să văd pe niște sărmani frați ai noștri, cam în aceleași condiții, în cari stau, după zăbrele, animalele fioroase?

Și literatura venea și ea, cu amintirile ei, și sporea șovăiala mea. Cutare nuveletă de Alexandru Vlahuță, uriașa umbră a galerianului Jean Valjean, nemuritoarele *Amintiri din Casa morților*... se adunau în fața mea, și mă opreau să dau răspunsul așteptat... Dar cineva a avut istețimea să adauge:

– Vei vedea lucruri noi, cari nu se potrivesc deloc cu imaginea obișnuită despre o pușcărie...

M-am învoit și am hotărât cutare oră, pentru vizitarea casei de corecțiune. Până atunci, problema penalităților și a măsurilor de apărare, pe cari obștea este nevoită să le ia împotriva unor membri vătămați, a avut tot timpul să crească, sumbră și temută, înaintea cugetului meu. Va veni vreodată vremea când ereditățile vor fi atât de limpezi și condițiile traiului laolaltă atât de armonioase, încât societatea să arunce, dintre preocupările ei, codul penal și instituțiile anexe?

„De-ți va greși ție fratele tău, mergi, muștră-l pe el, între tine și el singur. Și de te va asculta, ai câștigat pe fratele tău. Iar de nu te va asculta, ia cu tine încă unul sau doi, ca din gura a doi martori sau trei, să se statornicească orice cuvânt. Și de nu-i va asculta pe ei, spune-l Bisericii, iar de nu va asculta nici de Biserică, să-și fie ție ca un păgân și vameș...“ (*Matei* 18, 15-17).

Da, așa era într-o vreme, când maidanul păgânilor și al vameșilor era dincolo de porțile și de hotarele Bisericii... Dar chiar și atunci, acest maidan intra în grija și în atribuțiile celor ce țineau cumpăna dreptății laice și sabia răzbunării...

„Dregătorii nu sunt spaimă pentru fapta bună, ci pentru cea rea. Voiești, deci, să nu-ți fie frică de stăpânire? Fă binele și vei avea laudă de la ea. Căci dregătorul este slujitorul lui Dumnezeu spre binele tău. Iar dacă faci rău, teme-te; căci nu în zadar poartă sabia, de vreme ce este slujitorul lui Dumnezeu și izbânditorul mâniei lui, asupra celui ce săvârșește răul“ (*Romani* 13, 3-4).

Așa gândea și așa scria Sf. Pavel, din Corint, acum o mie nouă sute de ani, privind în jurul său maiestatea puterii romane și, sus de tot, spre Occident, deasupra uriașului amfiteatru social, diadema Urbei Eterne.

Este cam greu să fii mai înțelept ca Sfântul Apostol Pavel!... Să ne resignăm și să intrăm în această casă, nu a răzbunării ci a corecțiunii.

De la intrare, te întâmpină curăția și rânduiala. Este o atmosferă întâlnită la spitale, la cazărmi, la școlile cele mari, cu disciplină militară...

Dar aici totul înclină mai mult către școală. Camerele oficiale, sălile, pivnițele... – pline de provizii – te fac să te gândești la un internat-liceu, bine gospodărit... Unde sunt școlarii?... Da, curios... Nu mai e vorba de deținuți... Paznicii militari stau departe. Nu văd nici o uniformă printre internați... Sunt diferite secții, sau mai bine zis diferite clase.

Unii dintre școlari împletesc richita și fac felurite coșuri, coșulețe, măsuțe, jilțuri. Îmbracă în richită sticle și clondire. Alții, în alte săli, meșteresc părul de porc și scot bidinele, perii, periute de dinți. În alte săli, văd tâmplărie, rotărie, fierărie... Suntem într-o casă uriașă cu diversă și meticuloasă strădanie.

Îmi dau bine seama că munca aceasta n-a început azi în zori, ca o piesă care trebuie să fie reprezentată ocazional. Munca este aici pravilă zilnică și dovezile ei stau aliniat, în ordine, în depozitele penitenciarului.

Un principiu fericit și urmărit cu tenacitate stăpânește viața acestor case: Orice deținut trebuie, cât stă aici, să învețe o meserie. Meseria cea mai ușoară este împletitul richiții și se învață în trei zile. M-am uitat la pensionari, la chipurile lor, la hainele lor, la acele neașteptate și uitate detalii revelatoare, cari completează impresiunile vizitatorului... Acești oameni muncesc și învață, învață și muncesc... Suntem într-o școală. Ideea răzbunării sociale a rămas în zăvoarele porților și în fantezia trecătorilor.

Suntem poftiți să vizităm și sufrageria și bucătăria penitenciarului. Bine și aici. Curățenie și solitudine.

Urcăm în etajele dormitoarelor. Cercetăm capela ortodoxă și capela catolică. Sfârșim cu impresiunea cu care am început: o școală-internat, exemplară.

Și acum, la urmă, mă simt dator să vă spun și numele omului inimii și vigilant, devotat durerilor și mizeriei noastre, directorul acestui penitenciar.

Poate că l-am întâlnit cândva, în viața mea, dar l-am uitat. Directorul Nicolae Rădulescu e un vlăjgan simpatic, domol și socotit la vorbă, jurist de studii și modest în toată înfățișarea lui.

După ce-am strâns, cu efuziune, mâinile acestui reeducator al bietului nostru semen căzut în greșeală și am plecat, din bine gospodărită lui instituție, m-am gândit, multă vreme, la acele întâmplări cu urmări fericite, când, de pildă, un mare dregător găsește, într-un colț

de țară, o destoinicie excepțională, în persoana unui mic slujbaș necunoscut... și mai departe, toată frumoasa poveste a ascensiunii micului slujbaș...

Din păcate, scumpe domnule Nicolae Rădulescu, cel ce a văzut deunăzi probele destoiniciei d-tale este – câteodată – de-abia un prooroc.

„MOARA LUI CĂLIFAR“

Una din virtuțile fruntașe ale scriitorului debutant cred că trebuie să fie – ca și la alte îndeletniciri – virtutea răbdării. Multe împrejurări îmbietoare și multe ispite te îndeamnă să lași în voie frâul Pegasului. Măgulirile prietenilor, ambiția de a te măsura cu colegii, poate nevoia de a pune un preț pe capul fantaziilor tale te zoresc să scrii și să-ți sporești aparițiile, în reviste și în ziare.

Fii răbdător! Închide călimările și lasă până să doarmă. Și dacă neastâmpărul tău intim este prea mare, scrie pentru... pasările cerului, pentru trandafirii aurorii, sau pentru ochii cuiva care va păstra cu sfințenie paginile tale și nu le va da în vileag. E bine să-ți pui piedici ție însuși și să fii răuvoitor și avar cu publicitatea ta. Mai târziu îți vei fi recunoscător.

Știu prea bine că ne stă în cale – mai tuturor celor ce cultivăm poezia, în mansarde și sub teii de la șosea – Sfinxul nevoilor elementare! Ce vom mânca și cu ce ne vom îmbrăca?

„Pauvreté, pauvreté c'est toi,
la courtisane...“

Nu este decât o singură mântuire. Tu cel bântuit de miragiile slavei, pe care vei avea-o într-o zi, isprăvește cartea! Este o greșeală grea și fără de ispașă să năpustești școala, sub cuvânt că vrei să te apuci de literatură, și să nu mai treci pragul gradelor academice. În cazul cel mai trist, când ar trebui să întrerupi învățătura, din crâncenă sărăcie, apucă-te de o muncă practică, dar întârziază cu secerișul holdelor tale, fiindcă sunt încă necoapte...

Da!... Sfatul e bun, dar în mii de cazuri nimeni nu l-a urmat. Și poate că și cei ce au dovedit această întârziere fericită n-au făcut-o din prea multă înțelepciune, ci dintr-o potrivire de împrejurări, streine de înțelepciune...

Și cred că așa a fost și cu mine. În anul 1898, un coleg de aspirații literare – mort de vreo patru decenii – dădea de veste, într-o revistă cu nume pierdut, că pe cerul literaturii românești s-au ivit (dintr-o dată!) cinci luceferi: Mihail Sadoveanu, N.D. Cocea (Nelly, pe atunci) Iuliu Dragomirescu, subsemnatul și încă un luceafăr, stins în fericită tinerețe.

Dintre toți acești, eu am dezmințit pe observatorul astronomic și am intrat într-o eclipsă de doisprezece ani... Lupta cu mine însumi a fost destul de grea. Mihail Sadoveanu creștea vulturește. N.D. Cocea umplea ziarele cu revolta sa socială, tălmăcită într-o proză luminoasă și euritmă, Iuliu Dragomirescu primea binecuvântările marelui Hasdeu și scria o poezie cutezătoare și extatică.

Pasiunea mea cea nouă – studiul teologiei – avea intermitențe... Limba ebraică și misticismul Sfinților Părinți nu mă puteau despărți cu totul de vraja și de nostalgia pădurii din copilărie.

M-am născut în județul cu nume de pădure... Acolo unde pârâul Tecuci se varsă în râul Vedea, cerii și frasinii cresc și azi, înalți de nu le mai vezi coamele... Pădurea aceasta – uriașă, acum o sută de ani – a lăsat, peste leagănul meu, horbota ei de umbre și de soare... Departe, pe albia Vezii, acolo unde pădurea se rărea și podul județean călărea – vremelnice și cu primejdii – năvala de primăvară a apelor Vezii, acolo am văzut și am admirat, copilărește: Moara lui Călifar.

Pădurea în care se rătăcește Stoicea este pădurea primelor mele amintiri. Moara unde vrăjitorul Călifar așteaptă pe cutezători, este moara lui Dimitrie Zottu, cu pseudonimul pe care i le-am dat, mai târziu: Calfaiani, din *La răspântie de veacuri*. Iar toată povestea din nuvelă este o poveste balcanică, povestită de tata, în creștetul celor cinci sau șase ani ai primului său născut...

Am scris nuvela *Moara lui Călifar*, după anul 1900... Nu m-am gândit s-o divulg și n-am divulgat-o decât târziu.

Cred că *Moara lui Călifar* ca și alte câteva din nuvelele mele (auzite, în miezul lor, din gura tatei) trebuie să mai existe pe undeva, în folclorul vecinilor noștri de la miazăzi.

Trecusem pragul revistei *Literatură și artă română* în toamna anului 1898. Directorul revistei, criticul și diplomatul Nicolae Petrașcu, mă primise, pe mine și pe amicii mei Cocea, Demetrius și Iuliu Dragomirescu, cu ceremonioasă amabilitate.

Cel care avusese norocul să-i placă mai mult fusese Iuliu Dragomirescu. Dar nu ne respinsese nici pe noi ceilalți.

În revista *Literatură și artă română*, a apărut, întâia oară, întâia mea nuvelă: *Moara lui Călifar*.

Mi-este deosebit de drag să-mi aduc aminte că primul cititor pe care l-am cucerit, până la entuziasm, a fost marele nostru cântăreț Dimitrie Popovici-Bayreuth. Venind într-o zi, în casa prietenului și fostului său conșcolar Nicolae Petrașcu, a găsit, în valiza corecturilor proaspăt sosite de la tipografie, și nuvela mea.

A fost curios să vadă cum începe... Și a citit-o întreagă... Și pentru că graba apariției revistei nu era prea mare, Popovici-Bayreuth a luat corectura și manuscrisul nuvelei, pentru a doua lectură, la el acasă...

Popovici-Bayreuth a fost unul dintre foarte puținii frați mai mari, de la noi, care a avut inimă și luare-aminte pentru sărmanul Prâslea.

O CONFERINȚĂ SUB CERUL LIBER

Și cuviința și nevoia de a cerceta m-au obligat să fac câte-o vizită autorităților din Arad. Am fost la Prefectură și la Primărie. Evident, schimbări simțitoare s-au petrecut și se petrec în viața noastră publică. Democrația multdorită transfigurează instituțiile și însufleștește pe cetățeni.

Prefectul județului e un om ridicat din falanga dârză a celor ce muncesc. D. Voștinaru este o figură tuturor cunoscută și tuturor amicală. Ne primește cu frățească voie bună. Răspunderile oficiale nu alterează nimic din deprinderile omului franc și popular.

Primarul orașului Arad e un om mai tânăr, trecut prin școli, jurist și profesor, dar un temperament care nu îmbătrânește niciodată. Primarul Pălincaș vorbește, ceartă, dă lecții, pune subt ochii tuturor pravila și poruncile ei, dar rămâne, chiar atunci când e aspru, cald și cuceritor. Pe scările primăriei, fiii poporului se ridică și se pogoară, mereu încredințați că, sus în birouri, nu mai sunt forme și tergiversări, ci muncă și dreptate.

Am norocul să găsesc pe cei doi funcționari într-o oră de vacanță și sunt invitat să facem împreună un drum până la M-rea Bodrog, în împrejurimile Aradului...

Dar mașina prefecturii nu servește totdeauna și cu exactitate intențiile prefectului, fie el oricât de democrat... Rămânem, la jumătate calea să așteptăm, sub umbra copacilor, redresarea mașinii.

Așteptăm cam mult. Diseară trebuie să rostesc conferința mea despre: *Obârșiile biblice ale democrației*. Prilejul e minunat. Aș putea s-o încep de acum. Oricum, o introducere, la umbra salcânilor, poate să iasă mai bună decât toată conferința.

– Onoratul meu auditor, în ceasul de față, o mare nedormire stăpânește peste cugetele multora din frații noștri. Cum stă biserica strămoșească? Sunt nedomiriți unii oameni simpli, fără carte și fără știința trecutului. Sunt nedomiriți unii beneficiari ai situațiilor moștenite. Și sunt nedomiriți și mulți prieteni cari nu pot despărți, în chip corect, ceea ce văd la suprafață de ceea ce zace în adâncime.

Biserica lui Iisus Christos este biserica răsfățaților acestei lumi, sau este biserica obijduiților? Oricare cititor de duminica, știe că Păstorul cel bun dacă, dintr-o sută de oi, pe cari le are, a pierdut una, le lasă pe cele nouăzeci și nouă și aleargă să caute pe cea pierdută... Întemeietorul Bisericii Creștine, omeneste vorbind, era un om din norod, dulgher și fără haine strălucitoare. Ucenicii lui erau pescari și vameși. Toate preferințele lui, toată iubirea lui și, la urmă, jertfa lui sublimă: sunt pentru dezrobirea neamului nostru omenesc, de sub toate jugurile sociale și sufletești.

Acum o mie și șase sute de ani, în uriașa împărăție romană, ucenicii Dulgherului din Nazaret înfățișau o lume nouă și revoluționară, pe care politica statului și capetele conducătoare o condamnau și o prigoneau.

Veacurile au curs după veacuri. Roatele vieții popoarelor s-au tot învârtit și pământul s-a acoperit de state noi, de forme sociale felurite, de monumente și de morminte, de nedreptăți acumulate și de sânge mereu proaspăt.

După ultimele și înfricoșatele convulsii pe cari le apucarăm, iată-ne acum la această grandioasă răspântie: Pace pentru toată lumea, legalitate pentru toți oamenii, dreptate neamurilor mari și mici, hrană trupului și lumină minții!...

Credeți, oare, că Biserica Mântuitorului poate să-și pună pe cap vâl de doliu, în fața acestei aurore de iubire și de umanitate?... Putem noi uita vreodată tunetul de la început: *Vai vouă bogaților! Vai vouă celor acum sătui!* Putem uita vreodată pe *săracii din Ierusalim?*

Nu vă uitați la trecătoarele supraconstrucții și la inconsistentele postzidiri din templul nemuritor!

Mergem acum spre M-rea Bodrog (dacă șoferul nostru va putea să-și învieze mașina). Probabil că și la această mânăstire s-a petrecut

un fenomen general, obișnuit la mai toate vechile sfinte locașuri. Unele pridvoare, unele arcade, unii stâlpi grațioși au fost, după capetele și nevoile veacurilor, astupați și înmormântați.

Aidoma și străvechile picturii: – au fost acoperite cu altele noi, socotite necesare.

Azi venim și dăm spațiu și viață frumoaselor arcade de altădată, sau jupuim pictura recentă și fără valoare, ca să regăsim prețioasele fresce ale ctitorilor.

Înțelegeți comparația? Biserica nu însemnează elementul trecător care să camufleze – rău și supărător – luminile eterne ale *Sfintei Evanghelii*... Biserica însemnează Ideea fără de moarte, Jertfa incomparabilă a Întemeietorului și largă îmbrățișare a oamenilor și a popoarelor, la picioarele Muntelui Fericirilor!

RADU BALTAG

L-am cunoscut în zilele expoziției din anul 1908. Era prieten cu Demetrius și, prin Demetrius, a avut simpatică primire în tovărășia noastră literară. Părinții săi fuseseră oameni bogați, dar bogăția lor secase tocmai când Radu Baltag intra în adolescență.

Radu Baltag era un pseudonim. Câtăva vreme, am crezut că acest pseudonim va crește fericit, în cerurile slovei românești și va rămânea de pomenire. Radu Baltag se născuse cu patima fabulei gândite, scrise și citite. Era un neobosit răscolitor de cărți și un rar torcător de fantazii literare.

Ca mai toți începătorii, în așteptarea cărților de mai târziu – scrise în norocoșii ani cari vor veni!... – Baltag era gazetar... Scria tot ce i se porunca să scrie: articole politice, reportagii senzaționale, pronosticuri și clevetiri, nuvele și romane în foileton...

Era abondent, rezistent și uimitor cu născocirile lui... Dar mai mult decât orice, era scânteietor de inteligent. Poate că această superioritate i-a fost fatală. Cred că demonul mândriei îl cerceta, în ceasuri secrete, și căuta să-l convingă că un cap ca al lui nu-și poate găsi căciula pe potrivă decât în limba și în literatura franceză...

Odraslă de oameni bogați și negustori, cu drumuri în tot Occidentul, Baltag vorbea câteva limbi streine și limba franceză îi era familiară cu deosebire.

Când scria și ne citea, apoi, surprinzătoarele lui invențiuni, și vedea că-l laudăm și-l admirăm, desigur că demonul îi șoptea: – Ei, dacă acești proști ar fi francezi și dacă ce citești tu, acum, ar fi pe franțuzește!...

Până a nu a pleca la Paris, Baltag a căutat să lase numele lui pe fruntea unui volum de schițe și în paginile câtorva reviste cu reputație.

Pe atunci, profesorul Mihail Dragomirescu avea un cenaclu literar și o revistă. Radu Baltag a fost, vremelnic, colaboratorul lui Dragomirescu și cred că se bucura de o deosebită prețuire.

Când poetul Cerna, după drama națională din 1907, și-a scris sonetele sale, Baltag îl asculta, în salonul lui Mihail Dragomirescu. Cu toate aceste începuturi multumitoare, Baltag, cel ce între 6 și 12 ani văzuse Parisul și Neapole, nu-și putea stăpâni amintirile și ambiția...

A plecat, într-o seară pe care nu pot s-o mai identific... De la Paris, a scris prietenilor din București scrisori din ce în ce mai rare... De câteva ori mi-a trimis niște caiete tipărite unde Baltag apărea cu alt nume, în altă limbă și cu un potențial literar straniu de schimbat și de scăzut...

Ce se făcuse Radu Baltag?... Se metamorfozase, debarcând în Montmartre?...

Anii eu curs după ani... Auzeam câteodată, întâmplător:

– Baltag se luptă!... Baltag s-a încleștat, cu literatura franceză, într-o luptă pe viață și pe moarte!...

Am primit, într-o zi, un volum galben – tipul curent al romanului franțuzesc, – cu titlul *Le Gigantesque*... Autorul cărții se numea: Adrien Lecorbeau (dacă nu cumva: Le Corbeau).

O dedicație bogată și ușor pretențioasă împodoba, în franțuzește, intrarea cărții. Era amicul Radu Baltag, care-și aducea aminte de unul din prietenii săi de la Dunăre...

Am citit cartea fără întârziere. Năzdrăvană carte!... Era povestea unui copac uriaș și milenar, de prin America de Sud. Știam, din științele naturale, că prin văile munților Anzi sau Cordelieri trăiește un arbore patriarh cu numele de Sequoia gigantea.

Amicul Baltag se făcuse cronicarul acestui copac. Era o biziuință trufașă. Să te apuci să istorisești viața unui copac, fie el și arhimilenar, este o rară performanță de orgoliu scriitoricesc. Radu Baltag făcea vitejii de stil franțuzesc, de amănunțime și de inventivitate, ca să scoată vreo 250 de pagini, din imobilitatea și din muțenia eroului

său... Radu Baltag își agonisise prețiosul instrument al rafinatei limbi franceze, dar cu subiectul ce-și alesese trecuse – cred eu! – dincolo de șea...

Am auzit că tipărise, mai înainte sau după *Le Gigantesque*, încă o carte... Nu mi-au dat ochii de ea...

Dintre noi toți, Baltag a mai văzut, o dată, pe Demetrius, la Paris. I-a adus un in folio de analize, de recenzii și de elogii, apărute în presa pariziană, asupra literaturii și personalității lui și îndeosebi asupra romanului *Le Gigantesque*...

Nimic din toate acestea n-a ajuns până la noi...

În așteptare, acest tovarăș de visuri cu ochii treji, de acum patruzeci de ani, și cutezanța lui de a lua lumea în piept și greu agonisita lui celebritate și moartea lui pe parapetul cucerit, ne cercetează azi cu duioșie și ne-au îndemnat, adeseori, să ne plecăm inima, cu o inimă încovoieră de Requiem!

P.S. – Mult prețuitul meu amic Victor Eftimiu cunoaște pe Baltag și povestea lui atunci când ajunsese Adrien Le Corbeau... Dar această este istorie modernă...

ȘI POETUL ORAȚIU GÂNDEA LA FEL

Trebuie să fim îngăduitori cu vorbele cele noi, sau trebuie să le alungăm cu înverșunare? Să fim primitori față de cuvântul necunoscut prinților noștri, sau să-i închidem ușile?

Am scris altădată: „Graiul omului are în el nestatornicia și fluiditatea a tot ce este omenesc și pământesc. După cum în moravuri, în port, în traiul zilnic, în diferite aspecte ale vieții sociale, totul se mișcă și se schimbă cu pași de ani sau de veacuri, după amestecate și felurite înrâuriri și după mersul vieții universale, întocmai așa este și cu graiul dintre noi. Oamenii înțelepți au observat și au spus de mult că vorba omului îndeplinește o slujbă în unele privințe asemănătoare cu slujba îndeplinită de monedă. Cuvântul este un mijloc de contact, de schimb și (ca și la bani) de adunare de comori. Cui i-a trecut prin gând vreodată că s-ar putea înveșnici un sistem monetar? Care om cuminte poate să ne ceară să oprim în loc și să proclamăm „Ne

varietur“ cutare vârstă sau cutare fază a unei limbi, încă vie și în conținută transformare?

Sunt gânduri elementare și este lucru de-a pururi ciudat că în privința nestatorniciei limbei noastre se tot ridică și se aprind discuții nu totdeauna academice.

Câtă vreme trăim tot învățăm și adeseori învățăm și primim noțiuni și lucruri noi, cari ne vin cu numele lor de origină. Cum să facem? Să le fabricăm un nume indigen sau să le încetățenim cu numele lor exotic? Căutăm totdeauna calea cea mai potrivită și ne comportăm după cazuri.

Rămânem la principiul cuminte că limba este un fluviu și că în curgerea lui, prin veacuri, își sporește puterile și uneori își mai schimbă și albia.

Scriind de vreo jumătate de veac limba românească, am fost neconținut prietenul oaspeților necesari, intrați în carte și în vorbă. Neologismul nu trebuie vânat fără cruțare. Neologismul chiar când se pare că are, în limba mai veche, un frate geamăn, este mai totdeauna purtător de nuanțe și de rezonanțe sufletești, bine venite și prețioase.

Cuvântul *mister* nu acoperă în întregime și nu rămâne inutil față de tizul său *taină*. *Transparent* s-a diversificat și este altceva decât *străveziu*.

Nu era cu putință, pentru noi cei pasionați de literatura franceză, să nu dorim și să nu altoim în limba noastră românească, măcar ceva din delicatețile și din reverberația verbului rafinat franțuzesc...

Am fost unul dintre cei ce, cu primejdia cenzurei celei mai aspre, am cutezat să pun neologismul sprinten și luminos în preajma cuvântului răzeșesc și masiv. Sunt cerințe intime, sunt potriveli și frumuseți noi, pe cari nu poți să le dovedești, cu creta în mână, la tablă, dar pe cari le simt cei născuți în aceeași zodie cu tine și meniți să te urmeze și să te completeze.

Nu mai pusesem ochii, de multă vreme, pe bătrânul și veșnic tânărul Orașu. L-am scos deunăzi din raft. Arta lui poetică este colanul mărgăritarelor bunului-simț... Iată ce scria el, în zilele împăratului Octavian August:

„Autorul..., delicat și plin de grijă în stilul său, iubește cutare cuvânt și alungă pe altul. Vei dărui distincție scrisului tău, dacă, printr-o asociere isteată, vei primeni o expresie cunoscută. Dacă va fi nevoie să arăți, prin cuvinte noi, oarecare latură tainică a lucrurilor

de sub ochii tăi, se va întâmpla să aduci în ființă vorbe nemaiauzite de strămoși... O atare libertate, cuviincios folosită, îți este îngăduită. Și expresiile cele noi, și aceste cuvinte noi create vor ajunge să aibă trecere dacă, purcezând din izvorul lor grecesc, se latinizează fără greutate. Pentru ce latinii ar acorda lui Ceciliu și lui Plaut un drept pe care apoi să-l tăgăduiască lui Virgiliu sau lui Variu? Și pentru ce eu, dacă am putut să dau la iveală câteva expresii, să fiu înfruntat, o dată ce scrisul lui Caton și al lui Enniu a îmbogățit limba părintească și a scos la suprafață numiri noi ale lucrurilor?... Permis a fost și permis va fi totdeauna să pui în circulație un cuvânt pe care l-a turnat și l-a iscălit necesitatea. După cum codrul își scutură frunza în toamna căruntă, și frunzele întâi născute se duc cele dintâi, tot așa se risipește neamul vechilor cuvinte, pe când cele de curând născute înfloresc și prosperează ca tot ce este tânăr. Noi și toate câte sunt ale noastre, birnici suntem morții. Și ochiul de mare, închis în țărnam, ca să apere corăbiile noastre de vântul de la nord – lucrare împărătească! – și mlaștina altădată stearpă și răscolită de lopeți, care a ajuns acum să hrănească orașele și să simtă fierul plugului și Tibrul, strunit pe o cale mai bună prin schimbarea cursului său, odinioară prăpădul holdelor – toate, toate acestea sunt opere omenești și vor pieri!...

Atunci, cum vor stărui, pururea vioaie, puterea și frumusețea cuvintelor?...

Multe ziceri, cari s-au trecut, vor naște încă o dată și multe altele cari astăzi sunt înfloritoare se vor veșteji, dacă «folosul limbii», adică stăpânul absolut, adică autoritatea și rostul vorbirii vor porunci așa.“

*

Această veche înțelepciune... lexicală, cred că ne obligă și azi. În vorbire ca și în scris, este o cumpănă a bunului-simț care, fără să desființeze iubirea noastră către vechile cuvinte, ne lasă înțelegători și primitivi față de cuvintele cele noi, aducătoare de gânduri noi.

OMAGIUL RODICĂI

Sunt ani de zile de când beneficiez, fără de voia mea, de urmările unui quiproquo stăruitor: Copiii cari mă văd, întâia oară, mă iau

drept cutare personaj popular, cu circulație nocturnă, în preajma slăvitelor sărbători creștine, din iarnă...

Odată, pe cheiul Dunării, la Sulina, în luna decembrie, o fetiță mi-a ieșit înaintea, dintr-o prăvălioară, și văzându-mă fără bagaje m-a întrebat mirată:

– Nu mi-ai adus nicio *zucărie*?

La Arad, lucrurile au fost ceva mai complicate. Rodica Pălincaș știa de la d. primar al orașului că un moșneag, cu înfățișarea celui care cercetează, iarna, casele unde sunt copiii, va veni, acum, când înfloresc trandafirii, prin orașul Arad... Dar, după cum este cunoscut, generosul moșneag de la Crăciun, nu poartă călimări la brâu și nu scrie, chiar dacă, uneori, dăruiește creioane și abecedare...

Nici Rodica nu știe încă să scrie și să citească... Presupun că cineva i-a șoptit Rodicăi să caute o carte poștală ilustrată și s-o aibă gata, când va veni în casă Moș Crăciun din luna mai.

Și-a sosit și ceasul acestei întâmplări. Rodica este mai mică decât o crizantemă, dar căpușorul ei este numai aur și cârlionți. A rămas nemîșcată, în aparență, cu mâinile în jos, privind intens la mosafirul intrat în casă.... O răscoală de simțiri și de întrebări i-a îmbujorat obrații...

Un Moș Crăciun, fără dulamă roșie, fără căciulă brumărie și fără desaga cu jucării era, evident, o deziluzie...

După ce ne-am mai deprins unii cu alții, bag de seamă că Rodica ține în mână, cam pe ascunsele, un cartonaș... Dacă Moș Crăciun a evoluat și nu mai aduce jucării, cel puțin poate să ne lase un autograf...

Am scris ceva, pe carta poștală, prezentată cu dragălașă sfiiciune, și azi – pentru Rodica de peste cincisprezece ani – adaog această reverie:

... Erai mică, de câțiva anișori... Am venit în casa voastră, pe când tatăl tău era primarul Aradului... Te-am binecuvântat să crești mare și înțeleaptă... Întâlnirea ta cu mine se va pierde printre păpușile tale, printre evenimentele copilăriei tale și în fluxul de viață și de prefaceri care te ridică zilnic spre – ceea ce vei fi mâine... Dar când vei ajunge să citești și să înțelegi, vei găsi, în arhiva familiei tale, aceste gânduri pentru tine... Venisem, în orașul tău natal după o lungă și sângeroasă furtună istorică, spre a reaminti oamenilor că suntem toți frați, că Tatăl nostru cel din ceruri face să răsară soarele peste răi și peste buni și trimite ploaie peste drepti și peste nedrepti...

Venisem în orașul tău natal să mângâi inime și să răsfoiesc, încă o dată, paginile *Sf. Evanghelii* și ale Istoriei până la cuvintele mereu uitate: „Fericiți cei blânzi că aceia vor moșteni pământul!...”

Venisem în orașul tău natal, ca să tâlcuiesc, celor ce vor vrea să mă asculte, înțelesul popasului istoric dintre prăbușirea unei lumi învechite și reclădirea celei noi, însetate de dreptate și de omenie.

Au venit mulți și m-au ascultat, mai mulți decât am putut îmbrățișa cu puterea cuvântului meu și cu legenda literaturii mele... Dar, în fața acestor atingătoare dovezi de înțelegere și de solidaritate sufletească, m-a urmărit, stăruitor și poate că profetic cuvântul pe care eroul lui Tolstoi, din *Cadavrul viu*, îl spune în clipa din urmă:

– Catiușa, vii prea târziu!...

Cu totul altfel, a fost cu tine... Tu ești viitorul. Tu ești nevinovăția și tovarășa copiilor despre cari Domnul și Psalmistul au rostit: „Din gura copiilor și a pruncilor ce sug întemeiat-ai laudă”...

Acest episod al trecerii mele prin orașul tău s-a încheiat, emoționat și drag, cu carta ta poștală...

Ce să scriu pe ea, Rodico?... Domnul să binecuvânteze și să înmulțească ani tăi! Domnul să împace inima popoarelor și să readucă dragostea de oameni, printre noi! Domnul să-ți ajute în viața ta, în veacul tău și în lumea pe care o vedem venind spre noi, mai dreaptă și mai bună, să ai parte de binecuvântările sfintelor femei cu nume scrise în *Biblie*!...

Și, târziu, târziu... în casa ta, lângă soțul tău, între copiii tăi... să găsești un prilej – și să vii să aduci un braț de flori, la căpătâiul lui Moș Crăciun!

REVISTA „VIAȚA SOCIALĂ”

Era la începutul anului 1910... Rămăsesem un fel de scriitor pentru mine însumi, fiindcă deși tainic tulburat de vedeniile celui urșit să scrie, stăteam departe de orice publicitate. Alergam după treburile slujbei pe care o aveam și-mi dădeam toată osteneala să îndeplinesc planurile și poruncile șefului meu, marele iubitor de popor Spiru Haret.

Funcțiunea mea nu era legată de birou. Eram mereu călător pe drumurile țării, trimis ca să cercetez și să inspectez... Arhivele fostei instituții „Ad-ția Casei Bisericii” cred că mai păstrează și azi sumedenie de procese-verbale și de rapoarte, scrise cu multă pază gra-

matală și cu preocupări stilistice suspecte... Erau procesele verbale și rapoartele celui mai tânăr dintre *defensorii eclesiastici*...

Nu-mi dădeam bine seama că străbătând țara, din munte în baltă, cu poruncile lui Haret în geantă, eu adunam pe nevăzute, imagini, ispite și proiecte literare... Dacă n-aș fi fost procuror bisericesc, n-aș fi putut să culeg unele dintre elementele nuvelor mele de mai târziu.

În această stare sufletească primejdioasă mă aflam la începutul anului 1910, când amicul meu N.D. Cocea a venit să mă vestească despre apariția revistei *Viața socială*.

Au apărut treisprezece numere, în decurs de vreun an și jumătate. A fost o *viață* relativ scurtă, dar plină de slavă. Publiciști consacrați s-au întâlnit, în paginile acestei reviste, cu o mână de începători, în curând și ei cunoscuți și sărbătoriți.

Prima nuvelă pe care am tipărit-o în *Viața socială*, a fost *Viteazul Jap*. Mai târziu, *De la noi, la Cladova, Gloria Constantini, Dionis Grecoteiul*.

Lângă nuvelele mele, apăreau, număr după număr, poeziile revelatorii, strălucite și stranii ale celui ce era să fie Tudor Arghezi.

Scria, lângă noi, și directorul revistei. Dar, ca de obicei – gazdă excelentă și discretă – el ne lăsa revista la dispoziție și se bucura de succesele noastre, mărgininu-și colaborația la strictul necesar.

Revista *Viața socială* a zguduit și a răscolit prelung lumea noastră literară. N-a avut parte de o existență îndelungată dar – ca steaua lui Eminescu – a prezidat, după stingere, mult dor și mult entuziasm:

„Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie,
Era pe când nu s-a zărit,
Azi o vedem, și nu e.“

Ce reviste mai apăreau pe atunci în București?... Multe, desigur. S-au făcut că n-au auzit de noi, sau, cu adevărat, n-au auzit. O revistă cu țeluri noi, literare și sociale, o revistă revoluționară era un fapt jignitor pentru estetica și chietitudinea bătrânelor publicații de la 1910, june și sprintare și ele în zilele lui Heliade Rădulescu.

Dar apărea la Iași revista *Viața românească*. Revista ieșană s-a lăsat robită de curajul și de noutatea sorei mezine din București și ne-a însemnat pe răboj cu un semn de mare cinste.

Mai târziu, ne-a deschis brațele cu dragoste și ne-a dat un fel de cetățenie literară, care ne leagă și azi de directivele și de moștenirea ei.

Viața socială a încetat după treisprezece numere... În numărul din urmă, am tipărit un articol eteroclit intitulat *Salomeea*... Vorbeam despre vremurile irodiane, despre Ion Botezătorul, despre Oscar Wilde și piesa lui *Salomeea*, și despre interpretarea acestei piese, în Bucureștii noștri, din 1910...

Aș zice că amicul N.D. Cocea, cu revista lui, n-a voit altceva decât să arunce în arena publicității pe câțiva confrăți cari tot zăboveau. După isprava îndeplinită, și-a întors ochii și proiectele în altă parte. Dar nu pot să nu-mi aduc aminte că tot el este editorul cărții mele *Clopotele din M-rea Neamț*, și tot el – în alte ceasuri decisive – stimulatorul și reazemul șovăielilor mele literare.

*

Desigur că în Biblioteca Academiei Române și în câteva biblioteci particulare doarme colecția celor treisprezece numere.

Eu am, despre *Viața socială* și despre odihna ei, imaginea bizară și poate trufașă a unei corăbii scufundate și năpădite de algele marine.

PREMIUL NAȚIONAL DE POEZIE

Joi 9 august, la Ministerul Artelor, d-l ministru Mihail Ralea a prezidat comisia care era să acorde Premiul Național de poezie, pe anul 1945.

D-l Mihail Ralea a prezidat cea mai armonioasă ședință din câte a prezidat vreodată. Cu un avânt de impresionantă unanimitate, comisiunea a declarat premiant național pe Tudor Arghezi. Simplitatea acestui act m-a zguduit. Sunt mai bine de douăzeci de ani de când Nedreptatea își urca, pe treptele anilor, povara ei de ură și de tăgadă, gâfâind, scrâșnind și defăimând... Și iată că într-o oră de fericită întâlnire și de totală bună înțelegere, Tudor Arghezi a fost mărturisit vrednic de cununa Premiului Național. A fost o faptă care răzbună trecutul și întărește inimile celor de față.

Comentariile sunt de prisos. Ele rămân la dispoziția și la amintirea încântată a celor ce au înflorit multe din ceasurile lor de tihnă, cu lectura poeziilor lui Arghezi.

Comisiunea a premiat pe poet. Era o discernere pe care ne-o impuneau împrejurările, litera și dispozițiile legii, și graba noastră de a goni, din cerul literaturii românești, umbra remușcărilor. Puteam să premiem tot atât de legitim pe admirabilul și fecundul prozator Tudor Argezi. În fond, am premiat pe Tudor Arghezi, indivizibil.

Dintre prietenii lui Arghezi și dintre membrii comisiunii de ieri sunt cel ce am întâietatea anilor adunați și privilegiul prieteniei celei mai vechi. Un singur an lipsește ca să fie o jumătate de veac de când am legat cu Arghezi o invincibilă legătură sufletească, sub cerurile unor zile de august și la umbra pridvoarelor M-rii Căldărușani. Am fost martor încântat al viguroasei lui ascensiuni și am simțit, de multe ori, cu intimă durere, greul luptelor răsunătoare pe cari le dă, de 35 de ani încoace, pe câmpul slovei românești.

Arghezi e o natură de războinic. Arghezi a pornit totdeauna în slujba ideilor, a convingerilor sau – dacă vreți – a obsesiunilor sufletului său, cu elanul nemuritorului erou al lui Cervantes. Arghezi e un răzvrătit și un justițiar.

Încununarea acestui luptător pentru frumusețe și pentru dreptate, în zilele pe cari le trăim, mă mângâie și mă edifică. Prietenul de totdeauna, copilul crescut în suferință, nedreptățitul anilor și al vitregiilor sociale pe cari le știm noi amândoi, polemistul violent dar legitimat de multele noastre inconformități, era firesc să fie premiat și recunoscut, acum, în dimineața zilei celei noi, revărsate peste țara și peste neamul românesc.

Să uităm micile mizerii de ieri și de alaltăieri. Să premenim calendarul marilor noastre speranțe și să înțelegem că Tudor Arghezi – lovit pentru dreptate și pentru libertatea gândului – este, prin Premiul Național de azi, reintegrat în familia sa de luptători și de justițiar.

*

Am trăit ieri o zi sărbătorească. Sunt recunoscător înțelepților confrați cari au alcătuit comisiunea de ieri și fericit am fost să înțeleg că Tudor Arghezi – premiatură cu unanimitate – este pentru conștiința lor, întocmai ca și pentru conștiința mea, nu numai un nume și o carieră literară, ci o revoluție și o epocă nouă, în lirica și în limba românească.

Departate, departate, cu ani și ani în urmă!... Îi rosteam numele cu oarecare admirativă gelozie. N-am fi făcut cum făcuse el, dar, tainic, ne părea rău că nu aveam și noi cutezanța lui... Fusesse, la noi la Liceul „Sf. Sava“, și chiar în internatul nostru cu puțin înaintea seriei mele. Scria într-ascuns, își aduna poeziile într-un caiet și aștepta ziua emancipării lui școlare. În loc de bacalaureat, a ieșit din liceu cu un volum de versuri.

Și pe urmă a luat lumea în piept. Poet în suflet și în purtare! A văzut Occidentul pe când noi ceilalți învățam, cu sudori, geografia Elenei Dâmbeanu. A ajuns în Veneția, când noi o căutam în cerurile reveriei pe aripile sonetului lui Eminescu. Citeam, înduioșați și fermecați, un caiet subțire, unde poetul istorisea felul original cum petrecuse în Veneția... Fiindcă nu prea avea actele în regulă și sfârșise și banii de călătorie, fusese primit cu bănuială de poliția italiană și poftit, provizoriu, să aștepte într-o celulă a nu știu căruia palat public.

Dar ce încântare! Ce carantină desfătătoare!... Lumina soarelui, jucându-se în apele canalului, răsfrângea sus, pe grinzile celulei, un vis de mărgăritare. Iar seara, printre gratii, pătrundea în arestul poetului, divinele cantilene ale gondolierilor Veneției!...

Ne cam miram că, din povestirea poetului, nu prea se vedea fericierea lui că a petrecut atâtea și atâtea zile într-o celulă dintr-un palat dogal... Dar eram noi fericiți în locul lui și invidiam pe acest frate întru visul trăit din plin. Mai târziu, l-am invidiat și mai temeinic.

A fost un ceas literar când „nenea Răducu“ ne-a ținut pe toți legați la oblâncul Pegasului. Era poetul răsfațat al *Vieții* lui Vlahuță și Ureche și mai târziu al *Adevărului ilustrat*.

Inspirația lui senină, versul lui armonios și tradițional, atitudinea lui de poet de-a pururi solidar cu durerile celor mulți, i-au adus lui Radu Rosetti lauri primatului poeziei.

N-au lipsit dușmanii, detractorii și supralicitatorii... De departe, din turnul teologiei mele, am urmărit, rar și întâmplător, această a doua fază a destinului său literar.

Am avut, însă, constant impresia că nenea Răducu e un mare înțelept și o natură cu bogate și variate resurse. Nu este el acela care, în domeniul juridic, și înaintea jilțurilor dreptății omenești, a avut ani îndelungați, atâtea succese de răsunătoare elocință? Poetul generos

din tinerețe se ridica, în anii maturității, avocat și tribun greșitorilor și – de multe ori – pe nedrept repudiaților societății noastre.

Am trăit și unul și altul în lumi deosebite. Cred că ne întâlneam, uneori, în lumea frumoaselor amintiri, dar socialmente nu ne întâlneam niciodată. Cu toate acestea, nu-mi scăpase, din viața lui Radu Rosetti, o notă care îl așeza definitiv în scara aprecierii mele. Deși poet universal cunoscut, deși prieten cu toată lumea, deși eminent membru al baroului bucureștean, Radu Rosetti n-a căzut niciodată în ispita de a pofti... o căprărie politică, un loc de aghiotant al „iubitu-lui“ nostru șef și deci, la momentul oportun, un portofoliu ministerial. Aș zice că a moștenit această rezervă și această înțelepciune de la maestrul și amicul nostru comun Alexandru Vlahuță.

Radu Rosetti a rămas o jumătate de veac filosof stoic, în fața tuturor chemătoarelor și mănoaselor fluctuații politice din țara noastră. Poate că au mai fost vreo câțiva cari i-au semănat... Ștefan Petică, Bacovia, Dimitrie Nanu. Dar nu pierdeți din vedere că Radu Rosetti e un strălucit avocat și oratoria te duce, ca un curent de apă mare, spre bulboana politică.

A rezistat, a biruit și-l fericesc!

Dar l-am fericit, într-un ceas depărtat al vieții noastre, cu maximă măsură...

Sunt de atunci tocmai cincizeci de ani.

Era într-o dimineață albastră de iulie și călătoream spre Sinaia, în prima mea călătorie de licean de cursul superior și în primul meu costum civil, după cinci ani de uniformă... Vedeam, întâia oară, spre miazănoapte, falnicul profil al Carpaților și, în cleștarul lor capricios, ultimele cuibare de zăpadă...

Ca un spor de intimă încântare, prind de veste că, în același va- gon cu mine, călătorea și poetul Radu Rosetti. Nu l-am pierdut din vedere până la Sinaia și, fără să bănuiască, l-am spionat cu drag. Nu era singur. Era cu tânăra lui soție, adică cu aceea căreia îi datora o bună parte din recolta ultimelor lui poezii.

A zis cineva cu dreptate că fericirea noastră cea mai curată este aceea pe care ne-o atribuiesc cei din jurul nostru. Stăteam și mă gândeam: Fericit Radu Rosetti! Iată-l cunoscut, iubit și sărbătorit. Iată-l călătorind lângă aleasa visurilor lui și anume spre acest cuib al zănelor de munte, care e Sinaia!...

*

Nene Răducule, dacă mai ții minte ceasul și călătoria aceea, să nu-mi spui niciodată ce necazuri și ce plictiseli ascundeai în inima ta!

„VIAȚA ROMÂNEASCĂ“ ȘI IAȘII

Nu pot să uit niciodată că revista ieșană a fost cea dintâi care a prins de veste despre apariția mea literară – în anul 1910 – și, fără întârziere, a poftit colaborarea mea. Dar Ibrăileanu și ceilalți amici de la revistă ar fi voit să le aduc, pe tavă, un fel de a doua *Gloria Constantini*... Le-am dat, întâi, *Dionis Grecoteiul*. Nu le-a convenit, adică s-au înșelat asupra acestei nuvele. Le-am citit, apoi, într-o ședință solemnă, prezidată de Stere, nuvela: *Mi-e dragă Nonora*. Aici s-au înșelat și mai greu. Dintre auditorii din seara aceea, numai Mihai Sadoveanu a pus la inimă lectura mea.

Așa se face că am debutat la revista ieșană cu un articol de critică literară asupra poeziei lui Cincinat Pavelescu. Mai târziu, am tipărit o nuvelă brutală intitulată *Pădurarul Ion Bentu*, care a rămas îngropată în colecția revistei *Viața românească*.

Iășii, cenaclul literar al d-lor Stere și Ibrăileanu și apariția primului meu volum editat de revista ieșană, ... sunt amintirile și nostalgia primăverii mele literare.

Iășii mi-erău dragi de multă vreme... În Iași, oprisem, odinioară, cu amicul Cocea, caravana iluziilor, a aspirațiilor și a copilăreștilor încredințări că lumea și gloria literară se usucă de dorul nostru... În Iași, găseam acum, în inima lui Ibrăileanu, prietenia și prețuirea.

Am mai scris-o și altă dată și desigur că – repetitor și maniac ca toți bătrânii – voi mai povesti și de aci înainte despre frumusețea și armonia anilor mei literari, legați de serile redacției și de paginile revistei *Viața românească*.

Pe Stere îl vedeam rar. Straniu, risipit, orgolios cu dreptate, Stere se ocupa, în anii aceia, cu trebile politice, afară de catedra lui universitară și afară de rare pagini de literatură... O singură dată Stere mi-a spus, pe șleau, că literatura mea îl impresionează, dar cu o condiție...

Era într-o seară de vară, la M-rea Neamț – adică în loc încântător... – și citeam, în colonia colaboratorilor *Vieții românești*, nuvela mea:

De la noi, la Cladova. Când am mântuit de citit, Stere mi-a declarat, depărtând, cu mânie, trabucul din gură:

– Pe supranaturaliștii ăștia de talent eu i-aș spânzura!...

Cu Ibrăileanu trăiam în senină vecinătate sufletească. Avusesem cu el, la început, oarecari discriminări asupra vocabularului meu. Era pe vremea când neologismul se părea un mosafir inutil și vrednic de dat afară, în favoarea cuvântului băștinaș, despre care se credea că are exact aceleași dimensiuni și culoare ca și tizul său venetic. Trebuia să treacă vremea, ca să ne convingem de adevărul că neologismul aduce, mai totdeauna, nuanțe și vibrații pe cari se cuvine să le românizăm...

Dar aceasta a trecut degrabă... Ibrăileanu m-a primit cu toate ciudățiile mele și colaborarea mea a fost definitiv orânduită.

Era înainte de anul 1914... Zăboveam în Iași adeseori și serile nu puteau fi mai sufletește petrecute decât la cercul *Vieții românești*. Când aveam cea de citit, cercul ajungea sărbătorească...

Mi-aduc aminte de seara când am citit confracților nuvela *Gratie și Palamon*... Poetul Topîrceanu era de față. Era și Ibrăileanu. Impresiile lor, din seara aceea, m-au călăuzit și m-au fortificat în multe ceasuri târzii și grele... Oricât era Ibrăileanu director, secretar de redacție și redactor-prim, nu-l puteam găsi totdeauna, la îndemâna mea... Pe nesimțite, multe din obligațiile lui Ibrăileanu au trecut asupra celui mai tânăr dintre ostenitorii revistei.

S-a întâmplat să fie cineva deosebit de muncitor, de înțelegător și de discret. Am crezut totdeauna că este un mare noroc – pentru un ziar, pentru o revistă – când ai dat de acest element devotat, neștiutor de oboseală și gata să-și jertfească zilele și nopțile, nu atât pentru sărmanele noastre salarii, cât pentru dragostea lui ciudată de a se simți pivotul ziarului sau al revistei tale.

Această dragoste de publicația care crește, se cumpănește și prosperează în spinarea ta, am cunoscut-o, la *Viața românească*, în ființa lui Mihail Sevastos. Conducătorii revistei, oameni cu treburi și cu greutate, profesori sau deputați, n-ar fi putut niciodată să poarte corespondența revistei, să roage pe colaboratori, să-i pândească în drumurile lor... cum făcea – de-a pururi neobosit și ceremonios, – amicul meu, tânăr pe atunci, Mihail Sevastos...

Nu pot trece cu vederea că aceeași tragere de inimă și același devotament pentru literatura mea, le-am aflat, la Sevastos, și mai târziu, în epoca *Adevărului literar*...

*

Azi, după atâta amar de vreme, revăd toate aceste împrejurări și osteneți, legate de revista ieșană, ca într-un fericit apus de soare, privit de sus, din grădina Copoului... Ne-a fost dat să trăim, de atunci încoace, destule ceasuri grele și mai cu seamă scris a fost ca Iașii, culturali și generoși, de altădată, să treacă prin înfricoșate și dezmințitoare evenimente. Cine ar fi crezut, acum treizeci de ani, că în orașul pacinic și idealist, așezat sub diademă de biserică, era să se desfășoare urgia urei și a întunericii!

DESPRE TUDOR ARGHEZI

Amicul meu trebuie să se rezigneze!... Prietenii și admiratorii lui sunt dornici să le povestesc despre Tudor Arghezi.

... Așadar, ne-am cunoscut în salonul lui Alexandru Macedonski, într-o seară de iunie. După ce am ieșit din casa maestrului, am făcut împreună o plimbare mai lungă și am ajuns sub teii, toți în floare, de la Șosea... El citise nu știu ce despre muzica lui Wagner și-mi spunea ideile lui într-un fel timbrat și indiscutabil. Băiețandruțul ăsta era o energie originală și un hotar sufletesc apărât cu vehemență...

Am fost prieteni definitivi, din seara aceea. Am debutat amândoi la ziarul ocazional *Liga ortodoxă*, scos de Macedonski, în anul 1896. Simțeam și eu, simțea și Arghezi că ziarul de gazdă și însuși patronul ziarului vor fi detalii de început, în călătoria noastră spre Grădina Hesperidelor.

Au venit anii peste noi, au trecut anii peste noi... Tudor Arghezi are asupra vieții scriitorului și în genere asupra omului blestemat să ajungă fabula târgului o concepție specială. Anume, Arghezi admite foarte greu sau nicidecum să-ți deschizi sertarele amintirii și să lași pe amabili și curioșii noștri cititori să le răscolească și să le inventarizeze... Ca odinioară Guy de Maupassant, amicul meu socotește că operele noastre aparțin lumii care ne citește, dar că povestea vieții noastre, durerile, petrecaniile și lacrimile noastre... sunt comoara noastră pecetluită...

Cititorii noștri trebuie să știe despre noi numai ceea ce le oferim noi, sub vălul parabolei și al simbolului. Bineînțeles, când vom pleca

de-a binelea de la masa noastră de scris, cutiile ei sunt pradă ușoară, dacă se va mai găsi ceva în ele.

Între anii 1905 și 1911, Arghezi a trăit în Elveția. Sunt anii lui de consolidare și de pregătire. Noi cei ce îl așteptam să revie printre noi, cu sau fără aprobarea lui, am început să-l divulgăm. Un caiet cu poezii era în mâinile noastre și, când a apărut revista *Viața socială*, mângărita-rele lui Arghezi s-au deșirat în paginile ei, număr după număr.

De la 1911 înainte, numele lui Arghezi ajunge fanfară... În ziarele și revistele altora, și apoi în revistele proprii, Arghezi stăpânește lumea noastră literară. Ziarismul lui este splendidă literatură, iar violențele lui stilistice, invectivele lui cele mai grele, vocabularul lui paradoxal – la alții, fără talent: venin, puroi și trivialitate – la Arghezi, prin alchimia marelui talent, se prefac în topaze și în rubine!... Ca în poveștile din *O mie și una de nopți*, din furia și din balele șerpilor în luptă, se umple locul cu pietre scumpe!

Caragiale moare în anul 1912. Cu un an mai înainte, are parte de nu știu ce sărbătoare, la care asistă... din Berlin. Arghezi scrie și el despre Caragiale și anume – dacă mai ții bine minte – în *Viața românească*.

Cine are la îndemână colecția revistei ieșene, poate să-și facă bucuria de a citi articolul lui Arghezi și poate să-și explice impresia profundă căsunată lui Caragiale.

Autorul *Făcliei de Paște* era, când intra în literatură, sever cu toată lumea, și mai sever cu sine însuși. Ce-a scris Arghezi despre el l-a scos cu totul din cântarul său de ironie și de severitate. Din Berlin, a telefonat revistei emoționante mulțumiri și, îndeosebi, un cuvânt vibrător pentru Arghezi.

Amicul meu citește aceste rânduri la umbra vișinilor săi, de deasupra Bucureștilor... Dacă n-aș ști atât de bine nevoile, luptele și suferințele lui zilnice – într-o lume care te admiră și te dezarticulează, cum fac copiii cu păpușile iubite – i-aș spune lui Arghezi:

„Tityre, tu, patulae recubans sub tegmine fagi...”

Îi voi spune însă altceva: în 1915, când am luat Premiul pentru literatură „Heliade Rădulescu”, mi-ai întins, în revista ta *Cronica* un ospăț întreg. Te rog înghite și tu, azi, pralina aceasta!

Dacă ai încerca o nouă definiție a omului, ar trebui să zici: Omul este o ființă care nu e niciodată mulțumită cu prezentul. Oricât de mult ar fi suferit în trecutul apropiat, ziua de față, mai bună și mai liniștită, tot nu mulțumește... Filosofii și teologii au cântărit și au speculat, în felul lor, această veșnică nepotrivire a inimii cu stările de față și au formulat felurite concluzii...

Le lăsăm la o parte... Adevăr este că anul trecut, pe vremea aceasta, trăiam într-o încordare sufletească și într-un zbucium de zi și de noapte premergător morții, pe când azi ne bucurăm de tihnă, ne străduim să ne ridicăm din dezastrul de ieri.

Uităm ușor... Poate că uitarea este una din condițiile perseverenței noastre, în această viață. Dar crâncene au fost zilele pe cari le-am trăit în ultimii ani și îndeosebi în anul 1944!...

Crescuți în convingerile de largă omenie și de frățescă îngăduință pe cari le-am agonisit în tinerețe, a trebuit să ascultăm noile și întunecoasele teorii ale rasismului și ale privilegiilor celor trufași. Lumea nu mai era – precum învățau filosofii și dascălii generoși – deschisă tuturor și pentru toți binevoitoare. Lumea, cu lumina și cu bunătățile ei, era pentru desfătarea câtorva și pentru chinul celor mai mulți.

Suferințele și luptele revoluționarilor de altădată, proclamațiile și biruințele lor democratice erau anulate și batjocorite. Cutezanța ajungea împietate și blasfemie...

Ucenicii Mântuitorului ne chemaseră, acum două mii de ani, la libertatea duhului și la binecuvântările *Sfintei Evanghelii*. Sfântul Apostol Pavel, adunând pe toți oamenii la sânul Bisericii, spusese pentru vecii vecilor:

„Aici nu mai încape elin, nu mai încape iudeu, tăiere împrejur și netăiere împrejur, barbar, schit, rob ori slobod, ci toate și întru toate e Christos...” (*Coloseni* 3, 11).

Iar dincolo de această stâncă măreață, se ridicau cerurile chemării supreme:

„Veniți la mine toți cei osteniți și împovărați și eu vă voi odihni pe voi...” (*Matei* 11, 28).

Îndrăzneală și trufie, încă nepomenite de două mii de ani încoace: Apostolii noilor fericiți s-au pus de-a curmezișul cărărilor *Sfintei Evanghelii*!... Nu!... Vă oprim!... Reformăm chemarea lui Iisus

Christos și a Bisericii lui!... Biserica nu mai are voie să primească pe oricine. Biserica de aci înainte, trebuie să aștepte aprobarea noastră: pe cine trebuie să boteze și pe cine trebuie să respingă de la botez!

Stăm azi și ne întrebăm și ne mirăm mai mult decât oricând: ce epidemie morală a fost asta? Cum a putut o parte dintre oamenii de ieri să renunțe atât de grav la umanitate și la rațiune?...

Oricâte ar fi lipsurile de azi, să ne dăm seama că ieri eram într-un continent moral – mai negru decât Africa de acum o sută de ani – și azi suntem din nou în continentul marilor cuceriri sociale și egalitare, în care ne-am pomenit, gândind, luptând și așteptând...

Mai mult. Trebuie să recunoaștem în fața unor realizări și prefaceri, pe care le aprobăm și le salutăm cu entuziasm!

Să fim înțelepți și să nu pierdem din vedere calea lungă, pe care am făcut-o de la 23 august 1944 și până azi.

Toți câți suntem fiii păcii și simțim în noi ce este dragostea de aproapele, să ne bucurăm de pacea revenită pe pământ și de strădaniile numeroase cari tind să statornicească între popoare solidaritatea speciei umane.

ODATĂ, CÂND RĂZBOIUL ERA ÎN TOI

Mi se pare totdeauna o minune mereu nouă, când văd, la începutul lui aprilie, ivindu-se, pe vreascurile copacilor, primele puzderii verzi. Un fum ușor, de-abia verzui, iese ca din pământ și se întinde pe boschetele până ieri numai smicele. Într-o săptămână, în două, minunea se desăvârșește și te pomenești că toate acele triste schelete de tei și de platani, pe cari le numărai în drumul către casă, sunt iarăși foișoare vii, pline de palpitate și de susur. Ai ajuns din nou în primăvară și nu știi cum! Acum zece zile, lumea era plină de oase goale și astăzi pretutindeni viața se mișcă în talazuri verzi, izvorâte deodată din adâncul acesta pe care toți plutim și nimeni nu-l pricepe.

Și zilele de primăvară se deșiră după rostul lor cel drag și fermecat. Se arată viorelele, păștița, brebeneii. Înfloreste tămâioara, înfloreste liliacul. Între aprilie și mai, se revarsă, prin poiene, dulcele mărgăritar.

Prin grădini încep să se despice trandafirii și, pe marginea cărărilor și a livezilor, măceșii se preschimbă în candelabre trandafirii și albe.

Și ți se pare că începi să înțelegi, deși nu înțelegi nimic, ci te lași purtat numai de inimă și încredințat de ea. Ți se pare că din adâncurile acelea fără nume, pe cari, vag, le simți sunând sub existența ta și sub întreaga existență – ca nu știi ce catacombe, afirmate de tradiție și de bătrâni – ți se pare că din ele ajunge până la urechea simțirii tale cuvântul cu înțeles, explicarea supremă și invincibilă. Este iubirea cea mai-nainte de toți vecii, este principiul simpatiei și al luminii, este eterna bunătate, care ne dezgolește încă o dată sânul primăverei și apleacă la el planeta noastră, cum apleci, la uger, un vițel.

Crezi că ai înțeles acum totul; îți lași brațele răstignite în fânul crud și cobori între gene norii albi, din cerul albastru și încropit. Toate sunt făcute ca să te convingă. În dumbrava lângă care stai întins, e atâta viață, atâta încântare și iubire! Fiecare copăcel e în sine un fenomen de iubire și de forță simpatice. Fiecare fir de iarbă, dacă a ajuns să biruiască și să vie din neființă la ființă, însemnează că s-a născut și a propășit sub scutul norocului și al priinței. Fiecare din aceste păsărele îndrăgostite e un crainic al iubirii celei mari care a ocrotit-o și a purtat-o, generație cu generație, până la soarele acestei a cine știe câta zi de mai, socotind măcar din ziua când omul începu să asculte ciripitul ei. Și tu însuși, cu inima ta fără odihnă, cu gândurile tale călătoare pe căi de primăvară, tu însuși cel ce stai și ascuți privighetorile și tu ești un vestitor al legii eternelor iubiri și al universalei duișii.

Și vrei să crezi că așa e!

Dar pe încetul, lumea aceasta plină de soare și de tihnă, de holde verzi și de stânjenei pierduți printre rogozurile bălței (ca niște fluturi galbeni, osteniți), plină de iubire și de pace, este năpădită de o alta, din capul tău, o lume care i se suprapune, o străpunge și o schilodește... Lângă tine și cât ține poiana, sunt tovarăși de ai tăi, culcați ca să nu se mai scoale. Printre frunzele ce lasă horbote de umbră pe fruntea ta nu mai zboară mierlele ci gloanțele. Din zarea îngustă de pădure, nu se mai ridică nouri albi și leneși, ci iureșul negru și contorsionat al fumului scuipat de tunuri. Iar zarva dulce care vine de pe baltă se schimbă deodată în comenzi, în răcnete și în nechezaturi...

E o închipuire!... Te-ai ridicat speriat din culcușul tău de cimbru și te-ai uitat peste pașnicul tablou, răsfrânt coala de vale, în ape somnoroase. Dar închipuirea aceasta e o groaznică realitate, care stăpânește azi pe sute de plaiuri, altădată liniștite și ferice. Lângă mii de

măceși în floare se zvârcolesc astăzi oameni tineri, răpuși de oameni tineri, frații lor de altă limbă. Câmpii întregi de flori sau de holde sunt înecate în sânge omenesc și rămăte de ghiulele. Păduri întregi nu mai au nici o privighetoare și nici un visător!

Și atunci, peste iubirea din inima ta și peste iubirea care susține întregul univers se lasă tristețea și întrebarea... Se poate o contrazicere mai ucigașă? Se poate o jale mai adâncă decât jalea acestui fapt oribil că oameniiucid pe oameni, pe sânul plin de rouă și de lapte al naturii reînviată și ajunse în luna mai!...

Pe când marele mister al fecundărilor și al propășirii vieții se în-deplinește în apele adânci, în crăpăturile stâncilor, în caliciul florilor, în pulbere și în noroi, omenirea rațională și civilizată continuă opera de moarte, vânând pe aproapele, prin livezile îmbălsămate și orbind aurorele și serile lui mai cu fumul tunurilor de asediu.

Luna florilor, în acest an, tulbură mintea noastră și ne întristează adânc. Din trandafirii ei nu putem împleni nici un vis, nici o speranță. Din toată viața nouă, care urcă până la noi, nu admitem decât vanitatea ei. Din îndemnul firii reîntinerite ca să ne ridicăm cu meditația până la fântânile Iubirii Infinite, cădem alături, sleiți de pricepere și de voință... O singură înțelepciune mai are dreptate și putere, în aceste zile de asfixiere sufletească – înțelepciunea Ecclesiastului: Urât-am viața, căci rele sunt, în ochii mei, cele ce se petrec subt soare!... (2, 17).

1915

IORGU JUVARA

Toți câți am făcut școală mai lungă ne vedem înconjurați, spre amurgul vieții, de un popor întreg de chipuri tinerești, de mulțimea conșcolarilor de altădată, mare parte dintre ei mutați la cele veșnice.

Mă văd în clasa V de liceu, coleg cu Ion G. Duca, cu Emil Giuan, cu medicii de mai târziu Severeanu și Samarian, cu avocații de mai târziu Duculescu și Pașcanu, cu inginerii de mai târziu Sterian și Cair... Deosebit de original între ei toți era un coleg nou-sosit, un fel de pasăre călătoare a liceelor, fiindcă a stat cu noi numai în clasa V și a terminat liceul, te miri unde, absolvind, aproximativ, șapte clase în șapte școli diferite. Acesta era Iorgu Juvara, fratele mai mic al cele-

brului medic, mort mai anii trecuți. Prin Iorgu Juvara, am cunoscut mai de aproape comorile sufletului moldovenesc. Acum cincizeci de ani, țesătura dintre munteni și moldoveni nu era definitivă ca azi. În școlile din București ivirea unui coleg moldovean era încă o raritate. Conșcolarii mei moldoveni au fost numai vreo trei: Juvara, Samarian, Leon Șeptilici, Andrieș... și de altul nu mai mi-aduc aminte...

Iorgu Juvara era, fără contrazicere, cel mai original și cel mai dezghețat dintre toți colegii lui, în primul loc, era un „causer“ încântător. Darul lui de vorbă și de improvizație descrierea și fermeca chiar pe profesorul Ion Bianu. Dacă din lecția zilei, cunoștea două-trei idei, bătea pe cel mai conștiincios și mai bine pregătit dintre noi ceilalți. Cărțile lui Juvara, pupitrul lui, chiar hainele de pe el... nu aveau niciodată o situație definită. După ani de zile, colegul Duca, adunându-și amintirile pe cari i le lăsase Juvara, îi spunea așa, la o agapă de Sf. Sava:

– Când te chema profesorul la lecție, și te ridicai din bancă, tu aveai două mișcări: una să-ți strângi tunică la piept, că n-avea nici un nasture, și alta să-ți ridici pantalonii, sub curea probabil și ei fără nasturi...

Neglijent, risipit, boem fără de leac, Juvara era oratorul clasei și desfătătorul ceasurilor noastre libere. Verva lui moldovenească și șotiile lui aduceau în sala noastră de meditație și pe elevii claselor superioare.

Juvara era odrasla burgheziei moldovenești. Din istorisirile, din anecdotele – nenumărate! – și din destăinuirile acestui prieten, am învățat să cunosc pe frații moldoveni, starea lor socială, calitățile lor sufletești, dar și slăbiciunile lor...

Câțiva dintre colegii din anul 1895 au ajuns studenți la Paris, printre ei și Iorgu Juvara. La Paris a fost, înzecit mai mult ca la București, fermecător, petrecăreț, neprețuit conmesean și regele poezilor prohibite...

Când colegii noștri s-au întors din Paris și s-au împlinit zece ani de la bacalaureat, promoția noastră a început să se întâlnească, anual, în seara de Sf. Sava, patronul liceului nostru.

Iorgu Juvara nu lipsea niciodată. Și drept vorbind, dacă ar fi lipsit, veselie reîntâlnirii ar fi fost palidă. La aceste mese camaraderești, am desăvârșit, prin Iorgu Juvara, intuițiile mele asupra lumei românești dintre Carpați și Prut. Amicul meu avea o slujbă la stat. Ținuta

lui era neglijentă cu oarecare intenție. Purta pălărie de artist, baston gros și ochelari negri...

Acești ochelari negri erau un semn rău prevestitor.

Iorgu Juvara a murit devreme. Azi, când mă gândesc la el, am aceeași apăsare sufletească pe care o am când mă gândesc la transatlanticul Titanic, dus în fundul oceanului... Pentru ce, toate darurile cu cari venise pe lumea aceasta? Băiat frumos, cu destulă stare părintească, inteligent ca un... moldovean, inventiv, spiritual, și mai presus de toate un strălucit orator! Și aceste comori s-au irosit zădarnic... Au rămas numai amintirea regalității lui, la ospete, colbul anecdotelor și amara părere de rău...

Iorgu Juvara este numele simbolic al unui capitol vast și trist din istoria vieții noastre românești, de pe la jumătatea veacului trecut înapoi.

Dat ne-a fost ca sufletul Moldovei, trecutul de glorie, poezia și alea-nul inimii moldovenești să ne fie povestite, descrise și slăvite de câțiva scriitori eminenți, cărora le păstrăm toată duiosia recunoștinții noastre.

Dar azi vrem mai mult!... Vrem ca din vatra de unde am cules atâtea lacrimioare să crească încă o dată stejarii vieții!

UN CONVALESCENT

Este grădina Cișmigiului... Ne cunoaștem de foarte multă vreme. Este prima prietenie pe care am legat-o în București, în ultima decadă a veacului trecut... Pe atunci, Cișmigiul era mai mic. Casa unde se află instalat azi Ministerul Artelor și heleşteul din poale, pe vremea aceea, erau proprietate particulară, despărțită de un grilaj. Dar nu avea nici podoaba de azi, cel puțin podoaba din anii din urmă.

Covorul cel lung și periodic priment, care se întinde între bulevard și Biserica Schitu Măgureanu, era pe atunci o simplă alee largă, așternută cu nisip. În locul aceluia rotund, plin de flori și străjuit cu statui, era un complex de maghernițe cu variabile întrebunțări. Colonia porumbeilor și adăpătoarea lor erau încă inexistente. Aleile de trandafiri, cari ne încântă, anual, în lunile florilor, sunt o creațiune târzie. Acum 55 de ani, frumusețea grădinii noastre se reducea la platanii cu frunza lată, stelară, și la rotocoalele de apă ale lacului, cu bărci și cu havuzuri.

Eram vecin cu Cișmigiul. Îl priveam, ore întregi, de sus din podul internatului Liceului „Sf. Sava” – azi, prin transformări radicale: Liceul „Carmen Sylva” – și în serile festive naționale de pe terasa care privea spre miazăzi... În acele seri, apele havuzurilor erau feerice. Curcubee jucăușe se ridicau din țevile de fier, se răsfireau în coame, se împleteau și se schimbau, din minut în minut, după legea celor șapte culori.

Au trecut anii și Cișmigiul a sporit în frumusețe... Arbuști streini, plante cu cărți de vizită în limba latină, specii exotice, covoare de flori desfătătoare, în mai și iunie, alte covoare mai spre toamnă și în toamnă... ne-au făcut pe noi bucureștenii să simțim bucuria horticulturii și mândria că avem o grădină europeană...

Când treceam, acum vreo zece ani, prin grădina Pincio, din Roma, vă spun drept că nu mă simțeam prea umilit, aducându-mi aminte de Cișmigiul nostru.

Dar... „care desfătare lumească este lipsită de întristare? Care mărire stă pre pământ neschimbată? Toate sunt mai neputincioase decât umbra, toate mai înșelătoare decât visele!...”

A venit peste noi uraganul războiului și Cișmigiul nostru s-a înscris și el între victimele și eroii anilor tragici. Frumoasele lui pajiști s-au umflat și s-au burdușit de tranșee. Morminte goale au răsturnat ghiociei, lalelele și vetrele de tufănică. Aleile de pe marginea lacului și de sub frunzarele răcoroase au fost închise cu garduri și cu opreliști scrise... Iar în ceasurile de ură și de oroare, Cișmigiul a primit o bogată porție de bombe... Câțiva din rămuroșii prieteni de acum 50 de ani s-au prăbușit peste răzoarele de la picioare. Grilajul grădinii, cu postament cu tot, a fost sfărâmat în mai multe locuri... Clădirile vecine, lovite și risipite, au acoperit, cu ruina lor, boschetele mărginașe...

În sfârșit, o primăvară și o vară, cerul a stat deasupra noastră, sticlos, împietrit, fără ploaie și fără rouă!... Au murit ierburile, s-au ofilit florile, s-au părjolit pajiștile... Grădina noastră a bolit greu... Am trecut mereu prin ea, jelind uscăciunea, praful și dărăpănarea ei...

E drept să adaog că am jelit și nesimțirea și barbaria multora dintre noi. Oricât de bolnav ar fi cineva, dacă îi măтури chilia, îi schimbi albiturile și-i ții curată și orânduită masa cu doftorii, îl mai învii și pe bolnav și faci pe toți să înțeleagă că bolnavul îți este scump.

Sărmanul nostru Cișmigiul!... Face azi concurență acelor coșuri de sârmă groasă, în cari se cuvine să arunci biletul de tramvai, dacă nu-ți

mai trebuie!... Când vom ajunge, stimați concetățeni, să nu mai aruncăm hârtiile netrebnice în grădinile publice, să nu mai scuipăm pe trotuar și să nu mai schingiuim copacii de pe marginea șoselelor!...

Aseară, cred că am avut cuvânt să mă bucur. Am văzut că rănila Cișmigiului încep să se închidă... Umflăturile cele negre de pe pieptul lui încep să dispară. Adăposturile de fioroasă amintire se șterg și pământul se nivelează. Întoarcerea spre cavernele primare s-a oprit...

Cișmigiul intră în coalescență. Grădina aceasta, scumpă mie de atâta vreme, este un informator care nu înșală.

Restabilirea ei – pe care o aștept – îmi va spune mai mult decât toată proza colegilor mei, ziariștii politici.

PARE CĂ-L VĂD!...

Doresc cu dorul prieteniei înduioșate, ca această reculegere a noastră, la gândul lui, să se întâlnească, într-o zi, cu un Veniamin Fundoianu încă din lumea aceasta! Doresc ca posibilitățile norocului să ne aducă, deodată vestea, că e tot printre noi...

Căci, deși plecat de multă vreme, acest frate de simțire și de literatură a rămas în țara dragostei și a preocupărilor noastre. Nu putem să-l uităm... Era legat de pașii primelor noastre succese literare. Era un mezin care ne încălzea sufletul de două ori: întâi, că ne înțelegea și ne predica și altora; al doilea, că era el însuși un purtător al darului de sus și un original interpret al lumii de jos.

Era un scriitor subtil, o minte ageră, unul dintre acei: „rari nantes in gurgito nostro“...

Clima sufletească din țara noastră și din anii următori războiului de acum treizeci de ani l-a gonit de la noi. Am privit, cu inimă grea, în urma lui Veniamin Fundoianu, ca și a altora, mai înainte și după el... Radu Baltag, Leon Feraru, Veniamin Fundoianu și câți încă...

La Paris, îl așteptau supreme încordări, muncă tragică, așteptări istovitoare... A stărui, a muncit, a așteptat.

Sfinxul părea gata să-și spună taina. Succesul venea, ca eroii din legende, îmbrăcat în costum de rând, mohorât și nerevelator...

Dar sub anonim, sub sărăcie și sub ursită amară, ghiceam apropiata biruință a Cenușăresei.

Când și când, primeam de la Fundoianu – de aci înainte Benjamin Fondane – câte-o scrisoare, câte-o carte. A avea acum două patrii, două familii literare, două rânduri de prieteni...

Am păstrat multă vreme (poate o mai am și acum, în vrafurile mele încremenite) o scrisoare de la cel ce – în lumea Parisului – continua să cerceteze și să inventarieze întâmplările din țara lui de naștere.

Scumpa mea prietenă, Rodica Daniel, sora lui Veniamin, îmi împărtășea veștile ce-i veneau de la Paris. Până când, într-o zi, obloane de oțel au căzut, între noi și pacea lumii, și luminile civilizației, și diadema Occidentului, și inimile scumpe nouă, plecate de lângă noi...

Lăsăm capul în piept și căutăm spre culmile suprapământesti, familiare ochilor noștri intimi, cumpăt și reconfortare.

Dacă Veniamin Fundoianu nu mai este în această tristă lume a tuturor durerilor, îl vom găsi, mâine, în desfătăta grădină a martirilor...

DIN ÎNTREBĂRILE DE AZI

Încotro merg scriitorii noștri? Ce le spune vremea noastră? Cum vedeți orientarea literaturii după război?... Aceste întrebări sunt azi curente, printre atâtea și atâtea cari se încrucișează la răspântia nedumiririlor de azi.

Să începem de la sigur la incert. Vremea noastră ne-a învățat, mai bine decât în trecut, că scriitorul nu trebuie să se izoleze de tumultul și de pasiunile mulțimii. Voim să-l vedem între tribunii poporului, în fruntea lor. Discuțiile infinite de altădată sunt date uitării. Nu-l mai lăsăm pe scriitor, mai ales pe poet, să rătăcească printre fantome...

În locul prețioaselor, savantelor și ermeticelelor teorii estetice de altădată, preferăm gospodărească teorie a lui Lev Tolstoi: arta este o funcțiune socială. În scrisul lui, poetul trebuie să ție socoteală de noi și să ne slujească. Poezia lui trebuie să fie interpreta și apologeta inimilor și a durerilor noastre. Nu putem admite ca acest artist, înflorit din ramurile noastre naționale, să se despartă de noi, ori să ne fie protivnic.

Un mare cântăreț, un romancier de geniu, un extraordinar artist plastic, ridicat dintre noi, ne rămâne intim obligat, în vecii vecilor. Cu cât ne covârșește mai mult cu geniul lui, cu atât mai mult îl

revendicăm și căutăm, în opera lui, caldă lui solidaritate cu noi. La fel cu cezarul din *Împărat și proletar*, el trebuie să simtă și să știe despre frații săi obscuri că:

„Mărirea-i e în taină legată de acești.“

Toate însemnează că, azi, după părerea universală, izolaționismul artei pentru artă este perimat. Poetul – mai categoric decât ieri și alaltăieri – trebuie să-și țină ferestrele deschise deasupra acestei imense agora, unde se desfășoară, zbuciumată și pătimașă, viața noastră de azi.

Până aici, cred am mers pe linia unor certitudini actuale. De aici încolo, dibuim. Adică nu putem să poruncim poetului, ca muza, odinioară, în naivul romantism al lui Musset:

„Poète, prends ton luth et me donne un baiser!“

Nu putem să poruncim poetului ori să-i delimităm subiectul, tonalitatea și cadența poemelor sale. Aici, el singur știe ce face și cum face.

Ce scriu, la ei acasă, ce vor publica mâine scriitorii noștri?... Noi le spunem: „Priviți-ne azi, în zbuciumul nostru care este și al vostru, și ridicați-ne, clarificați, mângâiați și îmbărbătați, pe platforma operelor voastre!...“

Când ne vor răspunde – e problema viitorului. Înțeleptul biblic zice: „Precum nu știi care este calea vântului, nici cum se înfiripează oasele în pântecul celei însărcinate, tot așa nu cunoști alcătuirile lui Dumnezeu, făcătorul a toate...“ (*Eclesiasticul* 11,5). Vom zice și noi la fel: tot așa nu cunoști, cum se naște, într-un suflet de artist, și cum se înfiripează opera lui ce va să fie.

Neapărat mă gândesc la acele opere mari cari sunt smulse din inima unei epoci din care mărturisesc, în veacuri, despre zbuciumul și despre idealurile vremii. Și se poate uneori ca această operă de genială interpretare să fie fapta unui ultim născut... Părinții, mediul, neamul... lasă moștenire artistului ce se va naște mâine, jeraticul ideilor de azi...

Plutim în mister. Măreția zilelor noastre, cu toată cavalcada lor de nori și de furtuni, poate că va fi interpretată, dincolo de mormintele noastre, de o pleiadă de artiști, feciorii viitori ai celor de-abia întorși de pe front...

Trebuie să facem un credit nelimitat celor pe care ni-i trimite cerul cu solia inefabilă a darului etern misterios. Există o literatură mi-

noră, de informație – și așa zice – cotidiană. Aceasta, însă, așterne de-abia temeliiile cari vor sluji, în viitor, sau mai târziu, la construcțiile marilor arhitecți necunoscuți.

Literatura cea mare e târzie și anevoioasă. Stă sub simbolul bobului de mărgăritar tainic zămislit – și poate dureros zămislit – în tunica scoicii mărgăritifere.

Unde mai pui nesiguranțele, șovăielile, fermentațiile lungi și în aparență sterpe, ale celui ce așteaptă, la birou sau în fotoliu, în capul oaselor sau culcat, încordat sau visător: clarificarea obsesiei lui de artă sau despuieră ideii chinuitoare?...

În vreme aceasta, arta minoră, literatura de o zi îți zboară înainte... Trebuie să te resignezi, ca giuvaerghiul evreu din fabula lui Caragiale.

„Tu, Șmul, ești leneș, zice Ștrul,
Tu nu vrei să lucrezi destul...“

Și Ștrul îi înșiră lui Șmul că, de astă-vară până acum, el a învelit cu tinichea și a vopsit o mănăstire și un schit... Pe când Șmul, tot de astă-vară, n-a ajuns să dea gata nici măcar o iconiță cât podul palmei, pe care o tot ciocănește și o sucește și n-o mai isprăvește...

„Hei! știi...
Dar tu – tu ești tinichigiu
Și eu – eu sunt giuvaerghi...“

FAPTA BUNĂ DE IERI

Știut este că zvonul rău ajunge mai degrabă la ureche decât mărturia faptei bune. Informatorii noștri, vrând-nevrând, ne dau de veste mai degrabă despre întâmplările regretabile, petrecute în obștia noastră, decât despre acțiunile laudabile. Adevăr este că iarba rea crește mai stufoasă și mai năvalnică decât planta folositoare...

Cu atât mai mare cuvânt cuvine-se ca presa – paznica și colec-toarea vocilor și a faptelor din cetate – să fie cu luare-aminte și să divulge, spre bucuria cetățenilor, actele generoase, săvârșite printre noi. Poate că, uneori, divulgarea unei binefaceri jignește gingășia conștiinței făptuitorului discret și iubitor de oameni, dar datoria

cronicarului este să vorbească despre fapta cea bună și, prin publicarea ei, să urmărească pilduirea și stimularea inimilor lăncede și egoiste.

Ieri, pe o vreme destul de protivnică, d-na Ortensia Satmari – soția neuitatului artist: Alexandru Satmari și cunoscuta luptătoare feministă – ne-a chemat martori la o faptă care înviorează inimile.

Când – în primăvara biruitoare – privim, la poalele codrului – brebeneii și viorelele cum răzbat prin frunzele uscate și afirmă, deasupra ruinii anului trecut, viața cea nouă, simțim de-a pururi puterea și bucuria simbolului: viața se reface, legile ei sunt invincibile și inima noastră e săltată de speranțe noi!

Am privit ieri un lucru asemănător: din prăpădul zilelor ce au fost, din dărâmături și din ruină, am întrevăzut – la început de înfiripare – o alcătuire nouă, o victorie a reorganizării, peste dezastrele trecute.

Vom alege, pentru noi, îndemnul și încrederea și vom prelungi, în gând și în nădejde, fapta curajoasă a d-nei Satmari, ca simbol și ca pildă, departe, departe... asupra stărilor noastre de azi – vizibile cu ochiul, vizibile cu duhul – și asupra planurilor de mâine.

D-na Ortensia Satmari ne-a chemat martori la punerea temeliiilor unei case care va fi în curând Muzeul Satmari și căminul luptătoarelor feministe.

Recunoaștem cu o înclinare sufletească, în domnia-sa, pe îndeplinitoarea unui testament moral și paznica unei moșteniri artistice, care trebuia păstrată și asigurată obștei românești.

Muzeul Satmari restatornicește, pentru noi și pentru urmașii noștri, numele glorios al celor doi artiști eminenți, tată și fiu, Carol și Alexandru, iar în cămărilor lui, va tezauriza opera lor și o considerabilă bogăție artistică, vigilent păstrată de ctitora muzeului ce se ridică. Atunci când clădirea va fi gata și pereții și spațiile ei vor primi prețioasa moștenire, orașul nostru va fi mai bogat și descrierile, și aprecierile critice, și discuțiile competente își vor găsi momente legitime. Mie, prietenului și martorului de azi, îmi rămâne rolul celui ce bine vestește și își interpretează bucuria.

Dar, o dată cu clădirea acestei vistierii de artă și lângă ea, d-na Ortensia Satmari adaogă un compartiment special: un cămin de bună întâlnire, de raliere feministă și tribună de revendicări. Lângă artă: viața care luptă. Lângă viața pacificată sub candelilele artei: viața zbu-ciumată, la lumina făcliilor progresiste!

Salutăm în d-na Satmari pe luptătoarea feministă, pe care o admirăm de 36 de ani, și dorim ca, în institutul pe care d-sa îl ctitorește, generosul ideal feminist să cunoască și să sărbătorească definitive biruințe!

Dar să ne fie iertat să mai găsim în fapta frumoasă pe care o cinștim încă un înțeles, vrednic de cea mai categorică evidențiere.

D-na Ortensia Satmari, dându-ne tuturor o învățătură netăgăduită, jertfește pentru obște.

Comoara pe care o are în mână putea prea bine să-i rămână d-sale în netulburată tăcere. Când atâția delicați egoiști, printre noi, își degustează discret bunătățile lor materiale și spirituale, amica noastră clădește un muzeu și un cămin și ne face pe toți asociații bucuriilor sale!

Fapta aceasta este atât de elocventă încât comentariile mele ar putea să fie prisoselnice. Totuși, e ceasul cel mare când datoriile celor calificați de obicei *Beati possidentes* ajung să aibă glas strident de trâmbiță! A venit ceasul și acum este când inimile trebuie să se înțeleptească, generozitatea celor bogați să gâlgâie în valuri și ogoarele arse ale actualității sociale să fie dezalterate!

POVESTEA CĂRȚILOR MELE „BISERICUȚA DIN RĂZOARE“

Din octombrie încoace, am intrat în al 50-lea an de când impresor Parnasul, cu silințele mele literare, poate tocmai fiindcă Boileau a zis:

„C'est en vain qu'au Parnasse un téméraire auteur
Cherche de l'art des vers atteindre la hauteur...“

În octombrie și noiembrie 1896 am publicat, în *Adevărul ilustrat*, nuvelele mele de debut.

Aș vrea ca de acum și până la anul (și desigur că și asta e o desertăciune) să închei un fel de bilanț literar, un fel de recapitulare a strădaniei mele de scriitor. Recunosc că drumul a fost bătut de alții, mai-nainte... *L'Histoire de mes livres...* e un titlu încă neuitat, pentru multă lume.

Deși am debutat în anul 1896, prima mea carte *Biseriçuța din Răzoare* a văzut lumina zilei de-abia pe la sfârșitul anului 1914, la Iași, în editura revistei *Viața românească*. Am fost și am rămas un părinte fără grijă pentru copiii săi literari... Mi-au lipsit preocuparea și râvna de a aduna în volume – adică în hambare – recolta ogoarelor mele. Ctitorul primei mele cărți este amicul și colegul Mihail Carp, care în anul 1914 era administratorul revistei ieșene. El m-a îndemnat să-i alcătuiesc un volum din nuvelele mele de până aci și el a avut toată grija tipăritului, departe de amestecul și de ochii mei.

Cartea aceasta a avut parte și de un premiu literar și de un incendiu. În vara anului 1915, a fost premiată de Academia Română cu Premiul „Heliade Rădulescu“, iar peste vreo șase luni a ars, o dată cu toată redacția *Vieții românești*. Mai mult de jumătate din prima ediție a căzut, parte în flăcări, parte în stradă, în mâinile mulțimii, ceea ce n-a fost prea rău...

Volumul s-a mai tipărit de câteva ori, în ediții inferioare celei dintâi. De-abia acum în urmă, casa de editură Socec & Co. a reactualizat cartea mea, făcând-o să apară sub o formă mulțumitoare și adăogându-i și *Caligraful Terțiu*.

Biseriçuța din Răzoare, propriu-zis, este o schiță trăită într-o zi fericită de iunie, pe plaiurile de dincolo de Curtea de Argeș. Răzoare e un nume convențional, fără identitate geografică. Tot volumul are numai zece bucăți.

Cea mai veche dintre ele am scris-o acum 45 de ani. Aci se află nuvelele *Gloria Constantini* și *De la noi, la Cladova*.

Această nuvelă din urmă a făcut, la apariția ei, oarecare senzație. În ziua festivă a decernării Premiului „Heliade Rădulescu“, marele Barbu Delavrancea, raportorul, a subliniat-o și a folosit-o în raportul său către Onorata Academie. Dar după câte am auzit, vajnicul autor al *Viforului* nu a nimerit tonul în care trebuia făcută lectura cutărei părți din nuvela mea. Jalea creștină care plutește asupra acestei nuvele, tragica problemă de conștiință care incendiază pieptul lui Popa Tonea erau pe vremea aceea, în literatura română, lucruri nemaiîncercate.

Mama sau tata sunt uneori întrebați, de persoane fără multă strălucire sufletească:

„Pe care dintre copii îi iubești mai mult?“... E o întrebare de cuget ageamiu. Adevărul este – dar nu trebuie iscodit – că uneori părintele are un copil favorit... „Ci Israel iubea pe Iosif mai mult

decât pe toți fiii săi, căci el era feciorul bătrânețelor sale...” (*Face-rea*, 37, 3).

Nuveleta *Trandafirii*, fără să fie fiica bătrânețelor mele, căci am scris-o când aveam vreo 33 de ani, mă recheamă mai mult decât alte bucăți și mă odihnește mai mult... Am scris-o în vremea când cu adevărat înfloresc trandafirii și am scris-o într-un loc al încântării și al legendei... Eram găzduit în aripa nordică a palatului din grădina Episcopiei Argeșului și sub ferestrele mele prospera, în binecuvântarea dimineții, un lan de trandafiri. Sub cerul încropit și vioriu, se încheaga, ca din aur și din smaragd, arhitectonică și grațioasă, biserica lui Neagoe Basarab și a lui Carol-Vodă...

Copilul s-a născut în pelinci regale... Cine știe? Poate, pentru asta, mi-a rămas inima la *Trandafirii*, mai mult decât la altele din bucățile mele.

Curioase au fost împrejurările cari m-au ajutat să culeg cioburile amforei din *Gloria Constantini*... Călătoream într-o droșcă, de la Corabia la Izlaz. Un om, pe care nu l-am mai văzut niciodată și al cărui nume l-am uitat de atunci, a fost tovarășul meu de călătorie. Acest om mi-a dat mai toate informațiile arheologice ale nuvelei și cu un gest al lui – ca atunci când învârtești un buton electric – a aprins, în capul meu, lumina ideiei inițiale.

După această carte de debut, au venit, la intervale neregulate, și celelalte surori literare. Cred că Alphonse Daudet scrie în *L'Histoire de mes livres* că tot ceea ce a mai scris el, după cartea de debut – *Lettres de mon moulin* – n-a mai înviat, în inima lui, farmecul ceasului dintâi...

Cartea cu care intri în lumea literară e unică. Tot ce scrii mai târziu sunt vlăstari, în jurul trunchiului inițial.

Așa socotea Alphonse Daudet și poate că avea dreptate.

„CLOPOTELE DIN MÂNĂSTIREA NEAMȚU“

„S-a tipărit volumul acesta în anul 1916 – lunile aprilie și mai – în atelierele tipografiei «Facla» din București, șeful culegătoriei fiind Const. Rădulescu iar șef mașinist-tipăritor fiind Alexandru Popescu.“ Această notă stă pe ultima filă albă din cartea *Clopotele*

din *Mănăstirea Neamțu*. Editorul ei a fost prietenul de totdeauna N.D. Cocea. Grija tehnică cu care a fost tipărită este remarcabilă. Litera e tânără, hârtia e plină și are culoarea crizantemelor palide, iar coperta, cu litere roșii și negre, pare un dublu plic într-o mapă epistolară.

Acest al doilea volum al meu a apărut în anul dramatic 1916, cu câteva luni mai înainte de intrarea României în primul război mondial. Și s-a pierdut în haosul evenimentelor, ca un cuib de rândunică în incendiul care mistuiește casa de adăpost. Norocul a fost că bucățile cari o alcătuiau apăruseră mai-nainte, în felurite reviste, și prăbușirea cărții era mai mult o pagubă a editorului.

Totuși, *Clopotele din Mănăstirea Neamțu* au găsit un al doilea prieten. Starețul de pe vremuri al Mănăstirii Neamțu: arhimandritul Daniil Ciubotaru a îndrăgit cartea mea, a cumpărat toate exemplarele care mai erau și le-a răspândit, mai cu seamă vara, printre vizitatorii mănăstirii.

Ca și la *Biserița din Răzoare*, titlul cărții este titlul primei bucăți; o dimineață de august la Mănăstirea Neamțu, strânsă în brăul codrilor de brad și ridicată spre ceruri de scormonitoarea rugăciune a clopotelor străbunice. Cartea toată este o șerpuire imprecisă, pe un drum de primăvară, cu soare printre neguri diafane, cu pâraie de vis pogorătoare către văi nehotărâte, unele de pace, altele de răzvrătire.

Nuvelele *Andrei Hoțu*, *În pădurea Cotoșmanei*, *Lângă apa Vodislavei*, *Zile și necazuri din zaveră* sunt povești transfigurate din tradițiile județului meu, Teleorman, sau din amintirile bătrânilor. *Viteazul Jap* este o parabolă socială revoluționară.

Bucata *Crizantemele* însemnează o viziune melancolică și o presimțire a durerilor personale și obștești, în pragul toamnei din anul 1912: „Suntem în miez de toamnă și crizantemele coboară iar în trista noastră lume. Suntem în miez de toamnă și moartea se apropie mai solemnă decât altădată și o proclamațiune specială. Crizanteme, fiți multe și splendide! Ascundeți, o clipă, carele și coasele Domnului pe care îl slăviți. Descrețiți-vă privirii noastre dornice, dezmiardați obrajii noștri și lăsați balsamul vostru sfânt în inimile noastre! Și la anul, când va fi să veniți iar, dacă nu ne veți găsi nici în parc și nici în cimitir, crizanteme, căutați-ne pe câmpul de onoare!” Era un fel de a imita crizantemele și a pleca fruntea și pacifismul meu creștin, sub viforul istoriei pornit din Peninsula Balcanică.

Mi-e dragă Nonora! e o nuvelă cu sfârșit catastrofal, care a pus la grea încercare pe unii dintre cititorii mei. Neuitatul poet Rodion a scris despre nuvela aceasta că, în ciuda frumuseții ei, ea reprezintă un caz curios de „accident” al imaginației scriitorului. Cel care a înțeles-o și a admis-o din capul locului (adică în seara când am citit-o în cercul revistei *Viața românească*) a fost Mihail Sadoveanu.

Tot în această carte este și dialogul *Adamova*, care adună ca într-un fel de lacul Tiberiadei torenții învățăturii mele teologale, ai reveriilor mele monahice dar și ai socialismului meu creștin.

Maica Frăsina este rechemarea unui chip sfânt și de-a pururi izvorâtor de cucernicie, pe care îl port de o jumătate de veac în inima mea. Este chipul unei cuvioase, de miresmată pomenire, pe care am văzut-o în Mănăstirea Văratice și care a fost adevărata mea dascăliță în pravila simțirilor creștine.

Scrisă într-un ceas de multiplă dezamăgire, de experiență amară și de rebeliune, bucata *Maica Frăsina* se încheie astfel:

„Scumpă maică Frăsina, tu m-ai făcut să simt cu sfânt fior, fără dezertații, fără știință, că Iisus Christos e Adevărul. Dovada completă, absolută, atotcuceritoare erai tu, sufletul tău, faptele și viața ta! O, cât de mult m-ai convins – prea mult m-ai convins – că apologetica întregă, că singura apologetică creștină este pentru Iisus Christos. Acest rarissim exemplar de apologetică l-ai luat cu tine și n-am mai găsit altul!”

Bucata cea din urmă din această carte a mea este *Plecarea Drozileei*. Este viziunea anticeii Antiohii, orașul Sfântului Ioan Crisostomul și a doua metropolă a creștinătății, după Ierusalim. Celebra curtezană Drozileea plecă cu corabia la Roma, chemată ca să împodobească petrecerile cezarului. Amicii curtezei, printre care și filosoful Caliarh, o petrec până la țărmul mării, la portul Antiohiei: Seleukia.

În jurul acestei societăți de beneficiari ai ceasului istoric crește, tainic și rapid, vasta frăție creștină, care era să răstoarne lumea veche și să dea vieții sociale un alt prohab. Huzurul bogaților, împietrirea inimii lor, banchetele lor monstroase, sclavia și meleagurile ei... intrau pe nesimțite în amurg.

Curtezana Drozileea și bogații ei prieteni ajung în port... „Pâlcuri, pâlcuri, oamenii din plebe stăteau și se odihneau pe jos, așteptând ora îmbarcării... La o parte, câțiva iudei și câțiva sirieni formau un grup mai mare și, într-o atitudine de adâncă luare-aminte, înconjurau

pe cineva care vorbea între ei. Și acesta pe care îl ascultau era, poate, tocmai, unul din acei tainici răsturnători ai lumii, plecați, rând pe rând, din portul Antiohiei, ca să aștearnă, în tot Imperiul Roman și mai ales în Occidentul plin de neguri, temelii unei credințe noi. Dar nici unul din cei ce petreceau pe Drozileea nu avea ochi și înclinare pentru această plebe, în sufletul căreia se plămădeau, în ora aceea, marile revoluții viitoare. O prăpastie fără de trecători și de ecouri despărțea această lume elegantă, sătulă și sleită, de lumea mohorâtă, înjosită și arzândă, care asculta, aici pe țărmul mării, pe apostolul Răstignitului din Iudeea.“

NOUL „PREȘEDINTE“

Societatea Româno-Maghiară, înjghebată mai deunăzi, avea un comitet conducător provizoriu și un președinte la fel. După câțva timp provizoratul a încetat.

Cine să fie noul președinte?... Toată lumea s-a gândit la Geoge Enescu și, fără să-l mai întrebe, l-a pus în fața faptului împlinit. George Enescu a fost ales președinte al Societății Româno-Maghiare.

Momentul când i s-a anunțat această alegere, surpriza și șovăielile maestrului, cuvintele lui, de președinte nou ales (fără voia lui), au rămas nespuse de scumpe și de memorabile celor ce îl priveau și-l ascultau.

Sunt printre aceia cari, la sfârșitul veacului trecut au contemplat, cu extaz, răsăritul acestui luceafăr al geniului românesc.

Arta și numele lui George Enescu au prins de la început să facă parte din bogăția națională... Socialmente, nu ne-am cunoscut deloc. De câteva ori, într-o jumătate de veac, am stat unul în fața celui alt. M-am întâlnit mult mai des cu muzica lui, dar – în totală mea ignoranță tehnică – aș putea să pomenesc de ceasurile când l-am ascultat, atâta cât un orb, care s-ar lăuda că a stat afară în bătaia soarelui de primăvară...

Pentru acest cuvânt și poate și pentru altele, George Enescu este pentru mine mai mult idee decât persoană fizică. Uneori când aud sau citesc..., era de față și marele nostru George Enescu“, am o curioasă mișcare sufletească... Cred că aș simți același lucru, când

mi-ar striga cineva, într-o zi: „Vino de vezi pe Făt Frumos!“ sau: „Privește!... Iată imperativul categoric al lui Kant!“...

De câteva ori, în conferințele mele din urmă, vorbind despre raritatea și misterul sufletesc al artistului de geniu, am făcut această introducere. Suntem într-un salon de oameni îmbrăcați europenește, după anumite cuvinte de ordine, zise protocolare (ținută de rigoare, pentru domni, pentru doamne... etc.); și sunt toți distinși, politicoși, surzătorii, parfumați și plini de importanță. Între ei, dacă te-ai uitat bine, este unul singur: retras, discret, nepreocupat de lumea dimprejur, fără circulație și fără priviri biruitoare. Și când vine o clipă de toți așteptată, el, acesta, pune vioara sub bărbie și culcă arcușul pe vioară.

Și noi toți ceilalți pălim, ne micșorăm, uităm cine mai suntem și pare că stăm gata să cădem sub scaune! Iar el se ridică deasupra noastră a tuturor, cu rotocoalele lui de divină armonie, ca un arhanghel de azur, în volutele jertfelor bine primite... De unde puterea aceasta?... Ce este darul cu care ne așterne la picioarele lui? Cu ce analiză, cu ce iscusință critică, cu ce filosofie estetică, vom căuta să ne recăștigăm cumpătul și să ne răzbuim de vraja lui subjugătoare?...

Firește, adresându-mă auditorilor mei, mă gândeam la George Enescu... ales, deunăzi, președinte al Societății Româno-Maghiare.

A căutat bietul om să scape de această povară nouă, enumerându-ne obligațiile, ostelile și ceasurile lui de muncă profesională...

Am rămas neîndurați. I-am explicat cu abilitate:

– Maestre, precum la București, am înființat această Societate Româno-Maghiară pentru a goni dintre noi stafiile trecutului și a pregăti apropierea inimilor, tot așa și la Budapesta, și cu același scop binefăcător, există o Societate Maghiaro-Română...

Aflați, maestre, că această societate, soră bună cu a noastră, are ca președinte pe un mare muzician bine cunoscut Dvs...

Și atunci, când la Budapesta avem această vioară primă, cu ce am putea să răspundem la București, dacă nu cu vioara lui George Enescu?...

Noul președinte a trebuit să rostească un cuvânt. Acest cuvânt a fost admirabil în simplitatea și ingeniozitatea lui.

– Nu vă felicitați prea călduros pentru alegerea noului președinte... Nu sunt orator. Nu am darul improvizației... și am distracțiile și clipele de absență ale tuturor muzicanților... Dar poate că vom găsi vreun mijloc de a îmbunătăți situația... Dați-mi voie să vă aduc aminte de un oarecare biet creștin, pe care anecdota ni-l prezintă

într-o încurcătură analoagă cu a mea...Trebuia să spună pe de rost *Tatăl nostru*, înaintea preotului la anumită slujbă bisericească...

Dar el era uituc și numai lăutar! Cu toată strădania și deznădejdea lui, nu izbutește să învețe *Tatăl nostru!*...

Și atunci, se duce la preot cu mare smerenie și cu smerită rugă-minte: „Taică Părinte... ia fluieră-mi ușurel rugăciunea aia, că poate o prind cu arcușul...”

Așa voi face și eu, când vor da peste mine obligațiile oratorice ale președinției!...

„CALIGRAFUL TERȚIU”

Este numele sclavului cărturar căruia Sf. Apostol Pavel îi dictează *Epistola către Romani* pe la anii 55-56 ai erei noastre...

„Vă îmbrățișez în Domnul eu Terțius, cel ce am scris epistola aceasta“ (*Romani* 16, 22). Acestea sunt cuvintele pe cari, cu voia marelui său dascăl, sârmanul scrib le lasă veacurilor creștine și înduioșării noastre. M-au preocupat din ceasul când le-am înțeles și le-am făcut ale mele. Sf. Pavel, ca toți oamenii de carte din vechime, își dicta ideile și, prin mâinile sclavilor caligrafi, alcătuiă scrisorile sale uneori adevărate tratate de teologie.

Epistola către Romani, dictată de autor și copiată de Terțiu, este tocmai o scrisoare-monument. Luther, în precuvântarea sa la această scrisoare, o numește „cu adevărat cartea capitală a *Noului Testament* și cea mai măreață *Evangelie*, care este cu totul vrednică nu numai să fie știută pe dinafară de orișice creștin, dar ca fiecare creștin să facă din ea pâinea zilnică a inimii”...

Numele lui Terțiu, viața și sufletul lui, mărturisite de această unică rază istorică și mai ales închipuirea noastră, mișcată de sclavul caligraf, escortează de-a pururi sfârșitul epistolei pauline. Dar poate că lectura acestei epistole, oricât de asiduă, nu mi-ar fi apropiat pe caligraful Terțiu atâta cât mi l-a apropiat transcrierea întregii epistole. Într-adevăr, traducând în românește între anii 1920 și 1924 întreg *Noul Testament* a trebuit să poposesc îndelung sub arborii stufoși și binemiroșitori ai teologiei Sf. Pavel.

L-am văzut, în magazinele armatorului Parmenisc, muncind munca lui de sclav știutor de carte... L-am văzut smerit, trențaros și purtând

lanțuri nevăzute, dar am înțeles taina pe care el o ascundea sub această aparență socială și l-am văzut fericit și radios ca un arhanghel...

Caligraful sclav cunoscuse Vestea cea Bună, din predica Apostolului neamurilor, Pavel, împletitorul de corturi. Ochii lui se deschiseră, extatici, în fața splendorilor rezervate de Pronie celor aleși. Inima lui se transformase în candelă vie, aprinsă întru așteptarea Mirelui Ceresc.

La fel cu Terțiu, zeci și sute de robi, de oropsiți, de dezmoșteniți... pleava și drojdia marelui oraș comercial – Corintul cel cu două porturi – înconjurau, cu divin entuziasm, pe Binevestitorul Celui Ce pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire... s-a răstignit în zilele lui Ponțiu Pilat.

În jurul acestei frății misterioase – aluatul viitoarelor fermentări religioase și sociale – orașul răsfățaților și al sătuilor, orașul petrecerilor vinovate și al exploatării celor slabi, își trăia, în lux și insolență, la picioarele templului Venerei Melenide, ceasurile deșertăciunii...

Scribul Terțiu ajunge el însuși solul vestei celei bune și pescar de oameni, după chipul și asemănarea Celor Doisprezece. El întâlnește pe cheu, doi capadocheni, pe Antidor și pe Lisandru și purtându-i de mână prin labirintul orașului molatic, și pregătindu-le sufletele, îi duce în fața Sf. Apostol Pavel.

Această rechemare a vechiului Corint și suflul care o animă cer, din partea cititorului, unele condiții de bună dispoziție... Trebuie ceva istorie antică, trebuie istoria răspândirii creștinismului și câteva pagini din geograful Pausanias...

Bucățile cari urmează după *Caligraful Terțiu* sunt de pe plaiurile tuturor, afară, poate, de *Madona din port* care are o pravilă deosebită. *Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul* este o temă din folclorul creștin balcanic. *Hârcă pentru hârcă* este transfigurarea sumbră a unor rudimente adevărate. *O stea prin fereastra lui Mănolaş* însemnează povestea tuturor aventurierilor visului și a tuturor cuceritorilor, cari rămân, înțepeniți, la masa de scris...

Vioara lui Hugolin este un fluture cu aripi de legendă, prins într-o zi de mai, pe aleea năpădită de ierburi care urcă de la țărnul Dunării spre ruinele cetății lui Matiaș Corvinul, cetatea Vișegradului.

Volumul întreg a fost tipărit de „Cultura Națională” în zilele din urmă ale primei ei existențe și într-o încrucișare de împrejurări ne-

prielnice. Cartea a intrat cu discreție în imperiul tăcerii. După aproape douăzeci de ani, a reapărut la Socec & Co., în coastele *Bisericii din Răzoare*.

UN EPISOD DIN TRADUCEREA „SFINTEI SCRIPTURI“

O poruncă pe care nu puteam s-o ocolesc mă chema la M-rea Neamț, în zilele primului îngheț... Județul Neamț este, într-un fel, județul meu adoptiv și ori de câte ori am stat sau am trecut prin el, inima mea s-a desfătat și amintirile mele s-au îmbogățit.

Când am ajuns la Pașcani, mi-am dat seama că, în acest colț al țării, iarna s-a grăbit mai mult decât în alte părți, mi-am vârat mâinile în mânecile dulamei și am luat și eu un loc în autobuzul poștal Pașcani-Tg. Neamț. Era în ultimele zile ale lui noiembrie – luna cea mai puțin luminoasă din an – și când am plecat (la ora șase seara) frumoasele priveliști, atât de cunoscute, atât de dragi, stăteau sub obrocul nopții. Cu atât mai mult, ele răsăreau și străluceau în soarele amintirii!

În aproape o jumătate de veac, de când am coborât întâia oară în gara Pașcani, câte drumuri, câte popasuri, câte gânduri n-am închinat eu acestor dealuri păduroase, acestui mândru șes al Moldovei, apelor ei despletite printre richiți și pe sub poduri și pieptarelor de stâncă și de brad cu cari se îmbracă zarea, spre Ceahlău!

Drumul acesta l-a făcut Creangă, l-a făcut Eminescu, l-au făcut toți inspirații și scriitorii noștri, de o jumătate de veac încoace, și l-au făcut atâția poeți necunoscuți, atâtea inimi prididite de dor și de iubire, dar resignate să se stingă și să moară, fără notorietate și fără indiscrețiile literaturii!

Mi se părea – prin geamul aburit și obscur al mașinei – că, pe lângă șoseaua noastră, șanțurile și copăceii îmbătrânesc din ce în ce mai greu, iar când am ajuns în Tg. Neamț și-am coborât din autobuz, omătul a scârțâit sub pașii noștri. Iarnă deplină!... Oameni cari își suflă în pumni, spinări încovoiate și grăbite, căciuli înfundate până la vârful nasului!...

De la Tg. Neamț până la M-rea Neamț, sunt încă vreo șapte-opt kilometri, dar cei care mă chemau – pe mine și pe eruditul meu

coleg, profesorul Vasile Radu – avuseseră o grijă meticuloasă și atingătoare. Toate erau gata și gerul și omătul rămăneau acum numai podoabe, notate din dosul unei bariere calde și capitonate.

Am reconstituit, în gând, tot drumul pe care ni-l acopereau noaptea și arabescurile de gheață de pe geamuri, am văzut, pe culme, ruinele Cetății Neamț, am văzut, de vale, Humuleștii lui Creangă, am străbătut (în albastrul amintirii) satul Vânătorii, podul de pe Ozana, dumbrava de stejari și livezile cari se aștern până la poarta mănăstirii. Iar când am pus iar piciorul pe pământul transfigurat, între vechiul turn cu clopote și baptisteriul din mijloc, am văzut deodată, deasupra mea, o mie de candelă, o mie de diamante mari, strălucind din oțelita arhitectură a acestei nopți de noiembrie, mai aproape ca niciodată, solemn ca într-o catedrală de gheață!

Era o priveliște pentru îngeri și pentru marii eroi ai spiritualității, cari au biruit cu totul frigul, foamea, golătatea și toate amăgirile timpului și ale spațiului... Noi nu puteam să ne învrednicim de ea decât în trecere, printre zborul clipelor...

A doua zi, a treia zi... am contemplat – în destăinuirea cerului albastru și a soarelui gales și oblic – splendida bătrânețe a codrilor de brad. Nu mai văzusem până aci – atât de întreg și de mândru – peisagiul pădurilor mănăstirii, căpтуșit jos cu blana iernii, și împodobit cu promoroacă, arbore cu arbore și smicea cu smicea. La lumina grăbită a soarelui iernatic, prefăcută, din ciocnirea cu omătul, în milioane de scânteii și de ace strălucitoare, brazii dalbi din jurul sfintei mănăstiri păreau niște uriași sfinți părinți – toți de vârsta lui Matusalem – sosiți în preajma sfântului locaș, pentru nu știu ce sobor, pe care era să-l prezideze însuși Stăpânul cerurilor.

Dar cu ce poruncă venisem la M-rea Neamț, în acele zile de iarnă timpurie? Venisem să termin o porțiune din traducerea *Sfintei Scripturi*; muncă la care aveam tovarăș, afară de mult regretatul profesor Vasile Radu, pe însuși cărturarul stariț al vechei lavre, astăzi I.P.S. Patriarh Nicodim. Se întâmplase că acea porțiune era *Canticum Canticorum*.

Aveam fiecare chilia noastră și ore exacte de muncă; așa cum se cuvine în acest soi de împrejurări. Ne adunam numai la vremea mesei, și (cum spune undeva Anatole France) ceasurile noastre de întâlnire și de societate erau făcute să ne evidențieze și mai mult prețul laborioasei noastre singurătăți. Chilia mea era una dintre chiliile

stărițești. Acolo, petrecuseră câțiva dintre duhovniceștii păstori ai acestui sfânt locaș. Avea sobă destul de bună și nu puteam să mă plâng de lipsă de căldură. Dar era cald lângă sobă, în văzduhul chiliei și lângă canapea.

În schimb, dușumeaua părea că plutește pe Oceanul înghețat!...

Ne duceam la masă, zăboveam cuviincios și reveneam la chilia plină de bucoavne și de pagini scrise proaspăt. Ziua, pajiștile întinse scânteiau în soarele de aramă. Noaptea, tăria fără nouri scânteia din amnare de gheață.

Mai trebuiau câteva zecimi de ceasuri de lucru!.. Cum să îți picioarele pe dușumea, când pe ea se sleia picătura de apă, și cum să stai lângă sobă, când soba dogorea să-ți dea dureri de cap?... Am așezat atunci masa de lucru la o distanță potrivită și am făcut, din macaturi și din lăicere, un fel de coșniță în care mi-am băgat picioarele.

Și astfel cu mintea în cerurile și în grădinile Țării Sfinte, cu ochii, când și când, la țurțurii uriași, ca niște făclii stinse, de la ferestre, și cu genunchii în brățări de gheață, urmăream și talmăceam, în românește, gănguritul turturelei din Șaron:

„Alb și rumân mi-e iubitul, între zece mii: întâiul!

Fruntea lui e scut de aur, iară pletele-i stufoase, ca finicul, negre sunt cum este corbul.

Ochii lui sunt ca acele porumbețe, albe ca scăldate în lapte, poposite lângă limpede izvor...”

Într-o după-amiază, am părăsit masa cu bucoavne și m-am dus, printre pajiștile troienite, spre biserica Sf. Ioan și, mai departe, spre fântânele de pucioasă. Era aceeași mănăstire ca în *Clopotele din M-rea Neamțu* și ca în *Calipso greaca, fecioara*, dar culcată în raclă de argint și păzită de candelabre însovnite în barizuri albe...

Unde sunt amintirile, unde sunt durerile, unde sunt răzvrătirile cari au curs pe albia atâtor zeci de ani? Florile sunt toate subt zăpadă. Ozana e podită cu cristal și toată viața inimii, tot zbciumul și toată frumusețea s-au strămutat pe colinile și în grădina *Sfintelor Scripturi!*...

Iar *Canticum Canticorum* rămâne liliială, ca iarna aceasta, țesută din crini și din simboluri, și desfătarea ceasurilor mistice: „o fântână din grădină, un izvor cu apă vie, care curge din Liban!...”

Călătorii străbătători ai mărilor, pe vreme bună ca și pe vreme rea, sunt uneori martorii unor adevărate drame în cari actorii sunt pașările cerului.

Când mărețile întinderi ale elementului lichid își pierd seninătaea și fața lor de safire și de topaze și pornesc să fiarbă, răscolite de uragan, păsările surprinse în zbor sunt în mare cumpănă. Dacă, prin vecinătăți, sunt unele ostroave, sau dacă dincolo de orizontul redus de răscoala valurilor se întinde țărml tare, spăimântatele zburătoare zoresc într-acolo.

Dar de multe ori, ostroavele ca și stâncile continentului sunt de parte, la sute de kilometri... Și atunci păsările ostenite, biruind orice sfiială, vin și se lasă pe catargele, pe funiile și pe puntea corăbiei...

Este o priveliște înduioșătoare, care moaie inima marinarilor și-i face să rabde gândul că o povară nouă se adaogă primejduitei lor corăbii.

Noi înșine, locuitori în șesurile țării și mai puțin familiari cu tra-gediile oceanului, avem amintiri și experiențe asemănătoare. De câte ori, în iernile copilăriei noastre, n-am văzut cete de negre zburătoare, plutind descumpănit, în mânia și plesnetele viforului, spre adăposturile pădurii ghicite în zare!... De câte ori n-am privit, în jurul casei noastre, cufundate în zăpadă, colonii de vrăbii, culcușite prin șoproane sau prin coșerile vitelor!...

Este popasul în adăposturi; este ceasul de refugiu, în fața aspri-melor și a poruncilor vremii rele...

Iată-ne – de atâtea ori! – și pe noi oamenii, făcând la fel ca pasă-rile cerului...

Ce este predania?... Aș vrea să vă reproduc spațioasa și frumoasa definiție pe care autorul piesei *Vlaicu-Vodă* o dă predaniei. Spre pă-rerea mea de rău, nu am la îndemână textul piesei.

Vom spune de la noi: predania este altarul și religios și civil, pe care ni l-au lăsat părinții, tocmai pentru ceasurile noastre de recule-gere și de refugiu.

Bizara noastră ființă omenească se străduiește în veac spre muncă nouă și cuceritoare de bunuri și de situații pe cari nu le-au avut stră-moșii. Dar – de atâtea ori! – în luptele și asalturile noastre, cunoaș-tem sleirea puterilor și înfrângerea trecătoare. De atâtea ori, pentru

echilibrarea noastră, simțim înaltă nevoie să ne confruntăm pe noi cei plini de râvnă și de impulsivitate revoluționară, cu noi înșine cei ce – în adâncuri nebănuite ale ființei noastre – suntem fiii generațiilor de ieri și ai unei atitudini poate definitiv perimate.

Poposim cu drag în aceste sfinte adăposturi ale inimii! Voim să fim încă o dată – fie măcar într-o oră de iluziune și miragiu artistic – naivii nevârstnici ai sorcovei, ai colindelor și ai cântărilor de sub ferestrele împodobite cu promoroacă!

Nu vom fi deloc originali și nu vom depăși pe bătrânii noștri, dacă la sărbătorile și la bucuriile tradiționale, vom întovărăși – în gând și în faptă – pe aceia dintre noi cari, prin împrejurări vechi și noi, sunt lipsiți și îndepărtați de la bucuriile vieții. Sărbătorile neamului nostru – mai cu seamă cele de iarnă – au avut totdeauna ceasul săracilor și latura lor caritabilă.

Aici trebuie să prisosim printr-o mai adâncă concepție și un sistem nou și multilateral. Părinții noștri au fost darnici. Noi vrem să fim drepecți. Părinții noștri au fost patriarhali și milostivi. Noi vrem să fim justițieri și suprem egalitari...

Dar să revenim la nota de voie bună și de poezie a sărbătorilor tradiționale și a rechemărilor visătoare și să urcăm mai sus...

Să ridicăm gândurile noastre până la divina frunte a Evenimentului pe care îi pomenim peste câteva zile.

Să ne aducem aminte, cu emoțiunea de odinioară, de Cel Ce s-a născut în iesle, ca să șteargă nedreptatea, distanțele sociale înfricoșate și dușmănia dintre oameni.

Și să cugetăm, cu dinadinsul de totdeauna, că, sub podoabele și feeria datinelor de Crăciun, trebuie să regăsim porunca eternă:

„Să vă iubiți unul pe altul, cum v-am iubit și eu pe voi (Ioan 15, 12).

LA NAȘTEREA DOMNULUI

„După ce Dumnezeu, odinioară, în multe rânduri, și în multe chipuri, a vorbit părinților noștri, prin prooroci, către sfârșitul acestor vremuri ne-a grăit nouă prin Fiul... care este strălucirea slavei și icoana ființei lui Dumnezeu și care ține toate cu cuvântul puterii sale...” (Ebrei 1, 1-3).

Așa interpretează Sf. Apostol Pavel, la vreo treizeci de ani după Patima Domnului, începuturile fenomenului creștin. Venirea lui Iisus Christos pe pământ, întemeierea Bisericii Creștine și marea reînnoire sufletească a lumii înfățișează suprema platformă a Revelațiunii, după un șir lung de trepte și platforme, săpate în istoria omenirii și îndeosebi în istoria poporului Israel.

Micul popor al celor Douăsprezece Triburi, așezat după îndelungate străduințe între Siria, Asiria, Egipt și Mesopotamia, are prilejul să cunoască atât nestatornicia uriașelor construcții politice din vecinătăți, cât și durerile unei istorii proprii din cele mai zbuciumate. Profeții și inspirații acestui popor, continuând și multiplicând un fond sufletesc misterios, au ridicat în columnă de vis, de așteptare și de flacără mistică, deasupra veacurilor și a trecătoarelor împărății, semnul unei împărății definitive, care trebuie să vie și care trebuie să înglobeze, măcar moralmente, toate celelalte împărății.

Împărăția cea definitivă trebuie să fie a păcii, a sulițelor și a paloșelor prefăcute în fier de plug, a marilor carnasiere, blânde ca niște mieii și odihnindu-se alături cu mieii... Împărăția cea definitivă trebuie să adune în sine toate ostroavele, toate limbile și toate semințiile... Împărăția cea definitivă trebuie să prelungească glorioasa împărăție a străbunului, regele David, și întemeietorul ei, din autentică rădăcină davidică, trebuie să împărătească în vecii vecilor.

Citim azi vechile profeții, vedem cu uimire cum Alexandru Macedon, Iuliu Caesar, Nabucodonosor, Cyrus și Irod și toți generalii lor și toți miniștrii lor colaborează – despărțiți de veacuri și de oceanele istoriei – ca să se împlinescă *Scripturile* până la literă. Admirăm cum cascada faptelor omenești pornește din stâncile Muntelui Sinai, ca să treacă pe sub Golgota și să expire, psalmodică și liturgică, de două mii de ani încoace, în preajma tuturor altarelor creștine!

Mesagiul Mântuitorului umple toate inimile – nu numai creștine, dar și întârziate de a veni la creștinism – într-un chip irezistibil și tainic progresiv. Și pacea și războiul, și prietenii și dușmanii, și pricepuții și nepricepuții, și împrejurările favorabile și cele părute nefavorabile, tot și toate împing spre aurora și deplina biruință a *Evangheliei*.

Face Domnul vreo deosebite între cei pe cari îi cheamă la moștenirea sa spirituală? Oprește El pe cineva dintre toți cei ce – subjuogați de sublimitatea mesagiului său – vin să se declare și să se înroleze în milițiile Crucii?

Răspunsul e clar, elementar, ca lumina zilei și ca apa izvorului de munte: „Veniți la mine toți cei osteniți și împovărați și eu vă voi odihni pe voi! Luați jugul meu asupra voastră și învățați-vă de la mine că sunt blând și smerit cu inima și veți găsi odihnă sufletelor voastre!...” (Matei 11, 28-29).

Toți au loc în casa lui Christos! Toți cei ce vor să învețe blândețea și smerenia. Toți cei ce vor să recunoască în divinul Învățător și în jertfitul de pe Golgota: Mielul cel fără prihană, junghiat pentru păcatele lumii și prefigurat încă din zilele sclaviei egiptene, prin mielul pascal, instituit de Moise.

Care este ultimul înțeles al tragicului conflict dintre Iisus din Nazaret și autoritățile religioase ale poporului său? Care este ultima explicație a luptelor, pe viață și pe moarte, dintre statul roman și creștinismul primar? Este următorul: Mântuitorul și urmașii săi deschideau brațele și chemau la sine toate clasele sociale, toate neamurile, toată făptura cu chip de om începând cu lumea dezmoșteniților, a ostracizaților și a sclavilor.

„Nu mai este iudeu, nici elin, nu mai este rob, nici slobod... pentru că voi toți una sunteți întru Christos Iisus” (Galateni 3, 28).

În preziua zilei atotsfinte, când prăznuim supremul eveniment al Nașterii lui Iisus Christos, trebuie să recapitulăm înțelesul operei lui divine și să reconfortăm inimile noastre.

Credem în Iisus Christos din toată inima. Este Mântuitorul și Dumnezeuul nostru. Este Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat.

Așa fiind, noi toți câți ne tragem din Adam suntem deopotrivă de chemați și de admiși la masa binecuvântărilor și a sacramentelor lui. Dumnezeu nu poate să-și împartă pe copii între dezirabili și indezirabili. Suntem toți moștenitorii și iubiții lui, cu condiția să-l iubim, să-l urmăm în duh și în fapte și să dovedim tuturor solidaritatea noastră cu Christos, iubind pe toată lumea și mai cu seamă pe dușmanii noștri.

A crede cu adevărat în dumnezeirea Mântuitorului însemnează a extinde și a oferi divinul său mesaj întregii făpturi omenești. Și cum putem s-o facem altfel decât așa cum ne-a poruncit: „Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvântați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc” (Matei 5, 44).

Cartea aceasta a apărut, pagină cu pagină, acum vreo douăzeci și cinci de ani, în ziarele de pe atunci. Mangalia era, prin 1921, un târgușor uitat, cu populația amestecată, cu căsuțe turcești, risipite într-o imensă paragină. Am venit în Mangalia câteva veri consecutive. Am iubit dulcea ei tristeță orientală, am căutat să scot, din amintirile scrise și din cioburile rămase, glorioasa ei poveste și am completat-o cu destăinuirile mării, etern contemporane...

La Mangalia este o carte care va fi reeditată, în viitor... Am scris-o și am trăit-o, fragment cu fragment, de-a lungul zilelor albastre, în pas cu plimbările printre ruinele greco-romane și pe măsura uceniciei mele, lângă marea dascăliță.

Cartea ar cuprinde vreo 25 de capitole și cred că ar păstra și azi, când Mangalia s-a transformat, surpriza și nevinovăția primelor noastre confruntări.

Notele mele asupra Mangaliei au cășunat, în anii următori, un curent de curiozitate și de vilegiatură. Părinți preocupați de sănătatea copiilor, pictori înamorați de geamia din Mangalia și de căsuțele turcești, poeți și scriitori, arheologi și oameni de pătrundere practică... au descins vară după vară, pe țarmuri, cei de atâtea ori îmbrăcați și dezbrăcați de decorurile dramei omenești... Mangalia s-a pomenit, încă o dată, cercetată, sporită, reclădită și desfătă de cânturile rapsozilor moderni...

Pictorul Tonitza – Dumnezeu să odihnească sufletul lui delicat și generos! – a făcut din Mangalia un fel de cetate adoptivă. Alți artiști și confrăți l-au imitat.

Eu am rămas la Mangalia primelor impresiuni și a pitorescului turcesc.

Descriam pe atunci geamia din Mangalia:

„Geamia e înconjurată cu un zid gros de piatră, și probabil vechi ca și geamia. Două porți de lemn, dar cu pervazul de piatră, se deschid în strada mai înaltă decât curtea geamiei. Pe ici, pe colo, zidul împejmuitor se năruiește, iar porțile sunt nălbite de vremuri și mâncate. O stea și o semilună decorează una din porți. O casă mohamedană pentru adorarea lui Alah este o clădire de forma unui cub și are alături un turn, din vârful căruia muezinul vestește sfintele soroace și câteva stihuri din *Coran*... Când am văzut întâia oară acest locaș de

închinăciune, am rămas locului, biruit de un farmec greu de lămurit... Subt ochii mei, într-o pădurice de scaieți, răzbeau deasupra câteva columne funerare, înfășurate la vârf cu turbanul de onoare. O fântână arhaică, cu furci și cu scripete, veghea la căpătâiul unui sarcofag spart și bătrân, pare că de când piatra și de când mușchiul. Niște lespezi cu glorioasă literă arabă se înecau în hățișul universal. Câțiva copaci strâmbi, pe lângă unul singur valid și dominant, acopereau ceva din zidul geamiei, creând un colț de umbră și de fugare arabescuri.

Crengile acestor copaci se amestecau cu un pridvor de bârme și de șindrilă, ridicat aci, la intrarea geamiei, ca să adăpostească pe credincioși și încălțăminte lor. Ferestre mici și zăbrelite dădeau lumină sfântului locaș, dar lumina cea mai mare – pentru cei cunoscători – venea dintr-o piatră verzuie, așezată deasupra ușii și acoperită cu scriptură mântuitoare.

Dar toate acestea erau lucruri și detalii, măcar că scăldate în umbrele și în razele unei admirabile zile de iunie... Un suflu fără nume și obârșie, o atmosferă pe care cuvântul nu poate decât s-o adulmece, stăpâneau în pridvorul geamiei și peste larga plasă de scaieți, întinsă de la zid și până la pridvor. Pace, somn și horbote solare străjuiau locașul lui Alah.“

Stăteam, altă dată, într-un amurg transfigurat, pe una din movilele din jurul Mangaliei și priveam evoluția serei: „E o regală privești. Jumătatea din răsărit a ariei imense în care mă găsesc e o încheagare albastră-fumurie, nemișcată și vapoasă în năzăreala depărtărilor, încrețită și tremurătoare, pe sute de pogoane mijlocii, ageră, verzuie și cu licăriri de pietre scumpe, în vecinătatea chenarelor de nisip. Jumătatea dinspre apus a cercului fermecat e ondulație împietrită de dealuri și de văi, miriști, islazuri, pete verzi de porumb, toate închise spre nord de lanțul Mangaliei, iar spre sud de coamele salcâmilor de la Ilanlâc. Șoseaua Mangalia-Ilanlâc cară, printre ogoare, dărele ei de praf și parii telegrafului. Soarele e în diseară. Jumătatea pe care o umple marea e peste tot vizibilă și vast deschisă. Jumătatea, luată de litoral, stă sub discul soarelui și multe din detaliile ei se amestecă și se topesc în aur“...

Această carte – ce va să fie – *La Mangalia* visează, de ani de zile, printre alte vrafuri, cu aceleași aspirații... Deunăzi, mi-a venit o idee năzdrăvană. Am luat paginile adunate și coordonate și m-am dus la un editor. I-am spus ce se coprinde în ele:

Mi-a răspuns:

– Hm... E o carte de sezon... Acum dăm spre iarnă...

– Foarte bine! Să așteptăm să reînfiorească macii din prejurul Mangaliei lui Evliia-Celebi!...

M-am dus la al doilea editor (acesta, literat și filosof).

M-a poftit să-i las câtva timp teancul de pagini, ca să-l scruteze din punctul de vedere al stilului și al ideologiei.

MAESTRII DE MÂINE

Aminteam, mai deunăzi, cititorilor mei că marele nostru Caragiale nu era bucuros să se găsească față în față cu viitori confrăți. Când vreun tânăr avea temeritatea să-i descopere că și el scrie – versuri ori proză – și venea să-i ceară părerea asupra vreunei bucăți, sfios prezintate, Caragiale începea să-l plângă ca pe un bolnav de ducă-se-pe-pustii...

Maestrul era ciudat și nedrept. Se cuvine unui scriitor mai bătrân să fie binevoitor și părintesc cu acești candidați la durerile artei. Fiecare soldat are, în ranița lui, bastonul de mareșal... Nu este tocmai așa, cu atâți și atâți copilandri cari își încearcă norocul în preajma boschetelor lui Apollo. Dar în fața acestor obraji îmbujorați, în fața acestei atingătoare descumpăniri, trebuie să fii plin de pogorământ... Și apoi, cine știe!...

Acest tinerel, cu ochii sfioși, și cu mișcări stângace, va fi poate, într-o zi, un mare scriitor!...

Așa gândesc și așa mă port cu cei ce, din când în când, vin să încerce presupusa mea competență în ghicitul talentelor viitoare.

M-am înșelat adeseori, dar uneori nu m-am înșelat. În general, e bine să ții calea înțelepciunii iubitoare de oameni. Până la problema cea grea – copilul ăsta are ori nu talent? – cade-se să fii răbdător și odihnitor... Cine are talent? Ce este talentul?... Vom vedea mai târziu, după zece ani și după trei-patru volume!...

Dar se mai întâmplă – cum mi se întâmplă de data aceasta – ca paginile ce n-au avut parte de tipar să-mi fie trimise, de departe, de un prieten compătitor sau de o mamă cu inima sfâșiată. Cel ce le-a scris le-a mângâiat, ultima oară, cu o mână febrilă, le-a îmbrățișat cu o privire de adio...

Povestea e amară din cale-afară. Este în legătură cu tragedia uriașă (și cu milioane de episoade) pe care trista noastră specie omenească și-a hărăzit-o aproape două mii de ani de la Episodul Golgotei. Un copil excepțional, o fire de elită, poate – vom vedea în curând – un rar poet, a fost aruncat cu brutalitate în ghearele pieirii.

Sărmana mamă îmi scrie:

„Alăturat, vă trimit, copiate, parte din poeziile lăsate de fiul meu... Să vă vorbesc de succesele-i din școală? de bacalaureat? de anul de medicină?... Inutil, căci, deși notat excepțional, anul următor n-a mai avut voie să-și continue studiile... A fost pentru el o grea lovitură... A schimbat universitatea cu dascălia, primind, la 19 ani, un post de învățător. La 20 de ani, a fost numit profesor de filosofie, la un liceu particular. Ora de filosofie era o adevărată sărbătoare pentru elevii lui, din cari unii erau abia cu un an mai tineri decât profesorul... Și toate aveau să se termine atât de grabnic, căci la 22 de ani, fiul meu a murit – după un an de boală, când s-a întors, bolnav de plămâni, dintr-un detașament de muncă din Basarabia.“

Am înaintea mea un vraf de pagini, cu vreo 30 de poezii, dar sunt nenumerate și mă tem că le-am amestecat... Le-am cercetat la întâmplare. Sunt uimit și zguduit. E un începător sau este un meșteșugar pe care eu nu l-am cunoscut până acum?... Dar e vorba de un copil, care a închis ochii, la 22 de ani!... Ne găsim în fața unui caz literar și sufletesc de o sfâșietoare scumpătate.

Din poeziile pe cari le am sub mâna mea, copiez următoarea bucată:

„PASSIO JESU

Bătrâne, mistic iconar,
penelul-l iei în mână rar
și numai pentru adevăr, o știu.
La tine, de aceea viu:
apucă-l iar.

Să-mi zugrăvești cu el un Christ,
așa precum îl văd,
un Christ crucificat, un Christ
de o tristeță infinită, trist
așa cum numai arta ta
mi-l poate-n astă lume da.
Dă-mi Christul ce ți-l cer!

Dă-mi Christul ce, la început timid
(timid și totuși negrăit de cald)
iubi pe toți: și pe perfid,
pe fals, pe prfăcut.
Dă-mi Christul ce, uitând că l-au durut
– cum numai rănilor-nvechite-n suflet dor –
trădarea, neînțelegerea și hula
iubi – cu același dar, cu același dor
de iubire nestinsă,
iubi, dar se-ntristă nespus:
„Atâtea suflete s-au dus
departe, Tată, de tine și pier!“
gândi și suspină spre cer.
Bătrâne, mistic iconar,
adună-te, te adună iar,
dă-mi Christul ce ți-l cer,
dă-mi Christul ce,
din chin și de pe cuie,
iubi cu-aceeași sete fără stăvilor
iubi...
Și-acuma, Iconar, poate că știi
ce vreau și nu știu face
înțeles cu glas: tristeță, ca noaptea, și un gând
pe chipul atâta de blând:
Tată, o! câți au mai rămas!...“

Nu știu până acum nici măcar numele întreg al autorului!... Dar cutez să-mi aduc aminte și să transform un cuvânt, spus de Théophile Gautier, pe la anul 1870, despre Émile Zola: „Ou je me trompe fort, ou ce garçon-là avait un brin de génie...“ (Sau mă înșel amarnic, sau băiatul cesta avea un grăunte de geniu).

ÎNTR-UN TEMPLU AL ȘTIINȚEI

Un prieten, om de știință, m-a poftit deunăzi să-mi arate departamentele și minunile templului științific în care oficiază.

Era o clădire nouă, necunoscută mie, și invitația (sprijinită de prestigiul celui ce mi-o făcuse) m-a ispitit. Am intrat în niște curți vaste și din informator în informator am ajuns la prietenul meu.

M-a luat de braț și m-a călăuzit în sus și în jos – instituția are câteva etaje – arătându-mi și explicându-mi, atâta cât poate să cuprindă un profan, în fuga unei ore. Am intrat în felurite încăperi, mari și mici, unele goale de personal, altele cu laboranți, unele reci, altele calde, toate, însă, pline de țevi, de borcane, de mașini electrice și de materie experimentală, vie sau extrasă și etichetată.

Institut a fost, din capul locului, conceput și realizat pe măsura scopurilor pe care avea să le servească. Ușile, ferestrele, coridoarele, așezarea și legătura dintre departamente, totul se subordonează aceleiași ritm, aceleiași idei. Și pe dinafară și pe dinăuntru institutul are aceea înfățișare severă, precisă și sumară – într-o culoare universală, albă-cenușie – care convine unui templu al științei.

M-am lăsat purtat și învăluit de atențiunile prietenului, de explicațiile savantului, și am contemplat, cu inexpertă admirație, și de la mare depărtare comprehensivă, tainele și riturile acestui templu. Am văzut mii de eprubete, „terenuri“ de cultură, mese largi pe care înfloreau, printre microscopae, flăcări de gaz, fiole misterioase și, nu știu ce profiluri de cocostârc, cu gâturi de sticlă, de cauciuc sau de aluminiu, și care ajungeau până la tavan.

Mai în toate camerele erau dulapuri, rafturi, cuptoare electrice și mai fiecare cameră avea, în dosul unui oblon, câte un ascensor minuscul, în inima zidului. Aici, lumina de afară era stâmpărată prin geamuri acoperite cu hârtie albastră; dincolo trebuia să fie întuneric complet; în alt loc o temperatură constantă, egală cu temperatura trupului omenesc. Și în aceste spații albastre, negre și egal încălzite, dosneau, în recipiente bizare, sămânța, cuiubarul prielnic și energiile a felurite boabe.

În unele secții se pregătea materialul experimental. În altele se făcea depozitarea. O muncă specială și vigilentă era hărăzită sterilizării vaselor de capture, de păstrare și de experiență. Într-o sală de la subsol, fierbeau câteva cazane și la aburul lor puternic începeau și se terminau miile de operații ale institutului.

Într-o cameră, învățatul care mă cinstea cu prietenia lui mi-a arătat un adevărat altar din Vechea Lege: un cenușar unde ardeau la flacără de gaz micile animale jertfite Științei. Aiurea, era o întreagă

expoziție de cobai și de șoareci albi, în colivii și în cutiuțe, – jertfe viitoare, la îndemâna preoților Templului.

O liniște, rar întreruptă, străjuia la pragul acestui sanctuar complex. În multe din camerele vizitate, vedeam, la mesele acoperite cu fiole și cu clopote de sticlă, pe câte cineva îmbrăcat în alb, cufundat în destăinuirile microscopului. De câteva ori, inițiatorul meu m-a pus față în față cu colegii săi de laborator și din sacerdoții în odăjdii albe mi s-au dat pe față amabile figuri cunoscute sau vrednice de cunoscut.

M-au urmărit stăruitor amploarea, ordinea și reculegerea acestui templu al vremurilor noastre. Imaginea lui Pasteur prezida, cu drept cuvânt, mai pretutindeni, deasupra meselor de experiență. O religiozitate nouă pare că se lămurea și se revărsa în auroră peste această împărăție a Microscopului.

Ce urmărește această stăruință sistematică și reculeasă? Ce însemnează această piramidă de eprubete și de retorte? Care este înțelesul ultim al muncii acestor scafandrieri, în adâncul eternului ocean?... Mi-am răspuns – privind înapoi, în amintire, toate câte văzusem – ei vor, prin capturarea și descifrarea infinitului mic, să prindă și să dezlege Marea Enigmă, adevărul Infinit.

Desigur, opera lor deocamdată este utilitară și discretă. Ei sunt, la prima vedere, niște simpli paznici, cari țin, în pușcăriile lor de sticlă, tuberculoza, difteria, variola și celelalte zâne răufăcătoare și pustiitoare.

Dar de câte ori, și în câte cugete impaciente, se ridică, pornind din vatra acestor laboratoare, noi Babele de formule și de deducțiuni! Când cultivi, ani de zile, microscopul, cât de ușoară, cât de legitimă, chiar, este iluziunea că infinitul-mic va ști să ne spună o dată cine este Marele Infinit!

Și iată că, în zilele noastre, acest mic infinit, în care crezuseră cu pasiune Lavoisier și soții lui, ni se ascunde definitiv...

Astăzi, după lucrările, tribulațiunile și șalturnele supreme ale unor: Fitzgerald, Lorentz, Michelson, Poincaré, Einstein, Painlévé... ne găsim, ca în icoana poetului:

„...iar singuri cu brațele în jos
În trista amintire a vasului frumos!“

Ce este atomul? Ce este materia?... „Lavoisier ne-a învățat că materia nu se poate crea nici distruge; ea se conservă. El a voit să zică,

prin aceasta, că masa este invariabilă și a verificat lucrul cu balanța. Și acum iată că poate corpurile nu mai au nici o masă (dacă ea, în întregime este de origine electromagnetică) și, în orice caz, iată că această masă nu mai este invariabilă... Concepția noastră despre materie este cu violență răsturnată. Ceea ce numeam materie era, înainte de orice, masă, adică, ce ni se părea nouă, în materie mai tangibil și în același timp mai durabil. Și acum această masă nu mai există, cum nu există nici timpul și spațiul în care credeam că putem s-o așezăm..."

Această glosă tulburătoare o scrie, pe marginea istoriei lui Einstein, unul dintre numeroșii lui comentatori. Mi-am amintit de ea și de toată filiațiunea ei, după ce m-am despărțit de binevoitorul meu amic și am ieșit din raza templului la care preotește.

Și pas după pas, și clipă după clipă și – apoi – zi după zi, o imagine simplificată și simbolică mi-a absorbit tot ce văzusem în acea casă de înaltă străduință:

Mi se păreau toți acei nobili muncitori, pe care îi văzusem la mesele lor de lucru, niște sondori înarmați cu complicate aparate științifice și înșirați pe marginea unui abis.... Ei voiesc să măsoare și să exploreze abisul...

Dar o ceață deasă, de nepătruns, de negonit și, pe toți vecii, umple, până în margine, tainica genune!

POVEȘTEA CĂRȚILOR MELE INTERMEZZO

Am scris câteva romane: *La răspântie de veacuri*, *Roxana*, *Doctorul Taifun*, *Papucii lui Mahmud*.

Cuvântul „roman“ este cuprinzător și generos. O nuvelă mai lungă, o întâmplare mai mult sau mai puțin verosimilă, o spovedanie deghi-zată: toate acestea pot să fie – cu indulgența generală – romane...

Afară de *Papucii lui Mahmud*, celelalte trei cărți sunt fragmente. După *Roxana*, mai trebuie să vie ceva. *La răspântie de veacuri* cere nu știu ce continuare, în veacul nou-sosit. *Doctorul Taifun* e un mic roman straniu și provocător de discuții.

Povestea cu turcul Mahmud – crescută dintr-o întâmplare adevărată, cunoscută de bătrânii mei teleormăneni – a fost citită și comen-

tată mai mult decât celelalte. Critica literară i-a făcut, la timp, o îmbeșugată demonstrație de bună înțelegere.

Au fost și câteva contraziceri. Organul „naționalist-creștin“ *Svastica*, la 15 februarie 1932, mi-a dedicat un articol plin de suculente injurii. Iar canonistul limbei românești – odihnească-l Domnul! – Timoleon Pisani, într-un ziar financiar, m-a declarat primejdios pentru valuta literară.

Dar aceste cărți au fost ce-au fost în zilele lor, și poate că se vor mai premeni vreodată. Mă gândesc mai mult la câteva volume cari zac, pripite prin ziare și prin reviste. Mi se pare că această diasporă (adică împrăștiere) dacă ar fi să fie coordonată și clădită în cărți ar fi – măcar ca material – deasupra a ceea ce am publicat până azi.

Iată, de pildă, un volum întreg: *Prin țară și mai departe*, cu note de călătorie, cu popasuri în Stambul, în Roma și Ierusalim, cu gânduri și imagini, de la Eyub, de pe Gianicolo și de la Sf. Mormânt...

Mă gândesc la alt volum pe care îl știu risipit prin toate publicațiile, parte generoase, parte revoluționare, de acum 25-26 de ani. Am scris pentru cei ce suferă, pentru săraci, pentru nedreptățiții soartei și ai societății. Am scris *Pro Lazaro*, acel sărac din *Sf-ta Evanghelie*, cerșetor la porțile bogatului nemilostiv... Acest volum nu este nici azi la pagina lui din urmă. Scriitorul socialist creștin de altădată nu poate să-și uite, în iarna vârstei, reveriile și entuziasmul primăverii și mai presus de toate nu poate să uite poruncile *Sf. Evanghelii*.

Pro Lazaro este o carte, care, odată adunată, ar fi, poate, utilă pentru clarificarea și alinarea multor controverse din ceasul de față.

Iubit-am pe Iacob – va fi o carte testamentară. Este istoria întâlnirii mele, în lumea aceasta, cu poporul Elecțiunii. Este clădirea, în stilul și în concepția mea, a celei mai mărețe, a celei mai dure-roase dar și a celei mai glorioase probleme de pe pământ. Menirea lui Israel!... slava lui, tragedia lui, și misterul viitorului lui, sub bolțile Apocalipsei!

Cine va aduna vreodată tot ce-am scris, în favoarea lui Israel, după *Sionismul la prieteni*, broșura bine primită și prefațată de amicul meu A.L. Zissu? Poate că acest colaborator al așteptării mele nici nu s-a născut până azi!...

Ar mai fi o carte... ar mai fi două-trei, cu însemnări, cu chipuri, cu întrebări și cu visuri, deasupra cărților proaspăt citite, cu necazuri și cu dureri, cu resigurări și cu nădejdi... Titlurile: „Chipuri și popa-

suri“, „Printre tomuri brăcuite“, „Jurnal“...sunt în risipire și pot să ajungă realități tipografice compacte.

Însă o carte uriașă, mare cât un ceaslov de la M-rea Neamț, ar fi s-o dea coordonarea literaturii mele teologice și creștine. Opt ani, am adunat, duminică după duminică, însemnările mele de *Ziua Domnului*...

Mai toate ziarele și revistele românești din prima jumătate a acestui veac – afară de publicațiile legionare – s-au împodobit, de Crăciun și de Paște cu comentariile mele.

Paradox curios!... proza mea evanghelică era și este cinstită mai ales de spiritele independente.

Familia mea creștină, înscăunații pravilei și ai predaniei, vistiericii duhului și ai cucerniciei... sunt încă nedomiriți în privința mea.

Cu interesanta lor atitudine, ei îmi recheamă, constant, o amintire din Anatole France:

Monsieur Bergeret, după ce ascultă un poem de factură modernistă al ucenicului său Roux, să eschivează fără să spună nimic, de teamă să nu jighească frumusețea necunoscută.

UN COLEG

Într-o zi, când ieșisem de la școală cu colegul meu Duca G. Ioan, ne întâmpină, la poarta liceului, un mocan cu cojocul întors pe dos, cu căciula vârâtă până deasupra sprâncenelor și cu disaga pe umăr...

– Feții moșului, dați-mi cincizeci de bani, că nu mi se ajung banii, ca să cumpăr o carte de istoria românilor...

Eu îi răspund:

– Păi, moșule, nu prea avem astăzi gologani... Dacă poți, vino mâine și îți vom da...

Dar mocanul dă căciula pe spate și mă dojenește pentru ușurata mea:

– Ia spune-mi ce-ai răspunde d-ta, când ai veni, într-o zi, la mine la stână, și te-ai ruga: Moș baciule, dă-mi o bucată de caș și una de mămăligă, că mi-e tare foame... Și eu și-aș zice – cum îmi zici d-ta: – N-am astăzi... Vino mâine și îți-o da.

– Da... nu prea se potrivește, moșule, foamea mea, cu cartea d-tale...

Și atunci mocanul îmi răspunde cu o pătrunzătoare voce de apostol: – Ba foarte se potrivește și încă prisosește, că foamea de carte și de învățură este mai mare și mai sfântă decât cealaltă...

Colegul Duca G. Ioan asista la acest dialog, cu un interes amestecat: și emoțiune și sfială... Era o atitudine prețioasă pe care mi-a dat prilejul, adeseori, să i-o observ.

Îmi șoptește în franțuzește:

– Spune-i că-i dau eu!

Și scoate un franc și-l dă mocanului. Mocanu era **Badea Cârțan**. Iar mișcarea sufletească a colegului meu în fața fiilor poporului nostru, dragostea lui, cu ceva curiozitate și duioșie în ea, credința lui în viitorul românismului și entuziasmul participării lui la nevoile naționale – au fost eminenta caracteristică a întregii lui vieți.

S-au împlinit deunăzi 12 ani de la asasinarea lui. Mulți prieteni, mulți colaboratori au încercat, cu inima grea, să recheme figura, suflul și marile merite ale lui Ion G. Duca. Am scris și eu, despre el, de mai multe ori... Dar cred că nu voi ajunge, cu una cu două, să scriu asupra lui capitolul sufletesc, definitiv, care mă preocupă.

Duca era o personalitate bogată, complexă, variată și fugară, pentru cine ar căuta să-l fixeze într-un studiu... Pentru cunoașterea acestui om atât de interesant și de prezent, într-una din epocile de slavă ale neamului nostru, ar trebui, poate, două investigații, două cercetări complementare: Duca omul din intimitate; și Duca omul politic.

Eu îl cunosc mai bine pe cel dintâi. Cred că am mai scris și altă dată: Duca nu m-a amestecat niciodată în preocupările și treburile lui politice. Omul politic, prin urmare, mi-a rămas etern departe... Cred că era un atingător omagiu pe care scumpul meu prieten îl aducea naivității și ignoranței mele politice. Poate că mai era și o tristă și tăcută capitulare față de imperfecțiile mele disciplinare.

Un om politic, merit să fie un mare conducător de oameni, adică un general, trebuie să înceapă cu o soldăție riguroasă. Duca a fost totdeauna pilda disciplinei politice.

Un confrate a pomenit, zilele trecute, de lunga serie de articole prin care Duca informa pe cititorii români despre fenomenele politice externe. Mi-aduc aminte, ca azi, de agapa frățească, pe care ne-a dat-o amicul nostru, când a împlinit zece ani de activitate ziaristică.

Dar mi-aduc aminte, mai ales, de câteva studii ample și revelatorii, pe cari Duca le citea câtorva prieteni și în cari actorii și eveni-

mentele contemporane treceau printr-o rezugrăveală de adevărat elev al lui Plutarh. Erau paginile cele mai consistente pe cari mi le citise vreodată acest prieten. Mi-a rămas gândul la ele. Cred că n-ar putea să fie date publicității prea curând, dar, dacă s-ar pierde, am pierde mărturia unui observator intim și sagace asupra măreței drame românești de la începutul veacului al douăzecelea.

*

Amicul meu doarme la Urșani, între dealuri oltenesti, somnul lui cel de lungă vreme.

Când și când, aprindem la căpătâiul lui, candela nemuritoarei amintiri...

A fost un martir al democrației românești.

CHIPURI ȘI POPASURI

Este un titlu pe care îl samăn de multă vreme prin reviste și prin ziare. O bună parte din literatura mea mai nouă încape sub acest tavan cu arabescuri...

Am scris, odinioară, *Galeria dascălilor mei*. Viitoarea colecție „Chipuri și popasuri“ ar putea să înceapă cu figurile neuitaților mei profesori, de la sfârșitul veacului trecut.

Am scris, ani de-a rândul și am rechemat icoane de binefăcători, de prieteni, și de eroi, știuți și neștiuți. Am poposit între cărți, între controverse sociale și literare, între splendorile aurorii și arborescențele de coral ale serei... Am clădit o seră întreagă de flori reale și simbolice: *Trandafirii, Crinii, Bujorii, Crizantemele, Narcisi...*

Viitoarea colecție „Chipuri și popasuri“ ar putea să aibă, dacă nu câteva volume, cel puțin câteva secțiuni: Chipuri și popasuri printre oameni – Chipuri și popasuri printre flori – Chipuri și popasuri printre cărți și amintiri...

În prima secțiune ar intra, firește, portretele, profilurile, siluețele... îndelung privite, sau fugar notate, în drumurile și popasurile vieții mele. În secțiunea a doua – cea mai restrânsă – aș aduna acele chipuri și acele nume de flori, adunate aievea sau în vis, în anii tinereții și ai visului.

În secțiunea a treia, am fi într-un compartiment vast și exterior cu amestecată diasporă literară: lecturi, rechemări, bucurii din copilărie, lumini de soare și de lună (strecurate în păduri cu heleștaie), amărăciuni și revolte, speranțe și reconcilierii...

Scriind această poveste a cărților mele – unele: realizări tipografice unitare, altele: cărți ale conjecturei și ale probabilității – simt prea bine că îi dau oarecare atitudine testamentară... Nu caut, cu povestea aceasta, prea mult pe contemporanii grăbiți și curioși cât pe cercetătorul depărtat și răbdător, ursit să-și bată capul cu coordonarea cioburilor trecutului:

„De pe galbenele file el adună mii de coji,
A lor nume trecătoare le însamnă pe răboj...”

Dar tot și toate, cu o nebiruită rezervă de ironie și de neîncredere:

„Poate vreun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac.
Printre tomuri brăcuite așezat și el, un brac,
Aticismul limbii tale o să-l pună la cântări...”

Când ai trăit mai mult decât o jumătate de veac și ai fost martorul atâtor prefaceri, vijelii și catastrofe – culturale, literare, sociale – e greu să nu privești, uneori, în amurgul vieții, prin fereastra *Eclesiastului*... Îndeosebi, în lumea ideilor și în cântărirea valorilor literare, este o mare nestatornicie și aș zice: o bursă nespuse de capricioasă.

Dar gândind mai departe, ce va face viitorimea cu toate aceste motive de hârtie tipărită cari înfățișează de-abia literatura vremilor noastre?

Patriarhul ironiei franceze zicea despre hârtia noastră de scris:

„Cent cerveaux à l'envers de visions à l'envi le chargèrent...
Puis, on le brûle, il vole dans les airs,
Il est fumée aussi bien que la gloire
De nos travaux voilà quelle est l'histoire!...”

Théophile Gautier, pe care Baudelaire îl proclama: „magicien es-lettres françaises“, era un salahor zilnic, în presa pariziană. Cu stilul lui incomparabil, cu armonia gândului și cu comorile Golcondei – care era fantezia lui – a înnobilit, ani de zile, coloanele ziarelor.

Admiratorii au alcătuit, după moarte-i, o catagrafie cu titlurile articolelor, recenziilor, diverselor popasuri de un ceas, din ziarele la cari colaborase marele Théo.

Această catagrafie coprinde, ea singură, un volum întreg!...

De aceea, când povestea e pe sfârșite și luminița închipuirii se stinge în candela realității, singura idee îngăduită e aceasta:

Care, din toate paginile tale, va rămânea deasupra în oceanul viitorului!...

CU PRILEJUL UNOR TRADUCERI

Traducerile sunt la ordinea zilei. În viața intelectuală de azi, prin atâtea și atâtea mijloace necunoscute părinților noștri, stăm, sufletește, gospodărie lângă gospodărie... Vecinii sunt curioși să știe cum gândim, cum visăm, ce cugetători, ce poeți mari avem. Și tot așa și noi. Care sunt marii scriitori ai popoarelor lângă care trăim? Ce-au scris acei uriași ai gândului, cu care se mândresc popoarele de peste țări și mări?

Iată, de aci, nu numai nevoia de a reda, în limba noastră, conținutul cărților celebre, dar și graba și febrilitatea cu care facem lucrul nostru de traducători.

E adevărat că, de multe ori, „graba strică treaba“. E o situație veche și veșnic nouă. Acum vreo cincizeci de ani, Dobrogeanu-Gherea, în fața sărăciei literaturii noastre și a lipsei de perspectivă a cugetării noastre sociale, ne sfătuiă stăruitor: „*Traduceți!*“ Dar mi se pare că Tony Bacalbașa s-a ridicat speriat și i-a răspuns: „Pentru Dumnezeu! Ia-ți cuvântul înapoi! Te rog, citește aceste pagini de traducere, pe care le găsec într-un foileton de azi-dimineață“ ... Într-adevăr, erau deznădăjduitoare!

Dar ce să facem! Trebuie să traducem. Nu mai suntem așa de co-dași, cum eram la sfârșitul veacului trecut, dar sunt sute de cărți celebre, pe care am dori să le citim într-o frumoasă limbă românească. Să mergem înainte, cu încăpățănare, cu convingerea neclintită că vom ajunge să avem, într-o zi, cum au și alte popoare, o bibliotecă vastă de autori străini, definitiv și fericit cântăriți în limba lui Hasdeu și a lui Eminescu.

În fruntea acestei cohorte de binefăcători ai literaturii și ai culturii noastre, semnez azi, cu deosebită mulțumire, pe amicul de totdeauna N.D. Cocea.

Am în fața mea trei volume: *Spinoza* și *Voltaire* de Will Durant și *Grădina lui Epicur* de Anatole France. Cărțile sunt tipărite de „Întreprinderile de editură S.A.R.“, iar traducătorul lor în românește este N.D. Cocea.

Cine a urmărit pe scriitorul N.D. Cocea va deschide aceste traduceri cu inima plină de mireasma neuitatelor pagini din *Vinul de viață lungă*.

Traducerea lui Cocea prelungeste în chip fericit armonia sintactică și secretul luminos din scrierile lui personale. O pagină scrisă de Cocea nu de ieri, nu de alaltăieri, ci de când cu *Poet-Poetă!* – e un semn de noroc și făgăduință de desfătare.

De-a lungul atâtor ani, am urmărit pe amicul meu în jocul variat și pasionat, polemic și generos, al puternicului său talent. Cine ar putea uita „portretele“ executate de el, cu atâta brio și cu atâta caustică dexteritate!... Cine ar putea uita atâtea articole, pe cât de cutezătoare pe atât de elegante, și care – ca în experiența lui Voltaire! – își aveau drept epilog un popas de câteva luni la pușcărie!...

N.D. Cocea a fost unul dintre luptătorii și biruitorii din ceasul de față. Îl admirăm ca stegar al flămării roșii și-l găsim riguros consecințe cu el însuși. Regretăm, însă, că pentru scrisul său, pentru orânduirea și coordonarea atâtor pagini clare pe care ni le-a dăruit, n-a avut și nu are mai multă sollicitudine părintească.

Dar poate că așa i-a fost zodia!... Mereu în fruntea celorlalți și mereu nepăsător de ceea ce semăna pentru toți!

Câte ziare n-a întemeiat Cocea! Câte reviste n-a botezat! Câți sunt scriitorii și ziariștii de azi, câți sunt cei care au murit! – care n-au fost, de-a lungul unei jumătăți de veac, colaboratorii, redactorii, prietenii și conmesenii lui N.D. Cocea!...

Când va veni vremea ridicării lacătelor de la sipelele memorialistice, când oasele noastre vor fi albe și curate, acest om cu suflet de aură și de vijelie va apărea – așa cum a fost – un mare animator, un generos protagonist al vremii sale și un scriitor de rasă...

Îl regăsesc pe Cocea, cel de totdeauna, în traducerile de azi. Același preocupat de sufletul și de mintea semenilor săi, același entuziast plugar pe câmpul intelectualității naționale!...

Aș fi dorit, însă, să fac amicului meu unele obiecțiuni și unele rezerve asupra autorilor pe care și i-a ales, căci... – poveste veche! –

Cocca, afară de entuziasmul pe care i-l admir și de iubirea de oameni pe care i-o aplaud, are dogmatica lui specială, alta decât a mea...

Deci, voiam să redeschid, cu Cocca, capitolul credințelor noastre separatiste... Dar am deschis *Grădina lui Epicur* și am citit:

„În locul tău, m-aș feri să fac asemenea afirmație. N-ai izbutit până acum să suprimi destul, în tine, cunoașterea, cugetarea și acțiunea... Ia bine seama: orice am face, viața însemnează activitate!...

Scumpe Cocca, ai mare noroc cu Anatole France!

ION LUCULESCU

De dimineată până seara, ani de-a rândul, întâlnim chipuri noi și legăm numeroase prietenii. Cele mai multe rămân simple cunoștințe; câteva se precizează și se fac câștig sufletesc. Dar regula universală este, că legăturile din anii dezinteresatei copilării stăruiesc în iarna vieții, ca acei copaci cu frunza persistentă, în toate anotimpurile.

Prietenii din școala depărtată sunt o recoltă unică. Îi întâlnești rareori, dar sunt bineveniți cu precădere, fiindcă simbolizează trecutul vrăjitor și te recheamă pe tine însuși din anii încântatelor așteptări. M-a ispitit uneori ideea unei galerii de chipuri: *galeria conșcolarilor mei*. Nu voi realiza-o niciodată. Câțiva privilegiați ai amintirii și ai supremului exod pământesc vor constitui toată galeria.

Unul dintre ei este neuitatul prieten Ion Luculescu. Nu eram colegi de clasă, dar eram interni în internatul Liceului „Sf. Sava“. Acest copil – de felul lui de pe lângă Olt – era poate cel mai distins dintre noi toți, câți ne adăposteam în fostul conac al generalului Florescu. Era odraslă de oameni ciopliți, se născuse la oraș și cei ce, lângă el, aveau darul observației și al obiectivității recunoșteau, în tăcere, că Luculescu e mai subțire decât ei.

Învăța carte. Era sclipitor de inteligent și premiul întâi cu cunună i se cuvenea ca un fel de drept firesc. Școlarițea lui exemplară n-a ținut însă până la sfârșit. Literatura universală și îndeosebi cea franceză – pe care o citea cu pasiune – l-a scos și pe el de pe calea ireproșabilului școlar.

Grea problemă!... Copiii cei foarte dăruți sunt mai în primejdie decât colegii lor mediocri, în fața libertății de a citit și a seducțiunii

bibliotecei! Mai înainte de a-și lua bacalaureatul – pe care mi se pare că l-a amânat toată viața, – Ion Luculescu era familiar cu toată literatura franceză contemporană.

Acest prieten care a crescut lângă mine și lângă care am crescut, a lăsat în inima mea – în felul florilor care-și împărtășește polenul – o bună parte din bogăția spiritului său. Din convorbirile noastre, din discuțiile noastre interminabile, din socialismul nostru juvenil, din lecturile noastre, făcute uneori împreună, adunam amândoi nu știu ce capital pe care-l simțeam, cu farmec, frățeste împărțit.

Așa au mers lucrurile până în preajma bacalaureatului. Aici s-a schimbat totul.

Lângă mine, cel bătuit de visuri literare și de vraja culorilor, Ion Luculescu – prin legea comunicărilor noastre reciproce – trebuia să se simtă și el împins spre literatură. Și cred că mi-a și luat înainte. A publicat în *Adevărul ilustrat* sub pseudonimul (luat din romanele lui Balzac): Z. Marcas, două nuvelete. Redactorul principal al revistei, d.B. Brănișteanu, amicul tuturor debutanților, i-a acordat o deosebită luare-aminte.

De aci încolo, prietenia mea cu Luculescu, bogățiile noastre sufletești, adunate timp de câțiva ani, și toată încântata vecinătate a inimilor noastre au pierit, ca acele fluvii africane cari intră sub coline de nisip. El a luat nu știu ce funcțiune la un important institut financiar, eu am dispărut în sacrele catacombe ale teologiei.

Rareori ne mai întâlnim. Eu constatam cu tainică mirare că a ajuns omul actualității. El desigur își mărturisea că am alunecat de pe pedestalul de afecțiune și de entuziastă așteptare, unde mă ridica în anii de liceu.

De vreun sfert de veac nu l-am mai întâlnit nicăieri pe cărările mele. Și nici nu mai puteam să-l întâlnesc fiindcă scumpul meu amic se sălășluisese la Paris, unde eu nu am fost niciodată.

Am auzit că ajunsese om bogat. Asta m-a mirat peste măsură. E adevărat că în ceasurile efuziunilor noastre socialiste, nu ne jurasem să rămânem de-a pururi săraci, dar, oricum, averea lui mă pune pe gânduri. Este evident că osmoza noastră sufletească n-a fost un fenomen desăvârșit.

Îl rechem cu drag, îl rechem cu duioșie... Pe mormântul lui – din nu știu care cimitir din preajma Parisului – foșnească dulce dantelele amintirii!

Nu pot să stăpânesc nici azi sentimentul de strâmtorare sufletească, de duioșie și de oarecare umilință care mă robește în fața tinerilor mei colegi de visuri literare. Un adolescent care vine să mă roage frumos să-i citesc poezia, nuvela sau romanul – grijuliu împachetate – mă descumpănește și mă intimidază. Firește, nu mă dau pe față, dar în inima mea sunt mișcat și smerit. Ce vrea de la mine acest copilandru? Să-i dau consimțământul meu, la pasul fatal pe care vrea să-l facă! Să constat dacă are talent – trebuie să aibă! – ca să-l ajut să-și facă vânt în prăpastia deschisă înainte-i!...

Mi-a ieșit faima că simpatizez pe acești candidați, pe acești amanți ai nenorocirii și nu pot să spun că nu o merit. Nu am brutalitatea altor confrăți și îmi pare rău. Marele Caragiale – chiar dacă intra, în atitudinea lui, ceva comedie profesională – îl jlelea pe tânărul poet ca pe un bolnav de boală grea...

– Nu te nenoroci, băiete! Du-te, petrece, fă prostii... da vindecă-te mai curând, până ce boala nu ți-a intrat în sânge!... Ce-ți sunt părinții? Plugari, negustori, meseriași?... Oameni cumsecade... Dumnezeu să ți-i ție sănătoși!... De ce vrei să le strici inima?... De ce vrei să-i jlească vecinii și rudele?... Auzi!... Scrie poezii! Vrea să fie poet!... Du-te băiete și învață meseria babacăi!... O să mă blagoslovești, când ți-o trece năbădăile de azi!...

Tânărul, astfel dojenit, pleca stacojiu la față și încredințat că maestrul și-a răs de el și – firește – multă vreme făcea altfel decât fusese sfătuit. Poate că nebunia ținea viața întreagă... Dar trebuia să vie o vreme – vine matematic! – când fiul neascultător intră în grea conversă cu sine însuși...

Vine o vreme când începi să întrevezi că funcțiunea ta de interpret al simțirii și al visurilor contemporane e o povară și un blessem. Semenii tăi au cu tine, uneori, atitudinea nevinovatului copil față de fluturele căzut în ghearele-i drăgălașe

E o plăcere secretă a semenului nostru – mai ales când stă pe un fotoliu important – să micșoreze și să jighească pe acest familiar al stelelor, care este poetul. Concetățeanul nostru – altădată se zicea: burghezul nostru – păstrează, față de tine, dacă ești artist autentic, o rezervă instinctivă: ești din altă plămădeală decât el!

Dar ce înțeleg și ce bănuiesc din toate acestea, acești foarte simpatice imberbi, cari vin spre tine cu inima în freamăt și cu caietul în dreptul inimii!... Sunt ispitit uneori să-i sfătuiesc părintește și să le spun cu o dreptate care începe să ni se impună tuturor:

– Să vă țin de rău? Să nu vă țin de rău?... Greu lucru! O dată ce aveți, în fața voastră, pe unul a cărui nebulie și tărie de cap au dăinuit cincizeci de ani! Sunt constrâns să mă declar încântat că scrieți și că facem cu toții parte din familia lui Pierde-Vară.... Ascultați însă: străvechii înțelepți evrei, cari cercetau *Sfintele Scripturi*, dădeau celor ce voiau să fie ucenicii lor acest sfat mai prețios decât comori de aur și de argint: Fiule, studiul *Legei Sfinte* merge minunat împreună cu o meserie manuală, studiază legea, dar învață și cizmăria sau tâmplăria...

Așa vreau eu să îndemn pe nerăbdătorii mei solicitanți: Vrei să scrii. Așa să fie! Dar asigură-te, mai întâi, împotriva foamei, a frigului și a remușcărilor. Învață ceasornicăria, dogăria, albinăritul sau orice alt meșteșug aducător de pâine, de sănătate trupească și de seninătate sufletească.

Mai mare decât toate meșteșugurile este sfânta plugărie. Dar ca să fii plugar mulțumit și la adăpost de umilințe, trebuie să îndeplinești multe condiții... Ca să crești albine, îți trebuie o grădină, un izvor de apă și o sută de știubee...

Sfânta muncă manuală!... Cât de rău îmi pare că n-am găsit, acum o jumătate de veac, pe nimeni care să mi-o predice. Tolstoi mi-era departe, iar splendidul apostol sionist Gordon era, pe atunci, la începuturile lui.

Azi, când tinerețea e o amintire, când mirajul poeziei e spulberat de loviturile și de ironia universală, ce despăgubire ar fi, ce fericire ar fi să pot să-mi fac eu singur o pereche de cizme!

ÎN APRILIE 1896

În care zi anume, am uitat, dar era în aprilie... Atunci am aflat – dintr-o telegramă de ziar – că Traian Demetrescu a murit la Craiova. Era zi înaltă și atotalbastră de primăvară și peste grilajul lângă care citeam amara veste, se revărsau crengile unui pom alb de floare. Iar când am ridicat ochii tulburi de pe ziar, am văzut, într-o trăsură pornită spre Șosea, o pereche de fericiți...

Am notat lucrurile acestea în pagina emoționantă și naivă, pe care am închinat-o – acum cincizeci de ani – morții lui Traian Demetrescu.

Nu era principele poeziei din tinerețea noastră. Lângă Coșbuc și Eminescu, era lujerul de nalbă înflorită care crește și se încovoie în preajma falnicilor stejari. Nu era scriitorul fruntaș, din stilul căruia să fi putut să învățăm dificila disciplină a scrisului. Pe vremea aceea, trăiau încă marii dascăli ai prozei românești: Caragiale, Delavrancea și Slavici. Era cel ce visa, în proză și în stihuri, pentru noi cei mulți, încă robi în ergastula trigonometriei. Era cel ce izbutise – pare că în numele nostru, al adolescenților care îl iubeam – să cucerească, în presa de atunci, loc și luare-aminte pentru înduioșările, pentru fiorii primăvăratice și pentru impacițele noastre.

Îl mai știam bolnav. Îi urmărisem pașii și impresiile adunate de pe unde fusese să-și caute sănătatea... O, Dumnezeule mare!... Pe vremea aceea – vrăjiți de zeul Eminescu și justificați de marele Dobrogeanu-Gherea – mai toți noi cei ce terminam liceul eram triști, eram bolnavi, scriam elegii și așteptam să le depunem, absurd și contradictoriu!... undeva unde să se întâmple minunea din *Scrisoarea a IV-a*:

„Și uscat foșni mătasa pe podele, între glastre,
Între rozele de Șiraz și lianele albastre...”

Poeziile lui Traian Demetrescu au trecut ca acele prea plâpânde flori care vestesc revenirea primăverii... Eu unul de-abia dacă mai mi-aduc aminte de două-trei din ele. Dar cronicile lui din *Adevărul literar* nu le-am uitat nici azi. Scriind o dată despre *Graziella* lui Lamartine, Traian Demetrescu spunea acest adevăr verificat de multe ori: „Sunt cărți care lasă în sufletele noastre urme mai decisive decât mulți ani de educație”.

Îl iubeam pe Traian Demetrescu pentru că ni-l închipuiam, pentru că vroiam să fie: „*copil sărac și sceptic al plebei proletare...*” Unele informații confuze – fie de prin cercul lui Alexandru Macedonski, fie de prin Craiova – dezmințeau această obligatorie obârșie pe care i-o acordam poetului nostru. Dar nu ne împiedicam de atâta lucru... Traian Demetrescu era poetul socialist al generației noastre. Îl vedeam pe aceeași estradă ideală, de revendicări generoase și de doctrină umanitară, cu corifeii socialismului românesc de la sfârșitul veacului trecut. Scria în ziarele care cereau dreptate pentru cei ne-

dreptățiți, pâine pentru cei flămânzi, soare și libertate pentru ocnașii temniței sociale.

Ne era drag și în portretul-caricatură, pe care i-l făcea spiritualul, poznașul și, poate, în fundul inimii, un bob gelosul său prieten Tony Bacalbașa: „...vă recomand pe drăgălașul, senzitivul, elegiacul, trubadurescul meu amic, poetul inimilor zdrobite...” etc., etc.

Tony Bacalbașa!... cel mai mare umorist al presei românești și cel mai mare orator din glorioasa sală Sotir. Într-un fel de interviu, plin de extravaganțe, Tony îl pune pe Traian Demetrescu să spună, spre sfârșit:

„Și acum... adio!... Căci, iată se apropie ora cinci și jumătate și la ora aceasta, mă apucă... o stare inefabilă... o melancolie cerească, un fel de hipersensibilitate mizericordioasă, care mă face să vibrez ca o mandolină, sub degetele de roze ale unei castelane blonde.”

(Rog pe bunul meu amic Barbu Lăzăreanu să nu mă controleze prea de aproape, pentru că toate acestea sunt parafraza unor lucruri pe care le citeam – și el, și eu – acum vreo cincizeci și mai bine de ani...)

Îl iubeam pe Traian Demetrescu. Vedeam în el pe pilduitorul suflător al vremurilor așteptate. Așa, ca el, trebuiau să fie cărturarii, intelectualii, artiștii zilelor fericite, spre care omenirea își îndrepta pașii ei grei, dar plini de nețărmită încredere... Un intelectual al societății viitoare trebuia să fie – ca poetul nostru – amabil, inofensiv, duios ca un copil, fără viclenie, fără ambiții vulgare și iubitor de aproapele la aceeași înălțime cu adevărații apostoli ai *Evangheliei*.

Acest scop, acest sfânt ideal, ne-a rămas tuturor acelora care, iată, mi se pare că am zăbovit, în lumea asta, dincolo de limita îngăduită vizitorilor.

Un monument alb, mutat din grădina Ateneului în grădina Cișmișului, arată pe o copilă care întinde lui Traian Demetrescu o ofrandă de flori.

Cu inima robită de amintiri și de gânduri multe, primenim ofranda aceasta, acum, când se împlinește o jumătate de veac de la exodul poetului duioșiei și al bunătății.

ÎN VIȘEGRADUL UNGARIEI

În fiecare după-amiază, porneam din chilia mea și făceam o plimbare, pe șoseaua satului, de obicei până la oficiul poștal unde depu-

neam scrisorile mele. Trebuie să zic „sat“ pentru că Vișegradul însemnează, în întregime, un dublu cordon de case, între deal și Dunăre, cu grădini cari se cațără pe deal, cu grădini cari se scaldă în Dunăre. Dar aceste case sunt numai vile, iar grădinile lor, adevărate parcele delimitate din Paradis!

Deși în inima Ungariei, Vișegradul este un cuib poliglot. Lângă limba maghiară, auzi și alte limbi și mai cu seamă limba germană. Populația este în majoritate catolică. Protestanții nu au nici o casă de rugăciune. În schimb, Biserica Romano-Catolică domină coasta cu făptura ei puternică și cenușie.

Nu știu din ce trăiesc oamenii locului, fiindcă pe aceste plaiuri înalte se văd numai livezi, pășuni și păduri. Iar pe aceste pripoare cu Dunărea în vale, ce agricultură poate să prospereze? Pescari – oamenii nu sunt, fiindcă Vișegradul, deși îți aduce aminte de Capernaum și de Bethsaida, nu este schelă de pescari... Desigur că acești oameni trăiesc din creșterea vitelor – multe și frumoase, pe cari le văd seara, când se înapoiază de la păscut. Dar ar putea să trăiască fiecare și din produsul grădiniții lui, căci fiecare grădiniță este un cuib de plante potagere și de flori. Aici, ai prilejul să vezi și să înțelegi ce pot să scoată hărnicia și meșteșugul din câțiva stâneni de pământ.

Pe acea unică stradă din Vișegrad se găseau toate instituțiile și toate notabilitățile comunei, intercalate printre frumoase vile și prăvălii minuscule. Ca străin, ar fi trebuit să mă prezint biroului care ține seama și notează pe mosafiri. Dar această formalitate și altele la fel sunt îndeplinite pentru noi toți, de către membrii maghiari ai Asociației „Young Women Christian Association“.

Un preot oriental nu se vede oricând, în sat la Vișegrad. Un lucrător dintr-o grădină m-a oprit într-o zi la gardul de sârmă...

– Gelobt sei Jesus Christus!

– In Ewigkeit, Amen.

Și am intrat în vorbă. I-am spus de unde sunt și ce caut prin partea locului, firește, sub o formă populară care putea să fie și legendară... Mi-a spus și el că e de fel de prin Galiția și că s-a aciuat aici de multă vreme... Nu lucra pe locul lui, ci pe loc străin... Era un om trecut de mijlocie, dar încă rumen și robust.

Ne-am mai întâlnit și a doua oară și am legat un crâmpei de vorbă... Era un bun fiu al Bisericii Romano-Catolice și cu ceva umanitarism religios – în inima lui – care m-a impresionat... Mi-a

povestit, în dialectul lui uneori opac, o ciudată întâmplare, cu eroi creștini și evrei, de unde reieșea că înaintea lui Dumnezeu, suntem cu toți frați și că trebuie să ne îngăduim unii cu alții...

Dar lăsând la o parte căsuțele împodobite, grădinile cu plante dese ca peria și toată ordinea și toată buna gospodărie din acest sat, ce mi s-a părut mai frumos în el – afară de mărirea cetate pustiită de pe vârful muntelui, cetatea lui Matiaș Corvinul – era o capelă stincheră, pe un delcel, deasupra Dunării.

Te duci la capelă pe o alee, cu copaci înalți, de ambele laturi. De departe, sub strașina capelei, se vede un Christ de gips, răstignit pe o cruce neagră. O scară cu trepte de piatră urcă până sus, pe platoul rotund și mic, purtătorul capelei. Pe marginea platoului și făcând inel împrejurul biseriței crește o cunună de salcâmi și de roșcovi sălbatice. Aici, la umbra copacilor înalți și în fața ușilor sfinte, sunt fixate în pământ câteva scaune lungi, paralele, pe cari stau credincioșii la sărbătoarea hramului și la alte slujbe bisericesti. Alte scaune erau prinse printre copaci, de partea Dunării. Odihna în acest loc singuratic și sfânt era scumpă și trupului și sufletului.

Vecinătățile erau pline de copaci și de pomi roditori, mai cu seamă de meri și floarea lor, albă-trandafirie, părea un omăt pe care zefirii Dunării îl culegeau de pe ramuri și-l suflau peste apele licăritoare.

Dunărea pornea de la picioarele tale și se revărsa plumburie într-o parte, verzuie cu picături de argint, pe ici, pe colo, și orbitoare, ca un cuptor de uzină, acolo unde cădea în ea icoana soarelui.

Un vaporăș-navetă se juca între cele două țărături, sprinten și cu coada lungă, ca un pescăruș... Erau orele calde ale după-amiezei și nu se auzea decât zvonul harnicelor muncitoare, cari strângeau nectarul din florile lui aprilie, și suspinele neregulate ale marelui fluviu, pe prundișurile înșorite... Capela stătea ațipită, în această oră de aur. Cuvintele Patriarhului Iacov îți veneau în minte, mărețe și definitive:

„Cu adevărat, Domnul este în locul acesta!...“ (*Geneza* 28, 16).

LA REAPARIȚIA „ADEVĂRULUI“

E un fapt care ne bucură pe toți cei ce, ani de-a rândul, am stat în preajma acestui ziar de luptă socială și de revendicări umanitare. Mulți au fost soldați cotidiani și au stărunit bărbătește, sub faldurile

flamurei generoase. Alții au fost prieteni mai depărtați, dar legați *Adevărului* prin crezul lor în zile mai bune și în biruința drepturilor viitoare.

Eu unul am fost printre cei de categoria a doua, dar am început de mult... va fi la toamnă o jumătate de veac, de când – primit prietenește de Constantin Mille – am tipărit, în *Adevărul ilustrat*, nuvela mea de debut *Pe terasă*.

Colaborarea mea la *Adevărul*, dar mai cu seamă la *Dimineața* și la *Adevărul literar* a trecut în istoria literaturii românești.

Am avut nenorocul să fiu un spirit neubitor de jug și de convenționalism literar. Debuturile unui scriitor sunt mai totdeauna penibile. Maeștrii școalelor în ființă sunt de obicei sensibili la adulație și dogmatici în credințele lor literare... Cine va admite mica dar supărătoarea ta pretenție de independență, în stil și în inspirație? Iar când mai dai să se înțeleagă că nu te mulțumești cu stările sociale de sub ochii tăi și începi să denunți nedreptățile contimporane, înseamnă că te-ai îmbolnăvit de lepră și locul tău, de aci înainte, este afară din cetate, pe maidanul de gunoaie.

Trec în revistă pe directorii de ziare și de reviste literare, de acum 40-50 de ani... Toți aveau teorii, canoane, protocol de salon și o suficiență invincibilă. De cine puteai să te lipești?...

Și a ieșit acest paradox, și astăzi în picioare: visătorul creștin și înamoratul de *Sfânta Scriptură* a fost admis și cinstit în casa și în ziarele liberei cuetări!...

Simțirea mea, închinată Mântuitorului și dezmoșteniților che-mați de El, a fost îngăduită să înflorească îmbelșugat în coloanele ziarelor independente și a fost bănuită sau ignorată în oficinile maculaturei oficiale.

Adevărul reapare, spre bucuria mea. Evident, bucuria mea este ca soarele în amurg, proiectându-se într-un lung adio, asupra unei scări imense de planuri și plaiuri... Este atât de clar că de aci înainte spre viitor, scara e problematică și cu trepte puține!...

Dar mă bucur pentru confrății mei cei tineri și pentru toți cei ce, dușmanii robiiilor intelectuale, vor veni la *Adevărul* să sporească falanga bunilor luptători.

Adevărul reapare. Este un simbol care ne reconfortează și o nădejde nouă, în calea vecinicilor nădejdi!

În expoziția lui Löwendal – un mare artist! – portretul lui Mihail Sadoveanu stă deasupra unor culmi carpatine, încinse cu neguri și cu păduri. L-au așezat la loc potrivit. Rapsodul plaiurilor noastre, poetul codrilor și al munților Moldovei, interpretul românimii moldovenești stă deasupra piscurilor și negurilor pe care le-a măsurat și răzbătut de atâtea ori, pe aripile imensului talent. Scria deunăzi doctorul Ion Biberi: „... Mihail Sadoveanu a exprimat ca puțini alții realitatea adâncă a peisajului și a sufletului moldovenesc... Socotesc că nu i-am mărit proporțiile și nu l-am deformat, considerându-l ca una din cele mai bogate expresii ale gândului și simțirii românești.”

Doctore, fii liniștit. N-ai exagerat nimic și n-ai deformat nimic. Adevăr este că Mihail Sadoveanu e un falnic fiu al neamului nostru și că opera lui însemnează un pumn de mărgăritare, în tezaurele Golcondei – literatura universală.

Sunt mai bătrân decât Sadoveanu cu vreo doi ani, atât în matricolele stării civile cât și pe răboajele literaturii românești. Păstrând amândoi o discrețiune lungă cât o jumătate de veac, nici Sadoveanu n-a prea vorbit despre mine, nici eu despre el. Adică eu, cel puțin, n-am dat la iveală nimic din notele mele despre Sadoveanu, cuprinse în jurnalul meu.

Iată azi câteva: „28 iunie 1905. – Aseară, am isprăvit de citit cartea lui Mihail Sadoveanu *Șoimii*... pe care Academia a încununat-o cu un premiu de 1 000 de lei. Cartea nu e un roman, ci un episod, un capitol de roman. Cele vreo 300 de pagini mici, pe care le cuprinde, strânse bine, fac vreo 100, de cele mari. Am citit-o cu plăcere, pe ici, pe colo cu admirație, și sfârșitul: cu emoțiune. Autorul, care a scris la 26-27 ani această carte, va scrie, la 37, lucruri de trainică valoare, va fi romancierul pe care-l așteaptă zadarnic, de zeci de ani, literele române.”

Scriam, mai târziu, la „15 octombrie 1908. – Am citit acum câteva zile nuvela *Hais Sanis*... Citisem, la Agapia, prin august, *Père Goriot*, romanul lui Balzac... Să mă credeți că precisa și strălucita rechemare a acestui zeu al artei literare nu face să pălească, în amintirea mea, neclintitele oglinzi din *Haia Sanis*...”

Așadar, mergem alături, de multă vreme, deși cu gura strânsă și cu ochii în pământ. Acum vreo câțiva ani, Sadoveanu a trecut din-

colo de plaiurile scriitorului sărbătorit și adorat, și a intrat în regiunea prăpăstioasă și primejduită, în care contemporanii își exilează de obicei pe prooroci.

Amară și grea problemă!... Ne place scriitorul atâta timp cât se menține între paralelele priceperii și ale prejudecăților noastre, dar îl tăgăduim și-l lapidăm, dacă o ia razna cu viziunile și cu avertismentele lui, adică dacă vrea să fie și profet!

Ce gălăgie, ce zurbă a fost atunci cu Sadoveanu!... Câțiva colegi și ucenici l-au renegat cu patos. Ziarele legionare l-au defăimat. Admiratorii din țară s-au preschimbât în prigonitori ai cărților lui și-au ars aceste cărți, în piețele publice, maimuțărind așa pe alți nebuni, din alte părți.

Frumoasele povești ale lui Sadoveanu, snopii lui de grâu epic, splendidele lui filme istorice au fost făcute cenușă, și această cenușă, conform unei prostii care voia să fie funebră, a fost expediată autorului.

Sadoveanu nu mai era un simplu romancier, Sadoveanu, ca vechii profeti biblici și ca alții, din zilele mai noi, cutezase să priceapă prezentul altfel decât contemporanii lui și să aibă idei și atitudini huiduite în agora.

În zilele de față, pare-se, Sadoveanu dă încă o dată prilej de răzvrătire celor ce nu admit că marele nostru scriitor poate să-i întrecă în comprehensiune socială și politică. Dacă lumea noastră intelectuală ar fi mai familiară cu *Sfânta Scriptură* și cu istoria vechii regalități a lui Israel, ar găsi și ar sublinia interesante analogii între lucrurile de acum aproape trei mii de ani și stările noastre actuale. Vă recomand, îndeosebi, viața profetului Ieremia și tragica lui situație, în mijlocul conaționalilor care nu-l pricep și care combat cu vehemență concepțiile și orientarea lui politică.

Amară e chemarea profetului!... Ieremia zice singur:

„O, de câte ori grăiesc, trebuie să strig; să strig: «silnicie și nedreptate!...» Așa că porunca Domnului îmi pricinuieste în fiecare zi rușine și ocară. Și când mi-am pus în gând: «Nu-l voi pomeni și nici nu voi mai propovădui în numele lui», gândul acesta s-a prefăcut în inima mea în foc arzător, de nu eram în stare nici să-l înăbuș și nici să-l mai îndur! Da! Am auzit defăimări multe...“ (*Ieremia* 20, 8-10).

Desigur că nu sunt mulți concetățeni care să primească să judece cu mine: Sadoveanu este un om excepțional... Cu talentul lui și cu vasta lui operă, el cinstește neamul românesc. În cărțile lui, vom trăi

departe, în viitor, dincolo de vicisitudinile istoriei și de răspântiile vremii... Nu este, oare, înțelept să admitem că omul acesta vede mai bine decât noi și înțelege mai bine decât noi și elementele actualității și semnele viitorului?... Convenim că este un artist uriaș, dar nu vrem să credem că puternica și diversă lui intuiție poate să ne pilduiască și să ne instruiască!...

Puțini concetățeni vor voi să accepte acest raționament modest dar de bun-simț... Atunci, voi propune altul:

Cine a avut dreptate anii trecuți? De partea cui s-a dovedit că este adevărul? Au avut dreptate energumenii care dădeau foc cărților lui Sadoveanu și pe urmă au dat foc țării întregi, sau a avut dreptate hutilul și huiduitul Sadoveanu?

În expoziția lui Löwendal, Mihail Sadoveanu stă deasupra profitelor carpatine și a unei imense familii de chipuri autohtone. Artistul le-a redat cu o impunătoare forță de transplantare... Ochii lui Sadoveanu au, în ei, cer și oțel. Să avem încredere în ochii lui!

NE-A SOSIT UN CÂNTĂREȚ

Mi se pare că dintre veștile care ne-au bucurat în zilele din urmă, una trebuie socotită drept fericit simbolică. Știrea că Yehudi Menuhin a sosit în Capitală ne-a ridicat gândurile – de la priveliștea necazurilor și a zbuciumului de față – spre regiunea superioară a nădejdlor și a eliberărilor de mâine.

Nu mă preocupă încântarea pe care o așteaptă cunoscători și admiratorii cu școală ai maestrului. Iubitorii noștri de muzică, pregătiți prin studii speciale ca să înțeleagă și să urmărească pe marele violonist, sunt o categorie fericită căreia eu îi doresc ceasuri pline și fermecate.

Eu sunt interpretul celor ce așează acest eveniment artistic în lumina unei exegeze metamuzicale.

Ne-a sosit un sol al păcii și al artei. Am cam uitat de când n-am mai trăit așa ceva. Am primit, în anii din urmă, fel de fel de solii... ne veneau tot cu avionul – cum ne-a venit Yehudi Menuhin – dar câtă deosebire între mesagiu și mesagiu!... Cine va uita vreodată cum ni se vesteau acele mesagii și ce vijelie de ocean răzvrătit și de

dezastru, de corăbii izbite de țărături mugeau pe pământul uscat și în inimile noastre topite ca ceara de fața focului!

Ne primenim azi de lungile noastre întunecări sufletești și luăm ca un semn norocos sosirea marelui cântăreț. Iertat să ne fie să ne înduioșăm ca la ivirea primilor ghiocci, după o iarnă crâncenă, și să durăm visuri, sub pleoapa cerului albastru, precum ieri duram psalmi și rugăciuni sub bolțile pivnițelor cutremurate.

Așadar, putem încă o dată să fim oameni! Putem să așteptăm cu ochi fericiți pe cineva care nu este nici războinic, nici om politic, nici magnat al finanței!... Cine este Yehudi Menuhin?...

O pasăre a cerului, un copil furat de zâne, un meșteșugar al alăutei!... Am tresăltat când a coborât între noi și vom alerga să-l ascultăm și vom fi fericiți să ne regăsim în sălile lui de audiție mai bune, mai frați între noi, mai plini de încredere în capricioasa noastră soartă omenească!...

Cine dintre noi mai binecuvânta deunăzi civilizația și progresul tehnic, când vedea văzduhul brăzdat de caravanele morții și auzea trosniturile pământului?... Yehudi Menuhin este porumbița lui Noe, care aduce împovăratului patriarh vestea că fața lumii începe să se schimbe.

Au fost prea mari durerile și zdrobirile prin care am trecut și trecem încă, prea groaznică obșteasca tragedie ca să mai putem stăpâni copilăreasca primăvară, care năvălește în noi, la vederea primelor flori solitare.

Întindem spre viitor brațe înfrigurate! Îi cerem, cu frenezie, pace, înțelegere între oameni, domolirea egoismului, cloroformizarea tristei noastre ancestralități și sublimele persuasiuni ale artei!...

Yehudi Menuhin vine între noi numai cu fermecata lui vioară sub braț. Când oare va ajunge omenirea, când oare se vor înțelepți popoarele atât de fericit încât să facă din frații și urmașii lui Yehudi Menuhin – din artiștii de geniu – ambasadorii lor adevărați?...

Credem că aceste vremuri vor veni; sunt prea frumoase ca să se șteargă ca norii cei fără de ploaie și ca iluziile deșarte.

Poate că vioara lui Enescu, aplecată pe inima celor ce l-au ascultat în răsărit, poate că vioara lui Menuhin, așteptată de reveria noastră, trec din domeniul artei în sanctuarul proorocirii.

Yehudi Menuhin, fii binecuvântat! Tu cel ce ne aduci aminte că, în peștera Horebului, proorocul Ilie Testviteanu recunosc prezența lui Dumnezeu într-o cântare de harfe îngerești!

Nu e vorba de poezia lui Minulescu, ci de mormântul lui, din cimitirul „Șerban-Vodă”. Mai zilele trecute, cercetând mormântul atât de simplu, dar atât de afectuos îngrijit al neuitatului meu prieten, am pornit de la crucea lui, mai departe, spre inima cimitirului. Pe o distanță de două sute de pași, am descoperit, pe dreapta și pe stânga aleiei, cel puțin zece locuri de odihnă, cel puțin zece nume cunoscute analelor noastre literare și științifice.

De la Minulescu, înainte, vin, aproape unul de altul: *Emil Gârleanu, Șt. O. Iosif, Panait Cerna, Ovid Densusianu*... Prea mulți poeți, pe o distanță atât de mică! Uneori, îngrămădeala aceasta din necropole pare curioasă. Coincidențele mormintelor te fac să te gândești la *Dialogii morților* al celebrului Lucian din Samosate.

Observ că între poeții veritabili, din aleea lui Minulescu, s-a strecurat și un avocat care poate n-a scris, în viața lui, nici un stih... Este o ciudată greșală a supraviețuitorilor să atribuie unui răposat, cu totul străin de Parnas, sentințe, interpelări sau filosofie în versuri. Cunosco un cârturar original care a adunat câteva mii de epitafe, din cimitirele noastre. Cred că nu i-a scăpat acest epitaf:

„Iubite al meu ce vrei să treci,
Nu-mi privești portretul în van;
Poate și-am fost cunoscut:
Eu sunt avocatul Dan.“

Cu câteva mici schimbări, strofa ar ajunge corectă... Cât despre idee, fericitul Dan nu prea este original. Dar este sigur că autorul epitafului n-a știut niciodată pe arhaicul poet latin, care, acum vreo 2500 de ani, își dăruise un epitaf analog.

Pe aceeași alee și dincolo de constelația poezilor, sunt două morminte, două nume mult sărbătorite de contemporani: Doctorul *George Assaky* și profesorul *Anghel Demetriescu*. Cred că au fost prieteni în viață. Astăzi, stau peste drum, unul de altul.

Pe doctorul Assaky l-am văzut numai pe catafalc, în anul 1899. Pe Anghel Demetriescu, adormit în 1903, l-am văzut, pe îndelete, o singură dată.

Era, în zilele lui, un puternic intelectual. Fusese dascălul multor profesori și cârturari și fusese directorul internatului unde își

aduna note pentru viitorul „Bursier“, viitorul *Barbu Delavrancea*. Anghel Demetrescu, alături de *Maiorescu*, și poate mai mult decât *Maiorescu*, era universal venerat pentru erudiția lui și pentru integritatea lui sufletească. Înfățișa o specie intelectuală astăzi cam rară. Știa carte și era cinstit cu ce știa. Scria rar și potrivea îndelung ideea cu cuvântul, până să le dea în vileag. Era un mare îndrăgostit de literatură și de cugetarea engleză și se străduia, prin scrierile lui, să le facă accesibile și nouă românilor.

Era un clasicist, dar un clasicist rigid, fără acea indulgență surâzătoare, fără acea înclinare amabilă a eroilor lui Anatole France de a admite și alte lumi – stranii, misterioase, – decât cea clasică.

În anii lui din urmă, scria la revista lui Nicolae Petrașcu, *Literatură și artă română*. Tot la această revistă – serioasă, bine tipărită, de toți bine primită – și lângă ponderatele și doctele pagini ale lui Anghel Demetrescu, începuse să apară pârga unei literaturi apostate și revoluționare. Alături de venerabilii colaboratori ai revistei, mai semnau și câțiva tineri simpatici acceptați de Nicolae Petrașcu, dar piatră de scandal pentru restul redacției.

Poate că am mai spus-o vreodată și o spun și azi. Directorul revistei *Literatură și artă română* are, între altele, și meritul că și-a simțit inima caldă față de câțiva imberbi cutezători, de acum vreo jumătate de veac și a găzduit, în revista sa, proză și versuri cari insultau tradițiile și canoanele literare primite de lumea „cumsecade“.

Anghel Demetrescu – liber-cugetător și clasicist – era profund mirat că cineva poate să cugete altfel decât evoluționiștii englezi și poate să îndrăznească a versifica dincolo de regulile *Metricei* și ale *Prozodiei*. Dar era un om discret și cumpănit. Desigur că autorii lui englezi îl învățaseră să rămână netulburat și zăbavnic, în fața celor mai îndrăznețe paradexe.

Doarme azi, în această alee, el la un capăt și *Minulescu* la celălalt capăt. A avut el vremea să cunoască poezia lui *Minulescu*? Începuse *Ovid Densusianu* să fie și *Ervin*, înainte de anul 1903?

Un nou spion al morților, un *Lucian modern*, pe care nu-l văd de nicăieri, venind, ar scrie niște savuroși dialogi, dacă ar convoca la o discuție literară, pe notabilii aleei *Minulescu*–*Anghel Demetrescu*.

Stăteam unul lângă altul, în trăsură, și mergeam spre un ocol silvic. Era prin luna mai și drumul nostru trecea adesea pe sub noduroase crengi de nuc, printre cascade verzi de ghiorghinari și printre curpeni de mure. Toată valea, pe care se înșiră și se deșiră satul-premergător ocolului, trăia întinerită de ploile din urmă, sub farmecul zilei închinată spre vecernie.

Gospodăriile satești – unele deasupra pârâului care străbate satul și deasupra drumului, altele între drum și pârâu – se cumpăneau pe povârnișuri și căutau sprijin între crengile pomilor din curți și din livezi. Satul era pustiu în bună parte. Gospodarii erau în podgorii, la coasă, la prașilă ori la pădure.

Trăsura mergea domol și desena, în nisipul încă umed, urme capricioase, după linia drumului, strâmtorat de maluri de garduri, de copaci și de viroagele rău acoperite cu podișci.

Stăteam unul lângă altul și puneam față în față – într-un ceas de vecernie înaltă și aurie – două lumi necunoscute între ele, două existențe întâlnite indiferent, două suflete închise ca două castele, de-a dreapta și de-a stânga unei frontiere.

Eu veneam dintr-o călătorie lungă, semiseculară. Aveam în urma mea un trecut vast ca o arhivă. Studii, idealuri, lupte cu *Himera* și cu *Visul*; o viață tristă, grea, strivită între pagini numeroase, scrise cu funingine și cu sânge, o poveste amară și dublă, o poveste cu două caturi: jos, sărăcie, muncă, zbucium și pâine greu agonisită pentru o casă de copii; sus, grădinile suspendate ale *Semiramidei*, miragiul amăgitor al poeziei, viziunea *Golgotei*, cămăruța scriitorului creștin, stingher și neînțeles....

Iar alături de mine (adică la câteva mii de kilometri de depărtare sufletească!): ființa, misterul, trecutul d-tale și toată împărăția lui, din care nu ajungeau la înțelegerea mea nici o rază și nici o semnali-zare. Dar stăteam unul lângă altul, în trăsura care ne ducea, când la deal și când de vale, pe sub arcadele stufoase și printre grădinile pline de viță și de meri.

Soarele se lăsa, treptat, spre pădurile așezate în amfiteatru. În arena amfiteatrului, stăteau heleșteul, chioșcurile și gospodăria ocolului silvic. O hărnicie care se dădea pe față, la tot pasul, o preocupare statornică de ordine și de frumusețe spuneau clar că chivernisi-

torul locului este omul datoriei superior înțelese. Am intrat în șoseaua dreaptă și netedă care leagă poarta ocolului cu casele din fund și ne-am oprit sub perdeaua de carpeni de alătura.

Tot aici ne-am oprit și altădată. Ne-am oprit într-o toamnă transfigurată, când valea, străbătută azi, era plină de movilițe de mere aurii și roșii. Și te-ai coborât atunci din trăsură și cu mâna meșteră și puternică ai prionit caii de un carpen...

Și gestul d-tale, din clipa aceea, și bărbăția aceasta neașteptată, sub înfățișarea d-tale delicată și lentă, au făcut să lumineze deodată, de la mine spre d-ta, ferestre de amintire și de analogie... Ți-am spus-o atunci și mai târziu. Tot așa era copila cutezătoare și enigmatică, întâlnită într-o zi de mult apusă, în noaptea pădurilor de brad dintre Secu și Agapia. Dar a fost o trecătoare și deșartă apropiere. Depărtările dintre noi, astăzi ca și atunci, au rămas imense, siderale. Toamna aceea s-a sfârșit, pentru mine, cu o poveste tristă, iar din toată trecerea mea prin valea aceasta, au înflorit câteva pagini de risipită aducere-aminte.

De data aceasta, a înflorit o lecție întreagă... Am văzut și am ocolit lacul pe care am plutit odinioară, potecile întunecoase ale pădurii și mai ales grădina de la poalele conacului. Podoaba acestei grădini era un boschet de trandafiri albi. De departe, părea un colț de iarnă și de omăt, rămas în chip neînțeles, acum în aleanul și în bogăția frunzișului de primăvară. Erau sute de trandafiri albi, căzuți ca din văzduhul zăpezilor neprihănite și sprijiniți între crengile stufoase și ghimpoase.

M-am oprit lung lângă această dalbă și fragedă clădărie și am ridicat, paralel, în gândul meu, construcții analoage, fantazii și dealuri evanghelice. Puteam să poposim și unul și altul în fața acestei privești atât de nevinovate și de solidare cu visurile noastre premergătoare orelor de rugăciune...

Iată – în simbol și în prescurtare – câmpiile cele albe de lângă fântâna lui Iacov! Iată culmea de crini peste care nu vor putea să calce gândurile rele! Iată popas prielnic, iată loc de bună întâlnire pentru întrebările incerte și pentru orice nedumerire! Unde am putea să ne întrebăm mai nimerit cine suntem și să ne privim ochi în ochi dacă nu în acest colț nins de trandafiri și păzit de aripi îngerești?

M-am aplecat deasupra acestor trandafiri cari desfătau seara și sufletul meu și i-am contemplat în intimitate... Voiam să te chem

lângă mine și să te fac să simți, la fel cu mine, priveliștea acestui giulgiu de trandafiri, vrednic să înfășure rănile Mântuitorului. Dar m-am oprit, uimit și îndurerat de mai atenta mea cercetare...

Dalbii mei trandafiri erau bântuiți, în suavele lor petale, de mii și de mii de găze, de viermi și de pureci! O năvală intimă și respingătoare, un popor de colcăitoare vietăți, cu fel de fel de ierarhii și de proporții, roia, sonda, perfora și sugea nevinovatele flori de omăt! Nici un bobocel fără acești mosafiri, ageri și voraci! Nici o frunză fără șiraguri negre și lipicioase!...

Amărât, am închis cartea intinelor mele comentarii și am suspinat cu Iov:

„Zis-am mormântului: tu ești tatăl meu, iar viermilor: voi sunteți muma și surorile mele“ (Iov 17, 14).

Pentru aceea, te-am lăsat să te plimbi, să vorbești cu oamenii cari lucrau, să te ocupi de tenis și de cai...

Iar la priveliștea trandafirilor nu te-am mai chemat!

SUZANNE DESPRÈS

O văzusem la Iași în *Nora*, într-o după-amiază de toamnă sau de iarnă, acum vreo câțiva ani. Trecea din țară în țară, însoțită de tovarășii ei de rampă, răspândind pretutindeni claritatea verbului francez. Când *Nora* iese din casa bărbatului ei și din scenă, Suzanne Desprès pleca din ochii mei ca să nu-mi mai apară niciodată sau cine știe când, târziu, în alt teatru, în altă eroină. Nu mi-ar fi trecut prin cap, în ziua aceea, că peste câțiva ani, într-un ajun de Paști, era să însoțesc pe marea artistă la una din mănăstirile întemeiate în preajma Bucureștilor, de către strămoșii noștri...

Într-adevăr, Suzanne Desprès și soțul d-sale, d. Lugné-Poe, au ținut să vadă solemnitatea Sfintei Învieri, așa cum se păstrează și se serbează în mănăstirile noastre, și în lipsa altcuiva mai indicat, amicii celor doi iluștri mosafiri au cerut sfatul meu. Așa se face că d-na Suzanne Desprès și d. Lugné-Poe au coborât din automobil, în sfânta și marea Sâmbătă, înaintea unui arhondaric de mănăstire, mirați destul de ce le vedeau ochii.

Suzanne Desprès și Lugné-Poe, într-o mănăstire românească!... Dacă mănăstirea noastră părea curioasă, în ochii lor, ivirea lor în

mânăstire era, pentru mine tot atât de curioasă. Am încercat într-o franțuzească barbară și sfioasă (vorbeam înaintea acelei Suzanne Desprès care din orice cuvânt pe care-l rostește face un mărgăritar!), să explic francezilor ce au fost mânăstirile noastre. Din călătoriile lor în lumea întreagă, oarecari amintiri de prin Rusia veneau să lumineze, prin analogie, impresiunile momentului.

S-au plimbat prin cărările mânăstirii, au vizitat biserica principală și au admirat ingenioasa și bogata noastră artă bisericească. Orice biserică de la noi, fie chiar biserică de sat, dacă e mai veche de o sută de ani și și-a păstrat zestrea ei de la început, înfățișează un mic muzeu bisericesc, prin picturile, prin icoanele, prin argintăria, prin țesăturile din ea și prin ciopliturile ei.

Către miezul nopții, mosafirii noștri au venit la biserică și la fel cu toată lumea au aprins lumânarea de Paști. Priveau cu ochi mari în jurul lor și puneau, pare-că, toată bunăvoința ca să înțeleagă cele ce vedeau și să le găsească, în definitiv, cu rostul lor. Dar era o depărtare incalculabilă, de la această biserică orientală, vibrând de cântările Învierii, până la inima oaspeților noștri!

Cum ar fi putut ei să simtă farmecul cu totul aparte, intim, de care era cuprinsă inima noastră?... Sunt români născuți, crescuți printre noi, cari se simt jalnic de zdreliți, când aud cântările tradiționale, fie ele cântate oricât de bine, darmită niște streini! Trebuie o copilărie întreagă de pioasă inițiere, trebuie o pregătire deosebită, sau cine știe ce împrejurări neobișnuite ca să poți să înțelegi și să iubești cântarea noastră bisericească. Și trebuie să fii oriental, mai-nainte de orice, ca să simți farmecul acestor lungi servicii, învăluite în nouri de tămâie, în melodii tărgănate și dureroase și în spicul atâtor făclii aprinse.

Dar d. Lugné-Poe e tot atât de sincer pe cât e de ager observator. Mi-a spus a doua zi, fără înconjur, impresiile sale. Suntem între oameni dedați gândului, observației și artei pe lângă aceasta, oameni politicoși și amabili. Nu putea să-i fie nimănu cu supărare convingerile celuiilalt. Ni le-am spus unul altuia pe cărarea aceea așternută cu nisip fin cernut, pe care doi oameni pot s-o găsească între domeniile lor, oricât ar fi ele de diverse, – atunci când se întâlnesc în lume și păstrează unul față de altul măsura frumoaselor aspecte.

Uneori, este chiar o priveliște interesantă să vezi două cugete protivnice, doi oameni cari prin croiala lor sufletească sunt cu totul diferiți și dezbinați, poate chiar porniți unul împotriva celuiilalt în

vreo polemică notorie, să-i vezi laolaltă, la o masă, într-un salon, armonizând trecător, într-o oră de convorbire, două lumi sufletești, în fond ireconciliabile.

Oricât de nepotriviți eram între noi, cei ce ne găseam în jurul mesei, în acea zi de Paști, ne întâlneam totuși unul cu altul în sentimentul de superlativă admirație pe care ni-l insufla tuturor d-na Suzanne Desprès. Privind, ascultând, observând pe această femeie de geniu – atât de clară, atât de nevinovată, atât de ideal firească în tot ce este și face – și anume din apropierea de la comesean la comesean, aveam impresiunea rară pe care ar avea-o un închinător al Gangelui, privind într-o dimineață, la obârșie, cum naște, virginal și cristalin, fluviul sfânt al Indiei.

Suzanne Desprès cântă – uneori – cu o voce mată și scormoniitoare. Ne-a cântat, între altele, *Balada lui Ronsard*, o poezie amoroasă și stranie, care în colecțiile obișnuite se intitulează pur și simplu: *Stances*. Poezia cuprinde gânduri destul de joviale, pe lângă unele ecouri de orgă funerară. La urechea mea, această poezie a ajuns, însă, gravă și multiplă ca un *Requiem*. Vocea cântăreței, melodia tristă a poeziei, sufletul meu... nu mai știu ce anume și din care parte se deschideau ușile catedralei.

În strofa a treia, poetul întreabă pe doamna gândurilor sale pentru ce atâta zarvă și atâta răceală, la impaciența iubirii ce-i poartă.

Srofa penultimă, din care însă Suzanne Desprès a făcut strofa finală, e aceasta:

„Doncque tandis que tu vis
Change, maîtresse, d’avis,
Et ne m’ épargne ta bouche
Incontinent tu mourras,
Lors tu te repentiras
De m’ avoir été farouche.“

Am coborât privirea de la obrazul cântăreței la mâinile ei, – mâinile Suzannei Desprès!

O, aceste mâini cari au sămănat și samăna în lumea întreagă bogățiile gestului, – crinii sentimentului, nestimatele de o clipă, ghirlandele sfâșiate și supreme din scenele cele mari... – aceste mâini de genială comediantă învărteau, cu o simplitate, o cojiță de pâine!

Confratele Șerban Cioculescu și-a notat leatul: în iulie 1896, Ion Theo – Tudor Arghezi, de mai târziu – a tipărit în ziarul *Liga ortodoxă* primele lui cuvinte literare. Eram, pe atunci, legați de o prietenie pe care anii au lăsat-o intactă.

Liga ortodoxă, un ziar ocazional editat de Alexandru Macedonski, nu-și va pierde numele, în nisipul tiparului românesc, tocmai pentru faptul că în coloanele lui a debutat Tudor Arghezi. Dar colecția, destul de costelivă, care se păstrează la Academia Română, are știrbături. Și afară de aceasta, amintirea noastră regăsește unele stihuri, unele fragmente, pe cari tiparul nu le-a înregistrat niciodată...

Un lac singuratic din jurul Bucureștilor încărcat cu rogoz și trestii, și cercetat de noi amândoi, într-un amurg de iulie sau de august, mă urmărește și azi, sub forma acestui stih pe care Arghezi l-a uitat de atunci:

„Oh, iulie, lacul își lasă în trestii o melodie disonantă!...”

I-am dăruit, din primul moment, acestui camarad de visuri și de speranțe nemărginite, toată încrederea mea. Convingerea că Ion Theo va fi, într-o zi, marele poet al veacului nostru, ne stăpânea și ne urmărea mai stăruitor decât teoremele trigonometriei.

Când revăd azi, în depărtarea atâtor ani, pe cei câțiva elevi de liceu – nu prea în regulă cu frecvența – cari tănuiau în inima lor această credință uriașă, aceste năzuințe revoluționare, mă copleșește nu știu ce înduioșare confirmativă... Nu ne-am înșelat! Taina noastră a ajuns la cununa biruinței!

Am încercat altădată să adun, din fluxul și refluxul anilor, aceste prețioase cochilii ale amintirii...

Prietenia lui Arghezi pentru prietenii lui și meșteșugul lui de giuvaergiu literar pentru literatura românească rămân privilegiu și nobleță, cu pergamente fără de moarte.

În ultimul număr al *Revistei Fundațiilor Regale* (mai 1946) Tudor Arghezi publică o bucată de frontispiciu, care, de măiestria ei desăvârșită, deschide, între mine și Arghezi, porțile, zăvorâte de ani de zile, ale unei probleme – și universală, și foarte personală, a noastră amândorura...

Este în poezia lui Arghezi mai multă resignată înțelepciune, mai multă admirabilă smerenie și mai multă fonciară pietate decât într-o bibliotecă întreagă de filosofie religioasă. Citind această poezie a lui Arghezi, am regăsit, fără șovăială, că stă alături de prototipul etern: „Toate le-a făcut Dumnezeu frumoase și la vremea lor, dar el a pus în inima oamenilor pasul veșniciei, așa încât omul nu poate să descurce lucrarea pe care a făcut-o Dumnezeu, de la început până la sfârșit“ (*Eclesiastul* 3, 11).

...Și mi-am reamintit mărturisiri, convorbiri și scrisori peste cari au nins patruzeci de ani deplini.

Un alt confrate și amic, Teodorescu-Braniște, impresionat și emoționat de destăinuirea lui Șerban Cioculescu, ne întreabă pe toți: cum să facem ca să ridicăm cât mai sus, în lumina atențiunii generale, jubileul literar al lui Arghezi?

Preocuparea amicului Teodorescu-Braniște este frumoasă și mai mult decât legitimă. A recunoaște, după cincizeci de ani de muncă literară, că unul dintre noi a sporit comorile noastre sufletești și că i se cuvine loc de cinste între principii culturale ai popoarelor – este, în primul loc, o faptă de înțeleaptă pedagogie națională... Generația care vlăstărește azi trebuie să se învețe să privească în sus, cu admirație, stejarii bunici și străbunici... Așteptăm păreri și propunerile celor ce, în această oră de cultură și de conștiință românească, au la dispoziția lor, mai mult decât ideea și călimara.

„NOAPTEA DE MAI“ A LUI MACEDONSKI

Macedonski a fost un om rar, rar prin ciudățile lui, rar prin viața lui zvânturată, rar prin geniul lui contorsionat și dârz. M-am întâlnit cu poezia lui – volumul *Excelsior* – acum cincizeci de ani, când traduceam pe olimpicul Virgiliu. Stranie mi s-a părut această poezie și cu greu am izbutit să-i dau dreptate și s-o fac înțeleasă în cerul prietenilor mei.

Dizgrația în care Macedonski căzuse, curentul eminescian, ascensiunea lui Coșbuc, caracterul satiric al presei noastre de pe atunci... au acoperit pe autorul *Nopților* cu vreo zece ani de amară interdicție. Alexandru Vlăduț scria, în revista lui Hasdeu, aplaudat de toată lumea, schița lui, atât de transparentă: *Polidor*...

Am fost unul dintre cei dintâi protestatari. Mai înainte de a părăsi băncile liceului, am scris un mic studiu, în care căutam să interpretez poezia lui Macedonski și să pun, subt ochii cititorilor de bună-credință, câteva exemple remarcabile. *Neron, Stepa, Ospățul lui Pentaur, Balta clară...* mi se păreau vrednice de reținut și de divulgat admirației generale.

În timp de o jumătate de veac se ridică, se transformă, sau se destramă nu numai o faimă literară, dar chiar o societate omească... Soarta literară a lui Macedonski a cunoscut metamorfozele din *Noaptea lui de mai*.

„Mucegăitul smârc al văii cu poezie se vesmântă,
Pe prefiratele lui ape plutește albul nenufar...”

Critici atenți, literatori isteți, biografi scormonitori s-au străduit, de atunci încoace, să umple cumpenele dreptății literare, cu tot ce se putea spune și aduna asupra acestui poet, atât de semeț în poezia lui, atât de înverșunat în dorul lui de slavă.

Între poeziile lui Macedonski, acum cincizeci de ani, strălucea *Noaptea de mai*. O recitau toți admiratorii maestrului, și o recita adesea maestrul însuși cu vocea lui de bronz puțin dogit.

Este în acest poem un avânt admirabil și un fâlfâit de aripi vultu-rești, netăgăduit. Dar poemul, citit și recitit, face o impresie curioasă. S-ar părea că un om, scăpat momentan sau definitiv din nu știu ce temniță a chinurilor, își acordă o vajnică petrecere, la care poștește pe toată lumea. Este un evadat din ergastulă, care se înecă în lacrimi și în vin, sărbătorindu-și evadarea. Este – dacă mai țineți minte – sclavul Spendius, eliberat de mercenarii lui Amilcar Barca și petrecând cu eliberatorii săi în grădinile de la Megara, în primul capitol din *Salammbô*...

„Posomorârea fără margini a nopților de altădată,
Când sufletul pentru sarcasme sau deznădejde sta deschis,
Cu focul stins, cu soba rece, rămase în urmă ca un vis.”

Poetul se simte înalt, fericit. Poetul se răsfiră, transportat, sub bolțile unei nopți de mai, chemându-și martori și soți de exaltare: pe preotesele lui Apollo, pe Anacreon, pe Teocrit:

„Veniți, privighetoarea cântă și liliacul e-nflorit!”

Și avântul e cu atât mai frenetic, cu cât amintirile de ieri sunt mai hâde:

„Trecu talazul dușmăniei cu groaza lui de nedescris,
La fund se duse iar gunoiul ce înălțase o secundă...
Se lumină întinsa noapte cu poleieli mângâietoare
Și astăzi e parfum de roze și cântec de privighetoare...”

Nu știu dacă vreunul dintre confrății mei mai tineri a încercat să analizeze *Noaptea de mai* și să întrevadă resorturile ei... Admițând că această analiză literară nu s-a făcut până acum și că autorul ei se ascunde în perdelele viitorului, eu îi consemnez această informație: Încântătorul maestru destăinuia – la sfârșitul veacului trecut – cum a scris el *Noaptea de mai*.

I-a căzut într-o zi în mână o sumă de vreo opt mii de franci. Cu această sumă și-a pregătit și și-a oferit, sieși și prietenilor, o serie de ospete...

Masă bogată, cristale, flori și șampanie!...

După fiecare ospăț, prietenii se retrăgeau, iar poetul rămânea singur, între vasele cu flori, cu hârtie și cu cerneală, dinainte, până dimineața...

Banii au fost minunat de bine cheltuiți.

Invitarea poetului rămâne nemuritoare:

„În aeru-mbătat de roze, veniți!... privighetoarea cântă!

ÎN LUNA SECERIȘULUI ȘCOLAR

Nu mi-a fost dat să număr anii mei după belșugul holdelor sau după sporul turmelor, ci după vacanțele școlare. Cred că această lună de iunie este cea din urmă din șiragul lunilor de iunie, ca sfârșit de școală, în viața mea de dascăl. Luna cea dintâi de vară, luna de recapitulare, după celelalte de muncă fracționară, mi s-a înfățișat totdeauna cu un caracter sărbătorec deosebit. Nu sărbătorec cu înțeles decorativ, dar cu înțeles de adunare a tuturor energiilor, spre încununarea strădaniilor dintr-un an întreg școlar.

De la 5 iunie, până la 22 iunie, citeam mai sânguincios și mai înfrigurat decât oricând. Silința copiilor, emoțiile examenelor, nopțile nedormite și tot zbuciumul din aceste zile, au înduioșat uneori pe unii pedagogi și i-au făcut să dorească și să propună desființarea acestor temute și dătătoare de bătăi de inimă socoteli de sfârșit de an.

Fiindcă am prelungit grozav ucenicia mea prin școli, ultimele mele biruințe academice nu sunt mai vechi ca prima decadă a veacului de față. Ca profesor, am văzut, cu farmecul amintirii și cu interesul ceasului de față, silințele ucenicilor mei și durerile pregătitoare de examen. Cu adevărat, nu este deloc ușor să aduni, în câteva zile, ce-ai tot treierat într-un an întreg și să fii deplin stăpân pe atâtea și atâtea cunoștințe pe care ți le cere programul. Dar silința și încordarea tuturor puterilor fac seriozitatea și frumusețea vieții!... Un tânăr, care n-a trecut biruitor prin greutatea școlii, nu va ști să se bucure de succesele lui, de mai târziu, dacă va putea să le mai aibă. Emoțiunea și grija părinților, în fața copilului palid și asudat, printre cărțile care trebuie răzbătute în vederea examenelor, se cuvîne să fie sugrumate și ascunse. Să ne ducem fiecare povara noastră... Chiar când ne-ar atinge gândul că – la fel cu Isaac – ducem în spinare sarcina de lemne de la propria noastră olocaustă, trebuie să fim plini de încredere și de bărbăție. Vom birui, în puterea unei legi care nu îngăduiește înfrângerea. Cine se străduiește cinstit, din toate puterile, nu va fi amăgit, chiar dacă ceasul izbânzii va întârzia.

Dar mai este o altă latură, tot atât de vrednică de luarea noastră aminte. Este bogăția și frumusețea sufletească a amintirii... Poate că, uneori, nu ne mai rămâne decât această ideală despăgubire. Interesele noastre se schimbă. Convingerile noastre au luat altă direcție și altă înfățișare. Nu ne mai folosește azi prea mult că am fost eroii bacalaureatului sau ai doctoratului... Fără de veste, viața ne-a deschis alte cărări practice și alte orizonturi. Rămâne însă, în noi, ca o nobilă bogăție, amintirea marilor noastre succese școlare. Pe urmă și din păcate, prea adesea colegi mediocri – codașii promoțiunii tale – îți vor lua înainte, nu numai în treburi și în agoniseală, dar chiar în opiniunea oamenilor preținși cunosători... Nimic nu trebuie să ne încovoie! Nimic nu poate să stingă, în noi, farmecul și mulțumirea examenelor noastre trecute cu prețul atâtor ore de veghe și de încordare!

Luna iunie ne aduce, an după an, sesiunea examenelor, a emoțiilor, a silințelor sporite, a înduioșărilor părintești și, în același timp,

problema pusă de unii: n-am putea să luăm de pe fruntea anului școlar această cunună de flacără și de glorie deșartă?.. N-am putea să economisim simțirea copiilor noștri și să-i scutim de sudorile examenelor de sfârșit de an?

Nu!... Am micșora noblețea efortului, am lenevi ambiția școlariului și am sărăci eroismul academic!

Este oare înțelept, este oare echitabil să dorim ca numai arena, hipodromul și stadionul să aibă cununi și eroi, iar liceul și universitatea să rămână în pagubă?

TRADUCERI ȘI TRADUCĂTORI

Am privit totdeauna cu admirație pe cel ce mai știe încă o limbă, afară de limba obștească. Mic copil, râvneam la tovarășii mei de jocuri, care unelteau pe țigănește împotriva bucăților de zahăr din buzunarul meu. Elev de clasele primare, aș fi poftit grozav să înțeleg ce tănuiesc câțiva colegi ai mei în limba bulgară.

Deși citim în *Sfânta Scriptură* că amestecul limbilor, la Turnul Babel, a însemnat pentru omenirea trufașă un semn evident de dizgrație divină, oricum, omul a izbutit să-și împodobească nenorocirile și să le facă profitabile... *A quelque chose malheur est bon...*

Fiecare limbă este un univers sonor, cu armoniile, cu încântările și cu orchestrele lui. La punctele de frontieră dintre limbă și limbă, stau vameșii și tâlmacii.

Întâi a fost nevoie de dragomani, pentru schimburi și pentru negustorie, pentru oi, boi și sclavi, pentru purpură și mărgăritare. Mai târziu a fost nevoie de traducători, pentru cărțile lui Moise și pentru poemele lui Homer.

În veacul al treilea înainte de era creștină, cei șaptezeci de cărturari evrei, știutori de grecește, traduc *Pentateucul* în limba elină. Alți cărturari, necunoscuți, traduc *Biblia celor șaptezeci* în limba latină, la sfârșitul primului veac creștin.

O traducere este de-a pururi o prelucrare. Fiecare limbă are geniul ei. Traducerile sclavagiste sunt niște monștri ai filologiei. O traducere bună transvazează originalul din vasele lui în vasele cele noi. Este adevărat că traduceri deplin biruitoare sunt foarte puține. Se

pare că un traducător fericit trebuie să fie – în limba lui maternă – un mare scriitor. Experiențele cele mai multe și mai doveditoare s-au făcut cu *Sfânta Scriptură*. Sute de ani originalul sacru a fost tradus juxtaliniar spre tortura limbii în care se făcea traducerea și spre extazul câtorva savanți imbecili. Azi, literatura și psihologismul au descătășat pe traducătorul biblic.

E vorba de traduceri moderne, din autori din zilele noastre. Principiile sunt aceleași. Un traducător transfigurează pe autorul pe care-l traduce. Urmează de aici că traduceri și traducătorii trebuie puși sub regim aspru? Să nu mai traducem? Să închidem granițele dintre literaturile naționale? Dimpotrivă! Cel mult: să ne rugăm lui Dumnezeu să ne dăruiască mari talente de traducători.

Confrații de la revista *Viața românească* au tipărit, în numărul lor din martie 1946, câteva din poeziile lui Tudor Arghezi, traduse în franceză de amicul S. Paves, traducătorul lui Eminescu. Într-o notiță introductivă, confrății de la revista *Viața românească* spun despre traduceri și traducători lucruri adevărate și prețioase:

„...rămâne valabilă credința noastră că versurile sunt intraductibile, cu cât poetul e mai specific etnic... Mai întâi, o traducere de versuri nu-i o traducere în sensul propriu al cuvântului, ci într-unul oarecum metaforic, cam în sensul în care se vorbește de artistul care exprimă natura în limba propriei lui arte... Traducerea de versuri nu-i o traducere în înțeles lingvistic, ci constituie un fel de gen literar propriu, unde «modelul», în loc să fie marea sau muntele, tristețea sau bucuria, este o bucată de versuri scrisă de altul. Un poem e și el o realitate, îndreptățită ca oricare alta să devină «subiect» de literatură și chiar subiect de poem...”

Cu aceste observații și cu altele – unde un dram de exagerație este binevenit ca să ne facă să simțim realitatea lucrului – revista *Viața românească* tipărește traduceri ale lui S. Paves.

Am citit, cu admirativ interes, lărgă traducere pe care S. Paves o face – atât de adecvat! – poeziei lui Eminescu:

„Et tel une Sybille, à voix profonde et sombre,
Laisse tomber ces mots, vibrant à travers l'ombre:
«C'est en vain, mon enfant, les morts restent bien morts!»”¹

„Cu glas adânc, cu graiul de Sibile,
Rostește lin în clipe cadentate:
«Nu-nvie morții – e-n zadar, copile!»”

Traducerea bucăților lui Arghezi: *Belșug, Lumină lină, Psalm, Tinca...* mi se pare o îmbrățișare a originalului și mai strânsă și mai veaoasă, decât dincolo, la Eminescu.

Ultima strofă din *Lumină lină* e argint curat, ca și originalul:

„Les ailes dans le rêve et dans le limon,
Serre ton trésor sur la poitrine frêle.
O, je te chéris, mon abeille si belle,
Qui péris sous le poids de ta mission!”¹

Dar – o precauțiune: să nu căutăm cu tot dinadinsul să scrutăm ce crede poetul despre traducerea cutărei opere a lui. Virgiliu, pe patul de moarte, era gata să azvârle *Eneida* în foc, darmită traduceri ei!...

O CARTE DESPRE POPORANISM

Cuvântul „poporanism” ne poartă gândul spre Iași și ne recheamă zilele fericite ale revistei *Viața românească*. Însuflețitorul și directorul acestei reviste, prestigiosul Constantin Stere, fusese acela care dezvoltase teorie poporanistă și crease, în lumea noastră intelectuală și literară, un far nou de concepție și de orientare. Nu știu dacă doctrina fusese expusă deplin sau cu definitivă claritate. Dar entuziasmul fusese răscolit. Poporanismul revistei ieșene era un fel de soare de primăvară, ale cărui legi de revenire și de logică astronomică le cunosc foarte puțini, dar a cărui difuziune dulce și trezitoare de viață o simt toate vietățile pământului.

Norocul revistei a fost – mai mult decât dialectica lui Stere și a lui Ibrăileanu – colaborarea unor puternici scriitori cari păreau a îndreptății și a sărbători cu operele lor doctrina poporanistă. A mai fost și faptul că directorii revistei nu erau sectari fanatici. În paginile *Vieții românești*, alături de Calistrat Hogaș, de Mihail Sadoveanu, de dr. Mironescu, apăreau și alți scriitori și poeți cari nu se încadrau desăvârșit în canoanele teoretice poporaniste.

¹ „Cu aripa-n țărână și în vis,
Strânge la piept comoara ta deplină.
O! te iubesc, frumoasa mea albină,
Că sarcina chemării te-a ucis!”

Nu se supăra nimeni. În artă, canonul suprem este talentul. Ori-cum, poporanismul era stindardul care fâlfâia la Iași, în poarta re-
vistei *Viața românească*.

S-au dus pontifii acestui templu literar, au trecut peste noi, cei rămași, atâtea și atâtea evenimente, teoriile literare s-au ridicat ca norii și ca negurile... Au rămas amintirea, farmecul ceasurilor trăite în cercul ieșean și recoltele literare secerate și așezate tomuri-to-muri.

Și iată că un tânăr erudit, profesorul Valeriu Ciobanu, ne aduce azi o carte deosebit de interesantă, tocmai despre poporanism. Car-tea este o lucrare academică, bogată în informații, bogată în destăi-nuire literare și aducătoare de multă și surprinzătoare lumină. Titlul ei este: *Poporanismul: geneză, evoluție, ideologie* (Tipografia „Bu-covina“ 1946).

Am citit-o cu veșnica mirare a martorului cutărui fapt istoric, dar care se găsea în stânga evenimentului sau la periferie și n-a putut să vadă și să cuprindă toată desfășurarea celor petrecute.

Profesorul Valeriu Ciobanu, bun cunoscător al literaturilor slave, îndeosebi al literaturii ruse, ne dovedește că poporanismul nostru de acum patruzeci de ani însemnează recolta românească a unui vast belșug ideologic revărsat în tot estul și sud-estul european.

Mai întâi, Stere a avut înaintașii, chiar aici la noi și anume pe Bogdan Petriceicu Hasdeu și pe Dobrogeanu-Gherea formați sufletește ca și el în Rusia.

Autorul nostru scrie: „Caracteristic crizei morale prin care trece răsăritul și sud-estul Europei, în timpul creșterii burgheziei, popora-nismul este un curent al declarațiilor, reprezentat fie prin nobili po-căiți, fie prin proletarii intelectuali.

În Rusia, Lev Tolstoi, de familie nobilă, și Gleb Uspenschi, fiu al unui mărunț funcționar de provincie, reprezintă ambele fracțiuni.

La noi, majoritatea poporaniștilor sunt declasați cei de a doua ca-tegorii. Un Creangă, un Slavici, un Coșbuc, un Goga, un Sadoveanu, Agârbiceanu sau alții, fii de popi de la țară și de săteni, prin poziția lor de intelectuali, veniți să umple golurile orașelor, care creșteau spre a forma o burghezie urbană, erau poporaniști meniți să vindece rana formată din cauza sfâșierii sufletești ce s-a produs în urma schimbării mediului social...“

Și, mai departe, Valeriu Ciobanu scrie:

„Influența rusă explică în bună parte faza de pregătire a popora-nismului român. Hasdeu a fost influențat de slavianofili, iar Gherea de Belinski și de discipolii lui...“

Poate că atari constatări și atari evidențieri științifice scad ceva din prezumția noastră, arătându-ne dependența noastră ideologică, dar sporesc sentimentul solidarității omenești, demonstrându-ne sis-temul vaselor comunicante al biologiei și al psihologiei popoarelor.

Îndemnăm pe amicii noștri cu tot dinadinsul să cerceteze revela-toria și bine-venita lucrare a profesorului Valeriu Ciobanu.

LUAREA BASTILIEI

Marile evenimente ale istoriei, după trecerea de vreme, ajung ca stejarii bătrâni pe care îi îmbracă mușchiul... Tradiția, legenda, transfigurarea îmbracă, generație după generație, columnele faptelor istorice și stejarii Dodonei...

Am citit și am admirat aceste fapte, odinioară, la ceasul inițierilor noastre. De atunci au trecut atâția ani!... Revoluția Franceză, tumul-tul Parisului, eroii baricadelor, splendida tragedie din care era să iasă o lume nouă... s-au adunat și au încăput sintetic în câteva strofe din *Împărat și proletar*:

„Pe stradele-ncrușite de flăcări orbitoare
Suiți pe baricade de bulgări de granit,
Se mișc' batalioane a plebei proletare,
Cu cușme frigiene și arme lucitoare,
Și clopote de-alarmă răsună răgușit.“

Luarea Bastiliei este începutul durerilor mântuitoare și prima bi-ruință a voinței populare descătușate. A rămas la inima tuturor iubi-torilor de libertate ca un simbol și ca un suspin fericit!...

Poporul nostru, părinții noștri, treburile și rosturile valahilor de la Dunăre, în ziua căderii Bastiliei, dormeau în căldura lui iulie, cel mult se concentrău asupra secerișului început...

Dar uriașa zguduitoră a Revoluției Franceze era menită să fie re-simțită, reproducă și multiplicată, în lungul și în largul lumii. Peste zeci și zeci de ani, marile idei revoluționare aveau să pătrundă și să transforme toată Europa.

Vechile așezări nedrepte, inegalitățile sociale, prejudecățile care învrăjbeau pe oameni, exploatarea pe față și deghizate, nenumăratele lanțuri care încovoiau popoarele... toate, toate acestea trebuiau să se clatine și să se prăbușească, nu în șapte zile, ca vechiul Ierihon, dar la fel cu vechiul Ierihon, la trâmbița proclamațiilor revoluționare...

Libertate, egalitate, fraternitate!... A fost cineva printre noi care să nu fi vibrat în ceasurile lui de meditare singuratică sau de entuziasm colectiv, la trecerea măreață a acestor flamuri ideale?...

Toți câți am cunoscut nedreptatea, umiliința, aroganța stăpânitorilor nevrednici, surghiunul moral sau efectiv, toți câți am privit – de pe stradă sau printre zăbrele – alaiurile exploataților și ale amăgitorilor poporului, suntem de-a pururi cutremurați de sfânt cutremur, când regăsim, în calea noastră, amintirile, semnele sau lozincile Revoluției Franceze.

Și i-a fost dat marelui Eminescu – poate în contradicție cu el însuși, din alte ceasuri – să ne lase această strofă, care ne emoționează ca un fel de *Marseillaise*-ă românească:

„O, luptă-te-nvălită în pletele-ți bogate,
Eroic este astăzi copilul cel pierdut!
Căci flamura cea roșă, cu umbra-i de dreptate,
Sfințește-a ta viață de tină și păcate:
Nu! nu ești tu de vină, ci cei ce te-au vândut!“

Aniversarea luării Bastiliei ne află azi într-o situație prielnică și bine-venită democrației universale și naționale.

Să știm să înțelegem lecțiile trecutului și să ne cinstim pe noi, cinstind pe eroii iubirii de oameni.

Mai mult decât atât: să ne dovedim, la nevoie, la înălțimea jertfelor de odinioară!

LA SINAIA DE ALTĂDATĂ

Macedonski începe, precum știți, admirabilul său sonet *Avatar* astfel:

„Domnea în Roma-August, – era sub cer de mai
Îmi cântă în suflet anul...“

Eu... nu mai țin minte anul, dar n-am uitat că prefectul poliției Capitalei era atunci Paul Stătescu... În anul acela, în vara aceea, am făcut prima mea călătorie la Sinaia.

Desigur că Sinaia de mai târziu a crescut, a înflorit, a ajuns și mai frumoasă decât în anul cunoștinței noastre. Dar pentru mine ea a rămas – așa cum am văzut-o acum o jumătate de veac sau mai mult – unică, irepetabilă...

Drumul București – Ploiești – Sinaia, pe care până aci îl știam numai din harta țării, mi s-a părut o poemă feroviară... Adevăr este că îmbulzelile din zilele de acum erau pe atunci aproape necunoscute și Câmpina lui Grigorescu nu trecuse încă în epoca sinistrelor spânzurători petrolifere.

Profilul Carpaților, scris pe un cer în ziua aceea – numai de peruză, plutea între vis și masivitate. Dealurile, de la Câmpina înainte, urcau unele peste altele. Unele îmbrăcate în fân și în flori, altele în fagi și în carpeni. Prahova cobora argintie, ducând cu ea devale povestea codrilor de brad și amintirea poeziei lui Coșbuc...

Urcam întâia oară, să văd locul unde marele Carol-Vodă își durase ctitoria lui de vară. Îmi aduceam aminte de romanul *Dan* al lui Vlahuță și – elevul lui Gherea cum eram – intram în Sinaia capitalistă cu ceva din psihologia separatiștilor sociali.

Din fericire, sărăcia mea era să mă țină de-a pururi la porțile acelor vile bogate și să nu-mi îngăduiască niciodată să mă întâlnesc, socialmente, cu proprietarii lor.

Frumos era parcul din centru, dar – afară de Paul Stătescu – n-am recunoscut pe nimeni. Ce căutam eu acolo? Îmi dădeam seama, din privirile celor ce treceau în sus și în jos pe lângă banca mea, că sunt din altă lume și că ivirea mea în parcul Caraiman este un paradox social.

N-am mai dat prin parc și m-am urcat în sus, pe albia Peșului, și m-am răzlețit prin potecile codrului... Aici era adevărul! Aici sufletul respira în voie și se odihnea! Aici, printre pălăriile uriașe ale brusturelui crescut în albia umedă, aici în văzduhul prididit de mulțimea crengilor de brad, lăsate în jos a pace și a binecuvântare!...

După mulți ani de zile, într-o toamnă târzie, am revăzut Sinaia și am scris cu inima amară:

„Vilele trufașe de altădată... stăteau acum mai triste și mai pustii ca văduva din Sarepta Sidonului... Unde sunt cuconițele în toalete

limpezi, domnișorii cu păr buclat (și subt bucle, ticăloși și purulenți), căței cu panglicuțe și copii rău-crescuți și fanfaroni!...M-am plimbat de-a lungul acelor grile închise, acelor vile moarte și m-am întrebat, așa într-o doară, cu ce s-a ales poezia, literatura, ori măcar sufletul așa-zișilor noștri intelectuali români, de pe urma acelor câteva decenii, de când Sinaia e căutată și admirată?... De ce o fată atât de frumoasă a fost atât de rar și de puțin pețită de scriitorii noștri? Răspunsul e trist, dar trebuie să-l spunem. Sinaia era locul unde se odihneau boierii vara și despre boierii noștri și despre treburile lor, nu puteau să scrie nimerit decât Caragiale, doctorul Ureche și alții strănepoți ai lui Juvenal.

Ce idilă fragedă, nevinovată, sau chiar ce pasiune strălucită era să sezi la Sinaia, când toată vara, Sinaia mișună de cuconițe în toalete străvezii, de domnișori cu Sodoma și Gomora subt pălărie, de căței cu panglicuțe și de copii obraznici!...

Aș vrea, cu toată puterea, ca zilele pe care le-am ajuns să spele fruntea frumosului oraș de subt Caraiman. Cămine vaste pentru copiii muncitorilor, vile de gazdă pentru intelectualii și artiștii obosiți de apostolatul lor, institute terminus pentru bătrânii gladiatori, doborâți în arenele Ideii!

Iată ce despăgubiri va trebui să ne dea Sinaia într-o zi, iată ce ispașă pentru trecutul ei de curtezană!

LA SULINA

Nu sunt prea mulți cei ce, la numele Sulinei, își vor simți inima plină de farmecul Dunării sosite la capătul călătoriei și de poezia Bălții. Ca să ajungi la acest punct original și extrem al țării noastre, trebuie să plutești ceasuri multe, să lași la nord brațul Chilia, la sud, brațul Sf. Gheorghe și să continui, pe brațul din mijloc, hectare și iar hectare de apă somnolentă, de dumbrăvi sure și de păpuriște. Pietrele și semnele kilometrice se perindă anevoie; soarele se sfarmă în mii de oglinzi toride, în jurul vaporului; călătorii cad de somn, de căldură; lumea întreagă, din zare în zare, pare un scut de bronz căzut lângă marele fluviu.

Târziu, când toate sălciiile pornesc să-și lase umbra – ca un fel de prelungire a propriei tale nerăbdări – înainte spre Sulina, începi

să distingi în zare un nasture roșu, care este turnul de la Casa Apelor. Dar până acolo, mai sunt ceasuri de plutire!... Stoluri albe de palmipede se risipesc în gloria de purpură a amurgului. Lotci negre de pescari așteaptă sub sălciiile despletite. O transfigurare progresivă – argint spre ametist – coboară din ceruri spre împărăția stufului.

În preajma turnului roșu, mult pândit și în fine evident, încep să frângă linia zării și alte semne evidente: ne apropiem de Sulina!... Dar ca-n *Noaptea de decembrie* al lui Macedonski: Mecca pe cât se apropie, pe atâta se depărtează!...

O împrejurare norocoasă m-a ajutat să văd acest oraș fără pereche, căruia neuitatul Jean Bart i-a închinat cartea sa cea mai bună. Un prieten din anii tineri, aproape un coleg de universitate, emitentul medic și bacteriolog, generalul Vasile Panaitescu – pe vremea aceea, sentinela noastră sanitară la gura Sulinei – m-a chemat frățeste, într-o vară, în casa lui și la masa lui. Acest admirabil amic va ceti, poate cu supărare, destăinuirea mea. Îl rog să mă ierte și să stea să judece în locul meu: ce poate să fie mai iertat unui poet, care-și rechemă amintirile de călătorie – în aceste zile de Cuptor – decât rechemarea unei fapte generoase unice, în analele lui literare!...

M-am împărțit: – după zile și după ceasuri – între țărnul mării, cu molcome ondulații spre Sf. Gheorghe, și Balta infinită. Singur și întovărășit, am lăsat mii de urme de pași, în nisipul umed și elastic. Cu prietenii mei și cu copiii mei, am urcat în barcă și am descursat hățiturile Bălții, când ajutați de lopeți, când de niște prăjini speciale, acolo unde apa e mică și jocul lopeților anevoios...

În Sulina trăiește o lume cosmopolită. Pe lângă vilele europene ale înalților comisari ai Dunării, pe lângă clădirile oficiale și o frumoasă catedrală – nici azi terminată – sunt case de toată mâna, aliniate pe patru sau cinci șiruri, între cheiul Dunării și împărăția Bălții. Trecând peste petrecerile, dezordinile și micile conflicte... diplomatice, fatale într-un port cosmopolit, Sulina e un oraș de oameni deosebit de cinstiți și de morali.

Sunt în oraș mai mult sfinte locașuri: grecii, romanii, occidentalii catolici, lipovenii ortodocși au fiecare biserica proprie. Bineînțeles că musulmanii n-au rămas fără geamie.

Cimitirul orașului, cu compartimentele lui bine distincte, stă între Balta foșnoitoare și lama de argint a mării.

În cimitirul anglican, sunt două morminte cu o poveste mult frumoasă: un ofițer englez, de marină, cu serviciul la Sulina, aștepta, acum vreo 80 de ani, să-i sosească, cu corabia, logodnica, din Anglia.

Corabia sosește și manevrează ca să se alipească de chei. Dar logodnica nerăbdătoare se repede, cu brațele întinse, spre iubitul transportat de fericire...

Sărmana își pierde echilibrul și cade în Dunăre, între chei și vapor... Ofițerul se aruncă după ea, s-o scape!... Amândoi rămân în fundul Dunării...

Pe piatra de pe mormântul ofițerului stă săpat acest frumos cuvânt din *Sfânta Evanghelie* (Ioan 15, 13) „Greater love hath no man than this that a man lay down his life for his friends“.

DIN SEMNELE VREMII

Am fost alaltăieri, într-o echipă culturală, la Râmnicu Vâlcea și la Brezoi. Am folosit două zile de sărbătoare, una lângă alta, și am chemat în sălile de conferință pe cei ce erau bucuroși să mai învețe câte ceva. Mi se pare însă că, din această expediție misionară, cei ce au învățat și au înțeles mai mult au fost întâi misionarii.

Am observat și azi și altă dată că nu numai în zile de lucru poți să studiezi pe semenii tăi, ci și în zilele lor libere. Când omul este încovoiat pe nicovală, pe coarnele plugului, sau pe retortele lui din laborator poți să înveți, din atitudinea și din munca lui, destule lucruri. Dar poți să înveți și mai multe, dacă îl găsești într-un ceas de odihnă și voie bună.

Așadar, erau zile libere și muncitorii de toate categoriile porniseră spre poalele munților, căutând câteva ceasuri de umbră și de răcoare. Erau funcționari din diferite instituții și industriei, erau lucrători din fabrici, erau tovarășii tinerești, cari treceau, vesele și gălăgioase, spre Călimănești, spre Cozia sau spre Brașov...

Sunt câteva decenii de când am trecut întâia oară pe lângă Oltul legendar și pe supt nesfârșita serie de umbrare vie, înclinate sau prăbușite peste albia lui. Cine erau cei ce ajungeau de prin alte părți lângă apele Oltului și puteau să se răcorească în unda lui zorită? Câți erau admiratorii acelor mândre privești ale pământului românesc?...

Erau privilegiații cari veneau, vara, să-și repare sănătatea, la Căciulata, și să combată urmările funestre ale meselor copioase. Erau mandarinii noștri sociali, cari altădată, în trăsuri de casă, mai târziu în mașini particulare, treceau prin aceste frumoase locuri, după convingerea lor, menite să-i îmbogățească și să-i răsfețe nu mai pe ei.

Stăm azi și privim aceste uriașe care moderne, destinate nu stăpânirii și fantaziei individuale, ci folosului celor mulți, și ne bucurăm de voia bună a celor dinăuntru, liberi într-o zi de sărbătoare. Sunt gânduri elementare, dar cu atât mai bine-venite și mai reconfortante. Toată această lume din fabrici, din ateliere, din birouri, din câmpia aspră a muncii a putut – altfel decât acum vreo 30 de ani – să lase uneltele din mână și bluza de lucru și să se veselească în această excursie frățească, pentru că vremurile s-au schimbat și împărțeala bucuriilor vieții a început să fie mai dreaptă.

Vedeai altădată, pe sub aceste arcade de fagi și de arini, pe lângă aceste pajiști dezmiardate, pe lângă aceste bogății, dăruite nouă tuturor, câțiva magnați, așezați greu în vehiculele lor, torturați de reumatisme și de indigestie...

Priviți azi pe fiii poporului, încununând, cu ciorchinii capetelor lor entuziaste, aceste autocamioane... Au sosit zile mai bune. Bucuriile vacanței, spectacolul frumuseților existenței, plăcerea ceasurilor despovărate se revarsă, încet și sigur, și asupra celor mulți.

Aceste vehicule multe și populare, încărcate ai zice de niște școlari zglobii, porniți cu voie bună spre cuiburile răcoroase de pe valea Oltului, sunt un semn la vremurilor noi.

Să primim acest semn cu inimă iubitoare de oameni și să ne străduim să-l multiplicăm și să-l statornicim în moravurile și în convingerile noastre.

DINCOLO DE CARPAȚI

Suntem în marea biserică reformată din Sibiu. Pentru noi, cei deprinși cu bisericile bizantine, înguste și pline de mister, acest locaș uriaș, susținut de colonne, luminat prin ferestre nesfârșite și alb peste tot, este o noutate subjugătoare... Unde sunt acele ziduri, așter-

nute de sus și până jos, cu numeroase brăie de pictură? Unde e cea venerabilă mohorâre pe care câteva veacuri de făclii aprinse au dat-o pereților și catapetesmei? Unde este mistica intimitate care înfioară cugetul, când pătrunzi sub bolțile posomorâte ale vechilor noastre locașuri de închinare?

Aici totul e clar, dat pe față și – nu știm pentru ce – grozav de naiv. Deocamdată, impresionează aceste proporții falnice. Această biserică, cel puțin prin temeliiile ei, există de pe la sfârșitul veacului al XIV-lea. Anul 1520 e săpat, undeva, în zid, drept leatul la care îndelungata ei clădire se poate considera ca terminată. Reforma a venit cu vijelia ei inovatoare, și a operat, fără îndoială, prefaceri considerabile, de cari azi nu putem să ne mai dăm seama. Cam tot ce stă pe ziduri ca podoabă – relief și pictură – trebuie să fie din perioada reformăției. Un principe sau un comite, care apare sus de tot, voinic și mustăcios, călcând un balaur mititel, trebuie să fie, cred eu, unul din acei amici puternici, pe cari învățătura cea nouă i-a găsit printre unguri și printre sași. Balaurul (nu e greu de ghicit) este duhul, este întruparea Romei papale.

Pe același perete, mai sunt niște îngerăși de piatră, dolofani și curmați la încheieturi, ca în imaginația unui artist sas, cari păzesc niște inscripții latinești. Mai urmează o compoziție ciudată – relief și inscripții – un fel de arbore de sentințe și de banderole, sub care se adăpostesc, într-o deșirare fantastică, două schelete. Dacă nu mă înșel, numele lui Dante e săpat pe o foaie din simbolicul copac. Toate acestea prea sus și prea palide, ca să putem să le descifrăm, din băncile de jos.

Orga pe care, în fiecare veac, a transformat-o și a îmbunătățit-o progresul tehnic, și-a păstrat fațada ei medievală. Între vechile sculpturi în lemn sunt și niște războinici unguri, smulși din veacul lor și pare că vrăjiți de cântecele orgei, să nu-și mai piardă caracterele și să nu se mai risipească niciodată. Astăzi, orga e pusă în mișcare prin electricitate. Pupitrul organistului e departe de orgă, în galeriile de sus, și între pupitru și străbunica orgă șerpuește un cablu.

În acest monument, crescut în alte veacuri, credincioșii intrau și intră prin trei portaluri. Unul, cel dinspre apus, nu-și mai deschide ușile. Cătrele sunt larg și-nalt clădite în stilul plin de zbor și de misticism al Evului Mediu gotic. Turnul bisericii reformate covârșește toate celelalte turnuri din Sibiu și, din depărtare, dă acestui

oraș, lângă cele două turnuri gemene ale Mitropoliei românești, cheia de recunoaștere.

Biserica mai are o intrare secundară, care duce în cămărilor ei și mai cu seamă în podul orgei. În cea dintâi cămăruță, e un fel de muzeu de pietre funerare, zidite în pereți și altădată așternute pe mormintele comiților, primarilor Sibiului și altor iluștri răposați, legați de istoria și de destinele cetății. Aci, lângă intrare, am găsit pe o piatră și numele voivodului muntean Mihnea, zis în cronicile românești Mihnea-Vodă cel Rău, domnitor în Țara Românească de la 1508-1510. Este voievodul a cărui domnie și sfârșit le istorisește marele prozator Alexandru Odobescu, în de toți cunoscuta lui nuvelă istorică. Aici în Sibiu, și poate chiar lângă această biserică (pe atunci nereformată) sârbul Dumitru Iacșag îl înjunghie pe tiranul fugăr din țară, răzbunând cinstea unei surori jignite.

Acest episod sângeros poartă gândul spre trecutul îndelungat al legăturilor Munteniei, îndeosebi cu cele două orașe de peste munți, Sibiu și Brașovul. Ar fi un învățat bine inspirat acel învățat răbdător care ne-ar culege din arhive, din biblioteci și în general din pulberea veacurilor isprăvite, istoria pașnică – negustorească, particulară și mai apoi culturală – pe care a trăit-o Muntenia, în atingere continuă cu aceste două vechi orașe din Ardeal.

Ne înapoiem la momentul de față și mărturisim că altarul reformat e gol și trist... Desigur că altfel se înfățișa altarul acestei biserici în ochii lui Mihnea Vodă, în ziua de 12 martie 1510, praznicul sfântului Papă Grigore...

Măreață a fost Reforma. În vremea ei, mari au fost problemele pe cari le-a dezlegat în fața lumii, când cu vorba, când cu sabia, dar pustie mai este inima creștină și biserica, o dată cu ea, a doua zi de reformare...

Totuși... nu uităm că suntem născuți între Carpați și Dunăre, adică într-o regiune bisericească profund slavo-bizantină, și că în noi mai vorbesc și strămoșii pravoslavnici, cei adormiți la sânul bisericilor înguste și pline de mister...

În sfârșit, nu vom pierde din vedere că reformății, sași și unguri din Ardeal, fără să se prea gândească și fără să voiască, ne-au dat primul imbold să scriem românește, să laudăm pe Dumnezeu în limba noastră și să punem, sub teascurile tiparului, întâile bucoave românești.

LEAFA LUI MACEDONSKI

Macedonski, pe care de-abia moartea l-a ridicat din impreciziiune și din controversa trivială și l-a așezat pe soclul marei poezii, avea în zilele lui o leafă de mizerie, de la nu mai știu care minister.

Trecem peste înfricoșata și cunoscuta discuție: Cuvine-se ca poeții să aibă asemenea sinecură?...

Este de demnitatea poeziei, s-o băgăm în grajdurile ministeriale; cum se împacă măreția lui Apollo cu robia bugetară? etc..., etc.

Macedonski apucase să aibă o leafă de la un minister și-și cârpea cu ea, slab și prost, nevoile și sărăcia.

Dar leafa lui Macedonski era o piatră de scandal!...

Ori de câte ori se schimba un partid politic, sau, uneori, numai titularul ministerului și venea vremea alcătuirii noului buget, prima economie propusă era suprimarea lefii lui Macedonski.

Am asistat eu însumi – acum vreo treizeci de ani – la această gravă redresare bugetară. Leafa lui Macedonski împovăra finanțele statului! Leafa lui dezechilibra bugetul instituției! Leafa lui paraliza toate severele intenții de economie ale oamenilor noștri politici... Și, regulat, leafa lui Macedonski cădea sub foarfeca jertfitorilor naționali.

Că în locul sărmanei lefi a lui Macedonski erau trecute alte sinecure, alte lefuri sau cheltuieli – este de la sine înțeles. Dar aceste adaosuri nu scoteau ochii nimănui, nu mai erau leafa lui Macedonski.

Am privit o viață întreagă acest joc ipocrit și dureros. Viața, nevoile și amărăciunile artiștilor ni se par lucruri neserioase. Cine ia în tragic lacrimile unui copil!...

Am ajuns, poate, la mai multă înțelegere pentru cântecele, poveștile și, în genere, pentru această muncă bizară pe care o numim și noi – cu un cuvânt luat de la alții – Arta. Dar suntem încă departe de convingerea că un artist, ca om, trebuie să fie socotit cu un plus de luare-aminte, față de ceilalți concetățeni.

E adevărat, citim prin biografiile artiștilor străini: „... Artistul e un dezarmat în viață... Se pare că darul lui excepțional, arta lui, luată din ceruri, îl izbește cu o incapacitate practică incurabilă... Marii poeți, marii creatori de frumos plastic și toată familia lor... ar trebui să găsească în viață, din partea contemporanilor, un tratament deosebit, o înțelegere simpatică și un regim practico-social excepțional.“

Așa zic alții, prin alte părți, și poate că așa și fac.

Nouă – în așteptare – ne rămâne priveliștea zguduitoare a lui Eminescu, târându-și colanele pe la băi, cu bani din colectele prietenilor. Bani pentru Eminescu bolnav, bani din vistieria statului? Se poate așa ceva?... Statul are obligații severe!... Are dregători importanți, de satisfăcut! Are concepții financiare inflexibile!...

Nouă... ne rămâne episodul amar al lui Vlahuță, care face distanța dintre Dragosloveni și Bârlad într-un car cu boi, timp de două săptămâni, fiindcă vehiculele oficiale aveau de transportat amici, partizani, comori prețioase, de carne conservată sau vie, și nu puteau să mai servească pe Vlahuță și pânzele lui Grigorescu!

Nouă ne rămâne, în matematică prelungire, experiența de toate zilele...

Știm, credem, așteptăm și predicăm dreptățile cari stau să vie...

Dar cum să le implorăm să treacă și prin mansarda poetului?

CÂND SE IVESC ZORELELE...

Pe gardurile de la țară, prin hățișurile din siliștile năpustite, se ivește, în cumpăna verei, floarea spumei de cristal, mult gingașa „rochiță a rândunelei“. Cine a plăsmuit întâi numirea aceasta, a fost un suflet îngeresc. Cu adevărat, ce s-ar putea potrivi mai bine cu acest minuscul și străveziu potir, decât ideea că e o rochiță pentru rândunică?

În lumea viguroasă și atât de fericit diversă, care înconjură, la țară, pe copilul dăruit cu puterea de a se minuna de toate lucrurile, floarea de volubilis este floare și fluture în același timp.

Floarea aceasta a fost pentru mine o ciudată dascăliță de înțelepciune melancolică. Dacă o culegi, se ofilește între degete, într-un minut. Dorința de-a o strânge, din vrejurile ei, pe obrajii tăi, pe buzele tale, se sfârșește degrabă în dezamăgire. Acești clopoței sunt o spumă răcoroasă! Grația lor subjugătoare este mai mult idee platoniană, decât fenomen aievea! Aceeași lecție tristă o învățam când făceam greșala să prind vreun fluture. Minunatul giuvaer, cu ochi din coada păunului, când ajungea între degetele mele, se topea într-un fel de cenușă unsuroasă. Și atunci, între acești clopoței de sidex și de omăt, risipiți peste șanțuri între fluturii cari fermecau și amăgeau,

copilului de câțiva ani începea să i se destăinuască, cu întâile ei melancolii, eterna sete după statornicia întru frumos...

În familia numeroasă a acestor flori, zisă a convolvulaceelor, este și zoreaua de grădină, pe care am cunoscut-o mai târziu, când niște harnici grădinari au întemeiat o grădină potageră, lângă curtea moșiei noastre. Când am văzut întâi coverca grădinarilor încununată, în soarele unei dimineți de septembrie, cu cununi de zorele, am fericit și am gelozit, în gândul meu, pe stăpânii covercii. Din floarea mică, atâta cât un degetar, strâmt la fund și revărsat la margini, pe care o știam eu, se răsfirea acum o adevărată rochiță a rândunelei, albă, roșie și albăstrică, miraculoasă ca o flacără în trei culori și proaspătă ca un fulg de zăpadă. Și aceste zorele, privite întâia oară, mai erau o călăuză și un martor al unei priveliști noi și a unei munci care nu se făcea încă prin părțile noastre, munca grădinărească.

Fiindcă era acum șaiszeci de ani, când horticultura și grădina potageră însemnau printre noi pilde rare, de obicei date de muncitori străini.

Pentru aceea, șanțurile simetrice, pline cu apă, roata învârtită de un cal, pâlcurile aproape geometrice de ardei, de pătlăgele, de cartofi... și chenarele mai depărtate de crăițe și de floarea soarelui, mi se păreau o lume revelată, o lecție admirabilă, pe malurile Tecuciului nostru, leneș, plin de broaște și de rogoz nefolositor.

Ce mai trebuia ca zoreaua să-mi rămână, an după an, cincizeci și mai bine de ani, crainicul cu proaspătă solie a muncii migăloase pe metru pătrat și flamura toamnelor cu sânul plin?

O văd, de câteva zile, aci pe zaplazul unor vecini și am descoperit-o azi, și sub fereastra mea, în hățișul curpenilor de mai multe neamuri... O privesc cu aceeași uimire bucuroasă, cu aceeași mică și tainică sărbătoare sufletească, precum odinioară, lângă sălciile de pe Tecuci.

Dar am învățat ceva, de atunci încoace. Nu mai culeg zoreaua și nu uit tâlcul experienței din copilărie.

Înflorind după crinii lui iunie și înainte de crizantemele lui octombrie, zoreaua – atât de fragedă – îmi aduce anual destăinuirea unui dublu simbol: fragilitatea tristă a desfătărilor pământești, dar și chezașia dărniceii pământului, frământat și fecundat șchioapă cu șchioapă.

Și, după împrejurări, această floare aeriană ar putea să ne mai insufle o întrebare: când, în această minunată lume a lui Dumnezeu, toate făpturile Lui ne predică atâta frumusețe și atâta înțelepciune, de ce omul învață atât de greu și uită atât de ușor?

SCRISOAREA UNUI VECHI COLABORATOR AL „ADEVĂRULUI“

Prietenul și colegul meu de literatură, juristul Iuliu Dragomirescu, îmi scrie, de la țărmul mării, o prețioasă epistolă. Dacă, în ea, n-ar fi vorba prea mult despre mine și despre cărțile mele, epistola, pentru frumusețea ei, ar fi trecut de-a dreptul la tipografie. Autorul ei este un vechi și totdeauna binevenit colaborator al *Adevărului*.

Cu scrisoarea aceasta, prietenul meu mă răscolește și mai cu seamă răscolește un trecut semisecular. Ceea ce este bizar e că Iuliu Dragomirescu de azi are, pentru mine, atitudinile sufletești, judecățile și elogiile pe cari le-am avut eu pentru el – martor este *Jurnalul* meu – acum vreo patruzeci de ani.

Iată cum stă lucrul: Am intrat în literatură, la sfârșitul veacului trecut, braț la braț, Arghezi, Cocea, Demetrius, Iuliu Dragomirescu, eu și încă doi-trei. În juvenilul roman *Poet-Poetă*, eroul se numește Iuliu.

Dar viața, ironică și grea, ne-a despărțit curând. Cocea a plecat la Paris. Arghezi a intrat în mănăstire; eu am năpustit filosofia și am trecut la teologie... Au rămas în literatură Demetrius și Iuliu Dragomirescu, dar unul pe un drum, și altul pe cu totul alt drum...

Iuliu Dragomirescu a trăit câțiva ani eroici, scriind câteva volume de poezii, ducând în spinare secretariatul revistei *Literatură și artă română* și urmând trei facultăți deodată: Litere, Drept și Teologie!

Scriam în *Jurnalul* meu, la 5 noiembrie 1905: „... m-am întâlnit pe stradă cu... Iuliu Dragomirescu... E gata să dea licența în Drept, după ce a gustat știința și decepțiunile Facultăților de Litere și de Teologie... Dirijează revista proprie *Cuvântul* și este cel din urmă prieten al lui Hasdeu... Are colaborarea lui Hasdeu... Pentru Hasdeu, Iuliu Dragomirescu este David, păstor încă de oi... M-am despărțit de el în faptul serii și în preajma Cișmigiului transfigurat de toamnă, șovăind în mine însumi și întrebându-mă fără de răspuns: Cine știe dacă nu am dat mâna cu un semizeu al generațiilor viitoare, cu un apostol necunoscut, cu un sârbătorit al viitorului, cel veșnic plin de taină și de neașteptat...!“

Așa scriam despre amicul meu, acum patruzeci și unu de ani și, substanțial, nu am nimic de retractat din ipotezele și impresiunile mele de atunci. Cine cunoaște pe juristul Iuliu Dragomirescu, ceva mai de

aproape, va afirma cu mine că este o personalitate de o bogăție și de o complexitate, aproape fără pereche, în mediul intelectual românesc.

Dar Iuliu Dragomirescu a avut puterea să renunțe la tipar, la notorietate, la iarmarocul literar... și să se mulțumească cu despăgubirile mai gospodărești ale vieții... Ironie și ciudățenie!... Prietenul meu, când mă privește și mă cinstește azi, este exact în situația mea sufletească – de acum patruzeci de ani – când îl citeam și-l admiram... Eu eram burghezul cuminte, eu eram cel ce renunțasem la literatură, eu cel ce alergam după studiile înalte și după viitoare catedră universitară.... Iuliu Dragomirescu scria sute de versuri, avea o revistă, polemiza cu Chendi și cu alții și era – pentru multă lume, începând cu Hasdeu – unul din principii literaturii românești viitoare.

Cu o înțelepciune pe care nu pot să i-o laud îndestul, amicul meu s-a ridicat deasupra tuturor vanităților literare și-a adunat o erudiție juridică excepțională și, mai presus de toate, și-a agonisit o înaltă libertate sufletească.

Plecând de la o pagină a mea, Iuliu scrie: „În cartea *La țârmul mării* (p. 67), Galaction menționează incidental pe literatorii care încercă lumea o bucată de vreme și apoi se dau la fund. Bucurosi m-aș înscrie printre cei „cari asediază revistele, tipăresc două-trei broșuri sau mai multe, înșeală pe câțiva dăători de brevete și într-o bună dimineață se fac avocați, deputați sau moșieri“ – dacă n-ar fi deosebirea că eu n-am înșelat niciodată pe nimeni și nimeni nu mi-a dat brevet. Dimpotrivă, am fost totdeauna ostracizat, încât înțelegând lucrurile, am renunțat devreme la orice notorietate și m-am dat la fund...”

Toate bune, dar îmi rămân o îndoială și o întrebare... Această „dare la fund“ poate să însemneze numai o renunțare la divulgarea prin tipar... Cine mai poate să scrie o scrisoare, atât de elegantă ca aceasta primită de mine, este neîndoielnic că n-a lăsat pana să ruginească în călimară.

Acum patruzeci de ani, Iuliu Dragomirescu a tipărit în *Adevărul* o remarcabilă dare de seamă asupra tezei mele de licență în teologie: *Minunea din drumul Damascului*.

Dacă luam în seamă unele constatări și avertismente din acea dare de seamă, azi aș fi putut și eu să adaog la numele meu civil – cum face atât de spiritual, dar atât de legitim Iuliu Dragomirescu – „advocat deputat și moșier“.

Nu mai țin minte când (poate să fie acum 20 sau 30 de ani) un mucalit de desenator ne prezintă pe unul dintre scriitorii contemporani cu Alecsandri, într-o izbutită caricatură.

Scriitorul, pe atunci foarte încărcat de ani și meritos la vremea lui, isprăvise cu literatura și trăia din ceea ce fusese și el, odată. Dar lumea e rea și necruțătoare. Dacă ești prea activ și tipărești prea des, se declară uluită și debordată de atâta activitate. Dacă te împovărează bătrânețile și rămâi mai la o parte, ajungi subiect de glumă, cum ajunsese amicul și contemporanul lui Alecsandri.

Am observat adeseori că în zbuciumata și înfrigurata viață de azi, bătrânul și bătrânețile de altădată sunt prohibite. Moșnegii nu mai au dreptul la odihnă și la respectul nostru. Ați citit romanele de acum o sută și două sute de ani... Ați privit ca și mine tablourile de familie, executate de măștri străini... Bătrânul alb și venerabil stă în jilțul cel mare, iar în jurul lui, atenți și afectuoși, stau copiii și nepoții.

Azi, moșneagul nu mai are trecere și nu mai are jețul de onoare. Dar trebuie să mărturisim că moșneagul însuși nu mai există.

Bătrânii lui Cicerone sunt o amintire! Senatul roman a rămas cu băncile goale. Nimeni, azi, nu mai vrea să fie bătrân. Unde sunt frumoasele bărbi albe de odinioară! Unde sunt toegile bătrânilor!... Ca să mai poți găsi azi un bătrân de moda veche, trebuie să-l cauți prin funduri de mănăstire sau de sinagogă. Poezia bătrâneților senine și înțelepte a rămas în cărți și în tablouri...

Bătrânul academician care l-a inspirat pe caricaturist, era tocmai un exemplar din această specie în stingere: *senectus amabilis*. Dar șolticul meu de caricaturist avea preocupări și puncte de vedere cu totul deosebite. El vroia să exprime sleirea literară a bătrânului și retragerea lui tăcută din frontul publicistic.

Desenul ne prezenta pe bătrân – încă drept și falnic, îmbrăcat ireproșabil – cu o găscă la subțioară. În mâna dreaptă, el ținea o pană, pe care o restituia cu delicateță, pasărei sacre, salvatoarea de odinioară a Copitoliului.

Sub desen citeai: „D.X.Y. depune în tăcere pana de scriitor...”

Această caricatură m-a urmărit multă vreme și mă urmărește azi, în zilele bătrâneței! Iată un ideal!

Iată un ultim și nobil gest! A depune, în tăcere, pana de scriitor!... Tendința și pilda universală te învață cu totul altceva. Ascunde-ți vârsta și muncește până când te vor scoate, din bârlogul tău, cu picioarele înainte.

Eu caut – cu orice preț și cu orice pagubă – tocmai calea de altădată. Bătrânii au dreptul să se odihnească.

Îmi vin, înaintea ochilor, câțiva dintre amicii și tovarășii mei de călătorie literară și ziaristică, de vreo jumătate de veac încoace... Aceștia – dorescu-le încă 50 de ani de energie! – nu vor să știe de odihnă și nu se vor simți bătrâni niciodată.

Eu vreau să fiu bătrân și să supraviețuiesc scriitorului.

E o idee mai veche decât caricatura pomenită și o preocupare constantă, care exclude orice cochetărie.

Este dorința alpinistului prudent care așteaptă să se vază pe vârful de deasupra al întregului masiv, pentru îmbrățișarea întregului peisaj și pentru concluzia ascensiunii.

BINE CU TOATĂ LUMEA, DAR MAI ALES CU VECINII

Zice Eternul Înțelept: „... Vreme este să rupi și vreme să coși; vreme este să taci și vreme să grăiești; vreme este să iubești și vreme să urăști. Este vreme de război și vreme de pace este...” (*Eclesiastul* 3, 7-8)

Având înaintea ochilor această nestatornicie și periodicitate a firei și a treburilor omenești, cade-se să ne bucurăm de tot ceea ce ne descarcă ceasul bun și roata vremii.

Ce-a fost, a fost. Cu tot dinadinsul și cu nouă întocmire sufletească, să privim în față poruncile de azi și să ne pregătim înțelepțește pentru îndeplinirea lor.

Cu atât mai bine, dacă aceste porunci mai însemnează și îndemnul trecutului și pilda strămoșilor. Pacinicile noastre legături cu vecinii de la răsărit sunt veche datină românească. Veacuri lungi de viață învecinată, de înrudiri domnești și particulare, de schimburi și de întâlniri sufletești și pământești, au întărit dogma bunei noastre tovarășii cu lumea răsăriteană slavă.

Dogmele se consolidează cu încetul, fără voia noastră și pe deasupra generațiilor vremelnice. Înfrățirea noastră cu lumea slavă s-a

făcut în pasul turmelor care-și căutau pășune, în pasul caravelor negustorești și al trimișilor domnești. N-a fost ostentație, n-au fost demonstrații și proclamații.

O ceață deasă istorică acoperă acele veacuri depărtate, din cari, târziu, încep să se deslușească turnuri de mânăstire, profiluri de sfinți călugări ctitori, și hrisoave scrise în limba slavonă.

Dogma prieteniei noastre a fost mai cu seamă dogma legei sfinte. Credița ortodoxă, adică creștinismul răsăritean a crescut, în brațele-i sfinte, pe toate popoarele din aceste părți ale Europei.

Sub marile prefaceri sociale ale epocii actuale, regăsim trecutul comun și-i dăm un comentator nou.

Popor mic, popor de țărani și de muncitori, noi salutăm marile izbânde democratice din uriașa țară vecină și ne grăbim să îndreptăm, după pilda ei, neajunsurile, păcatele și strămbătățile noastre. Dar nu putem nici să uităm, nici să ascundem că inima noastră, plină de toridul democratism al Sf. Pavel, adastă, la bună răspântie, pe frații noștri pravoslavnici din imensa Rusie. Situația lor de azi – despovărați de lanțurile de aur altădată – ne este scumpă și exemplară.

Suntem dornici să privim pe acești creștini de azi, reveniți la măreața stare din veacurile primare.

Trăind în lumea aceasta, împlinim poruncile Lui, iubim pe aproapele, împărțim cu el bunătățile vieții și pilduim cea mai înaltă democrație, ce poate fi realizată aici pe pământ.

Ne rugăm pentru toată lumea, ne rugăm pentru pacea popoarelor, ne rugăm pentru prietenii și vecinii noștri!

UNDE ERA TÂRLA LUI MOȘ OPREA?

Știți povestea acelu francez meridional – să zicem din Marsilia sau din Tarascon – care se prinde în lațul propriei lui închipiri... Asistând într-o zi la un pescuit norocos, vine spre casă, spunând tuturor că pescarii din port au pescuit un pește uriaș, nemaipomenit, chitul lui Iona!... De fiecare dată, peștele ajunge mai extraordinar. La urmă, după ce spune noutatea la 10-12 cunoscuți, tarasconezul s-a mistificat pe sine însuși. „Mon Dieu!... Revenons pour voir“... Și pornește înapoi, către port!

De multe ori, un scriitor de basme, de povești cari ar fi putut să fie de romane... este primul care începe să-și caute aieva pe eroii cărților sale.

Am trecut, în toamna aceasta, de câteva ori, prin valea Oltului de sus de la Sibiu și mai departe, până la Drăgășani și mai în jos. M-am regăsit, în aceste călătorii, pe mine, călătorul de acum treizeci și mai bine de ani, dar mai ales am căutat să regăsesc pădurile, văile și dealurile, pe unde oblăduiau ciobanii și haiducii închipuirilor mele.

De la Râul Vadului spre Râmnic, valea Oltului, cu munții, cu sfâșieturile geologice, cu dealurile din dreapta și din stânga, cu codrii ei suspendați, cu podișul fluid și licăritor al Oltului, pe sub mesteceni și arini... este un măreț poem, din care toată literatura și toată poezia noastră nu vor putea să fure decât câte un palid stih, pe ici, pe colo...

Deunăzi, în primele zile vestitoare de iarnă, după ce văzusem dealul Feleacului, între Turda și Cluj, unificat sub un giulgiu subțire de omăt, vedeam acum, pe pajiștile înclinate dintre munții Oltului, o broderie albă și rară, din care copacii și copăceii creșteau liniari și aproape aeri- eni... Coamele umbroase ale verei, taina desigurilor pogorătoare și le- nea Oltului prefăcut în oglinzi de aur...rămăseseră în amintirea toridă a lui iulie. Noiembrie, discret și sufletesc, apropia, cu nu știu ce flori de intimitate, codrul fără mantie, stâncile cărunte și Oltul călător.

Căutam neliniștit, când în dreapta, când în stânga, acel vârful de deal, curmat ca o șea de voievod, pe care-l privea și-l poftea negus- torul meu de chereștea din Râmnic, în *Copca rădvanului*. Unde ve- nea târla lui Moș Oprea? Dar mai întâi, unde mai este, sau unde era însăși „copca rădvanului“?

Era... în revista *Viața socială*, din anul 1910. Era în cartea *Bise- ricuța din Răzoare* din 1915... Așadar, în legendă, în basm, în nefi- înță, și eu, totuși, întrebam cotiturile Oltului, sânurile împovărate de pietriș și stâncile dărămate – unde era copca rădvanului și unde târla lui Moș Oprea?

Moș Oprea baciul, ciobanul Oance, domnița Oleana, Mură lăuta- rul... au ajuns până la inima mea, cu zbuciumul Oltului, cu legendele și cu apele, și cu tot acest mândru și alean al malurilor lui: argeșean și râmnicean.

Cugetarea rară și filosofia transcendentală pretind că marea rea- litate este tocmai aceasta, pe care mintea tainică o proiectează în amurgul etern al umbrelor și al aparențelor.

Dar cine urcă până la această cugetare, sau cine-și dă drumul în genunea acestei filosofii!...

Rămânem, dincoace, în valea Oltului cu fantomele unu basm care ne-a robit odinioară și cu încântătoarea păcăleală de sine a meri- dionalului de pe Canebiera...

Rămânem visători în fereastra vagonului, întrebându-ne la subju- gătoarele pasuri ale Oltului: Unde era târla lui Moș Oprea?...

DESPRE CONSTANTIN MILLE

Când îl vezi pe om mai rar și mai de departe, ai o părere mai bună decât familiarii lui. Cu Mille era altfel. Cei ce l-au cunoscut de aproape, îl prețuiau mai mult decât cei ce-l vedeau de la distanță.

L-am văzut întâia oară la tribuna roșie din sala Sotir. Îl întreceau în elocință Anton Bacalbașa, Vasile Morțun și alții. Dar era o apa- riție izbitoare. Corect, măsurat, proaspăt bărbierit și om frumos, Mille contrasta cu toți colegii săi: pletoși, scâlțiați, sumbri și furtu- noși. Adevăr este că și Anton Bacalbașa, cel puțin când l-am cunos- cut eu, ni se arăta spilcuit și parfumat...

I-am văzut apoi, pe amândoi, pe Mille și pe Bacalbașa, pe scările interioare ale Ateneului, după conferința „Artă pentru artă“, salu- tându-se unul pe altul, cu mucalită exagerație... Cred că Tony nu era prea sincer. A dovedit-o mai târziu... În anul 1896, când ziarul *Ade- vărul* trecuse din mâna lui Beldiman, am ajuns să vorbesc cu noul director... Era, pe vremea aceea, cel mai prietenos și mai accesibil – pentru tinerii cu febră literară – dintre toți directorii de ziare. Și Radu Rosetti, și eu, și mulți alții suntem *finii* literari ai nașului Con- stantin Mille.

Dar ca să ajung la Mille, am trecut pe sub ochii binevoitori ai lui B. Brănișteanu, cel ce avea pe atunci direcțiunea *Adevărului ilustrat*. Fiindcă am stat totdeauna pe mejdina articolului literar și n-am fost niciodată un ziarist militant, Mille, directorul de la ziar, a rămas, pentru mine, închis în cabinetul său directorial.

Dar știam ca și ceilalți confrăți cât de exact este directorul, câtă seriozitate pune în lucrul său cotidian, câtă pildă bună și câtă omenie seamănă în juru-i. Și Mille, omul generos, bine-crescut, amabil cu

toată lumea, era un polemist temut și un adversar ireductibil! Stăruința lui în mânie și în asediu erau extraordinare. Sprijinit numai pe convingerile lui – cinstite, neporuncite de nimeni – acest om, de la biroul lui de ziarist, a izbutit să zăgăzuiască influența unei adevărate dinastii politice și să dea dinastiei o poreclă trecută în renume.

A fost, în lumea noastră românească, primul gazetar care ne-a făcut să simțim cu admirație ce puteri are presa, atunci când rotativele ei sunt puse în mișcare de energia unei conștiințe eroice.

Mai deunăzi, rătăcind prin aleile cimitirului „Șerban-Vodă“, am dat pe neașteptate, de lespeda funerară sub care se odihnește cenușa lui Constantin Mille.

Poate a fi adevărat, poate n-o fi adevărat, că în ceasul lui cel din urmă, Constantin Mille și-a adus aminte de credința din copilărie...

Oricum o fi, trecând pe lângă mormântul lui, i-am spus din toată inima:

„Pace ție, mult ostenitorule!“

„CUM TRECE VREMEA ȘI NE-NGROAPĂ!“

Iată, în casa aceasta n-am intrat niciodată, deși o știu de cincizeci de ani... Acum cincizeci de ani, am cutezat să pătrund în curte, să sun la intrare și, cu inima în freamăt, să depun, în mâinile mănușate ale unui lacheu, romanul *Poet-Poetă* al lui Nelly (prefațat de mine).

Casa – gospodărească, fără etaj – e vestită prin trecutul ei, ca fostă locuință a unui mare cărturar. La sfârșitul veacului trecut și la începutul veacului de față, s-au perindat aici mulțime de scriitori, de artiști și de oameni politici. Stăpânul casei era critic literar, profesor și orator, membru important al unui partid politic și un Mecena învăluit și condițional accesibil!

Puterea sufletească, înrăurirea acestui om asupra epocii lui și dreapta lui celebritate constituie un capitol bogat, în istoria noastră literară și culturală!...

Vestita lui locuință nu mai are azi, din slava de altădată, decât un epitaf de marmoră... Trec pe lângă ea adeseori și o privesc cu o admirație dolentă și complicată... Clădirea a îmbătrânit și se pare că actualii stăpâni nu vor să-i mai deghizeze bătrânețea.

Am auzit că altădată, în luna trandafirilor, stăpânul casei își lua ceaiul dimineța, în acest balcon deschis, dar apărat de flori și de copaci.

Unii și alții dintre cei ce au avut prețiosul prilej să fie partenerii maestrului – nu atât la această gustare matinală, cât la convorbirile care îi dădeau savoare atică – își aduceau aminte, cu emoție, de balconul cel alb, de grădinița străjuită de copaci, de cortinele de flori și de cuvintele lui Socrate-Mecena.

Dar de atunci a trecut mai mult decât o jumătate de veac. Copacii au căzut, răzoarele cu flori și cortinele s-au șters ca un vis și grădinița a ajuns – pentru mine – o severă lecție asupra deșertăciunii tuturor lucrurilor. De câtva timp privesc, în ea, cocenii, încă netăiați, ai păpușoiului semănat în primăvara ce-a trecut... Pe cuiburile, încă evidente, foșnesc în vânt foile scorjite și tulpinițele galbene-pământii...

Porumb în loc de flori!... Înțelegem simbolul cu toată legitimitatea și cu tot imperativul lui!...

Îl înțelegem și-l primim. Dar oricât am fi de conformiști și de înțelegători, cine poate să zidească și să astupe, în sufletul omenesc, arcadele nostalgiei și ferestrele dulcei înșelăciuni a trecutului!...

Și cine să recheme stihul poetului: „*Cum trece vremea și ne-ngroapă!*“ – fără un ușor suspin de solidaritate!

Ne îngroapă pe ai noștri și toate cele din jurul nostru. A îngropat marile cetăți de odinioară, celebra Agora din Atena și gloriosul Forum din Roma. Până mai acum o sută cincizeci de ani, acolo unde se discuta soarta lumii antice și unde răsunase cuvântul lui Cicerone, era un obor de vite! *Campo Vaccino* moștenise gloria elocinței latine!

... Și cu toate acestea, inima omului este răspântia tuturor contrastelor!... Nu numai inima mea și a ta, dar – a lui Solomon, a lui Kant, a lui Schopenhauer.

Întorcem spre trecut priviri nostalgice, dar așteptăm ziua de mâine. Admirăm colbul vremii și presimțim eternitatea.

ÎNTRE REVOLTĂ ȘI CONTEMPLAȚIE

Am deschis ochii la țară, în județul Teleorman, între holdele de grâu și coama pădurii bătrâne, de lângă albia râului Vedea.

Clasele primare le-am isprăvit în satul meu natal, Dideștii, și în târgul apropiat, Roșiorii de Vede. Am crescut, ca fiu de boier, între fiii

plugarilor și fiii micilor târgoveți. Aceasta nu avea să rămână fără importanță în viața mea. Pentru că, deși făceam parte dintr-o familie mai înaintată în vederi și umană în relațiile cu țărani și cu ceilalți, anumite nedreptăți și anumite deosebiri izbitoare nu puteau să nu fie dezvăluite ochilor mei. În Didești fusese un schit de călugări. Foști robi mânăstirești, țigani, au fost întâii mei prieteni. Aceasta, iarăși, poate să-și fi avut însemnătatea sa în dezvoltarea mea ulterioară. Oricum, atunci trebuie să fi deprins eu sensul noțiunii de „rob“, de om neliber și tot atunci, sau poate nu cu mult mai târziu, sensul noțiunii de „libertate“, pe care mizeria și incultura în care trăiau țiganii o falsificau și, de fapt, o anulau. La Roșiori, învățam de-a valma, copiii cu nume grecesc, bulgăresc și românesc Acest târg teleormănean, plin de salcâmi și de bragaii de peste Dunăre, mi-a rămas scump, cu amintirile lui străvechi, cu îngăduința lui patriarhală și cu cucernicia lui pravoslavnică. În el aveam să învăț să-i iubesc pe toți deopotrivă, fără a ține seama de numele sau de limba lor. Și tot din moștenirea aceasta sufletească avea să înflorească, peste o jumătate de veac, *Papucii lui Mahmud*.

Cel dintâi om care mi-a vorbit de doctrina socialistă a fost un tâmplar polonez sau cehoslovac, vremelnice așezat în Roșiori.

Cât privește cristalizarea atitudinii mele ulterioare, n-aș mai putea preciza astăzi, cum și prin care cauze s-a produs. Atitudinea mea față de viață și față de oameni pornește din izvoare pe care nu pot să le mai discern... M-am pomenit suferind cu cei ce sufereau și plângând cu cei ce plângeau... Poate, pentru că eram eu însumi, trupește, un firav și un slăbănog. Poate, de asemeni, prin toate celelalte influențe ale copilăriei.

Aș putea spune, însă, că am crescut și am perseverat în cartierul opoziției. Am fost „opoziționist“ și în timpul liceului, pe care l-am făcut la „Sf. Sava“, în București, unde îmi împrumutasem o oarecare exuberanță. (De bună seamă, sub influența mediului nou și a anumitor prieteni.) Dar am fost opoziționist mai ales după aceea: dacă cineva ar fi, într-o zi, curios să adune toate paginile mele de critică și de revoltă socială (și adeseori de revoltă creștină), ar alcătui un repertoriu voluminos.

Am debutat la ziarul *Adevărul*, ca rezultat al unor necesități interioare. Eram sărac și liber. Voiam să scriu și simțeam că trebuie să o fac, pentru oamenii liberi și iubitori de libertate; și am trăit și trăiesc sărac și liber. Când am ajuns să țin condeiul în mână, s-a produs

o separare, treptată dar sigură, între mine și cei care purtau pe față trufia bogăției. Am preferat și cercetat cu deosebire pe nevoiași și pe prizoniți, și nu făceam altceva decât să continui primele mele atitudini de copil, din târgul Roșiorilor, iubind prietenia dintre oameni, pacea tuturor și dreptatea.

Toate acestea, nu le-am dobândit prin cauze precise, pe care le-aș putea numi pe rând. Dar o mulțime de motive împrăștiate, de la acele ale copilăriei provinciale, întărită treptat prin viața care continuă, și până la marele, hotărâtorul motiv, pentru mine, al doctrinei creștine, toate m-au determinat să fiu așa cum am fost și să fiu așa cum sunt.

Ca scriitor, am colaborat constant la organele care presupuneau democrație, atât cât era posibilă în țara noastră. Politică, în general, nu am făcut; și în nici un caz nu am călcat vreodată pragul vreunui șef de partid, după cum niciodată numele meu nu a fost trecut în listele vreunui partid politic burghez. A fost însă o preocupare a vieții mele aceea de, dacă nu a armoniza, dar a pune în paralelă pe mării dascăli ai cugetării revoluționare, cu propovăduitorii de azi și de altădată ai concepției și ai vieții creștine. Un element fundamental însă, nepieritor și viu făcător în simțirea și în cugetarea mea, în literatură și în militantismul meu umanitar, a fost poporul lui Israel, cu *Biblia* lui și cu extraordinara lui menire. Jumătate din viața mea, în care i-am cunoscut îndeaproape pe evrei, victime alese ale tuturor persecuțiilor din trecut, am închinat-o cercetării și aprofundării contribuției ebraice la istoria omenirii.

Am avut norocul trist să fiu urât și prigonit de oarecare exponenți ai vieții noastre politice și culturale, timp de aproape patruzeci de ani... De vină era activitatea mea, contrarie intereselor lor. Și totuși, revolta mea nu era o revoltă impetuoasă, năvalnică; ci calmă, rece, de contemplație mai mult. Ceea ce predomină în această caracteristică a literaturii și a atitudinii mele este, fără îndoială, factorul creștin. Și, evident, dacă literatura mea nu a putut pătrunde mai departe, aceasta se datorește și acelor care m-au prigonit, dar și literaturii care dezvăluia un misticism ce respinge acțiunea și păstrează distanța.

Prin faptul că m-a caracterizat întrucâtva o anumită izolare, îi iubesc pe debutanți. Aceasta, în ordinea preferințelor și a simpatiilor literare. Iubesc frumosul izvorât din adevăr, admir pe colegii și pe predecesorii mei, dar îi iubesc pe debutanți. Vreau să văd în ei pe cei ce, mâine, vor desăvârși visul nostru umanitar, vor dezlega definitiv

nedumeririle și controversele noastre și vor mângâia inima contemporanilor lor, cu literatura și cu arta lor superioară.

Cât privește proiectele mele de viitor, aș vrea să răspund cu franchețea vârstei la care am ajuns. Și pe lângă asta, cu acel dram de înțelepciune pe care l-am agonisit de-a lungul anilor. Ce proiecte literare aș mai putea destăinui, când, la mine, iluzia, încântarea, eroismul vieții, biruințele umanitare și toată această putere fericită, care ne menține pe frontul muncii noastre literare, se adună azi în... oglinzile amintirii și ale istoriei personale.

Mi se obiectează adesea, cu amabilitate: „Ei, ei! Mai ai de furcă cu viața și cu literatura. Privește la cutare și cutare scriitor, fecund până la 90 de ani, din Răsărit ori din Apus. Adu-ți aminte de cutare sau cutare om politic care a pacificat lumea...” etc., etc.

Eu răspund invariabil cu cuvintele psalmistului: „Zilele anilor noștri sunt șaptezeci de ani, la cei mai în putere optzeci de ani” (*Psalmul 90, 10*).

Dar, pentru nu strica nici o bună dispoziție, pot dezvălui că mă tot trudesc de câțiva timp să aranjez vasta risipă de articole, de schițe, de note, de cicluri literare... din atâtea și atâtea ziare și reviste, la care am colaborat de vreo patruzeci de ani încoace... Sunt lucruri care azi au mai multă semnificație decât în zilele apariției lor.

CARTEA LA SATE, ALTĂDATĂ ȘI AZI

Altădată... cam de mult, acum vreo 63 de ani... În satul meu din Teleorman, pe vremea aceea, hârtia și cartea erau lucruri excepționale. Țin minte și azi cum micii mei prieteni, copiii de țăran, adunau cu mare grijă câte un petec de ziar din jurul casei noastre, îl pătureau și-l puneau la sân.

Despre cărți nici vorbă. Se găsea așa ceva la biserică, în sfintele fide și la noi acasă, în lada noastră. Erau cărțile tatei: cele câteva ceasloave, câteva cărți tălmăcite din alte limbi și o carte, două de poezii.

Când am intrat în clasa întâia primară și am privit, pe bănci, cărțile școlare, nou-nouțe, aduse de d. profesor de la Roșiorii de Vede, a fost pentru noi, copiii satului, prima noastră zi culturală...

Mai erau, la primărie, volumele *Monitorului oficial*...

Era înduioșătoare purtarea acestor copii cu abecedarul, cu tăblița de piatră și cu condeiul de scris pe tăbliță... Le purtau, cu scumpătate, legate într-un ștergar și ștergarul îl vârâu într-o trăistuță, ghiozdanul elevului de la țară...

Când am trecut de abecedar și am început cartea de cetire, lumina și fericirea au sporit. Era o carte de cetire – nu știu cât de pedagogic alcătuită – dar tipărită pe hârtie palidă-lucioasă și înzestrată cu chipuri. Cartea aceasta și surorile ei mai mari, cu aceeași înfățișare și cu același tipar frumos, au fost pentru școlarul de acum 60 de ani – care avea norocul de-a merge la școală, căci trebuie ținut minte că nu oricine putea merge la școală, școala era un lux pentru fiii de țărani mai puțin înstăriți – neconținut izvor de încântare.

Trebuie să mărturisesc, pentru buna luare-aminte a celor ce alcătuiesc cărți pentru copii și pentru cititorii începători, că înfățișarea frumoasă, uneori, precumpănește.

Mai anul trecut am dat prin satul natal. Cum se schimbaseră lucrurile! Cât popor școlar avea școala cea nouă! Câtă lume ajunsese să citească și să scrie. Satul meu avea acum o mică bibliotecă și înțelemeitorii ei, aducându-și aminte de acela dintre consăteni care povestise mai multe dintre poveștile satului, dăduseră bibliotecii numele literar al acestui consătean...

Cartea la sate este problema cea mai nobilă care poate să ne intereseze. Treccm peste cartea cu istorioare și cu închipuiri... Treccm peste cartea cu cântece... Acestea sunt totdeauna bine-venite.

Ne gândim la cartea de idei, la cartea sănătoaselor sfaturi și învățături.

Democrația vremurilor noastre, cu marile și importantele ei preocupări, are în vedere, cu vigilență, instruirea omului ogoarelor.

Ne trebuiesc cărți temeinice, ne trebuiesc cărți limpezi ca apa de munte!

Frumoase și roditoare sunt cărțile de literatură bună. Dar binefăcătoare sunt cărțile de luminare și de doctrină.

Am citit destul cărți literare. Poezia și fantezia izvorăsc între oameni de la începutul începutului.

Nu sunt prea multe cărțile de învățătură, și anume: scrise cu desăvârșită limpezime. O carte limpede, în urzeala și în creșterea ei, este un lucru admirabil.

Când e vorba de doctrinele sociale și de popularizarea lor, este legitim să ne gândim mai întâi la cei ce, înaintea noastră, au făcut biruitoarele experiențe pe care le aplicăm și noi astăzi.

Cărțile lor de popularizare – cele mai clare, cele mai sistematice – și bine traduse în limba românească ar fi, între altele, primele daruri cu care suntem datori satelor noastre.

În această privință s-a făcut mult. E destul să ne gândim numai la *Istoria Partidului Comunist (bolșevic)*, curs scurt, care s-a tipărit și s-a răspândit în satele noastre în sute de mii de exemplare.

Setea de a citi a satelor este mare. Scriitorul nostru să iasă din visare și nepăsare și să dea hrana de care au nevoie mintea și sufletul țaranului: cartea vieții și aspirațiunii sale.

TONY BACALBAȘA

Ziarul *Adevărul* a adunat șaiszeci de ani de existență. Apărea de opt ani, când m-am intercalat și eu printre colaboratorii lui. Dar înainte de 1896, ziarul *Adevărul* mă pasiona îndeosebi prin suplimentele lui literare. *Adevărul literar* și *Adevărul ilustrat* au avut o hotărâtoare înrâurire asupra începuturilor mele de scriitor. Iar printre cei ce conduceau *Adevărul literar*, Tony Bacalbașa era marele vrăjitor al adolescenței noastre.

Până a nu-l cunoaște așa cum era, mi-l închipuiam: un om vajnic, un munte de om. Mi-l închipuiam cam așa cum era prietenul său, tipograful Alexandru Ionescu... Tony, într-o polemică cu B.P. Hasdeu, scria drastic: „Frumos lucru o fi respectul perilor albi, dar nu pot să respect perii aștia, când îi găsesc în ciorba mea...”

Aferim!... Îl vedeam pe Tony în fața unui castron uriaș, congestionat și rotund la față, ca un al doilea castron... Când l-am văzut, aievea, pe tribuna roșie din sala Sotir, m-am mirat peste măsură!... Tony Bacalbașa nu era mai nalt decât noi, elevii de clasa a patra liceală, care îl adoram, dar era slab ca un ogar!... Numai capul ce era de el, și în cap niște ochi negri, scânteietori, niște ochi jucăuși, tot atât de scânteietori, tot atât de jucăuși, ca și spirituala, încântătoarea lui vervă oratorică!...

Cum se întâmplă, de obicei, Tony rezuma, pentru noi cei de atunci, tot înțelesul și toată importanța *Adevărului*, ceea ce, evident, era o iluzie...

Lângă Tony scriau: Traian Demetrescu, Ion Teodorescu, Roman, Anghel și alții... dar Tony îi întrecea pe toți, cu îndrăzneala, cu farsele și cu alintările lui... Îndrăznelile lui erau vestite. Uneori era nedrept. Mi-aduc aminte de neînțelegerea lui și de bancruta atitudinii lui față de poezia lui Coșbuc. Când mai târziu, C. Dobrogeanu-Gherea – acest spirit luminos, superior informat, cuceritor prin umanitatea lui – a scris studiul *Poetul țărănimii*, alintatul Tony n-a mai deschis gura.

Mi-aduc aminte de articolul lui Tony: *Coșbuchismul lui Ascanio*, un articol unde Tony descoperea că Ascanio-Ollănescu plagiase nu știu pe cine... Zicea Tony, la urmă, justificându-și avântul cu care răfuese pe boierul scriitor: „Ce vreți!... Ură de proletar!...”

Dar *Adevărul literar* are, în anele polemicii noastre literare, gloria participării la discuția de acum cincizeci și cinci de ani asupra „artei pentru artă”... Tony a început-o, cu directorii revistei *Vieața*. Curând, însă, Tony – ciudat și inconstant – s-a obosit de această polemică și pare că a început să glumească cu el însuși și cu convingerile pentru care lupta...

A mers mai departe cu ciudățenia și cu mobilitatea. S-a despărțit de prieteni, și-a legat asinul de gardul unei gazete burgheze și a murit... deputat burghez.

Tony a scris în *Adevărul*, cu numele lui și cu diverse pseudonime – Wunderkind, Kinderfuss, Rigolo – nenumărate articole, note, sfichiuri, schițe, chiar și poezii... Darul lui cel mare era gluma, în fel și fel de gradații, de la farsă până la usturătoarea satiră. Tony Bacalbașa ne-a lăsat, ani de-a rândul, spectacolul, isprăvile și zarva de ilaritate a eroului său „Moș Teacă”, continuate pe urmă și generalizate în revista cu același nume... A fost o vreme când revista aceasta, cu atitudinea ei de frondă și de „copil teribil”, canaliza protestele și răzvrătirile noastre.

În anul 1894, Anton Bacalbașa, primul redactor al *Adevărului*, a făcut o călătorie prin Occident. Era după asasinarea lui Sadi Carnot, președintele Republicii Franceze. Caserio Santo, asasinul, fusese ghilotinat.

Tony, întors acasă, publică, prin august-septembrie 1894, un articol intitulat: *Ei, și !?*... privind executarea lui Caserio Santo, de pe nu știu ce estradă de filosofie blazată și obosită.

Sufletul lui Tony începea să fie altul. Tribuna *Adevărului*, cu asprimea revendicărilor și cu cenzura ei socială neadormită, nu-i mai convenea.

Un prieten din acele zile îmi spunea despre Tony, revenit din călătorie: „Pare că s-a întors cu alt cap!...”

Ne aducem aminte, cu duioșie, de capul lui cel dintâi. Luptător entuziast social, ziarist abundent și plin de umor, orator cu zguduitoare elocință, cu profetică elocință, Tony Bacalbașa a simbolizat pentru noi, odinioară, duhul vremilor ce erau să vie...

VOTUL NOSTRU ÎL DĂM PĂCII

Ce lucru scump e pacea! Noi, cei ce suntem mai în vârstă și am văzut pacea năruită de câteva ori, simțim mai adânc decât alții prețul ei.

Eu unul mi-aduc aminte, ca de ieri, de întâmplări, de gânduri și dureri, de-acum peste 30 de ani, când pacea mult iubită a fost doborâtă într-o singură noapte.

Plecasem din casa mea, departe, după niște treburi care se cuveceau să fie isprăvite în câteva zile. Am călătorit și cu trenul și cu căruța. Era vreme de vară, drumul cu căruța, printre dealuri, pe sub poale de pădure, cu opriri la fântână, este îndeosebi plăcut, mai ales pentru un orășan. Călătoream cu un prieten, amândoi plecați cu aceleași treburi, și ne bucuram amândoi de frumusețea zilei și de liniștea care domnea peste toate.

Către seară, am ajuns în satul unde eram așteptați și am sfârșit cu bine o parte din lucrul nostru. Am găsit oameni primitivi și am stat cu ei, până târziu, împrejurul unei cine gospodărești.

E adevărat că oarecare zvonuri de mobilizare stăruiau în aer de mai multă vreme, dar nu credeam în ele și eram încredințat că pacea nu va fi tulburată.

De aceea, ne-am dus și ne-am culcat fără grijă, în odăile pe care ni le hotărâseră găzduitorii noștri. Dar nu apucasem să ațipim și, deodată, la miezul nopții, clopotul din clopotnița bisericii satului pornește să se zbuiece și să se vaiete! Mobilizarea!...

Am ascultat cu inima strânsă, cu sufletul sfâșiat de teamă și de negre închipuiri... M-am ridicat din patul în care de-abia mă culcasem și m-am îmbrăcat. În altă odaie, alături de mine, făcea la fel și tovarășul meu. Cu grijă multă, cu vorbe triste, m-am despărțit de gazdă și de tovarăș și am plecat, chiar în noaptea aceea.

Nu voi uita niciodată cât de jalnic arăta lumea, în zorii acelei zile, cea dintâi după declararea mobilizării.

Ziua se desfăcea pare că din barizuri cenușii și zdrențuite. Satele prin care treceam nu mai semănau cu cele din ajun. Femeile alergau și plângeau. Cei cu datorii militare și cu ordine de chemare, întunecați și grăbiți, porneau fără să se mai uite în urmă. Era prea mare greul inimii și lacrimile trebuiau înghițite... Copiii treziți prea devreme, cu părul vâlvoi, cu mânuțele la ochi, se încurcau printre sculele din bătătură. Nu mai era nici o orânduială... Munca din câmp, grija casei, paza vitelor și a vietăților din curte... păreau rupte deodată, la fel cu tihna sufletească a bieților gospodari... Stâlpu casei a plecat! Toate își pierd rostul și puterea!

Amărât și eu, ca toată această lume pe care o vedeam, vorbeam cu cărașul meu... Era un om înțelept, care văzuse multe și era pornit spre bătrânețe. Vorba lui m-a mângâiat și m-a întărit.

Dar cu cât mă apropiam de orașul unde era să găsesc trenul, cu atât sporeau priveliștile triste și învâlmășagul. Ce tren să mai găsesc! Toate trenurile erau numai pentru militari...

Am așteptat trei zile și am ajuns în bietul meu cuib după alte trei zile...

Toate erau smulse de la locul lor și toate rosturile se stricaseră. Viața pașnică și rânduită de până aci se prefăcuse într-un fel de rău, umflat și nebun, care a crescut din ploii sau din zăpezi topite și a trecut și trece peste case, peste grădini, peste toate așezările omenești, aruncându-ne mereu devale, prăpăstios și nimicitor!

Acestea sunt gândurile și icoanele care vin în fața mea, azi, după atâția și atâția ani.

Și mi-a fost dat ca peste un sfert de veac să trăiesc din nou asemenea groaznice vremuri de război. De data asta, suferințele au fost și mai mari, rănilile și mai adânci. N-au trecut decât cinci ani de atunci și din nou vedem că pacea este amenințată de un grup de oameni de afaceri.

În setea lor după averi, aceștia vor să prefacă lumea din nou într-un val de sânge, vor să dezlanțuie din nou războiul.

Dar oamenii de jos nu mai vor să vadă din nou urgiile războiului, nu mai vor să vadă din nou convoaie de răniți, orașe și sate arse, lacrimile femeilor și copiilor.

Ei se mobilizează în lupta pentru pace și luptă pentru apărarea ei.

În țara noastră stăm în preajma unui fapt de mare însemnătate cetățenească. Așteptăm alegerile pentru Sfaturile Populare. Aștep-

tăm să alegem la 3 decembrie pe viitorii îndreptători ai treburilor și intereselor noastre. Să-i alegem cu chibzuială. Să alegem în conducerea treburilor obștești oameni iubitori de pace și de popor. Cei ce muncesc cu brațele sau cu mintea doresc propășirea Patriei noastre, frățietate între popoare și pace. Vrem pace ca să înflorească viața, ca să trăiască în fericire copiii noștri. Pacea o cer oamenii simpli de pe întreg pământul. Și acești oameni simpli, mai puternici ca ori-când, vor opri fărâdelegea ce-ar vrea s-o înfăptuiască dușmanii de peste țări și oceane.

La 3 decembrie noi ne vom alege gospodarii publici, oamenii noștri de încredere. Astfel, vom pune încă o cărămidă la temelia păcii scumpă nouă tuturor și apărată cu atâta drag și înțelepciune de marea Țară a Sovietelor.

AMINTIRI...

Era în primăvara anului 1907... Vremea stăruia aspră și posacă. Părea că mergem nu spre revărsarea mugurilor și a florilor, ci spre a doua iarnă.

Trăiam – eu și cu ai mei – un greu episod de nevoie și de lipsă. Cu toate că dovedisem, la studiile mele, destulă destoinicie și începusem cariera mea literară, stăpânitorii de atunci nu recunoșteau în mine pe unul dintre ai lor. O duceam greu și n-aveam altă nădejde decât să mă impun prin răbdare și prin deosebită muncă.

În anul precedent 1906, fusese multă fanfară și sărbători peste sărbători... Burghezia românească își pecetluia patruzeci de ani de consolidare și de viață îmbelșugată... Curseseră la expoziția din Parcul Expoziției: valuri-valuri de lume românească de pretutindenii... Mirajul era puternic și beția mândriei suia în capetele multora. Dar, din adâncurile populare, din lumea satelor, erau unii care priveau iarmarocul boieresc și-și șopteau printre dinți: „Aici vin și se înfundă birurile și trențele noastre!...”

Puțini, foarte puțini au simțit partea tristă a acestei veselii pe care și-o organizaseră stăpânii. A trebuit să treacă vara, toamna și iarna, ca să izbucnească, în primăvara anului 1907, tâlcul adevărat și tragic al petrecerilor din 1906.

A fost o uimire, o spaimă de pomină. S-a clătinat guvernul, s-a dus un partid și a venit altul și în Parlamentul de pe atunci guvernării care plecau au fraternizat cu cei care le luau locul și le-au dorit să isprăvească grabnic și hotărât cu revolta robilor de pe ogoare.

Mi-aduc aminte că citind în ziare descrierea scenei parlamentare, când stăpânii își strângeau mâinile, ei între ei – fără deosebire de culoare politică – am suspinat și am notat undeva, în cronica mea de pe atunci:

„Sărmană țărănime! cutremură-te! Stăpânii tăi și-au dat mâna ca să înăbușe glasul răzvrătirii tale!”

Și așa a fost. Protestele, revendicările, izbucnirile, dezordinele... au amuțit și s-au pacificat sub bubuitul tunurilor!

Sate întregi au fost rase de pe fața pământului. Represiunea a fost crâncenă. Cei „vinovați” sau numai bănuți au fost executați fără nici o zăbovire judecătorească.

În presă, s-au auzit numai câteva șoapte, câteva sfaturi sfioase și – mai târziu – câteva suspine...

A trecut de atunci o jumătate de veac, fără câțiva ani. Cei ce, în acele zile sângeroase, au fost în stare să observe, să judece și să jelească drama noastră socială, au rămas, până azi, foarte puțini. Au rămas, numai, în vrafuri, mărturiile scrise ale ceasurilor de spaimă, de revoltă și de blesteme, unele ajunse la lumina zilei, altele păstrate în taină.

În această aproape o jumătate de veac, trecută peste mormintele martirilor sociali din 1907, fața lumii s-a schimbat, dincolo de toate așteptările și de toate prevederile celor mai isteți dintre noi.

Lumea veche se duce și este aproape dusă. Așezări noi, cuceriri sociale de-abia vizate odinioară și o croială universală ieșită din capete excepționale îmbracă azi o parte din omenire.

Extraordinarul vis social, prefacerea totală a raporturilor dintre oameni, legi noi de dreptate și de împărțire a bunurilor vieții: toate, toate acestea au început să se împlinescă biruitor, spre bucuria celor ce au pătimit în lungul șir al anilor. Iubim și prețuim aceste zile.

Martirii din 1907 n-au murit zadarnic. Urmașii lor au intrat, cu vigoare și cu victorioasă conștiință, în rostul muncilor celor noi. S-a dus robia boierească, s-au dus angaralele, s-au dus rușfeturile și legile de aramă!

Muncitorii ogoarelor, pilduiți, luminați și sprijiniți de muncitorii de la orașe, pășesc solid, spre desăvârșirea operei începute.

Conduși de Partidul Muncitoresc Român și bucurându-se de pacea pentru care se luptă popoarele lumii, feciorii mucenicilor de la 1907 sunt azi colaboratorii cei dintâi, în uriașa construcție a socialismului din patria noastră.

CU GÂNDUL LA „SFÂNTA MARIA“ DIN COPILĂRIE

„Din gura copiilor și a pruncilor
ce sug întemeiat-ai laudă“

(*Psalmul 8, 3*)

Fericita întru pomenire Solomonia, maica celor șapte frați Macavei, zice unuia dintre ei: „Te rog acum, copile, uită-te la cer și la pământ și la toate cele ce sunt într-însele și cugetă că Dumnezeu le-a făcut din nimic și că și neamul omenesc are aceeași obârșie“ (II *Macavei* 7, 28).

Credem cu dreptate că fericita maică nu vorbea copilului ei, despre opera și puterea lui Dumnezeu, acum, întâia oară. Sfânta ei învățătură începuse de mult. Din frageda lor copilărie, frații Macavei învățaseră să cunoască și să preamărească pe Dumnezeul lui Israel.

Eu cred că din toate lucrurile bune, pe cari le deprindem în copilărie, mersul la biserică este pentru credincios lucrul cel mai folosit și cu cele mai mântuitoare urmări, în viitor. Viața te va lua și pe tine, ca pe atâția alții, cum iau apele năvalnice tot ce găesc în cale. Te vor plimba în vârtejul lor, te vor răsturna și te vor da la fund! Minune mare! Te vor întări și te vor scăpa ceasurile pe care le-ai petrecut, lângă mama, odinioară, în bisericuța din copilărie!

În această biserică, începi, pe nesimțite, să înveți ce este legea părintească, să înveți solidaritatea cu răposații din jurul sfântului locaș, și să înveți să iubești pe cei din satul tău, fiindcă, aici în biserică, îi vezi, curați, premeniți și cuviincioși, mai mult decât în orice alte locuri și vremuri.

La biserică, oamenii sunt de treabă, sunt tihniți și cu fața luminoasă. Nicăieri și niciodată, semenii tăi nu se arată mai vrednic de simpatia ta, de stima ta ca la biserică... Și e mare câștig pentru tine și pentru ceilalți, să-i întâlnești acolo unde îi poți iubi mai mult... Când vei ajunge om întreg și îți va fi dat să adâncești mai mult învățătura

Domnului și dragostea creștină, vei înțelege că tu, copilul care ai fost, ai agonisit, fără să-ți dai seama, lăsându-te dus înaintea sfintelor icoane, fericit, un capital inițial.

Firește, mai târziu, vei întregi, vei îndrepta, vei descoperi multe înțeleșuri copilărești prin ceea ce ai învățat în zilele tale de nevinovat catehumen... Vei trece prin satul tău natal, după mulți ani și vei vedea biserica depărtatei și naivei tale cucernicii... Ți se părea, în copilărie, naltă până la norii cei albi, plutitori în cerul albastru... Ce micuță și modestă ți se pare azi!... Înăuntru, sfinții de pe pereți erau niște uriași, unii cu sulite, alții cu cruci și cu ramuri verzi. Azi, sunt prizăriți, afumați și șterși!... Dar viziunea ta, din copilărie, este nemuritoare!

Știi prea bine astăzi că acești sfinți au păzit calea vieții tale și acești fericiți mucenici au apărut, biruitori, pentru tine, în ceasurile tale cele grele...

„Sfânta Maria Mare“ este sărbătoarea de vară pe care o țin minte mai bine decât pe toate celelalte... Vine în calendarul plugarului și în calendarul creștinătății, după marele seceriș de vară și spre coptul porumbului. Mai vine o dată cu pârga strugurilor vărateci.

Ce însemnează „Sfânta Maria Mare“, era, pentru mintea mea de atunci, o taină dulce și neispititoare. Sfânta Maria Mare trebuie să fi fost Maica Domnului, după cum Sfânta Maria Mică trebuie să fi fost o rudă mai mică a Sfinției Sale... O vedeam aievea pe cea dintâi, îmbrăcată în borangic de sus și până jos, cu maramă lungă multă în fluturi și cu vâlnice cu trandafiri. Iar pe cea de a doua, o vedeam alături, așa ca o fetișcană tot mândră și Sfinția Sa, dar ajungând cu capul de-abia la pieptul Sfintei Maria Mare..

Mai auzeam că Sfânta Maria Mare mai însemnează și: „Adormirea Maicii Domnului“... Orișicine, fie copil, fie om în vârstă, are ceasurile lui, când doarme... Și Sfântă Maria Mare, de data aceasta, ațipită într-un jeț împărătesc – așa cum vedeam pe unele domnițe streine dormind în jeț, prin pozele din cărțile tatei – mi se părea și mai duioasă și mai frumoasă, și mai vrednică de dragostea mea.

În această sfântă zi de 15 august, mă văd copil, uimit și fericit, venind spre casă, de la Sfânta Liturghie. Am uitat toate celelalte împrejurări... am uitat dacă slujise părintele Mihai, sau părintele Atanasie, sau poate amândoi... Ieșisem din biserică și mă întorceam acasă, fără să fi luat nici o floare, din grămada de la iconostas. Un

gospodar din sat – cum aş vrea să mai ştiu cum îl chema, m-a văzut cu mâinile goale şi mi-a dat o crenguţă de leuştean!

Ca şi cimbrul, ca şi calomfirul, ca şi busuiocul, leuşteanul, pe la noi, era buruiană blagoslovită, mai cu seamă acum, când venea de la sfintele icoane.

Am dus cu drag, acasă, crenguţa de leuştean şi am culcat-o între filele unei cărţi. Multă vreme am găsit-o acolo. Era simbolul unei tainice comori...

Şi iată că o regăsesc azi, fragedă şi fără de moarte, ca şi mâna bătătorită şi sfântă care mi-a dat-o ca şi tot acest trecut de ceasuri ferice, petrecute sub paza sfinţilor, din bisericuţa copilăriei!

PAGINI DE JURNAL

Era toamna târziu, prin anul una mie nouă sute unsprezece... Mihail Sadoveanu era directorul Teatrului Naţional din Iaşi. Era povestitorul pe care-l asculta toată lumea românească. Era, mai cu seamă, vrăjitorul cercului literar grupat în jurul revistei ieşene *Viaţa românească*.

Număr după număr, revista ieşeană destăinuia, prin pana lui Sadoveanu, farmecul codrilor şi al plaiurilor Moldovei, întâmplările, strădaniile şi necazurile norodului, până aci fără cronicar, şi faptele strămoşeşti, adormite în cronici.

Deşi am debutat în literatură în anul 1896, totuşi mă leagă de Sadoveanu anul 1898. În anul acesta, o efemeridă bucureşteană dădea de veste „cititorilor săi”, într-un chip exagerat şi naiv, că „pe cerul literaturii româneşti s-a ivit o constelaţie nouă...” Printre stelele descoperite de naivul astronom, era Sadoveanu şi eram şi eu.

De atunci înainte, Sadoveanu a crescut cu aripi într-adevăr de luceafăr. Aş spune, modificând o strofă din *Luceafărul* lui Eminescu.

În aer, rumene văpăi
Se-ntind pe lumea-ntreagă
Şi în a haosului văi
O operă se-ncheagă...

Eu unul am întârziat doisprezece ani... Urmăream pe Sadoveanu; admiram *Şoimii*; admiram puternica-i nuvelă *Haia Sanis* şi regăseam

atmosfera şi poveştile de pe valea Oltului în rechemările lui Sadoveanu din Valea Moldovei... În anul 1910 s-au împlinit sortile şi am început să tipăresc, în revista lui N.D. Cocea, *Viaţa socială*... Ibrăileanu – spiritul rector al revistei *Viaţa românească* – m-a semnalat cel dintâi, după ce publicasem nuvela mea *Gloria Constantini*. El scria, în revista ieşeană: „Este cea mai impresionantă apariţie literară, de la Sadoveanu încoace” – şi m-a chemat să vii între colaboratorii *Vieţii româneşti*.

Intrarea mea în cercul prezidat de Constantin Stere trebuia să aibă oarecare accent sărbătoresc... S-a hotărât că, în cutare seară şi în cutare loc, voi citi o nuvelă inedită – eventual bucată mea de intrare la revista ieşeană.

L-am luat pe Sadoveanu de la teatru şi am venit cu el. Am găsit adunat un grup numeros, în frunte cu cei doi directori ai revistei, Stere şi Ibrăileanu. Adusesem nuvela mea, proaspăt scrisă, *Mi-e dragă Nonora!* Am citit-o cu sfială progresiv buriată. Am citit-o cu o intimă şi comunicativă vibraţie. Mă urmăreau toţi cu încordată luare-aminte. Cum se va termina nuvela?... Sadoveanu mă privea cu ochii cuiva care ghiceşte şi aşteaptă rezultatul unei experienţe de laborator... Bancherul Alexandru Teofil, eroul nuvelei, alunecă sub roatele trenului, cu impaciţă aşteptat şi moare suspinând... mi-e dragă Nonora!... Ascultătorii mei au rămas dezamăgiţi şi consternaţi. Toţi, afară de Sadoveanu. Urmarea a fost că nuvela mea a căzut. *Mi-e dragă Nonora!* n-a fost admisă şi nu s-a tipărit în *Viaţa românească*.

După miezul nopţii, coboram cu Sadoveanu spre Teatrul Naţional. În Iaşul adormit, marele meu prieten mi-a spus, cu glasul lui molcom şi temeinic: „Amicii noştri n-au priceput nuvela ta. În nuvela ta stau ascunse – pentru cine are putere să ghicească – indicii şi semne suficiente, care prevestesc deznodământul nuvelei, aşa cum l-ai imaginat...”

Au trecut de atunci peste patruzeci de ani. M-am întâlnit cu Sadoveanu de zeci de ori, în călătorii la el acasă, la Mănăstirea Neamţ, în Marea Adunare Naţională şi, în vremea din urmă, la Academie. Pe spuse şi pe nespuse, aceleaşi cărări de bună întâmpinare, aceleaşi imponderabile de reciprocă înţelegere: ne unesc în literatură ca şi în viaţă, printre „anii de ucenicie”, ca şi printre obstacolele anilor de izbândă, printre visurile împlinite, ca şi la răspântia celor aşteptate să se împlinescă.

Mihail Sadoveanu stă azi, în fața noastră, ca un alt Ceahlău. Peste culmile lui (peste opera lui), prezentul și viitorul inițiază și vor iniția, neconținut, ascensiuni, măsurători, caracterizări... Cu nenumărate și uneori concise lozinci și puncte de vedere... Dar noul Ceahlău – ca și vechiul Ceahlău – rămâne neclintit.

23 AUGUST

Un eveniment epocal în viața socială are izbitoare analogii cu un vârf de munte, proeminent deasupra treptelor muntoase, deasupra văilor și întregului peisaj înconjurător.

Ca să ajungi pe vârful de munte, trebuie să încordări, răbdare și adesea suferință.

Ca să ajungi la marele eveniment care proeminează deasupra vieții sociale și este hotărâtor într-o epocă istorică, trebuie să străbați un lung șir de etape premergătoare, de lupte și de cumpene dureroase.

Ca să ajungem pe platforma lui 23 August, am trecut prin crâncene zile de învălmășag, de spaimă și deznădejde.

Cine dintre noi – care au mai rămas martori a ceea ce a fost – a putut să uite alarmele aeriene, fuga la adăposturi, ceasurile de anxietate și de sinistre bubuituri, când depărtate, când apropiate, care însemnau explozia bombelor dușmane și prăbușirea clădirilor bucureștene!

Cine a uitat jalea, revolta și ucigașul sentiment de rușine pe care-l simțeam față de omul cuceritor al văzduhului, ca pe urmă din văzduh să necinstească omenirea și geniul civilizației!

Ziua de 23 August a fost ziua victoriei asupra aceluia trecut de tragedie intimă și obștească. Revăd unele pagini amare ce am putut să mai scriu după alarmele aeriene și revenirile noastre din pivnițe și din șanțuri.

Scriam în articolul meu, *Răzorul cu lalele*, din mai 1944:

„În ce continent moral ne mai aflăm? Ce-a mai rămas, solid, nezdruccinat, în concepția noastră, constelată cu atâția luceferi în stingere? Artă, literatură, viziuni generoase, elanuri poetice, încântări filosofice și umanitare... toate par azi răsturnate și strivite, în coșulețul cu care Ofelia, nebună, ni se arată ultima oară, în piesa lui Shakespeare!“

23 August a fost platforma supremă dorită și chemată cu suspine, pe când stăteam lungiți în fundul pivnițelor umede și asfixiante. A fost vârful de munte, în sfârșit ajuns după chinuitoare cumpăneli și după zeci de stânci, în care ne-am sfâșiat palmele și genunchii.

Dar iată o deosebire, pe care se cade să n-o pierdem din vedere. Dacă pe vârful de munte, în sfârșit escaladat, ochiul și sufletul gustă o falnică priveliște din feeria soarelui revărsat pe codri, pe ape și pe alte frunți muntoase, dincoace, în fața zilei istorice, îți trebuie o deosebită putere de înțelegere și de pregătire.

Dar pe munte privești cu ochiul fizic. Din înălțimea unei date epocale privești cu ochii minții.

Când privești de pe Ceahlău, peisajul înconjurător este imediat și indiscutabil.

Când privești de pe un pisc istoric, îți trebuie o putere excepțională de clarviziune.

Dar și aici sunt corective și verificări pe care le impune vremea.

Ne aducem aminte de un cuvânt celebru de acum vreo jumătate de veac, un cuvânt scris de un mare luptător pentru dreptate și umanitate:
„Adevărul a pornit la drum și nimic nu mai poate să-l oprească!“

SPRE SUPREMUL AREOPAG AL PĂCII

Între evenimentele culturale din anii din urmă a fost și o vizită pe care artiștii maghiari au făcut-o, la București, colegilor lor români. Erau scriitori, actori, cântăreți... Mi-aduc aminte de o scenă din *Hamlet*, cu brio interpretată, la Ateneu. Mi-aduc aminte de o șezătoare între artiști și artiști... La această șezătoare, mi-a fost îngăduit să rostesc următorul cuvânt:

„Între împărăția zimbriilor și împărăția vulturilor era o neînțelegere veche și pentru toți păgubitoare. Când zimbrii, când vulturii intrau dușmănește în moșia vecinilor și stricau pâinea, pădurile și gospodăriile. Azi așa, mâine așa – ani și ani. Dar într-un târziu, cei mai înțelepți dintre zimbri, cei mai înțelepți dintre vulturi au căzut la gânduri... Unde vom ajunge cu atâta ură și atâta prăpăd, și de o parte și de alta?... Să alegem niște mijlocitori, să facem soli de pace pe blânde și duioasele privighetori, noi pe ale noastre, vecinii pe ale lor!...“

Și așa au făcut! Au pornit privighetoria și de la unii și de alții, și s-au întâlnit, au fraternizat și au pregătit pacea între cele două împărății...

Iată o fabulă, scumpii mei confrăți maghiari, care nu mai are nevoie de nici o tâlcuire. Iată înțelesul vizitelor noastre culturale! Trăiască arta și poezia! Trăiască iubitorii și făcătorii de pace!“

Mai târziu, în anul 1947 – eram deputat – Prezidiul Marii Adunări Naționale a ales un grup parlamentar, pe care l-a trimis la Cairo, în Egipt, unde se aduna un mare congres interparlamentar. Din grupul nostru făceam parte și eu.

Împrejurări potrivnice nu m-au lăsat, când am venit în țară, să scriu acest extraordinar eveniment din viața mea. Dar înțelesul lui îmi apare azi luminos și instructiv.

Mă întrebați, dragi prieteni, ce gândesc eu, în fața frământărilor irenice și antiirenice din ceasul de față. Congresul interparlamentar de la Cairo mi se lămurește ca o profeție și ca o lecție vrednică s-o știe toată lumea.

Nu voi uita niciodată această întâlnire pașnică, frățescă, amabilă între trimișii atâtor țări și neamuri, toți doritori să adune – pentru familiile și compatrioții lor – nădejdea, semnele, siguranța că ura, că rivalitățile, că vicleniile diplomatice, că războiul... vor putea fi stăvilite.

Aveam sub ochii mei un nou Babel – cu toate limbile și neamurile – dar adunate, nu ca să umple pământul, încă o dată, cu ceartă și cu dezordine, ci să-l împace și să-l stăpânească frățeste.

Nu voi uita bunele dispoziții, dorințele sincere și bunăvoința tuturor față de toți.

Nu voi uita silințele, avântul și convingerea lor că vor putea să înfrâneze pretențiile, egoismele și irascibilitățile naționale, spre a ajunge la un nivel de conveniență, universal acceptată.

Iată (mi-am zis eu, atunci și de atunci încoace) cum vom lucra, cum vom netezi căile către pacea definitivă. Trebuie să ne întâlnim iarăși și iarăși, să ne privim omenește și sufletește, trebuie – toți și fiecare – să facem loc, în inima noastră, și nevoilor, și durerilor, și nădejdelor legitime ale fratelui de altă limbă și de alt neam!

Dar cum ne vom înțelege, dacă nu ne vom vedea? Cum ne vom vedea, dacă nu vom porni și unii și alții spre același loc de întâlnire? Și cum vom ști acest loc de întâlnire, dacă nu-l vom discuta și hotărî, prin strădaniile prealabile ale delegaților noștri?

Scumpi prieteni, întrebați despre pace și despre figurația sufletească a lumii actuale, pe un moșneag care nu mai are mult de zăbovit între voi. Am fost, o viață întreagă, iubitorul și propovăduitorul păcii, atât de statornic, încât am ajuns – de câteva ori – în grea primejdie.

Nu pot să cred azi, când mă apropii de supremul exod, că mintea omenească, că dragostea lui de pace, că munca lui de milenii, că opera și idealul sublimilor profeți ai lui Israel, că moștenirea lui Socrate, a lui Kant, a lui Marx, a lui Lenin – vor pieri, cu toată viața pământească, într-un uragan de foc și urlete!...

Nu pot să cred că atâtea *cap-de-opere*, de poezie și de artă, de cugetare și de reverie umanitară, se vor prăbuși într-o catastrofă pregătită chiar de mâna omului!

Cred în pacea a toată lumea! Cred în puterea irenică a poeziei și a artei! Cred în idealul marilor profeți de ieri și de azi! Cred că lumea noastră își va găsi voința și energia de a se întruni, la un suprem aeropag al înțelepciunii și al umanității.

LA MÂNĂSTIREA CERNICA

Azi de dimineață am fost și am ascultat Sfânta Liturghie la Mănăstirea Cernica. După ploile binecuvântate din luna iunie, privești câmpului este desfătătoare; orzul, ovăzul, grâul, porumbul și toate ierburile și toți copacii spun vigoare și proșteime, sub cerul albastru și împărătesc, cu vagi baldachine de nouri...

Am intrat în Biserica Sfântul Gheorghe, ca să ascult sfânta slujbă. Biserica aceasta mi-e legată inimii nu numai prin sfințenia ei, ci și prin puterea unor zguduitoare amintiri. Poate că tot în acest sfânt locaș voi face ultimul popas, culcat în raclă și învăluit de cântecele sfinte pogribanii...

Când nu poți să fii tu însuși liturghisitor, e odihnitor, pentru inima împovărată, să stai în strană și să ascuți pe fratele îmbrăcat în odăjdii. În cântecul cântat în cinstea Născătoarei de Dumnezeu, am însoțit și eu, în gând, pe cântăreți: „O, Marie! Fă ca firava evlavie, cu care te cinstesc, să se ridice, înaintea milostivirii tale, în ceasul când voi fi aici, culcat în raclă, cel puțin ca fumul în stingere al feștilor ce se sting! cel puțin ca jurubițele albăstrii ale făciilor de-abia stinse!“

E lungă povestea inimii mele și a dulcii mele robii față de Iisus Christos, Domnul meu și Dumnezeuul meu și față de Maica Înalt Preacurata...

La Mănăstirea Cernica sunt doi stejari arhicientenari, unul lângă Biserica Sfântul Gheorghe și altul lângă Biserica Sfântul Nicolae.

Aceștia din urmă i-am scris, acum două săptămâni, următoarea reverie-poemă:

„Bătrân stejar, în ziua morții mele, tu vei sta – cum stai și azi – neclătinat și falnic.

Toamnă de va fi atunci sau iarnă, trunchiul tău vârtos, biruitor de veacuri, va revărsa, sub cerul sur, uriașul caier negru al ramurilor tale.

Primăvară de va fi atunci sau vară, tu vei întinde, sub albastra tărie, cortul tău împărătesc și verde, desfătat de ciripit de păsări și de zefiri șăgalnici.

Bătrân stejar, tu mi-ai fost drag de când te știu. De câte ori am trecut prin preajma ta, clipa mea s-a închinat cu drag vâjnoșiei tale seculare și gândurile mele s-au odihnit în ramurile tale, ca un stol de păsări călătoare.

O, bătrân stejar, ziua morții mele va fi zi de iarnă sau de vară, de primăvară sau de toamnă și tu – multiseclar și falnic – vei purta atunci frunza cea nouă, sau te vei dezbrăca – elegiac – de frunza îngălbenită și trăită. Și poate scris va fi să trec în racla mea, dusă pe umeri, pe lângă veacurile împietrite în trunchiul tău. Și tu vei arunca, pe fruntea mea de ceară, horbotele verii sau lacrămile toamnei.

Ci eu – pacificat și alb – voi fi aiurea decât în sicriul cel cum-pănit pe umeri...

Și, într-o zi, îți va veni și ție rândul să mori, răpus de trăsnet, de vijelie sau de fierăstrău... Dar nici tu nu vei muri fiindcă a căzut stejarul de lângă Biserica Sfântul Nicolae. Dincolo de spațiu și de timp, *icoana* ta și *ideea* care – răzbind în timp și în spațiu – te-a făcut să-mi fii stejar mareț și sfânt, tu cel de după cortina acestei lumi: te vei întâlni cu mine în Palinghenesie! (*Matei XIX, 28.*)

Te vei întâlni cu mine acolo unde oglinzile de azi vor fi schimbate (*I, Cor. XIII, 12.*)

Sufletul meu și *ideea* ta se vor regăsi, pelerini, spre cerescul Ierusalim. Și într-o seară, – poposind în Emaus – ne vom trezi, deodată: tu, poate Luca; eu: Cleopa. Iar cel de al treilea nu se va mai face nevăzut, ci va rămânea, etern, cu noi, în îmbrățișarea noastră.“

Ideea supremului nostru exod călătorește cu mine din copilărie. Moartea este subiectul predilect al preocupărilor mele. Când mă apropiam de vârsta de 20 de ani, credeam că voi sărbători această vârstă în mormânt. Nu știam, pe atunci, și nu vedeam prea clar firul misterioasei noastre continuități sufletești, dar visam prelung și-mi spuneam, cu Eminescu:

„Mai am un singur dor...”

Când am citit convertirea Sfântului Apostol Pavel și am înțeles Învierea Domnului din morți, visarea mea a ajuns creștină și pogri-bania adormiților noștri mi-a apărut – așa cum este – o îmbarcare pentru via veșnicie. De atunci, „*aștept învierea morților, și viața veacului ce va să fie...*”

3 iulie 1949

NOTE

LA PRAGUL ANULUI LITERAR 1931

A apărut în *Curentul*, 2 ianuarie 1931, p. 1.

MIHAIL CALOIANU

A apărut în *Dimineața*, an. XXVII, 27 februarie 1931, p. 3.

CEL DIN URMĂ DE LATINEȘTE

A apărut în *Dimineața*, an. XXVII, nr. 8702, 12 martie 1931, p. 1.

CEL DIN URMĂ DE LIMBĂ ROMÂNĂ

A apărut în *Dimineața*, an. XXVII, nr. 8709, 23 martie 1931, p. 1.

PROFESORUL DE ȘTIINȚE NATURALE

A apărut în *Dimineața*, an. XXVII, nr. 8716, 30 martie 1931, p. 1.

PROFESORII DE FILOSOFIE

A apărut în *Dimineața*, an. XXVII, nr. 8723, 6 aprilie 1931, p. 1.

ȘTIȚI CĂ PESTE DOUĂ ZILE VA FI PAȘTELE

A apărut în *Duminica Universului*, 12 aprilie 1931, p. 227.

CÂȚIVA SUPLINITORI

A apărut în *Dimineața*, an. XXVII, nr. 8742, 27 aprilie 1931, p. 1.

SERIA A DOUA

A apărut în *Dimineața*, an. XXVII, nr. 8749, 4 mai 1931, p. 1.

LA FACULTATEA TEOLOGICĂ DIN BUCUREȘTI

A apărut în *Dimineața*, an. XXVII, nr. 8767, 18 mai 1931, p. 1.

DUHUL POEZIEI LUI A. TOMA

A apărut în *Adam*, an. III, nr. 47, 15 martie 1932, p. 6.

ÎNCEPUTURI

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 595, 1 mai 1932, p. 1.

„CUVÂNTUL CEL ETERN NEISPRĂVIT“

A apărut în *Adam*, an. IV, nr. 51, 10 iulie 1932, p. 7.

A VORBIT ACADEMIA

A apărut în *Dimineața*, an. XXVIII, nr. 9194, 1 august 1932, p. 1.

ÎN SATUL MEU NATAL, DUPĂ TREIZECI DE ANI

A apărut în *Steluța*, an. I, nr. 5, 1 septembrie 1932, p. 3.

COLIBA DINTRE SĂLCII

A apărut în *Dimineața*, an. XXVIII, nr. 9263, 10 octombrie 1932, p. 3.

DE LA ZORLENI, LA COMRAT

A apărut în *Dimineața*, an. XXVIII, nr. 9299, 14 noiembrie 1932, p. 3.

RĂVAȘ CĂTRE UN PRIETEN

A apărut în *Dimineața*, an. XXIX, nr. 9345, 2 ianuarie 1933, p. 3.

TURNU MĂGURELE

A apărut în *Dimineața*, an. XXIX, nr. 9378, 6 februarie 1933, p. 3.

JEAN BART

A apărut în *Dimineața*, an. XXIX, nr. 9619, 8 octombrie 1933, p. 5.

CUVINTE PENTRU PRIETENI

A apărut în *Viața literară*, an. VIII, nr. 158, 15 mai 1934, p. 1.

MILA FAȚĂ DE FĂPTURA NECUVÂNTĂTOARE.

A apărut în *Cuvântul liber*, nr. 46, 22 septembrie 1934, p. 3.

„CHEMAREA“ REDIVIVA

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, an. XIII, nr. 720, 23 septembrie 1934, p. 7.

IERI-ALALTĂIERI ȘI AZI

A apărut în *Viața românească*, an. XXVII, nr. 3-4, martie-aprilie 1935, p. 39.

LĂUTARII DIN COPILĂRIE

A apărut în *Muzică și poezie*, an. I, nr. 2, decembrie 1935, p. 1.

DUPĂ EXODUL LUI G. IBRĂILEANU

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, an. XV, nr. 798, 22 martie 1936, p. 1.

REVERIE DE PAȘTE

A apărut în *Expresul*, an. VI, nr. 57, 12 aprilie 1936, p. 3.

ÎNTR-O SEARĂ DE MAI

A apărut în *Viața românească*, an. XXVIII, nr. 4-5, aprilie-mai 1936, p. 143.

PE GIANICOLO, ÎNTR-O DIMINEAȚĂ DE AUGUST

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, an. XV, nr. 820, 30 august 1936, p. 1.

CHILIA MEA DIN VALMONTANE

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, an. XV, nr. 838, 27 decembrie 1936, p. 1.

C.G. COSTA-FORU, UN MARE CHARACTER

A apărut în *Dimineața*, 16 august 1937, p. 3.

AMINTIRI LITERARE. PE LA ANUL 1898...

A apărut în *România*, an. I, nr. 145, 24 octombrie 1938, p. 5.

UNUL DINTRE TOVARĂȘII DE DRUM

A apărut în *România*, an. I, nr. 180, 28 noiembrie 1938, p. 3.

LOCUL NATAL

A apărut în *România*, an. II, nr. 233, 23 ianuarie 1939, p. 3.

CELE DINTĂI BERZE...

A apărut în *România literară*, an. I, nr. 6, 7 mai 1939, p. 25.

DUPĂ DOUĂZECI DE ANI

A apărut în *Adam*, an. XI, nr. 130-140, 13 iunie-1 iulie 1939, p. 1.

UN TOVARĂȘ DE CĂLĂTORIE

A apărut în *România literară*, an. I, nr. 18, 31 iulie 1939, p. 17.

LA ÎNCEPUT DE PĂSTORIE NOUĂ

A apărut în *Biserica Ortodoxă Română*, an. 57, nr. 7-8, iulie-august 1939, p. 1.

TRADUCEREA „SFINTEI SCRIPTURI“ DE CĂTRE FERICITUL
IERONIM

A apărut în *România*, nr. 441, 21 august 1939, p. 5.

UN VREDNIC PREOT BASARABEAN

A apărut în *România*, nr. 637, 8 martie 1940, p. 4.

OBICEIURI TRISTE ȘI JIGNITOARE

A apărut în *Glasul monahilor*, an. XVIII, nr. 627, 13 iulie 1941, p. 1.

O SCRISOARE

A apărut în *Glasul monahilor*, an. XVIII, nr. 637, 21 septembrie 1941, p. 1.

CHRISTOS ÎN MIJLOCUL NOSTRU!

A apărut în *Glasul monahilor*, an. XIX, nr. 659, 22 februarie 1942, p. 1.

LA MORMÂNTUL LUI DEMETRIUS

A apărut în *Vremea*, an. XIII, nr. 668, 4 octombrie 1942, p. 6.

LA MORMÂNTUL DOMNULUI

A apărut în *Vremea*, 11 aprilie 1943, p. 3.

GÂNDURI DE PAȘTI

A apărut în *Dobrogea jună*, an. XXXIX, nr. 33-34, 24 aprilie 1943, p. 1.

OPERA LUI OCTAVIAN GOGA

A apărut în *Familia*, an 78, nr. 5-7, mai-august 1943, p. 17.

N.D. COCEA—AUTOR DRAMATIC

A apărut în *Bis*, an. II, nr. 64, 5 decembrie 1943, p. 3.

MĂNĂSTIRI NEMȚENE ȘI VISURI MONASTICE

A apărut în *Vremea*, Crăciun, 23 dec. 1943, p. 7.

ÎN JURUL TEATRULUI RELIGIOS

A apărut în *Studio Teatrul Național*, ianuarie 1944, p. 1.

GÂNDIND LA ALEXANDRU VLAHUȚĂ

A apărut în *Săptămâna C.F.R.*, an. IV, nr. 38, 20 februarie 1944, p. 5.

UN VLĂDICĂ SURGHIUNIT

A apărut în *Ecoul*, nr. 82, 13 martie 1944, p. 1.

LA „BISERICUȚA DIN RĂZOARE“

A apărut în *Ecoul*, an. II, nr. 96, 27 martie 1944, p. 1.

LÂNGĂ CRUCEA DE PE GOLGOTA

A apărut în *Vremea*, număr de Paști 1944, p. 2.

RĂZORUL CU LALELE

A apărut în *Ecoul*, an. I, nr. 140, 12 mai 1944, p. 1.

„PRIVIȚI CÂMPIILE, CĂ SUNT ALBE PENTRU SECERIȘ!”

A apărut în *Ecoul*, an. I, nr. 206, 17 iulie 1944, p. 1.

MILOSTENIA VĂDUVEI

A apărut în *Ecoul*, an. I, nr. 234, 14 august 1944, p. 1.

PROFESORUL ION STERIAN

A apărut în *Ecoul*, an. I, nr. 254, 4 septembrie 1944, p. 3.

CONSTANTIN GRAUR

A apărut în *Curierul israelit*, an. XXXIV, nr. 9, 12 noiembrie 1944, p. 1.

A. DOMINIC

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VI, nr. 20, 4 decembrie 1944, p. 1.

19 NOIEMBRIE 1919

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VI, nr. 26, 11 decembrie 1944, p. 1.

UNIVERSALISMUL CREȘTIN ȘI CONTRAZICERILE RASIALE

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VI, nr. 32, 18 decembrie 1944, p. 1.

CÂND A ÎMPLINIT 60 DE ANI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 46, 7 ianuarie 1945, p. 1.

CASA DIN STRADA SEMICERC

A apărut în *Torța*, an. I, nr. 4, 28 ianuarie 1945, p. 3.

DIN ALTE ZILE ȘI DE PRIN ALTE LOCURI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 75, 12 februarie 1945, p. 1.

PLANURI GENEROASE

A apărut în *Răspântia*, an. I, nr. 5, 15 februarie 1945, p. 2.

AL. MACEDONSKI

A apărut în *Torța*, an. I, nr. 9, 4 martie 1945, p. 3.

SFATURI UNUI PRIETEN NEHOTĂRÂT

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 141, 10 aprilie 1945, p. 1.

INTERPRETUL CELOR MULȚI

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 154, 25 aprilie 1945, p. 1.

DOBROGEANU-GHEREA TRADUCĂTORUL PIESEI „FURTUNA“

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 171, 20 mai 1945, p. 1.

ÎN SERVICIUL SEMENILOR TĂI

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 196, 20 iunie 1945, p. 1.

EXAMENELE DE ALTĂDATĂ

A apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 148, 20 iunie 1945, p. 1.

PREMIUL „HELIADÉ RĂDULESCU“

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 185, 25 iunie 1945, p. 1.

LÂNGĂ DUNĂRE ÎN VACANȚĂ

A apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 153, 27 iunie 1945, p. 1.

SURPRIZA A DOUA

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 203, 29 iunie 1945, p. 1.

CUM L-AM SUPĂRAT PE CARAGIALE

A apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 160, 6 iulie 1945, p. 1.

IRIȘII DE LA ACADEMIE

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 191, 9 iulie 1945, p. 1.

„CĂLUGĂRUL DIN VECHIUL SCHIT“

A apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 165, 11 iulie 1945, p. 1.

O CASĂ DE CORECȚIUNE

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 218, 17 iulie 1945, p. 1.

„MOARA LUI CĂLIFĂR“

A apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 171, 18 iulie 1945, p. 1.

O CONFERINȚĂ SUB CERUL LIBER

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 222, 21 iulie 1945, p. 1.

RADU BALTAG

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 202, 23 iulie 1945, p. 1.

ȘI POETUL ORAȚIU GÂNDEA LA FEL

A apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 177, 25 iulie 1945, p. 1.

OMAGIUL RODICĂI

A apărut în *Victoria*, an. I, nr. 230, 31 iulie 1945, p. 1.

REVISTA „VIAȚA SOCIALĂ“

A apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 183, 1 august 1945, p. 1.

PREMIUL NAȚIONAL DE POEZIE

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 241, 12 august 1945, p. 1.

POETUL RADU ROSETTI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 220, 13 august 1945, p. 1.

„VIAȚA ROMÂNEASCĂ“ ȘI IAȘII

A apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 195, 15 august 1945, p. 1.

DESPRE TUDOR ARGHEZI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 222, 15 august 1945, p. 1.

IERI ȘI AZI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 229, 24 august 1945, p. 1.

ODATĂ, CÂND RĂZBOIUL ERA ÎN TOI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 243, 10 septembrie 1945, p. 1.

IORGU JUVARA

A apărut în *Drapelul*, an. II, nr. 218, 12 septembrie 1945, p. 1.

UN CONVALESCENT

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 284, 3 octombrie 1945, p. 1.

PARE CĂ-L VĂD

A apărut în *Lumea*, an. I, nr. 4, 14 octombrie 1945, p. 7.

DIN ÎNTREBĂRILE DE AZI

A apărut în *Semnalul*, an. VIII, nr. 1069, 8 noiembrie 1945, p. 1.

FAPTA BUNĂ DE IERI

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 321, 15 noiembrie 1945, p. 1.

POVEȘTEA CĂRȚILOR MELE: „BISERICUȚA DIN RĂZOARE“

A apărut în *Ultima oră*, an. II, nr. 358, 25 noiembrie 1945, p. 1.

„CLOPOTELE DIN MÂNĂSTIREA NEAMȚU“

A apărut în *Ultima oră*, an. II, nr. 364, 2 decembrie 1945, p. 1.

NOUL „PREȘEDINTE“

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 313, 3 decembrie 1945, p. 1.

„CALIGRAFUL TERȚIU“

A apărut în *Ultima oră*, an. II, nr. 370, 9 decembrie 1945, p. 1.

UN EPISOD DIN TRADUCEREA „SFINTEI SCRIPTURI“

A apărut în *Ultima oră*, an. II, nr. 376, 16 decembrie 1945, p. 1.

ADĂPOSTUL VECHILOR PREDANII

A apărut în *Victoria*, an. II, nr. 353, 24 decembrie 1945, p. 1.

LA NAȘTEREA DOMNULUI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 328, 25 decembrie 1945, p. 1.

„LA MANGALIA“

A apărut în *Ultima oră*, an. II, nr. 385, 30 decembrie 1945, p. 1.

MAEȘTRII DE MÂINE

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VII, nr. 331, 31 decembrie 1945, p. 1.

ÎNTR-UN TEMPLU AL ȘTIINȚEI

A apărut în *Lumea*, an. II, nr. 34, 2 ianuarie 1946, p. 1.

INTERMEZZO

A apărut în *Ultima oră*, an. III, nr. 389, 6 ianuarie 1946, p. 1.

UN COLEG

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 335, 7 ianuarie 1946, p. 1.

CHIPURI ȘI POPASURI

A apărut în *Ultima oră*, an. III, nr. 395, 13 ianuarie 1946, p. 1.

CU PRILEJUL UNOR TRADUCERI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 341, 14 ianuarie 1946, p. 1.

ION LUCULESCU

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 355, 28 ianuarie 1946, p. 1.

SFATURI ȘI PĂRERI DE RĂU

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, nr. VIII, nr. 370, 18 februarie 1946, p. 1.

ÎN APRILIE 1896

A apărut cu *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 405, 1 aprilie 1946, p. 1.

ÎN VIȘEGRADUL UNGARIEI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 411, 8 aprilie 1946, p. 1.

LA REAPARIȚIA „ADEVĂRULUI“

A apărut în *Adevărul*, an. LX, nr. 16 544, 18 aprilie 1946, p. 1.

PORNIND DE LA PORTRETUL FĂCUT DE LÖWENDAL

A apărut în *Scânteia*, an. XVI, nr. 509, 26 aprilie 1946, p. 1.

NE-A SOSIT UN CÂNTĂRET

A apărut în *Adevărul*, an. LX, nr. 16 562, 15 mai 1946, p. 1.

DE LA MINULESCU, ÎNAINTE

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 442, 20 mai 1946, p. 1.

VANITAS VANITATUM!

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 448, 27 mai 1946, p. 1.

SUZANNE DESPRÈS

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 459, 10 iunie 1946, p. 1.

LA JUBILEUL POETULUI TUDOR ARGHEZI

A apărut *Adevărul*, an. LX, nr. 16 586, 16 iunie 1946, p. 1.

„NOAPTEA DE MAI“ A LUI MACEDONSKI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 467, 17 iunie 1946, p. 1.

ÎN LUNA SECERIȘULUI ȘCOLAR

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 470, 24 iunie 1946, p. 1.

TRADUCERI ȘI TRADUCĂTORI

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 484, 8 iulie 1946, p. 1.

O CARTE DESPRE „POPORANISM“

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 488, 15 iulie 1946, p. 1.

LUAREA BASTILIEI

A apărut în *Scânteia*, an. XVII, nr. 574, 15 iulie 1946, p. 1.

LA SINAIA DE ALTĂDATĂ

A apărut în *Adevărul*, an. LX, nr. 16 619, 23 iulie 1946, p. 1.

LA SULINA

A apărut în *Adevărul*, an. LX, nr. 16 625, 30 iulie 1946, p. 1.

DIN SEMNELE VREMII

A apărut în *Veac nou*, an. II, nr. 35, 3 august 1946, p. 1.

DINCOLO DE CARPAȚI

A apărut în *Adevărul*, an. LX, nr. 16 637, 13 august 1946, p. 1.

LEAFA LUI MACEDONSKI

A apărut în *Adevărul*, an. LX, nr. 16 648, 27 august 1946, p. 1.

CÂND SE IVESC ZORELELE...

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, 9 septembrie 1946, p. 1.

SCRISOAREA UNUI VECHI COLABORATOR AL „ADEVĂRULUI“

A apărut în *Adevărul*, an. LX, nr. 16 671, 22 septembrie 1946, p. 2.

ULTIMUL GEST

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, 23 septembrie 1946, p. 1.

BINE CU TOATĂ LUMEA, DAR MAI ALES CU VECINII

A apărut în *Jurnalul de dimineață*, an. VIII, nr. 571, 21 octombrie 1946, p. 1.

UNDE ERA TÂRLA LUI MOȘ OPREA?

A apărut în *Adevărul*, an. LX, nr. 16 734, 6 decembrie 1946, p. 1.

DESPRE CONSTANTIN MILLE

A apărut în *Adevărul*, an. LXI, nr. 16 796, 23 februarie 1947, p. 1.

„CUM TRECE VREMEA ȘI NE-NGROAPĂ“

A apărut în *Adevărul* an. LXII, nr. 17 079, 6 februarie 1948, p. 1.

ÎNTRE REVOLTĂ ȘI CONTEMPLAȚIE

A apărut în *Contemporanul*, an. III, nr. 85, 14 mai 1948, p. 7.

CARTEA LA SATE, ALTĂDATĂ ȘI AZI

A apărut în *Albina*, an. LI, nr. 29-30, 1 august 1948, p. 5.

TONY BACALBAȘA

A apărut în *Adevărul*, an. LXII, nr. 17 245, 24 august 1948, p. 1.

VOTUL NOSTRU ÎL DĂM PĂCII

A apărut în *Albina*, an. LIII, nr. 152, 3 decembrie 1950, p. 3.

AMINTIRI

A apărut în *Albina*, an. LIV, nr. 163, 18 februarie 1951, p. 3.

CU GÂNDUL LA „SFÂNTA MARIA“ DIN COPILĂRIE

A apărut în *Glasul Bisericii*, nr. 7, 1951, p. 8.

PAGINI DE JURNAL

A apărut în *Gazeta literară*, an. I, nr. 5, 15 aprilie 1954, p. 3.

23 AUGUST

A apărut în *Viața românească*, an. VIII, nr. 7 iulie 1954, p. 9.

SPRE SUPREMUL AREOPAG AL PĂCII

A apărut în *Gazeta literară*, an. II, nr. 1, 6 ianuarie 1955, p. 6.

LA MÂNĂSTIREA CERNICA

A apărut în *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXVII, nr. 3-4, martie-aprilie 1959, p. 282.

CUPRINS

<i>Notă la volumul al X-lea</i>	5
La pragul anului literar 1931	9(339)
Mihail Caloianu	11(339)
Cel din urmă de latinește	13(339)
Cel din urmă de limba română	16(339)
Profesorul de științele naturale	18(339)
Profesorii de filosofie	20(339)
Știți că peste două zile va fi Paștele	23(339)
Câțiva suplinitori	25(339)
Seria a doua	27(339)
La Facultatea Teologică din București	30(340)
Duhul poeziei lui A. Toma	33(340)
Începuturi	34(340)
„Cuvântul cel etern neisprăvit“	37(340)
A vorbit Academia	38(340)
În satul meu natal, după treizeci de ani	40(340)
Coliba dintre sălcii	43(340)
De la Zorleni, la Comrat	45(340)
Răvaș către un prieten	48(340)
Turnu Măgurele	49(340)
Jean Bart	53(340)
Cuvinte pentru prieteni	55(340)
Mila față de făptura necuvântătoare	56(341)
„Chemarea“ rediviva	58(341)
Ieri-alaltăieri și azi	61(341)
Lăutarii din copilărie	62(341)
După exodul lui G. Ibrăileanu	65(341)
Reverie de Paște	67(341)
Într-o seară de mai	69(341)
Pe Gianicolo, într-o dimineață de august	72(341)
Chilia mea din Valmontone	76(341)
C.G. Costa-Foru, un mare caracter	79(341)
Amintiri literare. Pe la anul 1898	81(341)
Unul dintre tovarășii de drum	83(342)

Locul natal.....	86(342)
Cele dintâi berze.....	89(342)
După douăzeci de ani.....	91(342)
Un tovarăș de călătorie.....	94(342)
La început de păstorie nouă.....	94(342)
Traducerea „Sfintei Scripturi“ de către fericitul Ieronim.....	103(342)
Un vrednic preot basarabean.....	109(342)
Obiceiuri triste și jignitoare.....	111(342)
O scrisoare.....	112(342)
Christos în mijlocul nostru!.....	114(342)
La mormântul lui Demetrius.....	115(343)
La mormântul Domnului.....	118(343)
Gânduri de Paști.....	124(343)
Opera lui Octavian Goga.....	126(343)
N.D. Cocea – autor dramatic.....	129(343)
Mănăstiri nemțene și visuri monastice.....	131(343)
În jurul teatrului religios.....	135(343)
Gândind la Alexandru Vlahuță.....	138(343)
Un vlădică surghiunit.....	140(343)
La „Biserița din Răzoare“.....	142(343)
Lângă crucea de pe Golgota.....	145(343)
Răzorul cu lalele.....	147(343)
„Priviți câmpiile, că sunt albe pentru seceriș“.....	149(344)
Milostenia văduvei.....	152(344)
Profesorul Ion Sterian.....	154(344)
Constantin Graur.....	157(344)
A. Dominic.....	159(344)
19 noiembrie 1919.....	162(344)
Universalismul creștin și contrazicerile rasiale.....	163(344)
Când a împlinit 60 de ani.....	166(344)
Casa din strada Semicerc.....	168(344)
Din alte zile și de prin alte locuri.....	170(344)
Planuri generoase.....	172(344)
Al. Macedonski.....	174(344)
Sfaturi unui prieten nehotărât.....	176(345)
Interpretul celor mulți.....	178(345)
Dobrogeanu-Gherea traducătorul piesei „Furtuna“.....	180(345)
În serviciul semenilor tăi.....	183(345)
Examenle de altădată.....	185(345)
Premiul „Heliade Rădulescu“.....	188(345)
Lângă Dunăre în vacanță.....	190(345)
Surpriza a doua.....	192(345)
Cum l-am supărat pe Caragiale.....	194(345)
Irișii de la Academie.....	196(345)
„Călugărul din vechiul schit“.....	198(345)

O casă de corecțiune.....	200(345)
„Moara lui Călfar“.....	203(346)
O conferință sub cerul liber.....	205(346)
Radu Baltag.....	207(346)
Și poetul Orașiu gândea la fel.....	209(346)
Omagiul Rodicăi.....	211(346)
Revista „Viața socială“.....	213(346)
Premiul Național de poezie.....	215(346)
Poetul Radu Rosetti.....	217(346)
„Viața românească“ și Iașii.....	219(346)
Despre Tudor Arghezi.....	221(346)
Ieri și azi.....	223(346)
Odată, când războiul era în toi.....	224(346)
Iorgu Juvara.....	226(347)
Un convalescent.....	228(347)
Pare că-l văd!.....	230(347)
Din întrebările de azi.....	231(347)
Fapta bună de ieri.....	233(347)
Povestea cărților mele: „Biserița din Răzoare“.....	235(347)
„Clopotele din Mănăstirea Neamțu“.....	237(347)
Noul „președinte“.....	240(347)
Caligraful Terțiu.....	242(347)
Un episod din traducerea „Sfintei Scripturi“.....	244(347)
Adăpostul vechilor predanii.....	247(347)
La nașterea Domnului.....	248(347)
„La Mangalia“.....	251(348)
Maestrii de mâine.....	253(348)
Într-un templu al științei.....	255(348)
Povestea cărților mele. Intermezzo.....	258(348)
Un coleg.....	260(348)
Chipuri și popasuri.....	262(348)
Cu prilejul unor traduceri.....	264(348)
Ion Luculescu.....	266(348)
Sfaturi și păreri de rău.....	268(348)
În aprilie 1896.....	269(348)
În Vișegradul Ungariei.....	271(348)
La reparația „Adevărului“.....	273(348)
Pomind de la portretul făcut de Löwendal.....	275(349)
Ne-a sosit un cântăreț.....	277(349)
De la Minulescu, înainte.....	279(349)
Vanitas vanitatum!.....	281(349)
Suzanne Després.....	283(349)
La jubileul poetului Tudor Arghezi.....	286(349)
„Noaptea de mai“ a lui Macedonski.....	287(349)
În luna secerișului școlar.....	289(349)

Traduceri și traducători	291(349)
O carte despre „poporanism“	293(349)
Luarea Bastiliei	295(349)
La Sinaia de altădată	296(349)
La Sulina	298(350)
Din semnele vremii	300(350)
Dincolo de Carpați	301(350)
Leafa lui Macedonski	304(350)
Când se ivesc zorelele... ..	305(350)
Scrisoarea unui vechi colaborator al „Adevărului“	307(350)
Ultimul gest	309(350)
Bine cu toată lumea, dar mai ales cu vecinii	310(350)
Unde era târla lui Moș Oprea?	311(350)
Despre Constantin Mille.....	313(350)
„Cum trece vremea și ne-ngroapă!“	314(350)
Între revoltă și contemplație.....	315(350)
Cartea la sate, altădată și azi.....	318(351)
Tony Bacalbașa	320(351)
Votul nostru îl dăm păcii.....	322(351)
Amintiri.....	324(351)
Cu gândul la „Sfânta Maria“ din copilărie	326(351)
Pagini de jurnal	328(351)
23 August	330(351)
Spre supremul areopag al păcii	331(351)
La Mănăstirea Cernica	333(351)
<i>Note</i>	337

